МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОПЕРАТИВНЕ КОМАНДУВАННЯ «ЗАХІД»
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
ЗВО «ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»
РІВНЕНСЬКИЙ ІНСТИТУТ»
РІВНЕНСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»
ДУБЕНСЬКА ФІЛІЯ УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «РІВНЕНСЬКА МЕДИЧНА АКАДЕМІЯ»
РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «НОСИТЕЛІ МИРУ»

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

XII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО: ЕКОНОМІЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК»

24 квітня 2025 р.

м. Рівне – м. Дубно

Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток: збірник тез доповідей XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 24 квітня 2025 року). Укладачі Лілія САВЧИН, Віра РУБАН, Наталія ХАРЧЕНКО, Інна ВАСЮК, Ольга ГАЛИЦЬКА. За заг. ред. Оксани ЛЮТКО. Рівне: РІУУ, 2025. 394 с.

Рецензенти:

Олег СТАВИЦЬКИЙ, доктор психологічних наук, професор кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування

Тетяна ЧЕРНІГОВЕЦЬ, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри документальних комунікацій та менеджменту Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник тез доповідей XII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток» містить напрацювання здобувачів вищої освіти, педагогічних та науково-педагогічних працівників.

Розрахований на науковців, фахівців у галузі економіки, соціальної роботи, психології, гуманітарних дисциплін, здобувачів освіти ЗВО, зацікавлених осіб з питань економічного та соціального розвитку соціуму.

Матеріали друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу. Відповідальність за фактичні помилки, достовірність і точність інформації, автентичність цитат, плагіат, правильність фактів та посилань несуть автори.

© Рівненський інститут Університету «Україна»

СЕКЦІЯ І

РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: ФІЛОСОФСЬКІ, ПСИХОЛОГІЧНІ ТА МЕДИЧНІ АСПЕКТИ

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В НОВОМУ РОЗГЛЯДІ КУЛЬТУРНИХ КОДІВ ЖИТТЄВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАКТИКИ

Людмила СМОЛЬСЬКА,
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування

Сучасний світ стоїть перед обличчям безпрецедентних викликів, серед яких центральне місце для нас посідає повномасштабна війна в Україні. Розуміння психологічної безпеки як незмінного стану захищеності є вже застарілим і нереалістичним. Наукою визнано, і практикою підтверджується, що абсолютна відсутність загрози є ілюзією, а справжня безпека полягає у здатності адаптуватися до викликів та зберігати й оновлювати певні внутрішні налаштування на життя. Це вимагає суттєвого зсуву фокусу уваги від емоцій захисту та уникнення до емоцій інтересу в ролі «творця», для якого матеріалом творчості є темні та світлі елементи життєвих процесів, який творить свою нову реальність і душею, і практичними діями.

Логіка такої зміни парадигми підкреслюється дослідженнями в галузі травматичної психології та резильєнтності. Бессел ван дер Колк у своїй праці «Тіло зберігає лік» [1] зазначає, що травматичний досвід глибоко вкорінюється на психологічному і фізіологічному рівнях, вимагаючи комплексних підходів до зцілення, що виходять за межі простого усунення симптомів. Посилення уваги до психологічної стійкості, резильєнтності як

здатності підтримувати зв’язок із собою та світом, відновлюватися після негативних подій є ключовим у формуванні нової концепції психологічної безпеки. Цей підхід акцентує на важливості розвитку внутрішніх сил, інтересу до світу та побудові здорових зв’язків для життєстійкості в умовах невизначеності.

Мета нашого дослідження – переосмислення змісту психологічної безпеки в контексті не тільки сучасних викликів і загроз, а й сенсів та ресурсів, ролі та партнерства людини, що продовжує любити свій світ, будучи творцем свого життя не всупереч, а завдяки труднощам. Так, ми прагнемо дослідити багатогранний вплив мови та закодованих образів на формування психологічного гаразду особистості й спільноти; обґрунтувати необхідність переходу до нової культурної концепції психологічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Слова, які ми використовуємо у внутрішньому діалозі, мають потужний і часто недооцінений вплив на наше самопочуття та відчуття безпеки. Сучасні дослідження в галузі нейролінгвістики та когнітивної психології підтверджують, що вербальні паттерни, якіформуються у свідомості, здатні не лише відображати, а й активно конструювати нашу внутрішню реальність. Вони можуть створювати відчуття захищеності, підтримки та внутрішньої опори, або, навпаки, породжувати тривогу та страх. Нейробіолог Стівен Порджес, автор полівагальної теорії [2], наголошує на значенні вербальної комунікації у регуляції стану нервової системи та формуванні відчуття безпеки через інтонації та просодичні характеристики мовлення. На міжособистісному рівні слова також відіграють ключову роль у формуванні атмосфери довіри, поваги або напруженості. Комунікативні акти, що містять підтримку, емпатію та визнання, сприяють створенню безпечного простору для взаємодії. Натомість, критичні, знецінюючі чи агресивні висловлювання руйнують психологічні бар’єри, провокуючи захисні реакції та підвищуючи рівень стресу. Це підтверджується дослідженнями Джона Готтмана, який вивчав динаміку подружніх стосунків [3] і виявив, що певні комунікативні паттерни, такі як

критика, презирство, захисна позиція та обструкція, є «чотирма вершниками Апокаліпсису» для стосунків. На нашу думку, саме так проявляється сила емоційно та парадигмально заряджених образів, які ховаються за словами. Слово не само по собі, а енергією образу, яке воно в собі несе, може стати убивчою зброєю. Воно ж може стати ключем зцілення [4].

Кожне слово є не просто фонетичною одиницею, а носієм певного змісту, який здатен викликати у свідомості конкретні асоціації та емоції. Образи стають символами, що активно впливають на наше сприйняття реальності та, відповідно, на відчуття психологічної безпеки. У когнітивній лінгвістиці, зокрема у працях Джорджа Лакоффа та Марка Джонсона, метафора розглядається не просто як стилістичний прийом, а як фундаментальний механізм інтелекту, що структурує нашу взаємодію із світом. «М'які» та «втішні» слова, наповнені позитивними конотаціями, створюють відчуття комфорту та затишку у внутрішньому світі просторі, тоді як «гострі» та «агресивні», асоціюючись із загрозою, викликають тривогу і страх [5]. Та на цьому вплив не закінчується. Образи непрожитих, затриманих емоцій перебувають як напівфабрикати у холодильнику, і на їх утримання, ізолювання, замороження психіка витрачає багато енергії. Самі ж мешканці темної холодної комори постійно прагнуть прорватися на волю. При цьому вони дефоромуються, зрощуються один з одним, а вириваючись, наприклад, через недоречні ситуації та цінностям людини слова та дії, завдають щоразу шкоди, у тому числі через психосоматичні порушення. Тому їх намагаються сховати ще глибше, що знову і знову завдає збитків тому, у чиєму світі вони утримуються [4].

Мовленнєві образи органічно проникають у культурний простір, формуючи колективні уявлення про безпеку/небезпеку. Вони знаходять своє відображення у фольклорі, літературі, мистецтві, впливаючи на світогляд та ціннісні орієнтири спільноти. Наприклад, міфологічні образи героїв, захисників чи, навпаки, чудовиськ та руйнівників, вбудовані у мову як у

тканину закодованих формо-смислів, утворюють архетипічні уявлення про загрозу та порятунок.

Ненормативна лексика, мат, є яскравим прикладом мовленнєвих форм, що мають потужний руйнівний вплив. Усі вони є бліц-наративами переважно сексуального насильства. Мат демонструє агресивні, принижуючі образи оголених статевих органів, брутального статевого акту, який знеособлює, ламає тонку структуру самої суті поняття інтимної близькості. Матерна лексика, яка потрапила до нас з російського злочинного світу, викликає стрес у людини із збагаченим світосприйняттям; вона деформує комунікацію, оскільки заміняє собою широкий спектр потенційних відчуттів, еомцій, ставлень, образів. Загальна деградація мовленнєвої культури відбувається стрімко по мірі легалізації цієї лексики серед різних верств населення через ЗМІ, соціальні мережі та інтерперсональну комунікацію навіть у формальній та діловій сферах. Дослідження показують, що систематичне вживання матерної лексики викликає звикання до агресії, вербального та невербального насильства, зниження емпатії та посилення соціальної напруженості, створюючи токсичне комунікативне середовище з уніфікованими примітивними кліше. За кожним таким словом підтягуються у підсвідомість образи генетичної пам’яті минулих поколінь, які переживали стрес за різних обставин. Слова, які спочатку у культурної людини викликають шок, з часом глушать її чутливість, здатність переживати тонкі відтінки емоційних переживань, відчуття смаку, краси, здатність розмірковувати, вести внутрішній діалог, чути себе, свою внутрішню дитину як ресурс. При цьому блоки виникають саме в тілі, тому воно стає недостатньо чутливим для саморегуляції. З психофізіологічної точки зору, слухання такої лексики в ситуації «без вибору» може активувати стресові реакції у тих, хто змушений її чути, що в довгостроковій перспективі негативно впливає на порушення образу «Я», інші ментальні порушення. Це можна порівняти з пасивним курінням – вимушеним вдиханням отруйного повітря та забруднення легень, що обтяжується системними наслідками.

На противагу деструктивному впливу ненормативної лексики, збагачена мова, що насичена міфологічними і природними образами з літератури, фольклору, поезії має потенціал цілющого впливу на внутрішню та зовнішню психологічну атмосферу. Такі образи здатні надихати, підтримувати, створювати відчуття краси та гармонії, сприяючи емоційному зціленню та через укріплення цінностей. Використання метафор, порівнянь, епітетів не лише збагачує мовлення, роблячи його більш виразним та емоційно насиченим, але й активізує когнітивні процеси, дозволяючи глибше осмислити досвід. Метафори формують психологічний ландшафт нашого світу, впливаючи на емоційний стан та поведінку. Наприклад, в терапії метафоричні історії можуть допомогти клієнтам опрацювати травматичний досвід, знайти нові смисли та ресурси, обходячи логічні бар'єри свідомості. Дослідження показують, що «зцілюючі» метафори є енергетичними джерелами для людини, яка переживає травмату чи ПТСР.

«Чиста мова» та символічне образне моделювання – не лише інструменти для дослідження внутрішнього світу. Це може стати терапевтичним способом виходу з травми. Принципи «чистої мови» (Clean Language), розроблені Девідом Гроувом [5], являють собою унікальний підхід, що передбачає точне відтворення слів, темпу й інтонацій клієнта без перефразовувань або інтерпретацій. Цей підхід може бути застосований ширше – у спілкуванні в різних соціальних контекстах. Завдяки цій техніці, фасилітатор не нав'язує власних смислів, а допомагає клієнту глибше зануритися у власний внутрішній досвід, виявити його структуру та усвідомити власні метафоричні уявлення про проблему та бажаний стан. Символічне моделювання, що ґрунтується на «чистій мові», спрямоване на дослідження та прийняття внутрішнього світу, сприяючи м'яким позитивним змінам. Це дозволяє людям самостійно конструювати нові, більш адаптивні внутрішні моделі, посилюючи їхню психологічну безпеку через краще розуміння себе та власних ресурсів. Питання в тому, хто стає камертоном «чистої мови» для наслідування в широкому соціальному контексті, в освітніх

спільнотах? Чому сьогодні серед дітей та молоді так шириться ефект зараження стосовно мови, її примітивності та засміченості? Чи не настав час свідомого осмислення місії лідерів суспільної думки, освітніх лідерів стосовно форм та змісту комунікації в умовах підвищеної тотальної напруги?

Розширення образної лексики, поповнення арсеналу та палітри мовно-смислових образів має відбуватись і засобами освіти, і засобами нової психологічної терапії, в якій ресурсуючі контакти з художним інформаційним полем, входженням у нього, повинні забезпечувати професіонали – психологи та педагоги. Кадрова підготовка, підвищення та підтвердження кваліфікації, на нашу думку, має відбуватися за критеріями збагачення внутрішньої культури словами-образами, мелодикою та розмаїттям експресивних художних форм, яким слід давати місце у нашому повсякденні, аби вони передавали нам свою магію та народну силу. Тоді ми віртуозно вирішували б проблеми та, не втрачаючи інтересу до життя, рушали б далі.

Нова парадигма розбудови психологічної безпеки, яка ґрунтується на психологічній пластичності, в даному контексті означає не тільки здатність витримувати труднощі і продовжувати жити. Пластичність може бути розширенням, змінами, трансформацією, що в процесі сприяє життєлюбності. Це дає відчуття смаку проживати різні стани: то радість, то ніжність, то здивування, то гнів і відкриту сміливість, то мудрість і допитливість. Психологічна гнучкість – це здатність підтримувати зв’язок із собою та світом і відновлюватися після негативних подій. Тут навіть у найтяжчих моментах є вибір, тому, що завжди є джерела. Важливим є розвиток внутрішніх сил, підтримка допитливості, побудова здорових зв'язків на культурних джерелах з іншими людьми. Такі задачі виходять за межі звичних категорій «саморегуляції», «емоційного інтелекту», «соціальної підтримки». Новий рівень культурної парадигми в психології розширює інструменти впливу під час спільного проживання криз і масштабних втрат. Річард Тедескі, один з провідних дослідників посттравматичного зростання [6], стверджує, що важкі випробування можуть призвести до позитивних змін у житті людини –

посилити особистісну силу, покращити стосунки, розширити інтереси. Це підтверджують численні приклади людей, які витримали окупацію, полон; втратили житло, роботу, близьких через війну; приклади волонтерів, ветеранів та помічників ветеранів, які сьогодні працюють у громадах. Їм допомагає єднання, праця, підтримка спільноти. Вони відкривають світ мови і культури, як діти – з чистим серцем.

Висновки. Роль освітян та психологів у створенні психологічно безпечного, насиченого культурними цінностями ментального середовища стає визначальною в період тотальної невротизації осіб, спільнот, суспільства через війну. Долучення до джерел культури, історії, мистецтва, літератури, а також природи та потенціалу власного тіла не може відбуватися автоматично і швидко в період чи після болючих втрат. Це новий шлях, на якому важливо мати орієнтири, провідників, «своїх людей», з якими безпечно, цікаво; з якими спільні цінності стають цілющими життєвими проектами. Такі пасіонарні осередки можуть ставати центрами сили національного відновлення та очищення, творення неперервного процесу терапевтичної надихаючої освіти.

У контексті війни та післявоєнної відбудови, образна мова цілющих слів, мова природи і тіла, які ми вчимося відчувати і розуміти, – усе це стає не просто способами комунікації. Це може стати шляхом зцілення, об’єднання українських громадян в цінностях; це може запустити й підтримувати процес формування життєлюбності та стійкості в громадах та по всій країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Ван дер Колк Б. А. Тіло веде лік. Як лишити психотравми в минулому. Віват. 2022. 624 с.

2.Porges S. The Polyvagal Theory: Neurophysiological Foundations of Emotions, Attachment, Communication, Self-Regulation. New York :W.W. Norton & Company. 2011. 416 p.

3.Готтман Дж. М., Сільвер Н. Сім принципів, які зроблять шлюб успішним. Віват. 2020. 336 с.

4.Смольська Л.М. Емоційно-образний процесінг – сприяння ментальному здоров’ю дітей та молоді в освітніх умовах. Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка. Психологія. Медицина», 2025. №5 (51) С.2280-2292.

5.Grove, D. J. & Panzer B. Resolving Traumatic Memories: Metaphors and Symbols in Psychotherapy. Irvington, New York. 1989. 160 p.

6.Tedeschi R., Calhoun L. G. Trauma and Transformation: Growing in the Aftermath of Suffering. Lawrence Erlbaum Associates. 1996. 175 p.

НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ

Лілія САВЧИН,
кандидат історичних наук, доцент, завідувачка кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Народні традиції у різноманітних інформаційних мережах та ІТ-платформах представлені широкою палітрою єдності підсистем, які взаємодіють на рівні різних сфер соціально-культурної сфери. Соціально-культурна сфера здебільшого унормована у галузях культури, освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, соціального забезпечення, засобів масової інформації. Означені галузі взаємодіють в аспекті запитів і потреб, забезпечуючи вирішення матеріальних і духовних проблем для життя людини.

З огляду на це, в умовах наукового простору соціально-культурна сфера фокусована здебільшого на перетині гуманітарних дисциплін і балансує – від філософії, культурології, соціології, педагогіки, психології до розмаїття технологій в соціальній роботі і має безпосередній вихід на соціум. Так, соціально-культурна сфера, із властивою лише їй гуманістичною складовою є фундаментальною основою для інтеграції особистості у світ комунікації. Відтак, ми розглядаємо народні традиції як засіб комунікації особистості в соціально-культурній сфері.

Мета дослідження – розкрити і проаналізувати концептуальну парадигму народних традицій як засіб комунікації особистості в соціально-культурній сфері.

Комунікація особистості в соціально-культурній сфері здебільшого може демонструватися в аспекті єдності на основі взаємодії духовних потреб та культурної діяльності, які здійснюють систему сенсів на тлі розуміння значень цінностей, норм, переконань у форматі ціннісно-нормативного простору.

Виклад основного матеріалу. Провідні елементи народних традицій вимагають єдності духовних потреб людини і її культурної діяльності, включаючи фундаментальні елементи, а саме – знання і набутий досвід, які в процесі взаємодії використовуються для зберігання і трансформації, а відтак для передачі отриманої інформації наступним поколінням. Важливим підґрунтям соціально-культурної сфери є система цінностей та унормувань, а саме: життєсмисли, життєві уявлення і сенси про життя, добро, щастя, шляхетність та ін. З огляду на це, особистість орієнтується в соціальній дійсності, скеровує власні орієнтири в площину індивідуальної діяльності, потому – стимулює мотиви життєдіяльності. При такому розумінні соціально-культурна сфера може бути ресурсом творення унікального простору людських прагнень, а відтак – комунікувань.

Саме народні традиції забезпечують успадковані (набутий культурний досвід людини) життєтворення для майбутніх поколінь. Вони демонструють соціалізацію людини в просторі, можуть бути засобом стабілізації взаємодії в суспільстві й, відтак – способом відтворення культури-комунікації у нових траєкторіях життя. Так, місія народних традицій уможливлює концентрувати увагу на сучасному пізнанні, на перетині культурних шляхів і зв’язку часів від минулого до майбутнього. Потому, як народні традиції концентрують зразки соціокультурної діяльності у сфері людського досвіду, так і можуть виступати координатором міжпоколінного комунікативного зв’язку.

Традиції є засобом комунікації і відтворення автентичності національного буття народів, етнічних груп та націй. Їх, народні традиції, слід плекати, леліяти й передавати у спадок. З огляду на це, міркування (як зразок) Н. Іванової-Георгієвської розгорталися в площині настанов, що загальноєвропейська криза культури визначається, з-поміж усього іншого, також і тим, що в Європі свого часу були порушені вікові традиції, а разом з ними – і загальновизнані цінності. Відтак, втрата вкоріненості в традицію призводить до збитків автентичного буття. Адже народні традиції виконують роль канону, унормування, часового ритму культури, історично і

культуровизначеного способу життя. Вони являють собою важливий компонент культури, який тісно пов'язаний із простором життєдіяльності особистості. У нашому дослідженні ми розглядаємо народні традиції як засіб комунікації особистості в соціально-культурній сфері, це в тому просторі, що складається із багатьох кластерів – насамперед культурних чинників (матеріальна, духовна, галузеві культури). Означена багатогранність чинників окреслена розмаїттям творчого функціонування – ми розглядаємо музей як заклад, функціональне наповнення якого передбачає пошук нових підходів в комунікації, а відтак – норм поведінки та формування ідеалів. Адже музей виконує роль сполучної ланки між культурною спадщиною і етносом та суспільством в цілому. Тому сучасні підходи в музейній діяльності є пріоритетними засобами комунікації особистості. Позаяк, культурологічні заходи в музеї формують світогляд, естетичні навички, усебічно розвивають духовність особистості, унормовують рівень пізнання історії, культури рідного краю і інших народів. Донині музей, почасти, сприймається як стереотипний осередок культурного збагачення знань. Тому нові підходи організації музейної діяльності вимагають нових переконань і бачень, з урахуванням основи - народних традицій.

Надзвичайною окрасою, багатством і розмаїттям відзначаються традиції, звичаї, обряди поліського краю та свята українського народу, становлення і поступ яких тривають протягом тисячоліть. Демонстрацією цього є діяльність музею, у лоні якого відбувається комунікація, яку і слід розглядати як процес обміну інформацією, ідеями, думками, почуттями та емоціями. Це двосторонній процес, який уможливлює передачу, сприйняття та розуміння інформації. Так, нещодавно (25 травня) в Рівненському обласному краєзнавчому музеї відбулися «Музейні гостини – 25». З усієї України з'їхалися майстри народної творчості, які представили кераміку, вишивку, художній розпис, ткацтво. Під акомпанемент народної музики, співанок, танців гості комунікували з майстрами, брали участь у майстер-класах, слухали фольклорні гурти – насолоджувалися атмосферою народних традицій.

Таким чином музейні гостини сприяли комунікаціям особистості, уможливлювали вивчення, збереження, використання та популяризацію музейних академічних колекцій із науковою і освітньою метою.

Висновки. З огляду на представлений матеріал, можна стверджувати, що музей, як концептуальна модель є інноваційною моделлю комунікацій – сприяє становленню особистості, формуванню надбань українських народних традицій у фокусі соціально-культурної сфери. Такий підхід актуалізує соціально-культурну сферу, що є ресурсом комунікації і утворює унікальний простір для реалізації різноманітних державних програм для людей певних вікових категорій та осіб з особливими потребами. Адже музей це активнодієвий інструмент усвідомлення важливості розуміння народних традицій на тлі потреб суспільства, є потенційним ресурсом знань і умінь, а відтак – комунікації особистості у соціально-культурній сфері.

ПРОЯВИ АГРЕСІЇ У ПІДЛІТКІВ

Оксана АЛЬОШИНА,
кандидат історичних наук, професор кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Значна кількість науковців вважає, що підлітковий період це важливий етап розвитку особистості, під час якого формується ідентичність – відтак, актуальним стає питання особистого і професійного самовизначення, вибудовується життєвий план.

Однією з характерних рис підліткового віку є нестабільність особистості, що проявляється в суперечливих бажаннях та іноді агресивній поведінці. Неповна сформованість особистості підлітка часто призводить до внутрішніх конфліктів. Такий стан характеризується різкими перепадами

настрою, імпульсивністю та непередбачуваністю поведінки, що пов’язано з фізіологічними змінами.

У науковій літературі представлено чимало визначень агресії. На думку К. Шкарлатюк, агресивність це стійка риса характеру, яка проявляється у готовності до насильства. Агресивні дії це конкретні прояви цієї риси, спрямовані на заподіяння шкоди. Агресивна поведінка – це свідоме порушення соціальних норм, що виражається в діях, спрямованих на заподіяння шкоди фізичної або моральної [7, с. 274].

Сучасні вітчизняні дослідниця С. Мельникова та Т. Каткова розглядають агресивність не тільки як особисту властивість, а як *складний комплекс психологічних особливостей*, зокрема ціннісні та емоційно-вольові аспекти, шо обумовлюють та спрямовують агресію та визначають її прояви [3, с. 113].

О. Волянська у своєму дослідженні відзначає, що агресивність це якість, що проявляється у людей в різному ступені. Відсутність будь-яких агресивних проявів може зробити людину надто поступливою, нездатною відстоювати свої інтереси. З іншого боку, надмірна агресивність, особливо якщо вона є визначальною рисою характеру, може перетворити людину на конфліктну особистість, яка не здатна до співпраці з іншими. У крайніх випадках, агресія може перерости в патологічний стан, коли вона стає неконтрольованою і виявляється у формі ворожості, злості та жорстокості [1, с. 119].

До чинників деструктивної агресії належать:

1. Особистісні чинники (погане виховання; занижена самооцінка; гіперімпульсивність; надмірне вживання алкоголю та наркотиків, надмірне захоплення комп'ютерними іграми; схильність до ризику; низьке почуття самозбереження).

2. Поведінковий чинник (соціально неприйнятна поведінка, що наносить шкоду оточуючим людям, низька успішність у школі, ранні сексуальні контакти, вчинення правопорушень, створення та провокування конфліктних ситуацій).

3. Несприятливі соціальні чинники, до яких відносимо бідність, поширення насильства в суспільстві засобами телебачення та інтернетджерел; відсутність підтримки та негативний вплив оточення (домашнє насильство, наявність друзів з девіантною поведінкою) є потужними чинниками, що сприяють розвитку агресивної поведінки [6, с. 13].

Дослідник І. Гайдамашко виокремив наступні чинники прояву агресивної поведінки: фізіологічні (спадковість, ендокринний вибух); психологічні (нервовість, тривожність, емоційність, неадекватна самооцінка); соціальні (недоліки сімейного, шкільного виховання, вплив суспільства та поширення різноманітної масмедійної інформації); ситуативні (фізичне самопочуття, конфлікт тощо) [2, с. 35].

Особливу увагу слід звернути на міжособистісні стосунки в сім'ї. З усіх чинників соціалізації сім'я залишається найважливішим і найвпливовішим. Це пов'язано з тим, що сім'я є основним осередком суспільства, і діти відчувають її вплив раніше, ніж будь-що інше. Окрім свідомого і цілеспрямованого виховання з боку батьків, на дітей впливає внутрішня атмосфера сім'ї, яка з віком накопичується і заломлюється в структурі особистості. Соціальні та психологічні аспекти поведінки підлітків формуються під впливом сімейного оточення, яке визначає хід життя дитини [3, с. 115].

Підлітки в першу чергу відтворюють модель взаємин батьків в сім'ї. Зокрема, результати наукових досліджень доводять, що більшість підлітків копіюють тактику вирішення конфліктів у своїх батьків, організовуючи відносини з сиблінгами, братами і сестрами. Способи вирішення конфліктів, які підлітки спостерігають у своїх батьків, стають для них своєрідним шаблоном у власних взаєминах з ровесниками. Підростаючи і вступаючи в шлюб, підліток використовує вже «готовий» зразок поведінки, придбаний в сім'ї, при вирішенні спорів. Таким чином, вони формують, передають зразки і характерні стилі поведінки дітям.

Агресія виникає в тих сім'ях, де мало цікавляться вихованням дитини і застосовують покарання. Виростаючи в таких сім'ях, підлітки наслідують

батьківські вимоги до стосунків і неконструктивні тактики вирішення конфліктів, які потім переносять у власні сім'ї. Дослідження свідчать про те, що діти, які зазнавали насильства в сім'ї, мають більшу ймовірність виявляти агресивну поведінку як у дитинстві, так і в дорослому віці, перетворюючи насильство на звичний спосіб взаємодії з оточуючими [3, с. 114].

Подібну думку висловлює дослідниця О. Мойсеєва і вважає, причинами агресії виступає фізичне та психологічне насильство в сім'ї, ігнорування потреб підлітка, відсутність належного виховання та контролю, жорсткий контроль або повна відсутність батьківського впливу створюють сприятливий ґрунт для розвитку агресивної поведінки. Психологічні бар'єри, численні конфлікти та деструктивна поведінка створюють значні труднощі в житті людини та можуть призвести до розвитку різних психологічних проблем [4, с. 110].

Вітчизняний дослідник Р. Павелків показує поєднання біологічних, психологічних та соціальних труднощів створює несприятливі умови для розвитку підлітка, що призводить до відхилень у його поведінці та світогляді. Сукупність несприятливих факторів, як-от сімейні конфлікти та соціальна нерівність, може призвести до девіантної поведінки підлітків. Для підлітків характерні порушені емоційні стосунки з тими, хто їх оточує. Підлітки перебувають під сильним впливом групи однолітків і часто формують антисоціальний приклад життєвих цінностей. Соціальне середовище, в якому зростає підліток, значною мірою визначає його поведінку. Негативний вплив оточення може призвести до розвитку деструктивних моделей поведінки. Відсутність позитивних соціальних зв'язків та відчуття відстороненості можуть спонукати підлітка шукати визнання в девіантних групах, що посилює його агресивні тенденції [5, с. 220].

Таким чином, агресивна поведінка підлітків проявляється під впливом особистісних характеристик. У розвитку агресії беруть участь такі фактори, як особистісні характеристики, зовнішні фізичні та соціальні умови. Однак більшість дослідників вважають, що соціальне середовище відіграє важливу

роль у формуванні агресивної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Волянська О. В. Проблема агресивної поведінки підлітків: фактори та механізми соціалізації. Вісник Національного університету Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2016. №3. С.117–134.

2.Гайдамашко І. Зарубіжний досвід попередження агресивної поведінки підлітків. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. №23. С. 32–34.

3.Мельникова С., Каткова Т., Варіна Г. Психологічні особливості прояву агресивної поведінки підлітків у процесі взаємодії з батьками. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. 2018. Випуск 5. С. 111–116.

4.Мойсеєва О. Є. Психологія агресії в дитячому та підлітковому віці. К.: Видавництво ТОВ «3 Медіа», 2010. 212 с.

5.Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Кондор. 2011. 468 с.

6.Цап Н. М. Агресивність дитини: за і проти. Практична психологія та соціальна робота. 1999. №6. С. 12–13.

7.Шкарлатюк К. І. Агресія та здатність до прогнозування в підлітковому віці. Психологічні перспективи. Вип. 17. Волинський нац. ун-т ім. Л. Українки. Луцьк, 2010. С. 273–280.

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Тетяна ЧЕРНІГОВЕЦЬ,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри документальних комунікацій та менеджменту Рівненського державного гуманітарного університету

Актуальність нашого дослідження обумовлена активізацією інформаційної діяльності місцевих органів державної влади (у нашому дослідженні – Вараської районної державної адміністрації Рівненської обл. – далі – РДА) в умовах воєнного стану. У межах своїх повноважень РДА здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці країни (район) [2]. У зв’язку з цим ми акцентуємо увагу не на теоретичних засадах теми, а аналізі практичної діяльності РДА. Провідними завданнями РДА є:

- виконання Конституції, законів України, Указів Президента України, Постанов Кабінету Міністрів України, інших організаційно-розпорядчих документів органів виконавчої влади вищого рівня (наказів і розпоряджень Міністерств, відомств, Рівненської ОДА/ОВА та обласної ради);

- виконання державних і регіональних програм економічного, соціального та культурного розвитку, охорони довкілля, утвердження української національної та громадянської ідентичності;

- взаємодію з органами місцевого самоврядування та громадськістю.

З метою реалізації своїх повноважень РДА здійснює широку інформаційну діяльність. У Законі України «Про інформацію» вона характеризується «як сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави та як процес створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорону та захисту інформації [1].

Актуальним напрямом інформаційної діяльності згідно Ст. 39 п.8 Закону «Про місцеві державні адміністрації» РДА є регулярне інформування населення про стан виконання її повноважень. Під час воєнного стану РДА згідно Ст. 25 п.12 означеного Закону забезпечує своєчасне інформування населення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій (військових дій) на території району [2].

Розглянемо систему інформаційної діяльності Вараської РДА. Вона здійснюється на двох рівнях: в межах адміністрації (з метою інформаційного забезпечення діяльності її структурних підрозділів – відділів, управлінь) та її повноважень на території Вараського району. Інформаційну діяльність в РДА здійснюють:

а) *глава адміністрації*, який згідно п. 30 «Положення про РДА» відповідно до законодавства одноосібно видає *розпорядження* (організаційно-розпорядчий документ), які торкаються: а) різноманітних питань життєдіяльності району і доводяться до відома: ОТГ, підприємств,

установ, організацій; б) які стосуються прав та обов'язків громадян – доводяться до відома населення;

б) *загальний відділ*: забезпечує доступ до публічної інформації, що знаходиться у володінні апарату райдержадміністрації, реєструє письмові запити на отримання публічної інформації, готує інформаційні матеріали з означеного питання; забезпечує контроль за своєчасним надходженням інформаційних та інших матеріалів від структурних підрозділів райдержадміністрації, територіальних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування; готує інформаційно-аналітичні матеріали для голови районної державної адміністрації, його заступників щодо виконання документів та реагування на запити і звернення народних депутатів України та депутатів місцевих рад;

в) *сектор інформаційної діяльності та зв'язків з громадськістю,* який реалізує державну політику у сфері інформації; створює умови для діяльності інститутів громадянського суспільства в районі та участі громадськості у формуванні та реалізації державної та регіональної політики; впроваджує ефективні механізми комунікацій між райдержадміністрацією та інститутами громадянського суспільства; сприяє реалізації конституційного права громадян на свободу слова та безперешкодній діяльності медіа (в районі є районна газета «Полісся»); поширює інформацію про діяльність районної державної адміністрації та її структурних підрозділів через медіа та Інтернет;

г) *відділи та управління* адміністрації, які здійснюють свої повноваження (відділ освіти, культури, молоді та спорту, охорони здоров'я, соціального забезпечення тощо) за певними галузями.

З початку повномасштабної війни росії проти України інформаційна діяльність РДА розширилася у відповідності із Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [3]. Її основними напрямами є:

- оперативне інформування населення про повітряні загрози через системи оповіщення з метою його цивільного захисту;

- інформування суб'єктів виробничої діяльності в районі про реалізацію програм підтримки ЗСУ і населення прифронтових територій продуктами харчування та іншими необхідними засобами (форми роботи: наради з головами ОТГ, старостами сільських рад, керівниками підприємств, представниками громадських організацій у форматах оффлайн та онлайн);

- інформування соціально-вразливих категорій громадян (в тому числі – внутрішньо-переміщених осіб, які проживають на території району) про державні програми соціальної підтримки в період воєнного стану та їх реалізацію соціальними службами району: управліннями соціального забезпечення та відділенням Пенсійного фонду.

З метою здійснення інформаційної діяльності РДА керується Законом України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування засобами масової інформації» [4], Указом Президента України «Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [7] та положенням «Про Вараську районну державну адміністрацію» [6] і використовує:

а) веб-сайт РДА, де розміщені: основні нормативно-правові документи (згідно яких здійснюється її діяльність) та внутрішні документи (що відображають поточну діяльність адміністрації: плани роботи, звіти, матеріали засідань колегій тощо), новини, зв'язки з громадськістю (зокрема зі зверненнями громадян);

б) районні гезети: «Полісся» та «Володимирецький вісник», у яких висвітлюються різноманітні аспекти діяльності РДА, підприємств, установ, організацій та життєдіяльності населення району;

в) соціальні мережі: Facebook, Telegram, Twitter (для інформування та комунікації з громадянами і юридичними особами).

Окремі сфери інформаційної діяльності РДА торкаються:

1) цивільного захисту населення (розпорядження № 256), у якому окреслені завдання керівникам органів місцевого самоврядування та

організацій щодо дій в надзвичайних ситуаціях, а також проведення інформаційно-просвітницької діяльності з населенням;

2) соціального захисту населення району у випадку втрати житла та здоров'я внаслідок воєнних дій (розпорядження № 155), а також внутрішньо-переміщених осіб (забезпечення житлом, медичним обслуговуванням, сприяння зайнятості, оздоровленню дітей тощо);

3) підтримки прифронтових областей (розпорядження № 266) демонструє відповідальність районної влади у сфері допомоги населенню прифронтових регіонів продуктами харчування, дровами, будівельними матеріалами тощо;

4) відзначення представників місцевого самоврядування, які займаються волонтерською та благодійницькою діяльністю (розпорядження № 238).

Таким чином, Вараська РДА здійснює широку інформаційну діяльність, яка націлена на вирішення актуальних питань воєнного часу на території району та надання допомоги прифронтовим областям України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 48. Відомості Верховної Ради України, 1992. № 48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12.*

2. *Про місцеві державні адміністрації» : Закон України від 09. 04. 1999 р. № 586-XIV. Відомості Верховної Ради України, 1999. № 20-21.* URL : *https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14*

3. *Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12. 05. 2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015. № 28.* URL : *https://ips.ligazakon.net/document/T150389?an=1*

4. *Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування засобами масової інформації: Закон України від 01. 01. 2019 р. №539/97. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 49. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80*

5. *Вараська РДА. URL : https://varashrda.gov.ua/*

6. *Положення про Вараську районну державну адміністрацію.* URL : *https://varashrda.gov.ua/polozhennia-pro/*

7. *Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» від 07.02.2008р. № 109/200.* URL : *http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/info/U109_08.html/*

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ. ЯК ПІДТРИМАТИ СЕБЕ ТА ІНШИХ У СКЛАДНИЙ ПЕРІОД

Інна ДЕНИЩУК,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

В сучасних умовах війни, втрат та невизначеності кожна людина перебуває у стані підвищеного стресу. Одні люди можуть відносно швидко справлятися зі складними емоціями, ефективно розв'язувати проблеми, для інших – процес відновлення може бути більш тривалим і болісним. Психологічний стан та психічне здоров'я під час військових дій є важливим. Багато людей переживають виснаження, спустошення, втому, відчувають тривогу й паніку. Сьогодні актуальною стає концепція психологічної стійкості – здатності особистості адаптуватися до складних обставин, зберігати психічне здоров'я та ефективно діяти у ситуаціях невизначеності і тиску.

У психології термін «психологічна стійкість» (англ. *resilience*) означає здатність індивіда не лише протистояти життєвим викликам, але й виявляти здатність до самовідновлення, зростання та розвитку після травматичних подій. Це не є вродженою характеристикою, а динамічним процесом, який залежить від зовнішніх і внутрішніх чинників: темпераменту, життєвого досвіду, соціального оточення, набутих навичок тощо.

Варто зауважити, що психологічна стійкість не заперечує наявність негативних емоцій – страху, болю, зневіри. Вона, навпаки, визнає ці переживання як природні та дозволяє людині інтегрувати їх у свій досвід без руйнації особистості. У науковій літературі також наголошується, що стійкість може виявлятися як на індивідуальному, так і на колективному рівні. Родини, громади, навіть нації здатні демонструвати високий рівень адаптивності в кризових обставинах.

Психолог О. Романчук наголошує, що стійкість потрібно тренувати, як м'язи. Він, зокрема, виділяє наступні складові психологічної стійкості:

цінності; ефективні дії; корисне мислення; мудра регуляція енергії та емоцій; міцні стосунки. Стійкість, на думку О. Романчука – це уміння проходити крізь життєві випробування, зберігаючи, відновлюючи та плекаючи при цьому психічне здоров'я, особистісну цілісність та соціальні зв'язки. Стійкість – це вибір жити і її можна розвинути. Підтримка психологічної стійкості починається з турботи про себе. У періоди нестабільності базові потреби часто виявляються порушеними, тож відновлення опори на фізичний і психологічний добробут – перший крок до збереження рівноваги.

До ключових стратегій самопідтримки належать:

- Регулярність та ритуали. Режим сну, харчування, фізичної активності створюють відчуття контролю, необхідного у світі, що змінюється.

- Емоційна грамотність. Усвідомлення та прийняття власних емоцій – основа для зниження рівня тривожності. Корисним є ведення щоденника переживань, техніки глибокого дихання, майндфулнес-практики.

- Соціальні зв'язки. Людина є соціальною істотою, тож підтримка з боку близьких людей часто є головним джерелом стабільності.

- Обмеження негативного інформаційного впливу. Надмірне споживання тривожного контенту підвищує рівень стресу, тому варто дозувати новини та критично ставитися до джерел інформації.

- Пошук сенсу. У найтемніші періоди питання «для чого?» стає визначальним. Уміння знайти сенс навіть у стражданні – один із найвищих проявів стійкості (В. Франкл).

Психологічна підтримка ближніх є не менш важливою, ніж самодопомога. У колективному вимірі вона створює основу для соціальної згуртованості та взаємопідсилення. Основними принципами ефективної допомоги є:

- Активне слухання. Присутність і увага – це найцінніше, що можна дати іншій людині в складний період. Не завжди потрібні поради. Іноді достатньо просто бути поруч.

- Визнання емоцій. Фрази на кшталт «тобі справді важко», «я бачу, що це тебе хвилює» сприяють емоційній розрядці та знижують почуття самотності.

- Недирективна підтримка. Питання «Чим я можу тобі допомогти?» краще, ніж нав'язування рішень. Людині важливо зберігати суб'єктність навіть у кризі.

- Нормалізація реакцій. Пояснення, що тривога, апатія чи роздратування – це нормальні реакції на ненормальні обставини, знімає додатковий тиск із переживань.

- Підтримка ресурсів. Звернення до професійної допомоги, участь в спільнотах, волонтерстві, творчій діяльності активізує адаптаційні механізми.

Психологи виокремлюють декілька каналів, з яких можна брати ресурси для відновлення. Вони були вивчені та узагальнені в ході дослідження шляхів подолання кризових ситуацій ізраїльським психологом-травматерапевтом Мулі Лаадом (Mooli Lahad). Як результат, була розроблена модель BASIC Ph, згідно з якою розрізняють 6 стратегій відновлення ресурсу:

B (belief and values) – віра й переконання.

A (affect and emotions) – емоції.

S (sociability) – соціальність.

I (imagination and creativity) – уява.

C (cognition and thought) – когнітивні стратегії.

Ph (physiological activity) – фізична активність.

У кожної особистості формується індивідуальне поєднання ресурсних каналів, що визначає, які саме стратегії для подолання стресової ситуації обираються. Пріоритетність зазначених елементів може змінюватися на різних етапах життя і залежати від контексту ситуацій та подій. Дехто намагається почерпнути силу у вірі, переконаннях та цінностях, що стосується не лише релігії, а й почуття патріотизму, розуміння своєї місії у світі, впевненості, що життя має сенс тощо. У декого домінує емоційний спосіб протидії стресу – відкритий прояв почуттів, сльози, сміх, обговорення пережитого досвіду з

іншими, невербальне вираження емоцій через художню діяльність, читання або написання текстів. Ті, у кого переважає соціальний канал як спосіб взаємопідтримки, прагнуть долучитися до якоїсь спільноти, відчути себе частиною соціальної групи. Наступний тип протидії – уява – мрії та спогади про щасливі моменти й обставини з метою зменшення інтенсивності переживання страшних життєвих реалій. Для когось найбільш ефективною є когнітивна стратегія – активний пошук інформації, вирішення практичних проблем, внутрішні діалоги, визначення пріоритетності справ тощо.

Щоб позбутися негативних переживань, можна також залучати тілесні ресурси: виконувати вправи на релаксацію, займатися спортом, здійснювати будь-яку ігрову або фізичну діяльність (вишивати, майструвати) тощо.

Іноді звичних стратегій пошуку ресурсу виявляється недостатньо, коли йдеться про ситуації крайнього напруження. Саме тому психологи радять звертатися до інших шляхів відновлення, якими та чи інша людина зазвичай не послуговується. Наприклад, якщо раніше відчуття «перезарядження батарейок» виникало під час спілкування з оточуючими, а тепер не дає бажаного ефекту, то корисно обрати ресурс іншого напрямку, наприклад, зайнятися йогою чи помалювати.

Отже, психологічна стійкість – це не про надлюдську витривалість, а про звичайну людську здатність жити попри біль, шукати опору у звичних речах, бути поряд одне з одним. Підтримуючи себе, ми формуємо здатність підтримати інших. А разом ми можемо витримати більше. Сьогодні, як ніколи, варто пам’ятати, що психологічна стійкість – це сила, яка народжується з турботи, взаємності та сенсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.*Матвієнко О. Культура здоров’я та синдром психоемоційного «вигорання»: стратегія і тактика подолання / Пересадін М., Андросов Є. URL: http://www.personal.in.ua/ (дата звернення: 21.04.2025).*

2.Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2. Київ, 2018. 240 с.

3.Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах. Навчально методичний посібник. К.: Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ, 2017.

URL:http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11848/Bohdanov2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y *(дата звернення: 21.04.2025).*

4.Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2017. 160 с.

5.Центр здоров'я і розвитку Коло сім'ї. Інформаційні ресурси по темі психологічної допомоги під час війни. URL: https://k-s.org.ua/?fbclid=IwAR3XCeUkIQP_mqlBNxsXHJufjCMizo-9cpvmu-itBu7SWQy2bJiGpACP9Kk (дата звернення: 16.04.2025).

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТІВ МОТИВАЦІЇ ТА ЛІДЕРСТВА У ПІДЛІТКІВ

Аліна ХАРЧЕНКО,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Людмила ЮРЧУК,*
кандидат історичних наук, доцент кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Тема взаємозв'язку гендерних аспектів мотивації та лідерства у підлітків є важливою в контексті психології, оскільки вивчення цих процесів допомагає краще зрозуміти, як стать впливає на розвиток особистості, на її мотиваційні орієнтації та на становлення лідерських якостей. Враховуючи особливості підліткового віку, який характеризується активними змінами в соціальній та психологічній сферах, важливо з'ясувати, яким чином гендерні відмінності можуть проявлятися у мотиваційних процесах і виявлятися в поведінкових стереотипах, пов'язаних з лідерством [1].

Згідно з психологічними теоріями, мотивація – це процес, що визначає напрям і силу діяльності людини. Вона є основою для досягнення успіху, а лідерство виступає в якості однієї з основних форм соціального впливу, коли індивід спонукає інших до досягнення спільної мети. Взаємозв'язок цих двох

аспектів (мотивація та лідерство) тісно пов’язаний із статевими відмінностями, що визначають поведінкові стратегії підлітків, їхнє ставлення до задач і готовність брати на себе відповідальність у групі.

У дослідженні гендерних відмінностей мотивації важливо звернути увагу на те, як підлітки розвиваються в умовах певних соціальних і культурних норм, які накладають свої обмеження і визначають роль чоловіка в суспільстві. Зокрема, у хлопців зазвичай існує більша схильність до конкурентної мотивації, яка орієнтована на досягнення лідерства і визнання. Це може впливати на їхній вибір поведінкових стратегій, спрямованих на досягнення поставлених цілей через прагнення бути кращим, а також через необхідність показати свою силу або домінування у колективі.

Один із аспектів, який також варто вивчати – це вплив соціальних стереотипів на мотивацію хлопців до лідерства. Часом існує стереотип, що лише чоловіки можуть бути ефективними лідерами, а жінки мають інші риси, які менш виражено стосуються лідерських характеристик. Такі уявлення можуть призводити до зміщення самооцінки підлітків у бік відчуття власної важливості в соціальних групах. Вони можуть відчувати внутрішній тиск щодо досягнення високого рівня соціальної активності та лідерства [2].

Психологічні підходи до мотивації та лідерства дозволяють також порівнювати індивідуальні відмінності у мотиваційних установках підлітків залежно від їхнього гендеру. Дослідження показують, що хлопці, як правило, більш схильні до зовнішніх стимулів, таких як матеріальні нагороди, досягнення влади або публічного визнання, що є важливими чинниками мотивації для багатьох з них. Ці фактори також безпосередньо пов’язані з тим, як вони визначають свою роль у групі та які стратегії лідерства вони обирають.

Для дослідження взаємозв’язку між гендером, мотивацією та лідерством у підлітків використовуються різні методи, зокрема анкети, інтерв’ю та психологічні тести, які допомагають виявити особливості особистісних якостей та мотиваційних установок хлопців. Одним із важливих кроків у дослідженні є вибір групи досліджуваних – підлітків одного віку, що

дає можливість виявити особливості розвитку мотиваційних аспектів у певному віковому проміжку.

Важливо, щоб це дослідження враховувало різні соціально-економічні та культурні контексти, оскільки гендерні відмінності можуть виявлятися по-різному залежно від культурних норм та сімейного виховання [3].

Дані, отримані в результаті дослідження, можуть допомогти зрозуміти, як мотивація досягнення та лідерства взаємопов'язані з гендерними стереотипами і як це впливає на соціальну адаптацію хлопців у школі та інших соціальних групах.

Результати також допоможуть психологам і педагогам створювати програми, орієнтовані на розвиток лідерських якостей у підлітків, враховуючи гендерні особливості їхньої мотивації [4].

Отже, вивчення взаємозв’язку між гендером, мотивацією та лідерством у підлітків є важливим для розвитку психології підліткового віку, оскільки дозволяє краще зрозуміти механізми розвитку лідерських якостей і спрогнозувати майбутні стратегії мотиваційної поведінки. Це дослідження має потенціал для впливу на освітні програми, виховну роботу з підлітками та створення більш інклюзивних підходів до розвитку особистості, що враховують гендерні чинники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Прокопчук Д., Нєгров О., Бєлов О. Формування лідерства серед підлітків. Видавництво: Книгоноша, 2020. 243 с.

2.Копильчак О. Психологічні особливості розвитку лідерських якостей у старших підлітків. URL: http://surl.li/khnfo (дата звернення: 21.03.2025).

3.Другова О. Гендерна рівність у лідерстві. Економіка та суспільство, Харківський національний економічний університет. 2024 Випуск 64. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-10

4.Освітнє лідерство: від теорії до практики : монографія / авт. кол. ; за наук. ред. В. Р. Міляєвої; Київський університет імені Бориса Грінченка [Електронне видання]. Київ; Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2021. 296 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36659

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Наталія ЮЗЬКОВА,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Оксана ЛЮТКО,*
кандидат філософських наук, професор кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Підлітковий період – це етап активного розвитку, що супроводжується значними фізіологічними та психологічними змінами. В організмі відбувається гормональна перебудова, що впливає на емоційний стан, поведінку та когнітивні процеси. Підлітки можуть відчувати перепади настрою, підвищену чутливість до соціальних взаємодій та труднощі у саморегуляції.

У цей період молодь стикається з низкою викликів, серед яких:

– соціальний тиск (очікування з боку однолітків, батьків та суспільства можуть викликати стрес);

– академічне навантаження (високі вимоги до навчання можуть спричиняти тривожність);

– пошук власної ідентичності (підлітки активно формують своє «Я», що може супроводжуватися внутрішніми конфліктами);

– проблеми у спілкуванні (труднощі у взаємодії з однолітками та дорослими можуть спричиняти емоційне напруження).

Окрім того війна є потужним стресовим фактором, що впливає на психіку підлітків. Вони можуть переживати страх, тривожність, почуття провини та безпорадності. Дослідження показують, що підлітки, які переживають воєнні дії, часто мають підвищений рівень тривожності, що проявляється у вигляді дратівливості, перепадів настрою, труднощів із

концентрацією уваги та фізичних симптомів, таких як безсоння або напруження м’язів [3].

З огляду на складні соціальні та психологічні умови, дослідження рівня тривожності підлітків є надзвичайно важливим. Воно дозволить виявити чинники, що впливають на емоційний стан підлітків, розробити ефективні методи психологічної підтримки, запобігти розвитку хронічного стресу та його негативним наслідкам, сприяти формуванню психологічної стійкості у підлітків.

Базою дослідження став Бущанський ліцей Мізоцької селищної ради Рівненського району Рівненської області, участь у ньому взяли 52 підлітки у віці 11-17 років – учні 6 класу (11 чол.), 7 класу (7 чол.), 8 класу (4 чол.), 9 класу (7 чол.), 10 класу (6 чол.), 11 класу (7 чол.). Дослідження здійснювалося за допомогою застосування методики Б. Філіпса, яка включає тест School Anxiety Scale (SAS) та процедуру його застосування, інтерпретацію результатів, аналіз отриманих даних і рекомендації. Тест дозволяє визначити загальний рівень шкільної тривожності, а також вивчити характер переживання тривожності, пов’язаної з різними сферами шкільного життя. Тест складається з 58 питань, які дозволяють з’ясувати тривожність підлітків за 8 критеріями (факторами). При обробці результатів виділяють питання, відповіді на які не збігаються з ключем тесту. Наприклад, на питання № 58 підліток відповів «так», в той час як в ключі до цього питання зазначено «мінус», тобто відповідь «ні». Відповіді, що не збігаються з ключем є проявом тривожності.

При обробці підраховується загальне число розбіжностей по всьому тесту та по кожному з восьми факторів тривожності окремо. Якщо розбіжність більше 50% то можна стверджувати про підвищену тривожність учня, якщо більше 75% від загального числа питань тесту – про високу тривожність [1].

За результатами дослідження встановлено наступні рівні тривожності:

- низька тривожність у 73% учнів 6 класу, 86% 7 класу, 75% 8 класу, 86% 9 класу, 100% 10 та 11класах;
- підвищена тривожність у 27% учнів 6 класу, 14% 7 класу, 25% 8 класу, 25% 9 класу, 0% у 10 та 11 класах;
- висока тривожність не виявлена загалом.

На рисунку 1 показано відсотковий розподіл рівнів тривожності узагальнено по 8 факторах тесту. На цій гістограмі чітко простежується тенденція до переважання низької тривожності підлітків 6-11 класів Бущанського ліцею. Водночас частка підлітків, яким притаманна підвищена тривожність, навчаються у 6-9 класах. Ймовірно, що учні старших класів мають навички до подолання шкільної тривожності завдяки набутому досвіду, адаптації у шкільному середовищі.

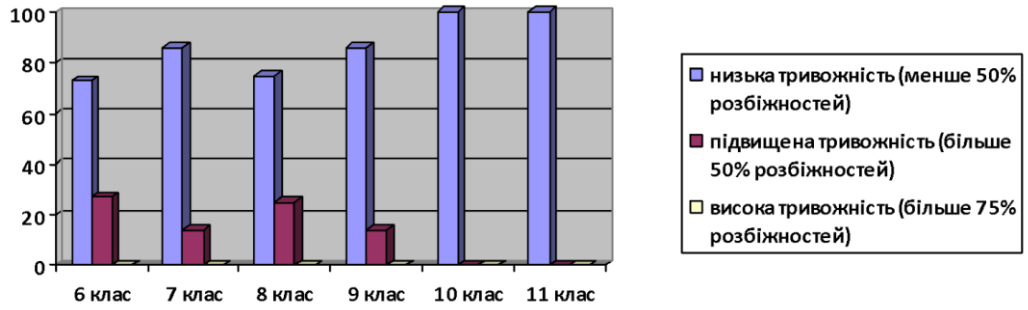

Рис. 1. Узагальнені результати діагностики рівня шкільної тривожності (за School Anxiety Scale (SAS)

Перший чинник, який досліджено, «загальна тривожність у школі». Цей фактор показує загальний емоційний стан дитини, пов'язаний з різними формами його включення в життя школи. Отримані результати розподілилися таким чином:

- низька тривожність зафіксована у 6 класі (82%), у 7 класі (86%), у 8 класі (100%), у 9 класі (86%), у 10 класі (83%) та 11 класі (100%);
- підвищена тривожність – 18% у 6 класі, 14% у 7 класі, 14 % у 9 класі, 17% у 10 класі, у 8 та 11 класах учнів з таким рівнем тривожності не виявлено;

– висока тривожність у учнів всіх класів не зафіксована (*див. Рис.2*).

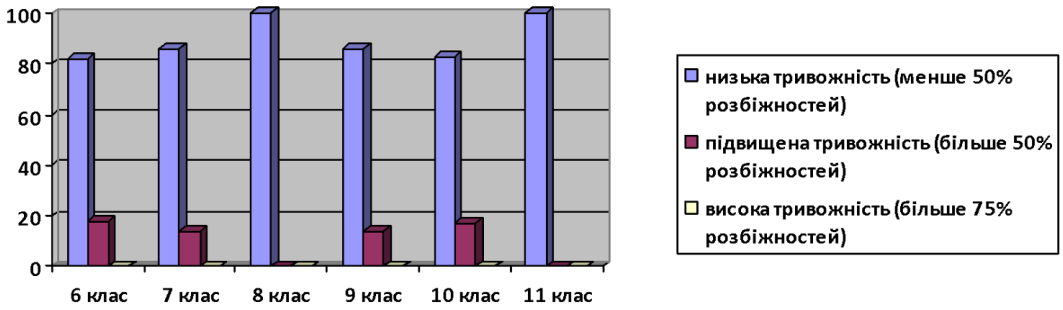

Рис. 2. Результати діагностики рівня шкільної тривожності фактору «загальна тривожність у школі»

Другий чинник – «переживання соціального стресу» – демонструє емоційний стан дитини, на фоні якого розвиваються його соціальні контакти (насамперед з однолітками). Отримані результати розподілилися таким чином:

– низька тривожність у 82% дітей 6 класу, 57% 7 класу, 75% 8 класу, 100% 9 класу, 83% 10 класу, 86% 11 класу;
– підвищена тривожність у 18% учнів 6 класу, 43% учнів 7 класу, 25% учнів 8 класу, 0% учнів 9 класу, 17% учнів 10 класу, 14% учнів 11 класу;
– висока тривожність не виявлена (*див. Рис.3*).

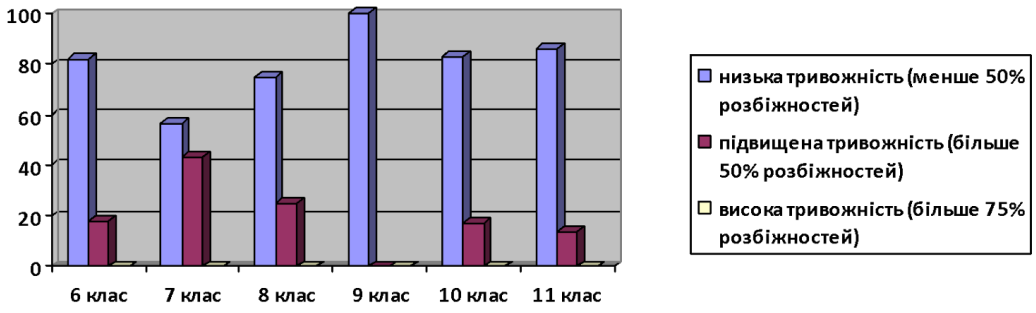

Рис. 3. Результати діагностики рівня шкільної тривожності фактору «переживання соціального стресу»

Третій чинник – «фрустрація потреби в досягненні успіху» – характеризується несприятливим психічним фоном, який не дає змоги

дитині розвивати свої потреби в успіху та досягненні високого результату. Отримано такі дані:

- низька тривожність у 82% 6 класу, 72% 7 класу, 75% 8 класу, 86% 9 класу, 83% 10 класу, 57% 11 класу;
- підвищена тривожність у 18% учнів 6 класу, 28% 7 класу, 25% 8 класу, 14% 9 класу, 17% 10 класу, 43% 11 класу.
- висока тривожність не виявлена (*див. Рис.4*).

Четвертий чинник – «страх самовираження», що проявляється в негативному емоційному переживанні ситуацій, які пов'язані із необхідністю саморозкриття, представлення себе іншим, демонстрації своїх можливостей. Під час дослідження було виявлено:

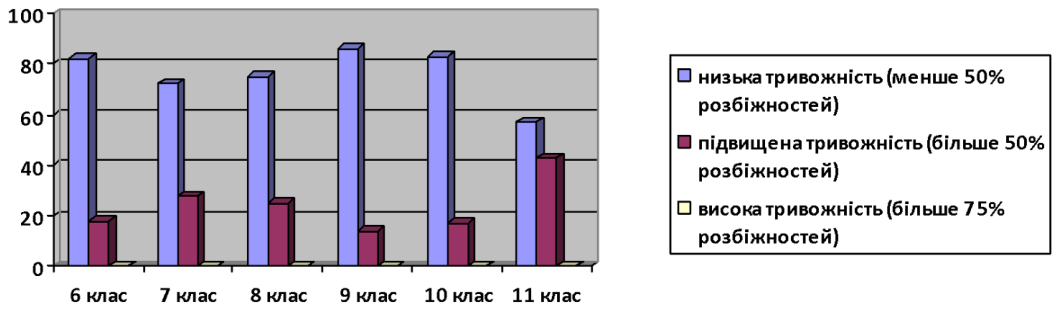

Рис. 4. Результати діагностики рівня шкільної тривожності фактору «фрустрація потреби в досягненні успіху»

- низьку тривожність у 82% учнів 6 класу, 86% учнів 7 класу, 75% учнів 8 класу, 86% учнів 9 класу, 83% учнів 10 класу, 100 % учнів 11 класу;
- підвищена тривожність виявлена у 9% учнів 6 класу, 14% 7 класу, 25% 8 класу, 14% 9 класу, у 10 і 11 класах учнів з підвищеною тривожністю не виявлено;
- висока тривожність у 9% учнів 6 класу, 17% 10 класу, у учнів 7, 8, 9, 11 класів цей рівень тривожності не встановлено (*див. Рис.5*).

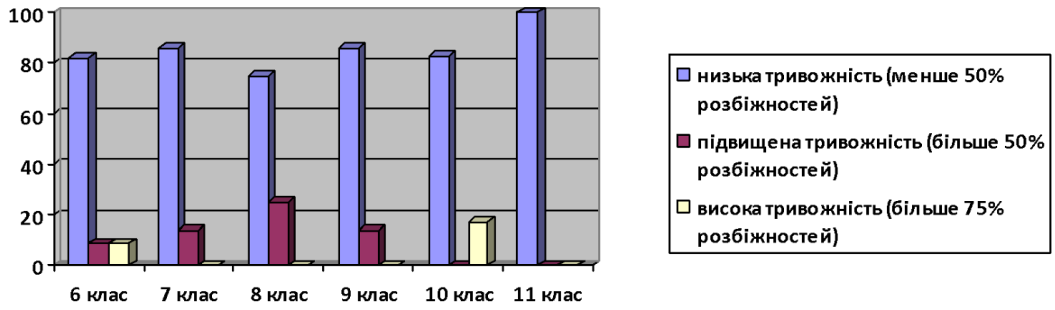

Рис. 5. Результати діагностики рівня шкільної тривожності фактору «страх самовираження»

П'ятий чинник – «страх ситуації перевірки знань» – дитина проявляє негативне ставлення і переживання тривоги в ситуаціях перевірки (особливо публічної) знань, досягнень, можливостей. Низька тривожність виявлена у 82% учнів 6 класу, 43% 7 класу, 100% 8 класу, 86% 9 класу, 83% 10 класу, 86% 11 класу. Підвищена тривожність у 9% учнів 6 класу, 43% 7 класу,14% 9 класу, 17% 10 класу, у учнів 8 і 11 даний рівень тривожності не виявлено. Висока тривожність у 9% учнів 6 класу, 14% 7 класу, 14% 11 класу, у учнів 8, 9, 10 класів цей рівень тривожності не встановлено (*див. Рис. 6*).

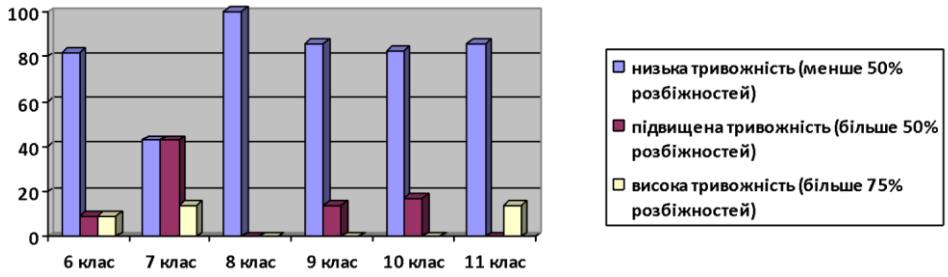

Рис. 6. Результати діагностики рівня шкільної тривожності фактору «страх ситуації перевірки знань»

Шостий чинник – «страх не відповідати очікуванням оточення». Цей фактор орієнтується на значущість інших в оцінюванні своїх результатів, вчинків і думок, тривога стосовно оцінок, які дає оточення, очікування негативних оцінок. Результати дослідження свідчать про те, що низька тривожність у 82% учнів 6 класу, 57% 7 класу, 50% 8 класу,

57% 9 класу, 33% 10 класу, 28% 11 класу. Підвищена тривожність виявлена у 14% учнів 7 класу, 25% 8 класу, 14% 9 класу, 50% 10 класу, 72% 11 класу, у учнів 6 класу цей рівень тривожності не виявлено. Висока тривожність зафіксована у 18% учнів 6 класу, 29% 7 класу, 25% 8 класу, 29% 9 класу, 17% 10 класу, а у учнів 11 класу цей рівень тривожності не виявлено (*див. Рис.7*).

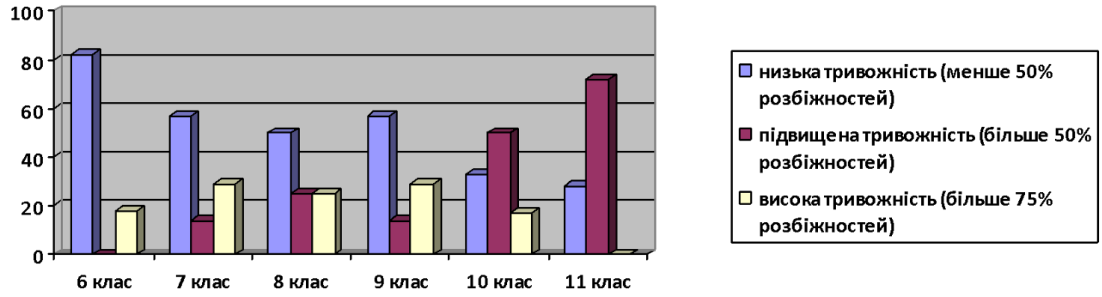

Рис. 7. Результати діагностики рівня шкільної тривожності фактору «страх не відповідати очікуванням оточення»

Сьомий чинник – «низька фізіологічна опірність стресу» – проявляється у зниженні пристосованості дитини до ситуацій стресогенного характеру. Результати продемонстрували, що низька тривожність у 82% учнів 6 класу, 72% 7 класу, 83% 10 класу, 100% 8, 9 та 11 класу. Підвищена тривожність у 9% учнів 6 класу, 14% 7 класу, 17% 10 класу, у учнів 8,9 та 11 класів цього рівня тривожності не виявлено. Висока тривожність у 9% учнів 6 класу, 14% 7 класу, у учнів 8, 9, 10, 11 класів цього рівня тривожності не виявлено (*див. Рис.8*).

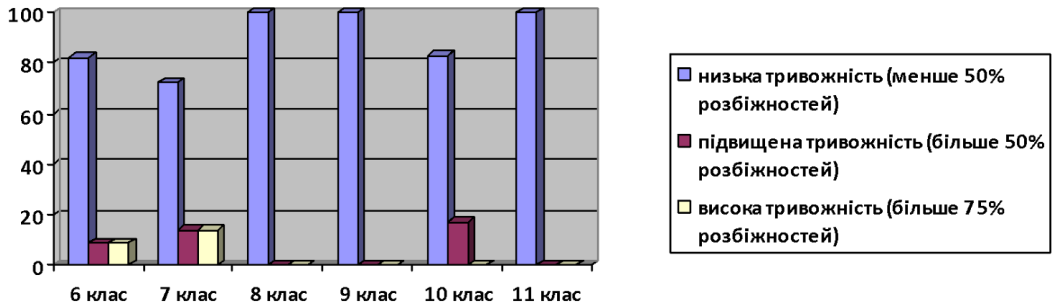

Рис. 8. Результати діагностики рівня шкільної тривожності фактору «низька фізіологічна опірність стресу»

Восьмий чинник – «проблеми і страхи у стосунках з учителями». Характеризується загальним негативним емоційними стосунками з дорослими у школі, знижує успішність навчання дитини. Отримані результати розподілилися таким чином:

- низька тривожність виявлена у 82% учнів 6 класу, 86% 7 класу, 100% 8 та 9 класу, 67% 10 класу, 86% 11 класу;
- підвищена тривожність у 18% учнів 6 класу, 14% 7 класу, 33% 10 класу, 14% 11 класу, в учнів 8 і 9 класів цей рівень тривожності не виявлено;
- висока тривожність не виявлена (*див. Рис. 9*).

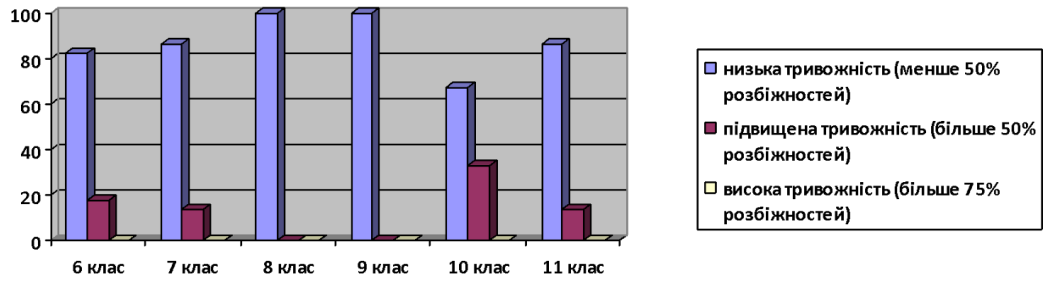

Рис. 9. Результати діагностики рівня шкільної тривожності фактору «проблеми і страхи у стосунках з учителями».

Таким чином, загальний рівень тривожності учнів Бущанського ліцею залишається низьким, проте спостерігаються окремі чинники, що впливають на її підвищення. Зростання тривожності, пов'язане зі страхом не відповідати очікуванням оточення, особливо помітне серед старшокласників, що свідчить про їхню високу соціальну чутливість і прагнення відповідати загальноприйнятим нормам.

Крім того, виражена тривожність у контексті «фрустрації потреби у досягненні успіху» демонструє амбітність школярів і їхнє бажання бути результативними у навчанні. Важливо зазначити, що рівень тривожності змінюється залежно від класу, що підтверджує значний вплив соціального середовища на емоційний стан учнів.

Отже, отримані результати підкреслюють необхідність психологічної підтримки та формування позитивного освітнього середовища, що сприятиме зниженню негативних проявів тривожності та розвитку стресостійкості в учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Методика «Оцінка рівня тривожності (тест шкільної тривожності Філінса)». URL: https://vseosvita.ua/library/ocinka-rivna-trivoznosti-test-skilnoi-trivoznosti-filipsa-219796.html (дата звернення: 13.02.2025).

2. Росинюк А., Кихтюк О. Психологічний аналіз поняття тривоги та тривожності як стану особистості. URL: https://www.inforum.in.ua/conferences/27/91/71 (дата звернення: 13.02.2025).

3. Шумейко О. Психологічний аналіз перебігу підліткової тривожності під час воєнного стану в Україні. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/3_2023/7.pdf (дата звернення: 18.05.2025).

ОСОБИСТІСНА ЗРІЛІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Олександр ЛЕЗНЕР,
здобувач освітнього ступеня бакалавр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Оксана ЛЮТКО,*
кандидат філософських наук, професор кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Сучасні вимоги до підготовки фахівців у галузі психології акцентують не лише на глибоких теоретичних знаннях та володінні діагностичним інструментарієм, але й на особистісних якостях майбутнього професіонала. Особистісна зрілість виступає фундаментом ефективної психологічної допомоги, визначаючи здатність до емпатії, саморефлексії, встановлення терапевтичного контакту та етичної поведінки. У контексті зростаючої складності соціальних проблем та індивідуальних запитів, особистісна зрілість

стає невід'ємною складовою професійної компетентності майбутнього психолога.

Проблема особистісної зрілості в контексті професійної підготовки психологів є багатогранною та досліджується в різних аспектах. Теоретичні підходи до розуміння особистісної зрілості варіюються від психоаналітичних концепцій розвитку Его-ідентичності (Е. Еріксон [5]) до гуманістичних моделей самоактуалізації (А. Маслоу, К. Роджерс) [2,3]. У вітчизняній психології значний внесок у дослідження особистісної зрілості зробили О.В. Киричук [1], Н.В. Чепелєва [4], які розглядали її як інтегративну якість особистості, що включає відповідальність, автономність, здатність до саморегуляції та прийняття себе.

Професійна діяльність психолога передбачає постійну взаємодію з людьми, які перебувають у стані емоційної вразливості, переживають кризові ситуації або мають психологічні труднощі. Успішність цієї взаємодії значною мірою залежить від рівня особистісної зрілості фахівця. Зрілий психолог здатний до глибокого розуміння емоційного стану клієнта, співпереживання без емоційного вигорання, встановлення меж у терапевтичних відносинах та збереження об'єктивності.

Одним із ключових аспектів особистісної зрілості є саморефлексія. Здатність до самоаналізу власних переживань, установок та можливих проекцій є критично важливою для психолога. Розуміння власних емоційних реакцій на клієнтські історії дозволяє уникнути суб'єктивних спотворень у процесі терапії та забезпечити більш емпатійну та ефективну допомогу. Розвинена саморефлексія сприяє усвідомленню власних обмежень та необхідності професійного розвитку.

Іншим важливим компонентом особистісної зрілості є емоційна компетентність, яка включає здатність до розуміння, управління та вираження власних емоцій, а також розпізнавання та розуміння емоцій інших людей. Емоційно зрілий психолог володіє навичками емоційної саморегуляції, що дозволяє йому зберігати професійну стійкість у складних клінічних ситуаціях.

Здатність до емпатії, як складової емоційної компетентності, є необхідною умовою для встановлення довірливого терапевтичного контакту та глибокого розуміння проблем клієнта.

Автономність як характеристика особистісної зрілості передбачає здатність до самостійного прийняття рішень, відповідальність за свій вибір та незалежність у судженнях. У професійній діяльності психолога автономність проявляється у здатності самостійно визначати стратегії психологічної допомоги, керуючись етичними принципами та професійними знаннями, а також у здатності протистояти маніпуляціям та тиску з боку клієнтів або інших зацікавлених осіб.

Важливу роль відіграє толерантність до невизначеності та адаптивність. Професійна діяльність психолога часто пов’язана з непередбачуваними ситуаціями, складними клієнтськими випадками та відсутністю однозначних рішень. Особистісно зрілий фахівець здатен ефективно функціонувати в умовах невизначеності, проявляти гнучкість мислення та адаптуватися до мінливих обставин.

Формування особистісної зрілості майбутнього психолога є складним та багатоетапним процесом, який має бути інтегрований у систему професійної підготовки. Навчальні програми повинні передбачати не лише засвоєння теоретичних знань, але й створення умов для розвитку особистісних якостей студентів. Важливу роль у цьому відіграють інтерактивні методи навчання, тренінги особистісного зростання, супервізія практичної діяльності та заохочення до саморефлексії.

Одним із ефективних інструментів розвитку особистісної зрілості є практична діяльність під супервізією. Аналіз власних клінічних випадків під керівництвом досвідченого фахівця сприяє усвідомленню власних сильних сторін та зон розвитку, розумінню можливих контрпереносних реакцій та формуванню професійної ідентичності. Супервізія є важливим етапом у становленні особистісно зрілого та компетентного психолога.

Тренінги особистісного зростання можуть бути спрямовані на розвиток навичок самопізнання, емоційної регуляції, комунікативної компетентності та управління стресом. Участь у таких тренінгах сприяє розширенню особистісного досвіду студентів, підвищенню їхньої самосвідомості та формуванню більш зрілих міжособистісних відносин.

Важливе значення має створення сприятливого академічного середовища, яке сприяє відкритості, довірі та підтримці. Заохочення студентів до обговорення складних етичних дилем, аналізу власних переживань та отримання зворотного зв'язку від викладачів та одногрупників сприяє розвитку їхньої саморефлексії та емоційної компетентності.

Таким чином, особистісна зрілість є фундаментальною основою професійної компетентності майбутнього психолога. Розвиток таких якостей, як саморефлексія, емоційна компетентність, автономність, толерантність до невизначеності та адаптивність, є невід'ємною складовою якісної професійної підготовки.

Інтеграція відповідних навчальних методик та створення сприятливого академічного середовища сприятиме формуванню не лише знаючих, але й особистісно зрілих та етично відповідальних фахівців, здатних ефективно надавати психологічну допомогу в сучасному суспільстві.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення впливу різних освітніх програм та методів навчання на розвиток особистісної зрілості майбутніх психологів та визначення критеріїв її оцінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Киричук О. В. Психологія особистісної зрілості. Волинський державний університет імені Лесі Українки, Луцьк. 2003.

2. Маслоу А. Г. Мотивація та особистість, LaMDA, 2008.

3. Роджерс К. Р. Погляд на психотерапію. Становлення людини, LaMDA, 2001.

4. Чепелєва Н. В. Особистісна зрілість як психологічний феномен, Проблеми сучасної психології, 2010, 8, С. 587–595.

5. Erikson, E. H., Identity, youth and crisis, W. W. Norton & Company, 1968.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Віталій ТРОЯН,
здобувач освітнього ступеня бакалавр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Оксана АЛЬОШИНА,*
кандидат історичних наук, професор кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

У сучасному світі, де міжособистісна взаємодія значною мірою зумовлена швидкими соціальними змінами, довіра постає як надзвичайно вразливий, але водночас фундаментальний елемент стосунків. Особливої ваги це питання набуває в контексті підліткового віку, коли особистість формується, шукає власну ідентичність та розвиває соціальні навички. Попри численні дослідження феномену довіри, аспект її формування у підлітковому віці залишається недостатньо вивченим, що обумовлює актуальність і проблемність даного дослідження.

Підлітковий вік є періодом глибоких психологічних трансформацій. У цей час підліток долає межу між дитинством і дорослістю, вибудовує межі власного «Я» та активно шукає своє місце у соціумі. Водночас він стає вразливим до впливу зовнішніх оцінок, емоційної нестабільності, а також стикається з новими типами міжособистісної взаємодії, серед яких особливу роль відіграє довіра.

Проблематика довіри в підлітковому віці полягає в тому, що вона розвивається не лише на базі особистісних якостей, а й під впливом соціального контексту: родинного середовища, шкільного мікроклімату, друзів, медіаполя. У багатьох випадках довіра стає об’єктом руйнації через відсутність підтримки, часті конфлікти, нерозуміння з боку дорослих або навпаки – надмірний контроль.

Прикро, проте сучасне підліткове середовище часто позначене зростанням тривожності, емоційної ізоляції, недовіри до однолітків і дорослих. Соціальні мережі, що відіграють домінантну роль у житті молоді, створюють ілюзію близькості та підтримки, але при цьому не забезпечують емоційного контакту, що є основою справжньої довіри. Через це формується поверхнева модель стосунків, де довіра часто замінюється на демонстративність, гіперсоціальність або, навпаки, соціальну замкнутість.

Психологи зазначають, що в підлітковому віці довіра – це не лише риса характеру, а результат складної системи досвіду та переживань. Порушення довіри в цей період може стати причиною формування тривалих деструктивних патернів поведінки: уникання близьких стосунків, труднощі в прийнятті допомоги, схильність до самоізоляції, підозрілість або ж емоційна залежність.

Крім того, існує певна розбіжність між очікуваннями підлітків щодо стосунків і реальністю, з якою вони стикаються. Прагнучи прийняття та щирості, вони нерідко стикаються з зрадою, булінгом або байдужістю, що пригнічує здатність довіряти. Відсутність безпечного соціального середовища призводить до формування психологічного захисту – підлітки стають емоційно відстороненими, замкнутими, недовірливими.

Наявні дослідження свідчать, що формування довіри значною мірою залежить від стилю виховання в родині, досвіду ранньої прив’язаності, а також наявності позитивних соціальних моделей. Однак в умовах соціальної нестабільності, розпаду традиційних родинних структур, переважання авторитарного або байдужого стилю виховання, підлітки часто не отримують необхідного досвіду безпечних взаємин.

Особливу увагу слід звернути на гендерні аспекти. За даними окремих досліджень, дівчата, як правило, виявляють вищий рівень потреби у довірі та емоційній підтримці, однак водночас демонструють більшу емоційну вразливість. Хлопці ж частіше виявляють схильність до приховування емоцій, що ускладнює формування глибоких довірчих стосунків.

Ще один важливий аспект проблематики – це вплив самооцінки на здатність довіряти. Підлітки з низькою самооцінкою частіше виявляють недовіру до інших, побоюючись бути відкинутими чи зрадженими. Вони замикаються у собі, уникають близьких взаємин або навпаки – демонструють гіперкомпенсацію через надмірну відкритість до сторонніх.

На цьому фоні постає завдання для фахівців – створити психологічно безпечне середовище, в якому підлітки можуть навчитися будувати довірчі стосунки. Це можливо лише за умов співпраці сім'ї, школи та соціальних інституцій. Педагогічні колективи мають бути підготовленими до роботи з підлітками не лише на когнітивному, а й емоційному рівні, вміти розпізнавати сигнали недовіри, виявляти емпатію та підтримку.

Також важливо розробляти й впроваджувати профілактичні та корекційні програми, спрямовані на розвиток навичок емоційного інтелекту, емпатії, позитивного самосприйняття та довірливого спілкування. Зокрема, використання психокорекційних методик, тренінгів, рольових ігор, групових вправ дозволяє ефективно формувати довіру в підлітковому середовищі.

Проведене мною дослідження підтвердило, що високий рівень довіри в підлітковому віці корелює з відкритістю, доброзичливістю, впевненістю у собі, позитивним досвідом взаємодії з однолітками та дорослими. У той час як низький рівень довіри супроводжується емоційною напруженістю, тривожністю, конфліктністю та зниженим соціальним інтересом.

Таким чином, формування довіри у підлітковому віці є не лише психологічним феноменом, а й соціально значущою проблемою, яка вимагає комплексного наукового підходу та практичних рішень. Розуміння її механізмів дозволить не лише покращити міжособистісні взаємини молоді, а й зміцнити соціальну тканину суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.АндрущенкоГ.І. Соціологічний характер вивчення довіри на міжособистісному рівні соціальності. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2016. Вип. 71. С. 6–14.

2.Анпілова Д. В. Психологічне значення довіри для самоактуалізації особистості в період ранньої дорослості. Проблема сучасної психології. 2016. Вип. 33. С. 34–46.

3.Кравченко В. Проблема довіри: структурно-функціональна модель. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. 2011. Вип. 16(2). С. 250–258.

4.Крюкова О. В. Дослідження довіри до людей і соціальної толерантності як складових соціального розвитку особистості у ранній юності. Проблеми сучасної психології. 2014. Вип. 23. С. 308–322.

5.Супрунець Т. А. Теоретична інтерпретація поняття «структури довіри». Грані. 2014. № 2. С. 127–132.

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ЗДОБУВАЧІВ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ

Світлана БУХАЛЬСЬКА,
здобувачка освітнього ступеня магістр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Людмила ЮРЧУК,*
кандидат історичних наук, доцент кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Унікальним осередком виявлення інтелектуального потенціалу особи засобами комунікації є заклади здобуття освіти різних рівнів підготовки та професійного спрямування.

Важливого значення набуває наявність комунікативних здібностей, характеристик, навичок у здобувачів медичної освіти. Адже ще Гіппократом було зауважено: «Якщо є декілька лікарів, серед котрих один лікує травами, другий – лезом, третій – словом. Передусім звертайтесь до того, хто лікує словом [1, с. 146]. Адже володіння словом має надзвичайну силу, що впливає на комунікативну міжособистісну взаємодію, налагодження контактів, вирішення питань, застосування вербальних засобів, виявлення почуттів, емоцій, ставлень тощо.

Окрім вище зазначеного, в освітній галузі вимогою сьогодення є компетентнісний підхід до якісної підготовки здобувачів освіти, що

реалізується за одним із дієвих напрямів – комунікативним. Таке спрямування передбачає накреслення комунікативних стратегій, а саме:

- формування умінь і навичок мовленнєвої діяльності учасників освітнього процесу;
- розвиток мотиваційної складової щодо дотримання змістової грамотності та культури мовлення;
- вироблення умінь і навичок мовленнєвої діяльності.

Формування комунікативних навичок особи відбувається на рівні сім'ї, в освітньому середовищі дошкільних, загальноосвітніх і позашкільних закладах та потребують подальшого розвитку в процесі здобуття професійної освіти.

Зауважимо, що в психолого-педагогічній теорії та практиці комунікативні навички розглядають як інтегральну властивість особистості, що забезпечує ефективність міжособистісного спілкування, а саме встановлення контакту зі співрозмовником, підтримання розмови, доцільне добирання вербальних і невербальних засобів і технік взаємодії; здатність мобільно змінювати комунікативну поведінку відповідно до ситуації.

В процесі міжособистісного спілкування транслюється інформація, генеруються нові думки, пізнаються співрозмовники. Науковцями з'ясовано, що передача інформації створює когнітивне забезпечення, зокрема набуття знань, умінь, навичок мови та мовлення; комунікативний процес забезпечує безпосереднє спілкування; інтерактивні техніки інтегрують співрозмовників до активної комунікації. Психологічні аспекти такої взаємодії уможливлюють здатність співрозмовників вислухати один одного, бути почутим іншим, виявити взаєморозуміння, емпатію, тактовність, толерантність тощо.

Комунікативні навички здобувачів медичної освіти є важливими характеристиками компетентностей, які формуються і розвиваються в процесі навчальної, а згодом професійної діяльності. Доказом актуальності досліджуваної проблеми є результати опитування онкопацієнтів про п'ять якостей медичного працівника. Найважливішими якостями виявились:

фаховість – 82 % респондентів; емоційний розум (людяність, емпатія, повага, толерантність, чуйність) – 72% опитуваних; позитив та порядність – 61% респондентів; комунікативність (уважність, вміння чути та пояснювати, контактність, чіткість) – 50%; професійні якості – 34 % респондентів [3, с. 23].

Поширеним в освітянській та психологічній практиці є інтерактивне навчання, що є вмотивованим, доступним, змістовним і позитивно дієвим та виключає упереджене домінування однієї думки над іншою, суперечки, конфлікти тощо.

Серед форм інтерактивних освітніх технологій популярності набули інтерактивні тренінгові вправи – навчання у формі гри, що максимально сприяє формуванню практичних умінь і навичок; передбачає напрацювання поведінкових навичок, ідей, які необхідні для виконання навчальної діяльності. Тренінг, навчання і досвід є взаємопов'язаними і рівноправними партнерами у справі учіння та розвитку [3, с. 127].

Метою та завдання використання інтерактивних вправ щодо розвитку комунікативних навичок здобувачів медичної освіти є

- актуалізація удосконалення комунікативної складової компетентності;

- створення позитивного навчального середовища для встановлення контакту в різних ситуаціях спілкування: «здобувач освіти – одногрупник», «здобувач освіти – викладач», «здобувач освіти – наставник/ медичний працівник», «медичний/аптечний працівник – пацієнт»;

- розширення спектру професійних нахилів, комунікативних творчих здібностей учасників тренінгу;

-набуття майбутніми медиками морально-етичних чеснот і медико-деонтологічних характеристик особистості засобами вербальної комунікації.

Практикою перевірено, що проведення циклу інтерактивних вправ та ігрових завдань передбачає вмотивовану роботу в команді, парі та персонально.

Очікуваними результатами участі в комунікативних інтерактивностях визначено:

-розуміння ключових понять і категорій: тренінг, комунікації, комунікативні навички, комунікативна компетентність, комунікативна культура особистості, інтерактивні технології навчання;

-набуття комунікативних навичок у процесі виконання творчих завдань;

- формування позитивного діалогу на професійному та особистісному рівнях;

- рефлексія.

Традиційно інтерактивне заняття розпочинається із знайомства учасників, яким пропонується самопрезентація на літеру, з якої починається власне ім'я та вказати як зручно звертатись персонально упродовж інтерактивного навчання. Адже за Дейлом Карнегі «ім'я людини – найсолодший і найважливіший для неї звук будь-якою мовою» [1, с. 94]. Пропонується завдання добрати епітети до слова «ім'я», до прикладу ім'я відоме, святе, чесне, світле, ніжне тощо.

Доцільними такого тематичного тренінгу є вправи – експрес урок на знання української мови за професійним спрямуванням та розуміння медичної термінології. Учасникам пропонуються питання : «Як правильно «лІкарський», чи «лікАрський»? Правильна відповідь: лІкарський стосується лікаря та його діяльності, наприклад лІкарський халат, лІкарський огляд, лІкарська допомога; лікАрський стосується ліків та того, що має лікувальні властивості, наприклад, лікАрські рослини, лікАрський препарат, лікАрська діюча речовина [1, с. 94]. Пропонується завдання добрати епітети до слова «мова», до прикладу державна, рідна, професійна, мелодійна тощо.

В процесі інтерактивного заняття потрібно дотримуватись культури спілкування. Отож доречною є вправа «Дискусія чи суперечка?», яка передбачає заслуховування та обговорення підготовлених заздалегідь висловів про слово, мову, мовлення, комунікацію. Важливо, щоб учасники уважно слухали інших і чули, про що саме говорять спікери.

Для майбутніх медичних працівників є важливою характеристикою емпатійна здатність, а саме афективний зв'язок з іншими; відчуття та

розуміння стану, потреб іншої особи. Рефлексивно дієвою є вправа «Емоційна емпатійність», за умовами якої пропонується віднайти рядки про фах медичного працівника, обговорити його чесноти та з використанням невербальних технік виразити співчуття, розраду. До прикладу, такі рядки

Важка дорога правди й доброти –
Безвіддане служіння медицині:
Крізь терни до зірок, крізь жах пройти,
Нести свій хрест любові до людини.
І розпочати нелегкий двобій.
За найдорожчий скарб – життя людини.
За вихід з розпачу, страждання, без надій,
За подих до останньої хвилини.
І крок за кроком, і за миттю мить.
Смерть відступає, і живе надія…
Бо допомога медика вперед мов блискавка летить,
наперекір війні, знегодам і стихії.

Важливо пам’ятати про регламент інтерактивного заняття та неефективність перевантаження його вправами.

Закінчення зустрічі передбачає узагальнення про набутий досвід комунікативних навичок, загальну рефлексію, висловлення побажань та потреб участі у таких активностях.

Отже, комунікативні навички здобувачів медичної освіти доцільно розвивати засобами інтерактивного навчання, під час якого створюється психологічний комфорт комунікативного контакту, реалізується комунікативна соціалізація, забезпечується інтерактивна діяльність усіх учасників у процесі комунікативної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бухальська С.Є., Бухальська С.О. Розвиток комунікативних умінь студентів медичних навчальних закладів засобами навчального тренінгу. Нова педагогічна думка. Рівне. 2017. №4 (92). С. 92–96.

2.Людяність та емпатія в охороні здоров’я. Посібник для викладачів / А.Г. Леухіна та ін. Київ : Майстер книг. 2022. 364 с.

3.Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник. НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. К. : ВД «ЕКМО». 2011. 320 с.

АРОМАТ ЗДОРОВ'Я

Олеся ЧУДІНОВИЧ,
здобувачка освіти 1 курсу за ОПП «Фізична терапія, реабілітація» КЗВО «Рівненська медична академія» РОР

Науковий керівник: *Віта СТЕРНІК,*
кандидат біологічних наук, викладач біології фахового медичного коледжу КЗВО «Рівненська медична академія» РОР

Ароматерапія відігравала важливу роль у різних культурах, включаючи Стародавній Єгипет, де, схоже, вона й зародилася. Мистецтво використання ароматичних речовин народилося в Єгипті. Єгиптяни вивчали вплив запахів на людську психіку та фізичний стан. Вони вірили, що певні аромати можуть не лише покращувати настрій, але й впливати на свідомість. Спеціальні ароматичні суміші використовувалися жерцями, які, за легендою, могли досягати стану, що дозволяв їм передбачати майбутнє. Деякі пахощі навіть використовувалися для діагностики хвороб, після чого вважалося, що вони допомагали розкрити справжню причину недуги.

Фараони та знать мали велику колекцію ароматичних засобів, призначених для різних цілей. Одні запахи сприяли розслабленню та покращенню емоційного стану, тоді як інші, навпаки, стимулювали бойовий дух, що було особливо важливим у військовій справі. Аромати також широко використовувалися в релігійних ритуалах. Одним із ключових компонентів ритуальної практики було кадіння, яке використовувалося для воскуріння та жертовних обрядів. Особливо цінувалися ладан, мирра та кедр. У зв'язку з вірою в загробне життя та переселення душ, єгиптяни приділяли значну увагу процесу бальзамування, використовуючи ароматичні олії для збереження тіл

померлих. При цьому склад пахощів міг варіюватися залежно від соціального статусу людини. Косметичні властивості ароматичних олій також мали велике значення. Заможні єгиптяни доглядали за своєю шкірою за допомогою мигдалевої та кунжутної олії, до яких додавали мед та інші компоненти. Водночас представники нижчих верств населення використовували переважно рицинову олію. Цариця Клеопатра була відома своєю любов'ю до ароматичних речовин: серед її улюблених ароматів були троянда, ладан і лотос. Існує легенда, що під час її першої зустрічі з Марком Антонієм її корабель був настільки насичений пахощами, що їх можна було відчути задовго до прибуття судна. Саме з Клеопатрою пов'язують популяризацію ароматичних ванн, які досі носять її ім'я. Аромати також створювали особливу атмосферу під час святкувань та бенкетів. Гості натирали голови ароматичними оліями, підлогу встеляли пелюстками квітів, а повітря наповнювалося парфумами. Усе це сприяло гармонійному поєднанню естетичної насолоди з фізичним комфортом. Крім того, ароматичні речовини мали лікувальні властивості. Наприклад, кипарис використовували для лікування захворювань дихальної системи, аніс – для покращення травлення, ладан – для заспокоєння нервової системи, а з чебрецю виготовляли мазі проти лупи. Таким чином, ароматерапія в Стародавньому Єгипті була розвиненою та багатогранною наукою, яка охоплювала різні аспекти життя та значно вплинула на культуру тієї епохи.

Ефірні олії, також відомі як леткі олії, є рідкими сумішами органічних сполук , що виділяються ароматичними рослинами та відповідають за їхній запах. Склад натуральної ефірної олії може варіюватися від 200 до 800 елементів, залежно від рослинного джерела.

Грамотно підібрані ефірні олії або їхні комбінації можуть позитивно впливати на фізичне та ментальне здоров'я людини. Їх застосовують самостійно або в комплексі з іншими немедикаментозними (фізіотерапія, психотерапія) та лікарськими підходами [2].

Використання ефірних олій, відоме як ароматерапія, є ефективним, поширеним і науково обґрунтованим способом зміцнення здоров’я та запобігання різноманітним захворюванням. Термін «ароматерапія» вперше з’явився у 1937 році завдяки книзі французького парфумера та хіміка Рене-Моріса Гаттефоссе. У своїй праці він описав лікувальні властивості ефірних олій, зокрема користь лаванди при опіках.

Сучасна наука пояснює дію ефірних олій їхнім впливом на нюхові рецептори в носі, що, своєю чергою, активує певні зони мозку, а саме лімбічну систему, яка регулює наші емоції. Крім того, досліджується вплив ефірних олій на гіпоталамус, який під їхнім впливом продукує серотонін – гормон щастя.

Сьогоднішня ароматерапія є не просто методом відновлення внутрішнього балансу, а значущою сферою, що досліджує психологічне благополуччя. Завдяки поєднанню природних властивостей ароматів і наукових досліджень, ми краще розуміємо, як запахи впливають на наші емоції, допомагають справлятися з проблемами та сприяють душевному спокою. Запахи діють як непомітні посередники, що покращують наше самопочуття, поглиблюють розуміння власних емоцій та ведуть до більш усвідомленого життя.

Аромат – це не просто приємний запах, а потужний емоційний відбиток, який здатний викликати спогади, впливати на настрій та навіть змінювати фізичний стан людини. Вдихаючи знайомий аромат, ми можемо відчути хвилю ностальгії, розслабитися або, навпаки, отримати заряд енергії. Наукові дослідження доводять, що аромати можуть впливати на частоту дихання, артеріальний тиск і рівень стресу, роблячи їх важливим інструментом для покращення самопочуття.

Також давня практика, що використовує натуральні ефірні олії для покращення фізичного та психоемоційного стану. Наприклад ,лаванди допомагає розслабитися, цитрусові дарують відчуття бадьорості, а ваніль створює атмосферу комфорту та затишку.

У різних культурах аромати мають різне значення. Наприклад, у західних країнах ваніль асоціюється зі щастям, цитрусові – з енергією, а лаванда – зі спокоєм. На Сході жасмин символізує гармонію, а троянда – енергію та радість.

Дослідження підтверджують, що запахи можуть впливати на психічне здоров'я. Ароматерапія та масаж із використанням ефірних олій допомагають боротися з депресією та тривожністю. Проте в деяких випадках (наприклад, у пацієнтів з онкологічними захворюваннями) певні запахи можуть викликати підвищену тривожність [2].

Запахи впливають і на нашу працездатність: приємні аромати сприяють кращій концентрації; запах кави або випічки викликає почуття доброзичливості та готовність допомогти іншим. Дослідження підтверджують, що повторення знайомого аромату під час виконання завдання покращує результати.

Парфумерія – це мистецтво, що дозволяє нам виражати емоції та індивідуальність через запахи. Виділяють кілька основних груп ароматів: квіткові – ніжні, жіночні аромати (троянда, жасмин, лілія);шипрові– складні, елегантні поєднання моху, цитрусів і пачулі; східні – теплі, пряні та солодкі (ваніль, амбра, спеції); деревні - терпкі, насичені аромати (сандал, кедр, ветивер); шкіряні - глибокі, димні нотки з відтінками тютюну та прянощів; фужерні – свіжі, трав'яні поєднання з нотами лаванди та деревини; цитрусові -яскраві та енергійні аромати, що освіжають (лимон, бергамот, апельсин).

Оскільки ароматерапія набирає ще більшого розголосу її почали застосовувати для лікування військових та цивільних [1]. У зв'язку з війною маштабно почав розвиватися посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це серйозний психологічний стан, який розвивається після пережитих травматичних подій, таких як війна, насильство, стихійні лиха чи аварії. Він супроводжується тривожністю, депресією, порушенням сну, емоційною нестабільністю та проблемами з

концентрацією. Хоча лікування ПТСР зазвичай включає медикаментозну терапію та психотерапію, альтернативні методи, зокрема ароматерапія, можуть стати ефективним доповненням до основного лікування. Використання ефірних олій сприяє зменшенню стресу, покращенню емоційного стану та відновленню гармонії між тілом і розумом. Ароматерапія впливає на мозок через нюхову систему, безпосередньо стимулюючи лімбічну систему – центр емоцій і пам'яті. Запахи можуть викликати позитивні спогади, зменшувати рівень кортизолу (гормону стресу) та сприяти релаксації. Цивільні особи, які пережили військові конфлікти, насильство чи стихійні лиха, також можуть страждати від ПТСР. Для них ефірні олії можуть стати засобом самодопомоги та емоційного відновлення. Хоча ароматерапія не є заміною традиційного лікування, вона може стати цінним доповненням у процесі реабілітації та відновлення після травматичних подій.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що аромати відігравали надзвичайно важливу роль у житті людини, починаючи з найдавніших часів і до сьогодення. Те, що колись було інтуїтивним мистецтвом використання пахощів у Стародавньому Єгипті, перетворилося на багатогранну галузь знань, що охоплює історичні практики, наукові дослідження, культурні значення, психологічний вплив, комерційне застосування та мистецтво парфумерії.

Від віри давніх єгиптян у здатність ароматів впливати на свідомість та лікувати хвороби до сучасного розуміння механізмів дії ефірних олій на мозок та емоційний стан, ароматерапія довела свою цінність як метод покращення фізичного та психологічного благополуччя. Сьогодні, в умовах зростання психологічних проблем, зокрема посттравматичного стресового розладу, ароматерапія розглядається як перспективний допоміжний інструмент для відновлення емоційної рівноваги та полегшення страждань як військових, так і цивільних осіб, які пережили травматичні події.

Таким чином, світ ароматів – це не лише джерело приємних відчуттів, а й потужний засіб впливу на наш внутрішній стан, соціальні взаємодії та навіть

фізичне здоров'я, що продовжує досліджуватися та розкривати свій потенціал у різних сферах людської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Ковальчук І. В., Сидоренко О. П., Ковальчук І. П. Ароматерапія в сучасній медицині: теорія та практика. Київ: Здоров'я, 2019. 320 с.

2.Солкенко С. С., Кашенко Г. Ф., Підаєв А. В. Ароматерапія для кожної родини. Київ, 2002. 299 с.

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Євген МЕЛЬНИК,
здобувач освітнього ступеня бакалавр спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» Білоцерківського інституту економіки та управління Університету «Україна»

Науковий керівник: *Юлія ПОДМОГИЛЬНА,*
викладач Васильківського фахового коледжу Університету «Україна»

Інноваційна діяльність публічних бібліотек у контексті цифровізації суспільства є важливою складовою розвитку культурних та освітніх інфраструктур, що відображає сучасні тенденції в управлінні інформацією. Сучасні бібліотеки повинні відповідати вимогам часу, що визначаються розвитком цифрових технологій і зміною інформаційного середовища. Тому інноваційна діяльність бібліотек набуває стратегічного значення для забезпечення доступу до інформації та розвитку інформаційної грамотності в умовах цифрової трансформації.

Питанням інноваційної діяльності публічних бібліотек в умовах цифровізації суспільства займалися багато вчених, які досліджували вплив інформаційно-комунікаційних технологій на бібліотечну справу, трансформацію бібліотечних послуг та їхню роль у сучасному

інформаційному суспільстві. Зокрема, Г. Тягло, Л. Шеліга та О. Шарлай аналізували цифровізацію бібліотек як чинник їх модернізації та адаптації до сучасних потреб користувачів. Дослідження О. Онищенко та В. Попик присвячені стратегічним напрямам розвитку бібліотек в умовах цифрової епохи, включаючи створення електронних бібліотек та використання новітніх технологій для підвищення доступності інформації. У працях Н. Кушнаренко та Л. Дубровіної розглядається значення цифрових технологій для збереження і популяризації культурної спадщини, оцифрування бібліотечних фондів та забезпечення довготривалого збереження цифрових ресурсів.

І. Чернецька досліджує питання цифрової грамотності користувачів бібліотек та їхньої ролі в подоланні цифрової нерівності. Вагомий внесок у вивчення інноваційних змін у бібліотечній сфері зробили зарубіжні дослідники, зокрема Майкл Бакленд, який аналізував перспективи розвитку цифрових бібліотек, та Крістін Боргман, що вивчала вплив технологій на доступ до знань і організацію інформації. Роботи цих науковців є основою для подальших досліджень інноваційних підходів у діяльності публічних бібліотек, спрямованих на інтеграцію цифрових технологій, підвищення ефективності інформаційних послуг та адаптацію бібліотек до вимог сучасного суспільства.

Однією з ключових інновацій є перехід публічних бібліотек на цифрові ресурси, що передбачає створення електронних бібліотек, оцифровку бібліотечних фондів та надання доступу до цифрових архівів через інтернет-платформи. Це дозволяє значно розширити доступ до інформації, зберігаючи при цьому унікальні культурні та наукові матеріали для наступних поколінь. Впровадження новітніх інформаційних технологій, таких як штучний інтелект і машинне навчання, дозволяє автоматизувати процеси каталогізації та пошуку інформації, значно покращуючи ефективність роботи бібліотек.

Публічні бібліотеки відіграють важливу роль у формуванні інформаційної грамотності населення, зокрема через впровадження програм навчання цифровим навичкам. Це важливо в умовах, коли доступ до цифрових

технологій став невід'ємною частиною повсякденного життя. Бібліотеки забезпечують доступ до онлайн-ресурсів і надають користувачам необхідні інструменти для навчання та саморозвитку. Крім того, завдяки розвитку інтернет-платформ бібліотеки можуть виконувати роль посередника між користувачем та цифровими інформаційними ресурсами, здійснюючи підтримку користувачів в онлайн-просторі.

Проте, попри численні переваги цифровізації, публічні бібліотеки стикаються з рядом викликів. Одним із них є проблема цифрової нерівності, коли не всі верстви населення мають доступ до сучасних цифрових технологій або навичок їх використання. Це може створювати бар'єри для доступу до інформації, що вимагає від бібліотек подолання цих перешкод через організацію тренінгів, курсів та інших ініціатив з підвищення цифрової грамотності.

Крім того, з цифровізацією виникають нові питання, пов'язані з авторським правом і захистом інтелектуальної власності. Бібліотеки повинні зберігати баланс між забезпеченням відкритого доступу до інформації і дотриманням норм законодавства у сфері авторських прав.

Майбутнє публічних бібліотек у цифрову еру полягає не лише в оцифровці ресурсів, а й у створенні інтерактивних культурних хабів, де будуть поєднуватися освіта, культура та інноваційні технології. Це дозволить бібліотекам залишатися центрами розвитку громад, сприяючи соціальній інтеграції, підтримці підприємницьких ініціатив і забезпеченню доступу до культурних цінностей.

Таким чином, інноваційна діяльність публічних бібліотек є необхідною умовою для забезпечення доступу до інформації в умовах цифрової трансформації суспільства. Вона сприяє розвитку інформаційної грамотності, підтримці культурних і освітніх ініціатив, а також забезпеченню рівного доступу до знань для всіх верств населення. У процесі цифровізації суспільства публічні бібліотеки зазнають значних трансформацій,

спрямованих на модернізацію їхньої діяльності та підвищення ефективності інформаційних послуг.

Інноваційна діяльність бібліотек включає впровадження цифрових технологій, створення електронних ресурсів, розвиток віртуальних сервісів і забезпечення доступу до інформації через сучасні платформи. Одним із ключових аспектів є підвищення цифрової грамотності користувачів та адаптація бібліотечного обслуговування до нових форматів комунікації. Дослідження сучасних науковців підтверджують важливість бібліотек у подоланні цифрової нерівності, сприянні збереженню культурної спадщини та розширенні можливостей для самоосвіти. Таким чином, інноваційна діяльність публічних бібліотек є важливим фактором їхнього розвитку, що дозволяє їм зберігати свою актуальність у сучасному інформаційному середовищі та ефективно відповідати на виклики цифрової епохи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Пугач Л. Ю. Діяльність публічних бібліотек в умовах трансформацій, викликаних повномасштабною російською військовою агресією. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2023. № 3. С. 45–57. URL: https://journals.uran.ua/bdi/article/view/290979 (дата звернення: 27.03.2025).

2.Денбновецький С. О. Цифрова трансформація українських бібліотек в умовах глобалізаційних перетворень. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2023. № 18. С. 80–95. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739797 (дата звернення: 27.03.2025).

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ІНТЕРНЕТ ЗАЛЕЖНОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ПІДЛІТКІВ

Андрій ГОМОН,
здобувач освітнього ступеня бакалавр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Оксана АЛЬОШИНА,*
кандидат історичних наук, професор кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Однією з характерних рис сьогодення є стрімке розповсюдження сучасних інформаційних технологій. Комп’ютеризація охопила всі аспекти суспільного життя, кількість користувачів комп'ютерів невпинно зростає, а комп'ютерні мережі, включно з Інтернетом, стають дедалі доступнішими. Великий вибір додатків впливає на життя кожної людини. Це пояснює, чому деякі люди стикаються з проблемами через надмірне перебування перед екранами чи в Інтернеті. Окрім цього, соціальні мережі стали популярним захопленням серед молоді.

До групи ризику розвитку комп’ютерної та інтернет-залежності належать люди віком 17-21 рік. Як правило, молоді люди знайомляться з комп’ютером у школі, університеті або комп’ютерних клубах. Майже всі вони проходять через природну фазу захоплення та зацікавленості, і певна частина з них стає залежною від Інтернету. Це пов’язано з низкою факторів, таких як поширення домашніх комп'ютерів, полегшення доступу до Інтернету та комп’ютеризація шкільних та університетських програм.

Не слід також забувати про психологічні чинники, тобто особливості особистості, які мають значний вплив на розвиток цього виду залежності. Це підвищена вразливість, тривожність, депресія, низька самооцінка, самокритичність, низька стресостійкість, невміння конструктивно вирішувати конфлікти, відхід від проблем і невміння самовиражатися. Як правило, від комп'ютерної залежності страждають молоді люди, які не вміють спілкуватися з однолітками та протилежною статтю, погано адаптуються до роботи в колективі [4].

Психологічне вивчення інтернет-залежності як поведінкової адикції широко висвітлено в зарубіжній літературі, зокрема в роботах таких дослідників, як М.Шоттон, Д.Грінфілд, Д.Грохорс та К.Янг. Однак, на жаль, у вітчизняній психології вона ще недостатньо вивчена. Серед українських фахівців, які вивчали різні аспекти феномену комп’ютерної та Інтернет-адикції, можна виділити наступних: Л.Юр’єва, О.Чабан, Г.Пілягіна, Н.Бугайова та ін. [2].

Термін «комп’ютерна залежність» визначає патологічну пристрасть людини до роботи або проведенню часу за комп’ютером. Крім комп'ютерної залежності, виділяють деякі споріднені види залежностей: Інтернет-залежність і ігроманія, які, так чи інакше, пов'язані з проведенням тривалого часу за комп’ютером [3].

Інтернет-залежність – психічний розлад, нав’язливе бажання вийти в Інтернет і хвороблива нездатність вчасно відключитися від нього. Це явище може спричинити стан, у якому людина фокусуватиметься на віртуальному, а не реальному світі. Людина в такому стані може ігнорувати потребу в їжі, туалеті, сні, живому спілкуванні, фізичній активності тощо. У міжнародній класифікації психічних розладів англ. Internet Addiction Disorder (IAD). Айвен Голдберг (Ivan Goldberg) в 1995 році запропонував термін IAD, а пізніше розробив набір діагностичних критеріїв інтернет-залежності [1].

У психології було запропоновано класифікувати прояви інтернет залежності таким чином: непереборне бажання вийти в інтернет; нездатність контролювати час, проведений в мережі; розумове або фізичне виснаження; порушення сну або концентрації уваги; дратівливість, депресія, знервованість, труднощі у спілкуванні з людьми в реальному житті [1].

Існує кілька видів інтернет-залежності, які класифікуються за типом діяльності, яка викликає залежність. Ось деякі з найпоширеніших видів інтернет-залежності: комп’ютерна залежність (залежність від комп’ютерних ігор, програмування, веб-дизайну та інших комп'ютерних видів діяльності); залежність від соціальних мереж (залежність від спілкування в соціальних мережах, таких як Facebook, Twitter, Instagram та інших); залежність від азартних ігор в Інтернеті (це залежність від азартних ігор, які проводяться в Інтернеті); залежність від онлайн-шопінгу (залежність від покупок в Інтернеті); залежність від онлайн-порнографії (залежність від перегляду порнографії в Інтернеті).

Інтернет-залежність може бути викликана різними факторами, такими як: особистісні фактори, такі як низька самооцінка, тривожність, депресія;

сімейні фактори, такі як конфлікти в сім’ї, відсутність батьківської уваги; соціальні фактори, такі як популярність Інтернету, відсутність інших інтересів і занять.

Інтернет-залежність може мати серйозні наслідки для здоров'я людини. До них відносяться: психічні проблеми, такі як депресія, тривожність, порушення сну, соціальна ізоляція; фізичні проблеми, такі як ожиріння, проблеми зі спиною, погіршення зору; проблеми в особистому житті, такі як розпад сім’ї, втрата роботи.

Юнаки від 17 до 21 року є основною аудиторією Інтернету. Число молоді в мережі зростає швидше, ніж представників інших вікових груп. Причини залежності юнаків від комп'ютера та Інтернету різноманітні: потреба в інформації та пізнавальність, соціальна активність і комунікабельність, особистісні якості (інфантильність, сором’язливість, тривожність, вразливість тощо), потреба в ідентифікації.

Залежність від ігор у юнаків виникає через дію двох ключових психологічних механізмів: прагнення відійти від реальності та бажання приміряти роль іншої особистості. Ці механізми діють одночасно, хоча іноді один із них переважає над іншим. Обидва механізми є способом компенсувати негативний життєвий досвід, тому вони не виникають у людей, які цілком задоволені своїм життям.

Головним чинником розвитку Інтернет-залежності є бажання уникнути реального світу. Чим сильніше ця потреба, тим складніше подолати залежність. Причини відходу у віртуальну реальність можуть включати брак уваги з боку батьків, сімейні чи дружні конфлікти, а також емоційну напругу.

Отже, Інтернет-залежність зазвичай виникає у людей з певним типом характеру, який характеризується слабкою волею, пасивністю та несамостійністю. Вони часто відчувають страх залишитись наодинці чи невпевненість у власних силах. Віртуальний простір дає їм можливість відчути належність до суспільства і реалізувати свої мрії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Інтернет-залежність. Вікіпедія: Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Інтернет-залежність (дата звернення: 30.10.2023).*
2. *Литвинчук Л. Соціальні патології особистості як технологічні адиктивні тенденції сучасного соціокультурного середовища. Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки. 2019. №2 (13). С. 158–169.*
3. *Сіроха Л.В. Комп'ютерна залежність як вид адиктивної поведінки. Теорія і практика сучасної психології. 2018. №3. С. 76–80.*
4. *Скубченко А.О. Психологічна профілактика комп'ютерної залежності у осіб юнацького віку. Магістерська робота. Київ: НАУ. 202 с.*

ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ЧИННИК ДЕФОРМАЦІЇ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Юлія ГУЛЮК,
здобувачка освітнього ступеня магістр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Оксана АЛЬОШИНА,*
кандидат історичних наук, професор кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

У сучасному інформаційному суспільстві стрімкий розвиток цифрових технологій, зокрема доступність Інтернету, створює як нові можливості для розвитку особистості, так і нові виклики. Особливо вразливою до впливу цифрового середовища є підліткова аудиторія, яка перебуває на етапі формування світогляду, самоідентичності та системи цінностей. Інтернет-залежність – новітній психосоціальний феномен – дедалі частіше стає предметом занепокоєння педагогів, психологів, соціальних працівників та батьків, оскільки має потенціал впливати не лише на поведінкову сферу, але й на ціннісну орієнтацію молоді. Деформація цінностей, зокрема знецінення реального спілкування, гіпертрофія віртуальної самопрезентації, культивування споживацьких та гедоністичних установок – усе це прояви негативного впливу надмірного користування Інтернетом. Саме тому

дослідження інтернет-залежності у підлітків в контексті формування (або деформації) їхніх ціннісних орієнтацій є вкрай актуальним.

Проблематика інтернет-залежності вперше була порушена у 1990-х роках американським психіатром Іваном Голдбергом, який запропонував термін «Internet Addiction Disorder» (IAD). Подальший розвиток отримала в роботах Кімберлі Янг, яка розробила тести для виявлення інтернет-залежності та методи її корекції. У вітчизняному просторі над даною проблемою працювали такі дослідники, як О. А. Бєлінська, Н. В. Чепурна, Л. М. Карамушка, І. О. Грабовська, які аналізують психологічні аспекти залежності, її вплив на психічне здоров'я та розвиток особистості.

Щодо впливу інтернет-залежності на ціннісну сферу підлітків, дослідження проводили О. В. Лук'яненко, Т. А. Пономарьова. Науковці зазначають, що підлітки, схильні до цифрової залежності, демонструють знижену значущість таких базових цінностей як родина, освіта, дружба, фізичне здоров'я. Натомість – надають перевагу цінностям дозвілля, розвагам, швидкого збагачення або віртуального визнання.

Підлітковий вік – період інтенсивного психосоціального становлення, пошуку ідентичності та смисложиттєвих орієнтирів. В умовах цифрової доби значна частина цього пошуку відбувається у віртуальному просторі, що, з одного боку, забезпечує доступ до широкого спектра інформації, а з іншого – формує ризики девіантного розвитку.

Інтернет-залежність, згідно з дослідженнями, проявляється у таких формах: ігрова залежність (онлайн-ігри, кіберзмагання), соціальна залежність (постійне спілкування в месенджерах, соцмережах), інформаційна залежність (нав'язлива потреба у споживанні новин, відео тощо), кіберсексуальна залежність.

Ці форми тісно пов'язані з механізмами задоволення, уникнення реальності, пошуку визнання. Особливо вразливими є ті підлітки, які мають занижену самооцінку, труднощі у комунікації або переживають психоемоційні труднощі у сім'ї чи школі.

Паралельно з цим спостерігається трансформація системи цінностей: зміщення акценту з реальних до віртуальних цінностей (лайки, підписники замість дружби і підтримки); знецінення традиційних соціальних інститутів (родина, школа); прагнення до швидкого успіху і задоволення без зусиль; зниження інтересу до реальної самореалізації, освіти, спорту.

Наявність таких симптомів свідчить не лише про психологічні труднощі, а й про глибші зміни у системі життєвих орієнтирів особистості.

Таким чином, інтернет-залежність є багатогранним феноменом, який істотно впливає на ціннісну сферу підлітків. Уразливість цього вікового періоду посилює ризики деформації орієнтирів, що у перспективі може призвести до соціальної дезадаптації. Раннє виявлення симптомів залежності, профілактика, створення альтернатив віртуальному середовищу (гуртки, тренінги, проєкти), залучення батьків та педагогів до активної участі у житті підлітка – ключові чинники ефективного впливу.

У подальшому доцільним є вивчення:

- специфіки впливу окремих форм інтернет-залежності на різні аспекти ціннісної сфери;
- гендерних та соціокультурних відмінностей у формуванні залежності;
- ефективності психолого-педагогічних програм профілактики;
- інтеграції цифрової грамотності до освітнього процесу з метою формування усвідомленого ставлення до цифрового контенту;
- розробки інтерактивних методик для діагностики ціннісних змін у цифровому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Бєлінська О. А. Психологічні особливості впливу соціальних мереж на формування особистості підлітків. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2018. № 6(69). С. 28–32.

2.Грабовська І. О. Ціннісні орієнтації підлітків у контексті цифрової залежності. Психологія і суспільство. 2019. № 1. С. 94–101.

3.Карамушка Л. М. Психологічне забезпечення розвитку особистості в інформаційному суспільстві. К. : Наук. світ, 2014. 312 с.

4.Лук'яненко О. В. Вплив інтернет-залежності на ціннісні орієнтації підлітків. Актуальні проблеми психології. 2021. № 4(28). С. 112–117.

5.Пономарьова Т. А. Цінності сучасного підлітка в умовах цифрового середовища. Педагогіка і психологія. 2022. № 2. С. 22–27.

6.Чепурна Н. В. Інтернет-залежність: психолого-педагогічний аспект // Наукові записки. Серія: Психологія і педагогіка. 2020. № 41. С. 35–41.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД СОЦІАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Марія ХАМУЛА,
здобувачка освітнього ступеня магістр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Оксана ЛЮТКО,*
кандидат філософських наук, професор кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Війна в Україні має серйозний і тривалий вплив на психічне здоров'я населення, викликаючи стрес, депресію, ПТСР та інші порушення. Постійні втрати, соціальна дезінтеграція і вимушене переселення ускладнюють адаптацію до нових умов, особливо серед військових, переселенців, дітей та людей похилого віку. Дослідження показують, що понад 9,6 млн українців страждають на психічні порушення, пов'язані з війною, зокрема хронічний стрес, депресію та ПТСР [5].

Міжнародні науковці, зокрема R. Mollica, M. Steele та інші, наголошують на важливості психологічної підтримки для зменшення наслідків війни. Вони підкреслюють ефективність як індивідуальних, так і групових форм допомоги, що включають когнітивно-поведінкову терапію, групову терапію та психоосвіту. Значну увагу приділено механізмам адаптації та дезадаптації, що виникають під впливом екстремального стресу [2; 3].

Особливо гострою є проблема психічного здоров’я дітей, зокрема понад 75% з них демонструють ознаки травматизації. Збільшення кількості звернень за допомогою у 2024 році свідчить про критичну потребу в спеціалізованій підтримці для неповнолітніх [5].

Водночас, українські науковці, зокрема Г. Слабкий та інші, пропонують створити національну систему психологічної допомоги, що включає онлайн-сервіси, доступ до фахівців у регіонах і групову терапію [4].

Також К. Зеленська запропонувала персоналізовану модель терапевтичної допомоги, що поєднує психоосвіту, психотерапевтичні методи та медикаментозне лікування. Згідно з результатами дослідження, така система сприяла зменшенню проявів тривоги й депресії, а також покращенню загального самопочуття та якості життя пацієнтів [1].

Аналіз сучасних досліджень свідчить, що найбільш ефективними стратегіями для подолання негативних наслідків є багаторівневі моделі психологічної підтримки, що поєднують традиційні методи терапії (когнітивно-поведінкову терапію, EMDR, групову терапію), психоосвіту, медикаментозне лікування та стратегії самодопомоги. Однак довгострокові наслідки війни для психічного здоров’я залишаються недостатньо вивченими, що підкреслює потребу в подальших наукових розробках у цій галузі.

Важливою є також роль стратегії самодопомоги, зокрема релаксації, фізичної активності, здорового харчування та обмеження новин. Підтримка родини та спільноти підвищує стресостійкість і допомагає краще адаптуватися до стресових ситуацій. Ключовими елементами відновлення є професійна допомога, зокрема психотерапія та кризове консультування, а також волонтерські ініціативи та соціальна підтримка.

Звернення до фахівців з психічного здоров’я надає інструменти для подолання стресу, покращуючи психічний стан. Зокрема, техніки релаксації, такі як глибоке дихання та медитація, допомагають знизити стрес, підвищити концентрацію та емоційний баланс. Ведення щоденника допомагає структурувати переживання, а написання постів у соцмережах може знімати

напруження у молоді. Регулярні фізичні вправи покращують настрій, знижують тривожність і відволікають від стресу. Збалансоване харчування підтримує енергетичний баланс і позитивно впливає на психоемоційний стан.

Впровадження комплексних психологічних програм допоможе значно знизити рівень психічних розладів, що, у свою чергу, матиме суттєвий соціально-економічний ефект. Покращення психоемоційного стану населення призведе до підвищення продуктивності праці, зменшення витрат на лікування психічних розладів і сприятиме загальній соціальній стабільності. Окрім того, забезпечення ширшого доступу до психологічної підтримки дозволить уникнути довгострокових негативних наслідків, таких як соціальна ізоляція, зниження економічної активності та погіршення якості життя осіб, постраждалих від війни.

Доступ до високоякісної психологічної допомоги дасть можливість розвивати програми реабілітації та підтримки, а також підвищувати обізнаність громадян про значення психічного здоров'я. Ці завдання мають безпосереднє відношення і до професіоналів, що працюють із постраждалими українцями.

Незважаючи на численні дослідження, багато питань залишаються невирішеними, зокрема довгострокові наслідки війни та роль цифрових технологій у наданні психологічної допомоги, таких як онлайн-психотерапія та мобільні додатки для самодопомоги. Необхідно впроваджувати національні програми психологічної підтримки, зокрема для зниження рівня ПТСР, депресії та тривожних розладів, а також розвитку цифрових платформ для дистанційної допомоги.

Майбутні дослідження повинні зосередитися на стресостійкості, оптимізації методик реабілітації, впровадженні цифрових технологій і розробці моделей психологічної підтримки для дітей. Важливо також оцінити ефективність терапії ПТСР і вивчити довгострокові наслідки війни, зокрема на наступні покоління.

Таким чином, створення гнучкої та доступної системи психологічної підтримки є стратегічним завданням для України у відновленні після війни та забезпеченні психічного здоров'я її громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Зеленська К. Персоналізована модель терапевтичної допомоги: психоосвіта, психотерапія та фармакотерапія. Психологічний вісник. 2023. № 2. С. 45–52.

2.Mollica R. F. Healing Invisible Wounds: Paths to Hope and Recovery in a Violent World. Orlando: Harcourt, 2006. 320 p.

3.Steele M., Kuban C. Interventions for Trauma-Exposed Children: Strategies to Promote Resilience and Recovery. New York: Guilford Press, 2013. 312 p.

4.Слабкий Г. Л., Гойда Н. Г., Лінчевська О. В. Формування національної системи психологічної допомоги в Україні: концептуальні засади. Соціальна медицина. 2022. № 1. С. 10–17.

5.Національна служба здоров'я України. Психічне здоров'я в умовах війни: статистичний звіт за 2024 рік. Київ: НСЗУ, 2025. 58 с.

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «РУХОВА АКТИВНІСТЬ» ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Людмила Юрчук,
кандидат історичних наук, доцент кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Розвиток рухової активності в дошкільників є ключовим аспектом їхнього загального здоров'я та психічного розвитку. Засоби ігрової діяльності є потужним інструментом для сприяння руховому розвитку. Застосування ігрової компоненти для дітей дошкільного віку урівноважує фізичне здоров'я, допомагаючи зміцнити м'язову систему, поліпшити координацію рухів та збільшити рухливість.

Завдяки іграм діти розвивають не лише фізичні якості, а і емоційну, соціальну та когнітивну сфери. Гра допомагає їм вирішувати конфлікти, формувати та відтворювати рольові моделі, що впливає на їхній психічний стан.

Сутність поняття «рухова активність» полягає в сукупності рухових дій, які виконує людина під час своєї повсякденної діяльності. Це не лише фізичні вправи чи спортивні заняття, але і усі рухи, які ми робимо протягом дня: гуляння, бігання, гра в ігри, підйоми та спуски сходами, або навіть просто активність під час виконання домашніх справ.

У дітей дошкільного віку рухова активність має величезне значення. Вона сприяє їхньому здоров'ю та загальному фізичному розвитку. Рухова активність в цьому віці сприяє розвитку м'язово-скелетної системи, поліпшенню координації рухів, розвитку витривалості та гнучкості. Крім фізичних переваг, рухова активність впливає на інші аспекти розвитку. Вона сприяє емоційному налаштуванню, покращує настрій та емоційний стан дитини. Рухливі ігри чи спільні ігрові заняття сприяють соціалізації дітей, формуванню командного духу, розвитку співпраці та взаємодії з однолітками.

Для дітей дошкільного віку рухова активність є не лише засобом фізичного розвитку, а і важливим елементом в формуванні загальної особистості, впливаючи на їхнє фізичне, емоційне, соціальне та психічне здоров'я. Дитинство є важливим періодом в формуванні особистості, де інтенсивно відбуваються розвиток здібностей, утворення моральних якостей, фізичний та когнітивний прогрес, а також закладаються основи для здорового способу життя. Проте, неорганізований розпорядок дня, підвищене психічне навантаження та відсутність в закладах дошкільної освіти оптимальної структури дня, врахування психофізіологічних особливостей кожної дитини, а також недостатня фізична активність негативно впливають на стан здоров'я дітей дошкільного віку.

У зв'язку з вивченням особистості старшого дошкільника, рухову активність розглядаємо як рівень рухливості, який проявляється в активності дитини під час різних видів діяльності (гра, спілкування, когнітивна, творча та інша), сприяючи розвитку емоційної, комунікативної, когнітивної сфери та загальної психічної зрілості дошкільника.

Фізична активність, подібно до рухової активності, має свої схожості у визначенні. Використовуючи дані ВООЗ, можна відзначити, що фізична активність визначає енергетичні витрати організму, впливає на вагу тіла та зменшує ризик виникнення захворювань. Організація роз'яснює цей термін як будь-який рух скелетних м'язів, що потребує витрати енергії.

Отже, між цими визначеннями існують тонкі відмінності. Проте рухова активність розглядається як рівень рухливості, кількість кроків, які дитина робить за певний час. Рухова діяльність передбачає усвідомлену активність особистості та часто пов'язана із суспільними цілями. Фізична активність включає будь-який рух тіла, який людина здійснює в спорті або цілеспрямовано під час ігор, танців, прогулянок та спрямований на зміцнення здоров'я та фізичний розвиток.

Існує два види рухової активності в дитини: спонтанна та спеціально організована. Перша група включає усі рухи, пов'язані з щоденними природними потребами людини (сон, особиста гігієна, їжа та т.д.), тоді як друга охоплює ігрову активність, фізичні вправи та спортивні заняття.

Рухи в дітей дошкільного віку є одним із ключових стимулів для розвитку їхнього організму та впливають на фізичний та психічний розвиток. Недостатність рухової активності може призвести до погіршення фізичних характеристик та роботи м'язів, в той час як підвищена активність сприяє позитивним морфологічним та функціональним змінам. Однак важливо підтримувати баланс між недостатнім та занадто інтенсивним рухом, щоб забезпечити всебічний розвиток дитини.

Діти, які систематично займаються руховою діяльністю, мають більш високий рівень бадьорості, життєрадісності, оптимізму та працездатності, як в фізичних, так та в розумових навантаженнях.

Рухова активність не лише сприяє здоров'ю, працездатності та розвитку, але і формує соціальні якості дитини, такі як чесність, рішучість, сміливість, культура поведінки, самостійність та ініціативність. Вона є необхідною для формування дитини як біологічної та соціальної істоти. Через рух діти

навчаються співпереживати іншим, підтримувати дружні стосунки, проявляти самостійність та виявляти ініціативу, що впливає на їхню соціалізацію та психічне здоров'я.

Потреба в руховій активності відображається в емоціях дитини, що суттєво впливає на її мотивацію. Інформація про рух, отримана через м'язовий аналізатор та передана до центральної нервової системи, є джерелом емоційного впливу, стимулює позитивні та негативні емоції, що забезпечує емоційне благополуччя дитини.

Отже, термін «фізичний розвиток» ми розглядаємо як комплекс морфофізіологічних змін в людському організмі, що впливають на формування антропометричних показників, рівень розвитку фізичних якостей (швидкість, спритність, гнучкість тощо) та рухову активність. Таким чином, рухова активність та фізичний розвиток взаємодіючи між собою впливають на загальну активність дітей дошкільного віку.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Вероніка ЛЕВІК,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Оксана АЛЬОШИНА,*
кандидат історичних наук, професор кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Дошкільний вік є унікальним періодом у психічному розвитку дитини, що визначає подальші напрями її становлення як особистості. Саме в цей час формуються основи емоційної стабільності, когнітивних процесів, соціальної адаптації та мотиваційної структури поведінки. Вивчення психологічних

особливостей дітей дошкільного віку набуває особливого значення в умовах соціальних змін і викликів, з якими стикається сучасне суспільство [1].

Психічний розвиток дошкільника включає становлення мислення, уваги, пам’яті, уяви, мовлення та самосвідомості. Мислення в цей період еволюціонує від наочно-дійового до словесно-логічного. Зростає здатність до абстрагування, з’являється здатність до узагальнення та аналізу. Діти вчаться сприймати причинно-наслідкові зв’язки, планувати дії та передбачати наслідки. Пам’ять переходить від мимовільної до довільної, активізується уява, яка набуває творчого характеру [2].

Особливе місце посідає розвиток мовлення. У дошкільному віці мовлення стає засобом не лише комунікації, а й пізнання, регуляції поведінки та мислення. Паралельно з мовним розвитком відбувається формування емоційної сфери: дитина вчиться розпізнавати, називати та контролювати власні емоції, з’являється емпатія та здатність до співпереживання. Увага, як психічний процес, поступово переходить у довільну форму, зростає її обсяг, стійкість і здатність до переключення [3].

У центрі дошкільного розвитку знаходиться ігрова діяльність, яка є провідною у цьому віковому періоді. Через гру дитина опановує соціальні ролі, вчиться взаємодіяти з іншими, розвиває мовлення, уяву та емоційну чутливість. Крім гри, важливими є також пізнавально-дослідницька, художня, рухова, трудова діяльності, які стимулюють розвиток інтелектуальних та вольових якостей [4].

Емпіричне дослідження, проведене на базі ДНЗ м. Києва, охоплювало аналіз пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери та соціальної взаємодії 28 дітей старшого дошкільного віку. Діагностика показала, що більшість дітей мають середній рівень розвитку пам’яті (53,6%), мислення (57,1%), уваги (50%). Водночас уява демонструє високі показники (35,7%), що відповідає активному розвитку образного мислення у грі [5].

У сфері емоційно-вольового розвитку зафіксовано: 53,6% дітей мають середній рівень емоційної стійкості, 57,1% – середній рівень самоконтролю.

Такі результати свідчать про необхідність формування в дітей навичок емоційної регуляції, самоконтролю та саморегуляції через спеціально організовану діяльність.

Соціальна адаптація дошкільників також виявилась достатньо розвиненою: 39,3% продемонстрували високий рівень комунікабельності, а 32,1% – здатність до співпраці з однолітками. Разом з тим 25% дітей проявляли підвищену конфліктність, що потребує додаткової психолого-педагогічної корекції [6].

Пізнавальні інтереси були зосереджені переважно у природознавчій (28,6%) та художньо-естетичній (25%) сферах. Це вказує на необхідність створення середовища, яке сприятиме розкриттю природних нахилів дітей і формуванню мотивації до пізнання світу [7].

Під час дослідження також оцінювався рівень готовності до навчання у школі: найбільш вираженою виявилась соціальна готовність (35,7%), що свідчить про сформованість комунікативних навичок і здатність дитини до взаємодії у новому соціальному середовищі [8].

На основі аналізу результатів сформульовано комплекс рекомендацій для педагогів і батьків: формування у дітей навичок саморегуляції та самооцінки, розвиток мовлення, уяви, логічного мислення; створення умов для формування моральної поведінки, організація колективних форм діяльності, що сприяє розвитку здатності до співпраці, відповідальності, емоційної відкритості.

Таким чином, дошкільний вік – це критичний період становлення особистості, який вимагає делікатної психолого-педагогічної підтримки. Розуміння психологічних особливостей дошкільників є основою для забезпечення їх гармонійного розвитку, успішної соціалізації та підготовки до наступного етапу навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андросович К. А., Ільїна Г. В., Садова М. А. Науково-методичні ресурси для психологічного супроводу освітнього процесу в умовах воєнного стану. Педагогічні інновації. 2022. № 28. С. 79–85.

2. Зазимко М. С. Соціалізація дітей дошкільного віку у дозвіллєвій діяльності. Електронний ресурс URL: https://surl.li/qgyhcj

3. Раточка Г. Особливості пізнавального розвитку дітей дошкільного віку // Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції :збірник тез доповідей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції (24-25 жовтня 2019 року, м. Мукачево). 2019. С.406-408.

4. Козак Л. Вплив сучасної іграшки на психічний розвиток дитини. Гуманізація навчально-виховного процесу. 2019. № 2. С. 94–98.

5. Осипчук В. П., Вознюк О. В. Розвиток пізнавального інтересу дітей засобами казки. Актуальні проблеми дошкільної освіти в Україні. Використання педагогічних ідей В. О. Сухомлинського в закладах дошкільної освіти: збірник студентських наукових праць. 2018. С. 128–133.

6. Самойлова-Рудь Л. В. Формування мистецько-творчої компетентності дошкільників. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/6793

7. Чаговець А. Гармонійне виховання дітей у культурно-освітньому просторі закладу дошкільної освіітиі: методологія, теорія і практика. Монографія. Харків: ДІСА ПЛЮС, 2018. 348 с.

8. Тітаренко С. Оптимізація рухової активності дошкільників у природних умовах. Спортивні ігри. 2023. № 4(30). С.58–68.

РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З ВАДАМИ МОВЛЕННЯ: КОМАНДНИЙ ПІДХІД

Вікторія ВРОНСЬКА,
старший викладач кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Анотація. *В статті зосереджено увагу на актуальності командного підходу над проблемами дітей, як мають вади мовлення. Окреслено шляхи здійснення реабілітації, зокрема через застосування заходів медичного, логопедичного, психологічного, педагогічного напрямку. Висвітлено етапи реабілітації: профілактичний, діагностичний, безпосередньо здійснення реабілітації. Запропоновано форми роботи з дітьми, в яких виявлені мовні вади: проведення групових та індивідуальних занять; веселі фізкультурні хвилинки; доцільність використання невербальної комунікації; зміна інтонації в мові; відпрацювання чіткості промовляння; ігри на розвиток мовного слуху, фонематичного сприйняття, моторики, театралізовані і сюжетно-рольові ігри. Ефективнішою буде реабілітація дітей з мовними вадами, якщо буде застосовано командний підхід. У команду входять: логопед, педагоги*

(вихователь, асистент вихователя, вчитель-дефектолог), лікар/медсестра, вчитель-реабілітолог, психолог, фахівець з соціальної роботи. Реабілітація дітей з порушенням мовлення проводиться в спеціальних закладах різних напрямків: навчально-реабілітаційних центрах; закладах спеціальної освіти.

Ключові слова: *вади мовлення, командний підхід, вихователь, асистент вихователя, медсестра; психолог; логопед; фахівець з соціальної роботи; реабілітація; форми роботи.*

SUCCESS IN REHABILITATION OF CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS THANKS TO A TEAM APPROACH

Annotation. The article focuses on the relevance of the problem of speech disorders in children. Ways of rehabilitation are outlined, in particular through the implementation of medical, speech therapy, psychological, pedagogical measures. The stages of rehabilitation are highlighted: preventive, diagnostic, and the actual implementation of rehabilitation. Forms of work with children with speech defects are proposed: group and individual classes; fun physical education sessions; the appropriateness of using non-verbal communication; changing intonation in speech; practicing pronunciation clarity; games for the development of speech hearing, phonemic perception, motor skills, theatrical and plot-role-playing games. Rehabilitation of children with speech disorders will be more effective if a team approach is used. The team includes: a speech therapist, teachers (teacher, teacher's assistant, special education teacher), a doctor/nurse, a rehabilitation teacher, a psychologist, and a social worker. Rehabilitation of children with speech disorders is carried out in special institutions of various types: educational and rehabilitation centers; special education institutions.

Key words: speech disorders; team approach; teacher; teacher's assistant; nurse; psychologist; speech therapist; social worker; rehabilitation; forms of work.

Постановка проблеми. Вади мовлення у дітей ускладнені різноманітними чинниками. З-поміж провідних: генетика та сімейна спадковість, затримка розвитку, соціальні та емоційні чинники та ін. Тому

необхідно концентрувати увагу фахівців логопедів, педагогів (вихователь, асистент вихователя, вчитель-дефектолог), лікаря/медсестри, вчителя-реабілітолога, психолога, фахівця з соціальної роботи. Відтак, наголошуємо увагу на командній роботі у вирішенні проблем у дітей із вадами мовлення. Підкреслюємо, що методики навчання кожної проблемної категорії дітей різні й тому потребують індивідуального та командного підходу.

Мета статті – проаналізувати різнопрофільні реабілітаційні заходи та висвітлити результативність командного підходу у роботі з дітьми, що мають мовні вади.

Аналіз наукових досліджень. Питання порушення мовлення дітей висвітлюють українські вчені. А. М. Богуш звертає увагу на актуальність проблеми розвитку мовлення дітей дошкільного віку. М.К. Шеремет аналізує причини мовних порушень та висвітлює шляхи їх подолання. Л.О. Ханзерук зосереджує увагу на процесі комунікації вихованців із дитячим церебральним паралічем. О.Б. Ткаченко конкретизує питання залежності мовних здібностей від мозкової організації мовленнєвої діяльності. Зокрема, вчений зосереджує увагу на домінуванні лівої чи правої півкулі, адже, півкулі мають різну функціональну спеціалізацію (для мовленнєвої функції важливішим є розвиток лівої півкулі; права ж півкуля зберігає висловлювання і важлива для розвитку художнього мовлення) йдеться про функціональну асиметрію, важливу ознаку психіки людини. Крім того, вчений аналізує в цілому ментальні особливості і мовні пріоритети українців.

Виклад основного матеріалу. Фахівці команди мають сформовані методологічні знання, вони в практичній діяльності спираються на: закони, закономірності, ідеї, теорії, концепції. Нормативні знання: нормативно-правові документи, посадові інструкції, а також положення, принципи. Змістові знання: категорії, поняття, факти, явища, процеси. Процесуальні знання: методи, прийоми, способи, засоби. Фахові знання: із психології, педагогіки, спеціальної освіти. Реабілітація вимагає відповідної організації діяльності. Матеріально-технічного забезпечення (сенсорна кімната, наявність

ігрової зони, зони релаксації). «Реабілітацією дітей з порушеннями розвитку мови називається комплекс заходів, спрямованих на допомогу в адаптації людей з хронічними захворюваннями і фізичними вадами (мовними, психічними, соматичними та ін.) до вимог навчання, суспільного і професійного життя». Логопедична реабілітація передбачає своєчасну ранню діагностику дефектів мовлення та їх ранню корекцію. Слід брати до уваги і навчання батьків, які мають допомагати дитині долати її мовні особливості.

Реабілітація дітей з порушеннями розвитку мовлення буде ефективною при залученні команди фахівців у складі: логопеда, педагогів (вихователя, асистента вихователя, вчителя-дефектолога), лікаря/медсестри, вчителя-реабілітолога, психолога, соціального працівника. «У колі фахівців багатопрофільної команди панує творче середовище. Запровадження командного підходу сприяє максимальному задоволенню потреб» [1, с.103].

Реабілітація здійснюється задля відновлення після ураження чи недорозвитку функцій організму. Якщо йдеться про реабілітацію дітей з порушенням мовлення, то мають на меті відновлення у них мовних функціональних систем.

Реабілітація дітей спрямована на відновлення пошкоджених або недорозвинених функцій організму. В випадку реабілітації дітей з порушенням мовлення вплив стосується мовних функціональних систем. Заходи, реабілітації, спрямовані на відновлення станів дефекту. Дефектом прийнято називати обмеження функцій, зумовлене ураженням, і це обмеження призводить до порушення соціального функціонування, особа не може повноцінно взаємодіяти, комунікувати, навчатися наслідок цього обмеження. Як зазначає М.К.Шеремет, «внутрішньоутробна патологія призводить до дифузного ураження речовини мозку, а пологові черепно-мозкові травми та асфіксії новонароджених викликають більш локальні порушення» [4; с.4].

Дефекти поділяються на три рівні: ураження (або недорозвинення), функціональне обмеження, порушення соціального функціонування.

Якщо спостерігається порушення функціональної системи мови, то таке ураження може проявлятися в різних формах мовленнєвої патології (дефекти вимови, недорозвинення або затримка мовного розвитку, алалії, логоневроз (**заїкання)**, та ін.).

Будь-яке, відхилення пов'язане **з поразкою**, обмеження здібностей або діяльності дитини або їх відсутність, називається функціональним обмеженням.

Якщо дефект, чи особливості дитини мають негативний вплив на дитячу поведінку по відношенню до нормальної, згідно її віку, статі, соціально-культурної приналежності, то в цьому разі йдеться про порушення соціального функціонування.

Метою реабілітації є покращення якості життя особи, яка має мовні і психічні обмеження (дефекти), внаслідок хвороби або вроджених вад розвитку. І надання допомоги в пристосуванні дитини до навколишнього світу, адаптації в закладі дошкільної освіти. З цією метою потрібно вдаватися до допомоги заходів психологічного, медичного, педагогічного, логопедичного характеру та долучати фахівців.

Виділяють наступні реабілітаційні напрямки:

- розвиток функціональних систем, які є в арсеналі дитини;
- розвиток здібностей і функцій, якими можна компенсувати втрачені (з огляду на теорію гіперкомпенсації);
- компенсація функціональних обмежень за допомогою проведення реабілітаційних заходів.

Всі впливи спрямовані на мінімізацію ліквідацію обмежень у функціональній системі, хоча і мають різнобічний і різнопрофільний характер. Завдання різнопрофільних реабілітаційних заходів передбачають медичну, логопедичну, психологічну.

Медична реабілітація включає ранню діагностику і ранню терапію. Найбільшу ефективність мають впливи, які здійснено на ранніх етапах (оптимально до 2-3 років), зразу після виявлення. Заходи, які

використовуються в процесі медичної реабілітації покликані покращити самопочуття дитини.

Логопедична реабілітація передбачає своєчасну ранню діагностику дефектів та проведення роботи (корекційної роботи з дитиною, навчальної роботи з батьками) з метою подолання вад мовлення у дитини.

Психологічна реабілітація: наявні позитивні приклади психореабілітації в закритих групах, яка результативна при роботі з клієнтами що мають адикцію; якісні результати дає психологічна реабілітація з пацієнтами у яких діагностовано уповільнену шизофренію; психологічна реабілітація з пацієнтами з неврозами.

З метою оцінки ефективності психологічної реабілітації використовують експериментальні психологічні методики. При цьому зосереджується увага на різниці середніх показників експериментальних психологічних методик на початку і наприкінці психореабілітаційного процесу.

Щодо психологічної реабілітації дітей з порушенням мовлення, варто розглядати дитину в цілому і здійснювати реабілітацію особистості дитини, її розвиток у порівнянні з однолітками, а саме, зосередити увагу консультування на стані функцій психіки на даний час. Безсумнівно, важливою є психологічна підтримка людей з близького оточення, членів сім'ї.

Педагогічна реабілітація – передбачає спеціальне навчання яке спрямоване на розвиток дитини, покликане скорегувати психічні і мовні вади, і прищепити навички соціальної взаємодії із дітьми, які не мають мовних порушень. «Корекційного значення набуває атмосфера взаємної поваги і довіри; відсутність оцінювання як форми тиску і переживання неуспіху; емоційна насиченість навчальної діяльності; спрямованість на розвиток мислення, соціально орієнтовану поведінку, розвиток волі. Особливу корекційну роль відіграють індивідуальний підхід до дитини та використання спеціальних наочних засобів навчання (чуттєва наочність, духовна наочність). Велике значення у штайнерівській педагогіці надається заняттю ремеслом і мистецтвом, що теж чинить корекційний вплив, завдяки цьому заняття

сприяють розвитку дрібної моторики, сприяють сенсорній інтеграції, розвитку мовлення, уяви» [4, с.233].

«Ефективність навчально-виховної, лікувально-профілактичної роботи у значній мірі залежить від скоординованості дій усіх членів команди, комплексного підходу. Члени команди оцінюють стан розвитку дитини, розробляють перспективні і короткочасні, індивідуалізовані плани роботи з дитиною, вирішують питання залучення до команди інших фахівців, планують додаткові послуги, аналізують результати спільної діяльності, оцінюють її, а також різнобічно підвищують свою кваліфікацію» [1, с.104].

Етапи реабілітації передбачають наступні дії. На етапі профілактики виявляються групи ризику і проводяться консультації батьків зі спостереженням за дитиною. Етап діагностики має на увазі ранню діагностику і ранню терапію. В процесі реабілітаційного етапу, створюється і виконується індивідуальна інтеграційна програма реабілітації (рання і продовжена).

Етап діагностування дитини включає:

– первинний огляд лікарем, фахівець вивчає індивідуальні особливості мови, психіки і нервової системи;

– діагностику логопедом, з метою визначення структури і рівня розвитку мови;

– психодіагностику для співставлення психологічної норми і патології первинного огляду лікарем, який проводиться для того, щоб фахівець встановив стан мови, психіки і нервової системи;

– логопедичної діагностики, в процесі якої, визначається структура і рівень розвитку мови;

– психологічної діагностики, яка покликана виявити відхилення у розвитку психіки;

– педагогічної діагностики, щоб визначити рівень знань, навичок і умінь;

– постановки остаточного діагнозу, відповідно до підсумовування отриманих даних, і направлення на реабілітацію.

На етапі реабілітації дитини проводяться такі заходи: складається індивідуальна реабілітаційна програма, яка узгоджується з батьками дитини; проводяться корекційні заняття з фахівцями; перевіряються домашні завдання; здійснюється обговорення зі всіма фахівцями результатів реабілітації та складання подальшого прогнозу; спільно виробляється список порад батькам для їх подальшої роботи з розвитку мови і психіки дитини.

Доцільно використовувати наступні форми роботи з дітьми, які мають порушення мовлення: групові та індивідуальні заняття; веселі фізкультурні перерви; використання жестів і міміки; зміна інтонації в мові; відпрацювання чіткості промовляння; ігри на розвиток мовного слуху, фонематичного сприйняття, моторики, театралізовані і сюжетно-рольові ігри. Окреслені форми роботи проводиться в спеціальних закладах різних напрямків: навчально-реабілітаційних центрах; закладах спеціальної освіти та ін.

Висновки. В публікації висвітлено причини, онтогенез розвитку та особливості здійснення реабілітаційних заходів із дітьми, що мають мовні вади. Реабілітація проводиться паралельно із лікувальним процесом, аж до завершення. Тому доцільно врахувати думку усіх фахівців команди супроводу. Також, важливо оцінити ефективність реабілітаційного впливу і соціальний статус дитини – наскільки реабілітація дітей з порушенням мовлення покращила результативність у навчальній, соціальній сферах розвитку дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Вронська В.М. Багатопрофільна команда ДНЗ та її можливості в розвитку вихованців/Нова педагогічна думка, №1, 2010. С.101–105.

2.Ханзерук Л. О. Формування досвіду спілкування у дошкільників з церебральним паралічем: дис... канд. пед. наук: 13.00.03. Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2001. 196 с.

3.Кравцова О.В. Корекційно–розвиткові заняття в школі https://oplatforma.com.ua/article/1423-pr-ta-korektsyno-rozvitkov-zanyattya (дата звернення 20.03.2025).

4.Шеремет М. К., Кондукова С. В. Нейрофізіологічні засади мовленнєвої діяльності у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10763 (дата звернення 20.03.2025).

5.Реабілітація дітей з порушеннями розвитку мови https://logopedia.net.ua/articles/item/rehabilitation-of-children-with-speech-disorders (дата звернення 20.01.2025).

REFERENCE:

1. Vronska V.M. Multidisciplinary team of preschool educational institutions and its possibilities in the development of pupils / New pedagogical thought, No. 1, 2010. P. 101-105.

2. Khanzeruk L. O. Formation of communication experience in preschoolers with cerebral palsy [Text]: Dissertation... Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.03. National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov. K., 2001. 196 p.

3.Kravtsova O.V. Correctional and developmental classes at school https://oplatforma.com.ua/article/1423-pr-ta-korektsyno-rozvitkov-zanyattya (access date 03/20/2025).

4. Sheremet M. K., Kondukova S. V. Neurophysiological principles of speech activity in children of senior preschool age with motor alalia http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10763 (access date 03/20/2025).

5.Rehabilitation of children with speech disorders https://logopedia.net.ua/articles/item/rehabilitation-of-children-with-speech-disorders (access date 01/20/2025).

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ ДО ШКОЛИ

Дарина СЕРХОВЕЦЬ,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Оксана АЛЬОШИНА,*
кандидат історичних наук, професор кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Вступ дитини до школи є важливим етапом у її житті, що супроводжується суттєвими змінами у фізичному та психологічному розвитку. Першокласники – це особлива вікова група дітей, яка перебуває на перехідному етапі від дошкільного до молодшого шкільного віку. Саме в цей період відбуваються значні зміни у всіх аспектах розвитку дитини, формуються нові психологічні якості та механізми поведінки. Розуміння

вікових та індивідуальних особливостей першокласників є необхідною умовою для ефективної організації навчально-виховного процесу та забезпечення гармонійного розвитку кожної дитини.

Соціальний розвиток першокласників також має свої особливості. У цьому віці змінюється характер взаємин з однолітками – формуються дружні стосунки, які базуються не лише на спільній грі, а й на спільній навчальній діяльності, спільних інтересах. Першокласники починають усвідомлювати свою приналежність до колективу, вчаться взаємодіяти з іншими, дотримуватися правил групової поведінки. Водночас, вони ще зберігають багато рис егоцентризму, характерного для дошкільного віку, їм важко поставити себе на місце іншого, зрозуміти його точку зору.

Поряд із загальними віковими особливостями, кожен першокласник має свої індивідуальні характеристики, які необхідно враховувати в процесі навчання та виховання. Ці індивідуальні особливості можуть проявлятися у різних аспектах – темпераменті, характері, здібностях, інтересах тощо.

Індивідуальні відмінності проявляються і в рівні готовності до школи. Деякі діти приходять до першого класу з добре розвиненими навичками читання, письма, рахунку, інші лише починають опановувати ці навички. У когось добре розвинені комунікативні здібності, вміння взаємодіяти з іншими, дотримуватися правил поведінки, у когось ці навички ще недостатньо сформовані. Ці відмінності можуть бути пов’язані з різними факторами – характером дошкільного виховання, індивідуальними особливостями розвитку, соціальними умовами тощо.

Особливої уваги потребують першокласники з особливими освітніми потребами – діти з різними порушеннями розвитку, хронічними захворюваннями, обдаровані діти тощо. Такі діти потребують індивідуального підходу, спеціальних методів навчання, додаткової підтримки. Важливо створити для них такі умови, які б дозволили їм повною мірою реалізувати свій потенціал, відчути себе повноцінними членами шкільного колективу.

Індивідуальні особливості першокласників проявляються і в їхніх інтересах, уподобаннях, схильностях. Хтось цікавиться природою, хтось – технікою, хтось – мистецтвом. Ці інтереси можуть стати основою для формування пізнавальної мотивації, для індивідуалізації навчання. Важливо підтримувати та розвивати пізнавальні інтереси дітей, але водночас забезпечувати різнобічний розвиток, формувати нові інтереси, розширювати кругозір.

Важливою індивідуальною характеристикою першокласників є стиль сімейного виховання, ті цінності, норми, правила, які були засвоєні дитиною в сім'ї. Ці фактори значною мірою визначають поведінку дитини у школі, її ставлення до навчання, до вчителя, до однолітків. Деякі діти виховуються у сім'ях, де цінується освіта, де батьки приділяють багато уваги розвитку дитини, де створені сприятливі умови для навчання. Інші діти можуть виховуватися у сім’ях, де освіта не є пріоритетом, де батьки мало цікавляться навчанням дитини, де немає умов для занять. Ці відмінності також необхідно враховувати у роботі з першокласниками.

Характер адаптації до школи у різних першокласників також може бути різним. Хтось швидко і легко адаптується до нових умов, легко вливається в колектив, швидко засвоює правила шкільного життя. Для інших дітей процес адаптації може бути більш тривалим і складним, супроводжуватися значними труднощами. Це може проявлятися у підвищеній тривожності, порушеннях сну, апетиту, психосоматичних реакціях, відмові відвідувати школу тощо. У таких випадках необхідна особлива увага та підтримка з боку педагогів та батьків, а іноді – допомога психолога.

Врахування індивідуальних особливостей першокласників є необхідною умовою для ефективної організації навчально-виховного процесу. Це дозволяє забезпечити індивідуальний підхід до кожної дитини, створити умови для її гармонійного розвитку, для реалізації її потенціалу. Індивідуальний підхід передбачає варіювання методів та прийомів роботи залежно від особливостей

дитини, диференціацію завдань за складністю, обсягом, характером допомоги, створення ситуацій успіху для кожної дитини.

Важливою умовою врахування індивідуальних особливостей першокласників є співпраця вчителя з батьками, психологом, іншими фахівцями. Це дозволяє отримати більш повну інформацію про дитину, про її здібності, інтереси, проблеми, створити єдину систему вимог та підтримки, забезпечити комплексний підхід до розвитку дитини.

Отже, перший клас – це особливий період у житті дитини, який характеризується значними змінами у всіх аспектах її розвитку. Вікові особливості першокласників визначаються перехідним характером цього періоду – діти ще зберігають багато рис дошкільного віку, але водночас у них формуються нові якості, необхідні для успішного навчання у школі. Поряд із загальними віковими особливостями, кожен першокласник має свої індивідуальні характеристики, які необхідно враховувати у процесі навчання та виховання. Це дозволяє забезпечити гармонійний розвиток кожної дитини, створити умови для її успішної адаптації до школи та подальшого навчання.

Розуміння вікових та індивідуальних особливостей першокласників дає можливість педагогам та батькам створити оптимальні умови для навчання та виховання дітей цього віку, уникнути багатьох типових помилок, забезпечити позитивний емоційний клімат, сформувати інтерес до навчання, закласти основи для подальшого успішного навчання та розвитку. Саме тому так важливо враховувати ці особливості у роботі з першокласниками, адаптувати методи та прийоми роботи до їхніх потреб та можливостей, створювати умови для індивідуального розвитку кожної дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Богуш А. М., Маліновська Н. В. Перші кроки грамоти: передшкільний вік: навчальний посібник. К.: Видавничий дім «Слово». 2013. 424 с.

2.Курчатова А. В., Вегера Т. М. Мотиваційна готовність дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі: співвідношення ключових понять. Молодий вчений. 2022. № 9(109). С. 78–82.

3.Ушакова І.М. Вікова психологія. Курс лекцій. Харків: НУЦЗУ, 2016. 123 с.

4.Ясінська Х. Адаптація дітей раннього віку до перебування в ДНЗ. Психолог дошкілля. 2014. №4. С. 26–31.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ЗПР: АНАЛІЗ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ірина ГОЛОДЮК,
здобувачка освітнього ступеня магістр спеціальності 016 Спеціальна освіта, Рівненський державний гуманітарний університет

Науковий керівник: *Наталія РУДЕНКО,*
кандидат психологічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Пониманської Рівненського державного гуманітарного університету

Особливості проблем формування мовленнєвої активності у дітей із ЗПР широко висвітлені в психолого – педагогічній літературі.

Нині своєрідної значущості в сфері логопедії набуває проблема формування мовленнєвої активності у дітей із ЗПР. Порушення мови і корекція інтелектуальної недостатності дітей є однією із актуальних наукових інтересів і досліджень.

Дослідженням дітей із ЗПР займалися вітчизняні та зарубіжні психологи та педагоги: Н.Бастун, Д.Бережна, А.Богуш, Н.Бойко, Н. Базима, Т. Бредун К.Бужинецька, Н.Гавриш, Д.Горбачова, І.Глущенко, І.Дичківська, Т.Звонаренко, Н. Кабельникова, О. Качуровська, О. Козинець, Ю. Коломієць, С. Конопляста, С. Кондукова, Л.Кондратенко, В Кисличенко, А.Колупаєва, С.Кондукова, С.Кузьменко, В. Назаревич, І. Ластовка, Є. Линдіна, В. Любовецька, Н.Маліновська, І. Мартиненко, І. Марченко, А. Савицький, Л. Смаглюк, М.Савчин, Є. Соботович, Л.Стахова, Н. Пахомова, О. Ревуцька, Л.Руденко, В. Тарасун, В. Тищенко, В. Тарасун, Л. Трофименко, С. Федоренко, О.Хохліна, С.Шевченко, Т.Швалюк, М.Шеремет, Д.Шульженко Н. Чередніченко, Н. Ципіна та ін..

На перший план при діагностиці порушень у дітей виступає принцип етіопатогенетичного підходу Т.Лазоренко [2]. Цю проблему теоретично обґрунтовували науковці, які наголошували, що насамперед слід визначити

етіологію і механізми, які визначають структуру дефекту при тому або іншому варіанті ЗПР. Глибоке всебічне вивчення дитини є основою для вибору оптимального варіанту корекційної роботи.

В педагогічних джерелах до групи дітей із ЗПР відносять дітей які мають проблеми при формуванні навичок читання, письма, лічби. Тому для характеристики цієї групи дітей використовується термінологія «діти зі складнощами у навчанні», «діти, що мають складнощі в набутті шкільних навичок», «діти зі специфічними складнощами у навчанні» та ін.

Л.Руденко у дослідженні щодо особливостей уваги дітей з затримкою психічного розвитку узяла за основу дослідження етіопатогенний принцип. Науковиця виділила чотири форми порушення у дітей із ЗПР, а саме– інтелектуальні порушення у зв'язку із несприятливими умовами соціального середовища; при тривалих психосоматичних розладах; при інфантилізму; інтелектуальна недостатність у зв'язку із сенсорними порушеннями [3].

Т.Звонаренко розглядає сутність розвитку психічних процесів та визначення особливостей пізнавальної діяльності дітей із ЗПР, акцентує увагу на проблемах порушення темпу розумового розвитку; функціональних розладах психічної діяльності [1].

У статті О.Семенцової розлого представлено, як Ірина Лебединська описала медичну класифікацію дітей із ЗПР (конституціонального, соматогенного, психогенного, церебрально-органічного походжень) [4]. Слід зазначити, що її авторська класифікація є найбільш розповсюдженою в площині наукових психологічних досліджень. При описі кожної форми надається клініко-психологічна структура різноманітних проявів затримки психічного розвитку. Ця класифікація була доповнена І.Маковською, яка запропонувала виокремлювати два варіанти органічного фонтилізму: за типом психічної нестійкості та за типом психічного гальмування. При першому варіанті – підвищений фон настрою з відтінком ейфорії, настирливість, балакучість, одноманітність і примітивність міміки. Другий варіант – у дітей

спостерігається знижений фон настрою, поведінка несміливої дитини, несамостійність, уповільнені дії та реакції [4, с.5].

Затримка психічного розвитку є однією з поширених форм порушень психічної онтогенії. Типовими ознаками психічного розвитку є : низький рівень пізнавальної активності, відмежований і невідповідний віку дитини запас знань та уявлень про довкілля, недостатня саморегуляція своєї поведінки. Здебільшого у дітей із ЗПР відзначається низька сформованість функцій довільної уваги, пам'яті та інших психічних функцій.

ЗПР, як зазначають науковці психолого-педагогічної сфери, це визначення одного з поширених відхилень у психофізичному розвитку дітей. Дослідники відносять ЗПР до «прикордонної» форми дизонтогенезу. Для цього типу розвитку характерний уповільнений темп дозрівання психічних функцій, гетерохронність проявів відхилень розвитку, відмінності як у ступені їхньої виразності так і в наслідках. Про це йдеться в наукових дослідженнях К.Бужинецької, І.Глущенко, Н.Федорова, К.Крутій, І.Марченко та ін.

Етіологія ЗПР пов'язується частіше всього з органічною недостатністю центральної нервової системи резидуального чи генетичного характеру, хронічними соматичними захворюваннями, несприятливими умовами виховання. Термін «затримка» вказує на тимчасовому характері невідповідності психічного розвитку певного віку. Відтак, чим раніше створюються умови навчання, виховання та розвитку дітей певної категорії, тим швидше можна подолати тимчасовий характер відставання в розвитку.

У психолого-педагогічній літературі описано, що для дитини із затримкою психічного розвитку характерні такі проблеми:

– невелика значимість певного зразка та низький рівень самоконтролю при виконанні завдань (швидко оглядає зразок, не звіряється з ним під час виконання завдання);

– відсутня цілеспрямованість у роботі (хаотичність, швидкість виконання завдання і не вміє підкорити свою діяльність єдиній меті);

– низька продуктивність діяльності (низька творча активність);

– порушення програми діяльності; невідповідність мови та дії.

Отже, проблеми формування мовленнєвої активності дітей із ЗПР широко описані вітчизняними і зарубіжними науковцями. Автори розкривають проблематику в різних епізодах, тобто коли у дитини присутня швидка втомлюваність, педагог пояснює завдання, діти емоційно можуть зриватися і відмовлятися відповідати і виконувати їх. Мовлення безпосередньо залежить від сформованості пізнавальних процесів, вміння спостерігати, узагальнювати явища довкілля. Науковці наголошують, що тісна взаємодія фонологічних, граматичних і лексичних умінь та навичок формує мовленнєву активність дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Звонаренко Т.Є. Особливості пізнавальної діяльності дітей із ЗПР старшого дошкільного віку / Журнал «На урок». 2024, 5–9с.

2.Навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивної освіти. Т. 2 / за ред. В. І. Бондар [та ін.]. 2024.

3.Руденко Н. М. Професійна підготовка майбутніх вихователів спеціальних закладів дошкільної освіти у сфері навчання і виховання дітей із затримкою психічного розвитку. Інноватика у вихованні. 2018. №7. С. 185 – 194.

4.Семенцова О.М. Теоретичні уявлення про затримку психічного розвитку та визначення напрямків колекційної допомоги дітям в умовах інклюзивної освіти. Науковий часопис. № 37. Корекційна педагогіка. 2020. С.1–10.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Вікторія СУСІД,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Оксана АЛЬОШИНА,*
кандидат історичних наук, професор кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Соціальні навички є невід’ємною частиною розвитку дітей, оскільки вони визначають здатність індивіда взаємодіяти з іншими людьми, будувати

стосунки, розуміти соціальні сигнали та адекватно реагувати на них. Ці навички охоплюють широкий спектр поведінкових, емоційних та когнітивних умінь, які дозволяють людині ефективно функціонувати в соціальному середовищі – від простого вітання чи підтримки зорового контакту до вміння вести діалог, ділитися думками й емоціями, співпрацювати в колективі та вирішувати конфлікти.

У випадку дітей з особливими освітніми потребами (ООП) розвиток соціальних навичок має особливу важливість, адже ці діти часто стикаються з певними труднощами в соціалізації, що може ускладнити їх адаптацію в суспільстві. Вони можуть не розуміти соціальних норм, мати обмежену кількість друзів або взагалі уникати спілкування. Через це діти з ООП часто залишаються осторонь від групових занять, ігор та інших форм взаємодії, що негативно впливає на їх самооцінку, психоемоційний стан та загальний рівень розвитку.

Діти з ООП можуть мати різні види порушень, які впливають на їх соціальні навички. Це можуть бути когнітивні порушення (як-от затримка розумового розвитку), емоційні проблеми (наприклад, тривожні розлади), фізичні обмеження (порушення слуху, зору чи опорно-рухового апарату) або порушення розвитку мовлення (афазія, алалія, затримка мовлення тощо). Унаслідок таких труднощів діти можуть мати проблеми у встановленні та підтримці соціальних контактів, у формуванні взаєморозуміння з однолітками та дорослими, а також у виконанні соціальних ролей, таких як учень, друг чи член родини. Це часто призводить до соціальної ізоляції, формування негативного образу себе, виникнення тривожності, депресивних настроїв та зниження мотивації до навчання і пізнавальної діяльності [1, с.40].

Основним принципом розвитку соціальних навичок у дітей з ООП є створення інклюзивного середовища, яке дозволяє дітям з особливими потребами відчувати себе частиною соціального колективу. Така інклюзія не обмежується лише фізичною присутністю дитини у класі - вона передбачає активну участь у спільних заходах, створення атмосфери прийняття,

підтримки та взаємоповаги. Формування у дітей умінь і навичок ефективної комунікації, розуміння емоцій інших людей, здатності до співпраці є ключовим завданням педагогів, асистентів учителя, батьків та інших фахівців. Для цього використовуються різноманітні спеціальні методи та стратегії – від використання візуальних підказок і карток емоцій до моделювання соціальних ситуацій, інтерактивних ігор, казкотерапії, поведінкових тренінгів тощо.

Діти з ООП, особливо ті, хто має емоційні чи поведінкові розлади, часто мають труднощі у контролюванні своїх емоцій, що може призводити до спалахів агресії, замкненості, підвищеної тривожності або соціальної відчуженості. Важливою частиною навчання є розвиток навичок емоційної саморегуляції: уміння розпізнавати свої емоції, розуміти їх причини та вчитися виражати їх соціально прийнятним способом. Цьому сприяють заняття з психологами, використання методик емоційного інтелекту, рольові ігри, арт-терапія, вправи на релаксацію та дихальні техніки, які допомагають дитині впоратися з емоційними перевантаженнями [2, с.107].

Окрім емоційної саморегуляції, важливою складовою розвитку соціальних навичок є здатність розпізнавати соціальні сигнали та взаємодіяти з іншими людьми. Діти з аутизмом або порушеннями мовлення часто не вміють «читати» невербальну комунікацію – міміку, жести, інтонації, що створює бар’єри у спілкуванні. У відповідь на це розробляються спеціальні освітні програми, які навчають дітей розпізнавати такі сигнали за допомогою ілюстрацій, відеоматеріалів, ігор з ляльками або спеціальних застосунків. Використовуються також соціальні історії (social stories) – короткі оповідання, що описують типові соціальні ситуації та правильну поведінку в них.

Діти з ООП також потребують підтримки у розвитку здатності до співпраці та командної роботи. Спільне виконання завдань, участь у групових іграх, проєктах чи творчих майстернях сприяє розвитку толерантності, відповідальності, вміння слухати та домовлятися. Це особливо важливо для дітей з труднощами у сфері міжособистісної взаємодії. Педагогічні практики, спрямовані на формування таких умінь, повинні бути систематичними,

поступовими та зосередженими на створенні позитивного досвіду взаємодії, що стане основою для подальшої соціалізації та успішної інтеграції в суспільство.

Неможливо недооцінювати роль родини у цьому процесі. Підтримка батьків та інших членів родини є ключовим фактором у формуванні соціальних навичок дитини. Саме в родині дитина робить перші кроки у соціальній взаємодії, тому дуже важливо, щоб батьки були поінформовані, залучені та налаштовані на позитивне підкріплення прогресу. Проведення тренінгів для батьків, консультування, групи підтримки – усе це сприяє не лише покращенню розуміння дитиною соціальних норм, але й зміцнює її впевненість у власних силах [3, с.107].

Таким чином, розвиток соціальних навичок у дітей з ООП є багатогранним і складним процесом, що потребує системного підходу, міждисциплінарної співпраці та врахування індивідуальних потреб кожної дитини. Емоційна саморегуляція, розвиток комунікативних здібностей, навчання співпраці та підтримка з боку родини – усе це є важливими складовими успішної соціалізації. Створення інклюзивного середовища, де дитина з ООП може відчувати себе прийнятою та цінною, є основою для її гармонійного особистісного розвитку та подальшої інтеграції в суспільство. Саме такі зусилля сприяють формуванню у дитини відчуття гідності, впевненості у собі та здатності жити повноцінним і щасливим життям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колишкін О.В. Особливості корекційної педагогічної роботи із сім'ями, що виховують дітей з особливими освітніми потребами. Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, (11–12 листопада 2015 р.). 2015. С.38–41.

2. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: «Самміт Книга», 2009. 272 с.

3. Кісарчук З. Г. Кататимно-імагінативна психотерапія. Основи психотерапії. Навчальний посібник / під заг.ред. К.В.Сєдих, О.О.Фільц, Н.Є.Завацька. Полтава: Алчевська : ЦПК, 2013. С.73–96.

ПРИЧИНИ ФОРМУВАННЯ ТА ПРОЯВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Богдан ПОЛЮХОВИЧ,
здобувач освітнього ступеня бакалавр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Оксана АЛЬОШИНА,*
кандидат історичних наук, професор кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Сьогодні проблема девіантної поведінки є надзвичайно важливою. Кожного року людей схильних до девіантної поведінки все більшає. Така поведінка негативно впливає не тільки саму особистість, але й на суспільство в цілому. Її поява зумовлена різними зовнішніми та внутрішніми чинниками.

Аналіз сучасних наукових робіт засвідчує, що найбільш поширеними чинниками, що детермінують девіантну поведінку є соціально – економічний стан суспільства, а також оточення в якому проживає людина. У самому суспільстві існують фактори, які впливають на її появу та розвиток, а саме: звичаї, традиції, норми суспільства, споживання алкоголю та куріння в місцях не за призначенням, відсутність інформації про вплив шкідливих речовин на організм, а також легка доступність алкоголю. Окрім цього, на її виникнення та розвиток впливають ряд інших факторів таких, як: біологічні, соціальні, педагогічні та індивідуально – психологічні. Розуміння цих чинників є дуже важливим, оскільки вони допоможуть попередити, а можливо навіть і знизити таку поведінку серед підлітків.

1.Біологічні чинники. Ці чинники значною мірою впливають на появу девіантної поведінки підлітків. До них належать несприятливі анатомічні та фізіологічні особливості в організмі дитини. Це можуть бути різні травми голови або передача девіантної поведінки через генотип.

2.Соціальні чинники. Несприятливі економічні, політичні, екологічні умови сприяють розвитку відхильної поведінки. До цих чинників можна віднести середовище в якому зростає дитина. При несприятливих умовах та оточенні підліток буде наслідувати негативні риси оточуючих, вважаючи їх цілком нормальними. Також до соціальних чинників можна віднести культи насильства. Сьогодні збільшилося число фільмів, ігор, пісень тощо, які демонструють насильство, аморальну поведінку, що в результаті негативно впливає на людей.

3.Педагогічні чинники. Неправильне виховання в школі та сім'ї, проявляється як недолік системи виховання, що значною мірою впливає на процес соціалізації дитини (байдужість вчителів та батьків або неправильні методи навчання та виховання). Сім'я вважається найважливішим чинником формування та запобігання девіантної поведінки. Проте головна роль належить не матеріальному добробуту чи соціального статусу сім'ї, а взаєминам які існують між членами сім'ї.

4.Індивідуально – психологічні чинники. На прояв та розвиток девіантної поведінки впливають особливості локусу контролю та рівень самоповаги підлітка. Самоповага для підлітків є дуже важливою, тому девіантну поведінку можуть розглядати як засіб її підвищення.

5.Агресивне ставлення до людей різних рас та релігій. Підлітки можуть проявляти агресію до людей, які дещо відрізняються від них, вважають себе кращими за них, агресивно ставляться, конфліктують.

6.Залежність від ігор та їжі. Маючи залежність від ігор, підлітки починають втрачати мотивацію навчатися та навіть мати негативне ставлення до нього. Залежність від ігор та їжі в подальшому призводить до порушення фізичного та психічного здоров'я. Тому необхідно відразу звертати на це увагу та боротися з цими залежностями.

7.Низька самооцінка. Низька самооцінка негативно впливає на підлітка, тому вони шукаю способи самоствердження, які включають девіантні дії. Вони можуть самоствердитись ображаючи менших і слабших.

8.Емоційна нестабільність. Для підлітка, який переживає часті зміни настрою, депресію чи тривожність, девіантна поведінка є ідеальним засобом впоратися зі своїми емоціями.

На появу девіантної поведінки впливають різні фактори, такі як несприятливі умови проживання, суспільні норми та їх зміст, погане виховання, індивідуально-психологічні особливості підлітка та ситуації в якій він опиняється.

Проявляється девіантна поведінка підлітків у формах поведінки, яка відхиляється від загальноприйнятих норм та стандартів. Вони можуть включати, як невеликі, так і серйозні правопорушення, які негативно впливають на процес адаптації підлітка та його особистий розвиток. Девіантна поведінка в підлітковому віці часто виступає як реакція на труднощі, які зумовлені фізіологічними та психологічними змінами в цьому віці. Підлітки по різному проявляють девіантну поведінку, яка має різні форми та причини. Часто трапляється, що підліток втягнутий у дії, які дорослі неодмінно засудять. У такому разі підліток вибере мовчання ніж розкаже дорослому, який може засуджувати його за такі дії.

Підсумовуючи необхідно зазначити, проблема девіантної поведінки підлітків є дуже важливою, оскільки вона завдає шкоди не лише дитині, але й оточенню та суспільству. Підлітки з девіантною поведінкою мають особливі риси, такі як підвищена конфліктність, інтелектуальні відставання та інші. Це явище виявляється у відхиленні від соціальних, психологічних та моральних норм, або у їх порушенні та нанесенні шкоди суспільству. Вирішення цієї проблеми принесе користь суспільному добробуту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.

2. Бондарчук О. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій. К.: МАУП, 2006. 88 с.

3. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник / О. Л. Христук. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 192 с.

ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ПІДЛІТКІВ ТА ЙОГО КОРЕКЦІЯ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Антонія ПЕЙЧІ,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Лілія САВЧИН,*
кандидат історичних наук, завідувач кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Підлітковий вік (10–17 років) є критично важливим етапом формування особистості. Ця вікова категорія супроводжується інтенсивними трансформаціями та підвищеною емоційною лабільністю. Відповідно, такі чинники призводять до стресових реакцій, тривожності, агресивності та інших негативних емоційних проявів. Здебільшого це є причиною труднощів у навчанні, конфліктів та соціальної дезадаптації.

З огляду на досліджувану проблему, ігрові технології, завдяки своїй інтерактивності та здатності створювати безпечне середовище для експериментування, є потужним інструментом психологічної корекції. Вони (технології) уможливлюють коректувати поведінку підлітків – у невимушеній формі відпрацьовувати соціальні навички, розвивати емоційний інтелект та конструктивні способи вираження почуттів.

Теоретичні основи дослідження ґрунтуються на класичних психологічних теоріях, які аналізують психічний розвиток та роль емоцій. Сучасні науковці, зокрема О.В. Бондаревська, М.І. Лісіна та В.О. Моляко, продовжують розвивати ці ідеї, акцентуючи увагу на динамічному впливі соціокультурних чинників на емоційну сферу сучасних підлітків.

У підлітковому віці рольові ігри, тренінгові вправи з ігровими елементами та комп’ютерні ігри моделюють життєві ситуації, дозволяючи безпечно відпрацьовувати емоційні реакції та соціальні навички [5].

Сучасні дослідження підтверджують позитивний потенціал грамотно підібраних комп'ютерних ігор для розвитку когнітивних функцій, стратегічного мислення та емоційної регуляції.

Дослідження емоційного стану підлітків та ефективності корекційної програми проводилося нами з використанням емпіричного підходу та квазі-експериментального дизайну. Вибірка включала підлітків віком 10–17 років.

Дослідження реалізовано у три етапи: діагностичний (первинне тестування), формуючий (впровадження корекційної програми з ігровими технологіями) та контрольний зріз (повторне тестування для оцінки ефективності).

Для оцінки емоційного стану застосовувався комплекс валідизованих методик: діагностика шкільної тривожності Філіпса, шкала реактивної і особистісної тривожності (Ч. Спілбергер, Ю. Ханін), діагностика самооцінки психічних станів (Г. Айзенк). Розроблена корекційна програма інтегрувала різноманітні ігрові технології: рольові ігри для відпрацювання взаємодії та емоційного вираження, парна та групова робота для розвитку комунікативних навичок та емпатії, а також цілеспрямоване використання комп'ютерних ігор для розвитку мислення, прийняття рішень та емоційної розрядки. Домашні завдання з ігровими елементами сприяли закріпленню навичок [5].

Початкова діагностика виявила підвищені показники тривожності, агресії та конфліктності серед підлітків. Після впровадження програми зафіксовано статистично достовірні позитивні зміни: зниження тривожності, агресивності, покращення емоційного фону та підвищення емоційної стійкості. Підлітки відзначали підвищений інтерес до занять та залученість.

Отримані результати дослідження переконливо підтверджують ефективність інтеграції ігрових технологій у процес корекції емоційного стану підлітків. Ігри, особливо ті, що мають рольовий та інтерактивний характер, а також спеціально підібрані комп'ютерні ігри, створюють унікальне та багатогранне середовище для психологічної роботи.

Ігрове середовище надає підліткам можливість вільно випробовувати різноманітні емоційні реакції та поведінкові стратегії без страху реальних негативних наслідків. Це сприяє зниженню внутрішнього опору та формуванню більш адаптивних моделей поведінки.

Участь у групових та парних іграх безпосередньо сприяє розвитку критично важливих соціальних навичок: покращенню комунікації, освоєнню технік переговорів, формуванню здатності до конструктивного вирішення конфліктів та поглибленню емпатії.

Отже, емоційна нестабільність підлітків вимагає своєчасної і фахової корекції. З огляду на опрацьований матеріал, слід наголосити, що ігрові технології є перспективним засобом для розвитку емоційної саморегуляції та зниження негативних емоцій підлітків.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення довгострокових ефектів в роботі психолога та професійно регулювати емоційний стан підлітків засобами диференційованих ігрових програм для корекції різних емоційних порушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Жукова О. А. Ігрові технології: інноваційно-методичний аспект професійної підготовки. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: збірник наукових праць. 2016. Вип. 27 (37). С. 46–51.*

2. *Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання. Упоряд. Л. Галіцина. Київ: Ред. загальнопед. дисц., 2005. 128 с.*

3. *Магурчак Л. В. Застосування навчальних ігор та ігрових технологій у процесі підготовки майбутніх учителів. Професійний розвиток педагога: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми освіти і виховання в умовах євроінтеграційного поступу України» [28 квітня 2022 р., м. Рівне]. Рівне: РДГУ, 2022. С. 61–63.*

4. *Топчій Г. С. Ігрові педагогічні технології як умова професійного саморозвитку майбутнього вчителя: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2011. 20 с.*

5. *Харагірло В.Є. Психолого-педагогічні аспекти корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки: Навчально-методичний посібник. 2-ге вид., доповнене. Біла Церква: БІНПО, 2020. 188 с.*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

Гліб ГВОЗДЬ,
здобувач освітнього ступеня бакалавр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Оксана АЛЬОШИНА,*
кандидат історичних наук, професор кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Термін «девіантна поведінка» використовується в двох основних значеннях: як «дія людини, що не відповідає офіційно встановленим або фактично склалися в суспільстві нормам» і як «соціальне явище, що проявляється у відносно масових і стійких формах діяльності, які суперечать офіційно встановленим нормам або нормам, що склалися у суспільстві» [2, с. 123–124].

Роберт Мертон, американський соціолог, започаткував використання понять «девіація» та «девіантна поведінка». Його розуміння девіантності ґрунтувалося на розширеній ідеї аномії та описувало ситуацію, коли людина намагається досягти суспільно схвалених цілей, вдаючись до неприйнятних методів. Р. Мертон класифікував девіантну поведінку на інновацію, ритуалізм, ретритизм і заколот, протиставляючи її нормативній конформній поведінці. Схоже визначення пропонував і Альберт Коен, який розглядав девіантну поведінку як порушення інституційних очікувань, що є загальновизнаними та законними в соціальній системі [3, с. 35].

Будь-яка поведінка, що не відповідає критеріям тієї чи іншої суспільної норми, незалежно від інтенсивності, спрямованості чи причин, кваліфікується як девіантна. Критерії визначаються правовими нормами, морально-етичними настановами, правилами етикету та стилю. При цьому деякі норми мають абсолютні та однозначні критерії, закріплені законодавчо, тоді як інші є

відносними і передаються усно, через традиції, вірування, сімейні, професійні чи суспільні правила.

Однією з причин девіацій є вікові особливості психіки, причому підлітковий період багатьма психологами розглядається як критичний етап. Психічні розлади мають певні фази розвитку, проходячи які вони досягають найвищого ступеня вираженості. У період підліткової кризи швидкість цього болісного циклу зростає, внаслідок чого певні етапи можуть бути скороченими або взагалі непомітними. Тому нерідко патологічна жорстокість підлітка є для його близьких, знайомих, однолітків та свідків цілком несподіваною та незрозумілою. Особливо слід відзначити ті ускладнення підліткового віку, що спричиняють психологічні особливості: емоційну нестабільність, підвищену збудливість, неврівноваженість, неадекватність реакцій, що виливаються в необґрунтовану різкість та підвищену конфліктність, яка може ускладнити його стосунки з оточенням. Індивідуальні причини та механізми, що ускладнюють процес соціальної адаптації, ведуть до порушень переважно у сфері цінностей та мотивації: несформованість або послаблення моральних орієнтирів (совісті, відповідальності, чесності), домінування девіантних цінностей. Девіантні підлітки відчувають емоційно-психологічні труднощі (наприклад, тривожність, депресію, переважання негативних емоцій, внутрішню спустошеність, блокування самореалізації). До психологічних факторів належать наявність психопатії у дитини або акцент на певних особистісних рисах. Ці відхилення проявляються в нервово-психічних розладах, психопатіях, неврастенії та межових станах, що підвищують збудливість нервової системи та викликають у підлітків неадекватні реакції. Підлітки з акцентуйованими рисами характеру є найбільш вразливими до різноманітних психологічних впливів. У процесі розвитку на кожному етапі формуються специфічні психічні якості та риси характеру. У підлітковому віці спостерігаються два основні вектори: відчуження від соціального оточення або інтеграція в нього. Відчуження часто виступає як захисний механізм у відповідь на дефіцит батьківської любові, ласки та уваги. Ознаками такого

відчуження є невротичні реакції, труднощі у спілкуванні з оточуючими, емоційна нестабільність та холодність, підвищена схильність до явних або прикордонних психічних розладів, затримка або відставання у психічному розвитку, а також різноманітні психопатологічні стани [1, с. 54].

Девіантна поведінка визначається біологічними, індивідуально-психологічними, соціальними та педагогічними факторами. Для підліткового віку характерні різноманітні прояви такої поведінки, включаючи ухилення від навчання та праці, втечі з дому, крайню непослух, ворожість до педагогів і батьків

Девіантна поведінка у підлітковому віці охоплює різні відхилення від прийнятих у суспільстві норм і стандартів, характерних для цього періоду розвитку. Ці відхилення можуть варіюватися від незначних порушень до серйозних правопорушень, негативно впливаючи на соціальну адаптацію та особистісне зростання підлітка. Нерідко девіантна поведінка в підлітковому віці є способом реагування на внутрішні та зовнішні складнощі, що супроводжують період психологічних і фізіологічних змін.

Отже, сучасний етап розвитку дітей підліткового віку характеризується трансформаціями в усіх сферах їхнього життя. Ці зміни ставлять підлітків у важке становище, основною причиною чого є несформованість системи ціннісних орієнтацій та власних моральних переконань, що, своєю чергою, зумовлює неадекватне реагування на навколишні події [4, с. 105].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків : навч.-метод. посіб. для спецкурсу соц.-пед. циклу «Профілактика девіантної поведінки підлітків» для студ. спец. «Соціальна педагогіка». К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 224 с.

2.Ковальова І. Б., Посохова Я. С. Особливості профілактичної роботи девіантної поведінки в ОВС. Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти: матеріали наук.-практ. конф., 2015. 166 с.

3.Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2013. 128 с.

4.Мукан М. Психологічні особливості девіантної поведінки у підлітковому віці. Матеріали X науково-практичної конференції молодих учених та студентів «Актуальні задачі сучасних технологій». (Тернопіль 24-25 листопада 2021 р.). 2021. С. 105–109.

СЕКЦІЯ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ, ОБЛІКУ ТА ФІНАНСІВ В УКРАЇНІ

СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Марина ПРОХОРОВА,
кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного менеджменту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Валерія КУЧКО,
кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного бізнесу, НН Інституту міжнародної освіти, Університету «КРОК»

Станом на кінець 2024 року в Україні триває активна фаза выйни, що суттєво впливає на економічну, соціальну та політичну ситуацію в державі, а також визначає ключові фактори продовольчої безпеки країни. В умовах воєнного стану реалізуються заходи національної стратегії безпеки [4], одним із важливих компонентів якої є агропромисловий комплекс (АПК) як основа забезпечення продовольчої незалежності держави.

Відповідно до оцінок Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) [1], АПК України зазнав значних економічних втрат унаслідок військових дій (див. Рис. 1).

Станом на завершення другого кварталу 2023 року загальний обсяг прямих втрат агропромислового комплексу України оцінюється у $8,7 млрд. Зокрема, збитки від пошкодження сільськогосподарської техніки перевищують $4,7 млрд, а втрати, спричинені знищенням та розкраданням

виробленої продукції, складають $1,9 млрд. Окрім того, експерти визначають загальні непрямі втрати АПК на рівні $40,3 млрд (див. Рис. 1.) [1].

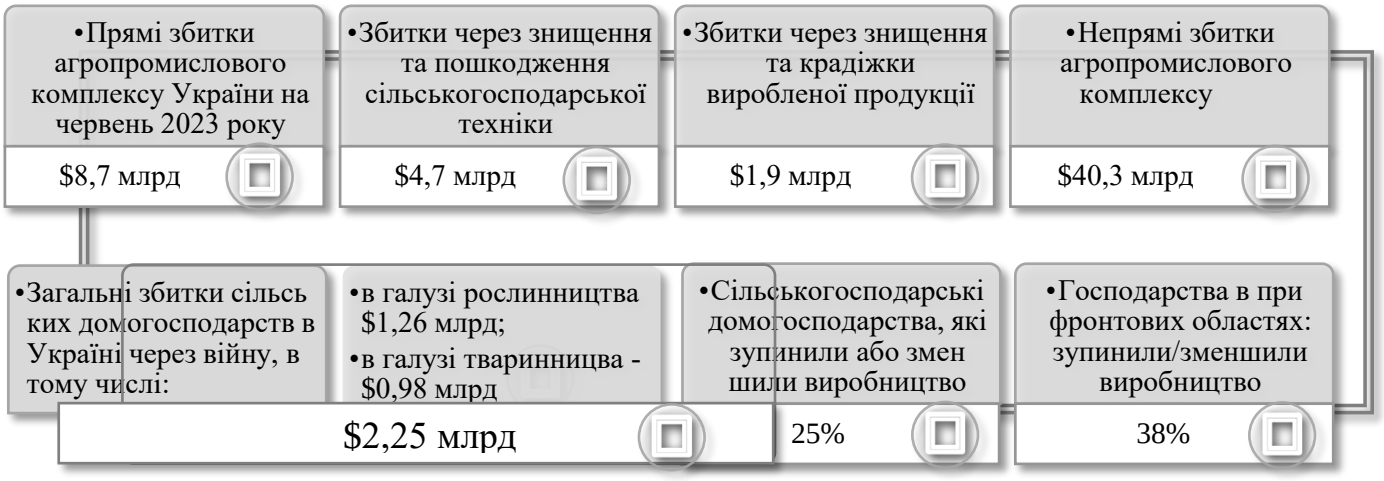

Рис. 1. Збитки агропромислового сектору через військові дії

Війна значно вплинула на обсяги виробництва, площі сільськогосподарських угідь та ефективність ведення сільського господарства.

Так, у 2022 році площа збирання сільськогосподарських культур зменшилася на 41,5%, з 15,92 млн га до 9,32 млн га. Це було спричинено частковою окупацією територій, замінуванням земель та використанням вибухонебезпечних пристроїв.

За даними ЮНІСЕФ та Міжнародної кампанії проти мін, Україна наразі є найбільш замінованою країною світу, що суттєво обмежує можливості аграрного сектору.

Окрім того, у червні 2023 року внаслідок підриву дамби Каховської ГЕС значна частина полів південних регіонів країни залишилася без зрошення, що створює довгострокові ризики для сільського господарства цих територій. Відновлення зрошувальних систем вимагатиме значних фінансових та технічних ресурсів.

У 2023 році площа орних земель збільшилася до 10,84 млн га, що на 16,3% більше порівняно з 2022 роком. Це зростання пов’язане з додатковим розорюванням земель, що з екологічної точки зору є негативним явищем. Інтенсифікація землеробства, особливо без належного дотримання технологій,

призводить до дефоліації ґрунтів та руйнування природних біотопів, що в майбутньому може спричинити зниження родючості земель і втрати екосистемного балансу.

Попри складні умови, показники урожайності демонструють тенденцію до зростання. Це пояснюється застосуванням удосконалених агротехнічних методів, модернізацією сільськогосподарської техніки, впровадженням інтенсивних методів землеробства та підвищеною увагою до стратегічно важливих культур. У 2023 році середня урожайність зернових культур становила 55,2 ц/га, що на 2,6% перевищує показник 2021 року та на 9,1% – 2022 року. Це свідчить про ефективну адаптацію агросектору до нових умов, зокрема оптимізацію витрат, перехід на більш урожайні сорти культур та покращення технологій вирощування [5].

Всупереч позитивній динаміці врожайності, загальний валовий збір зернових та зернобобових культур у 2023 році становив 59,77 млн тонн, що на 30,2% менше, ніж у 2021 році (див. Табл. 1). Цей показник все ще залишається нижчим за довоєнні рівні, що свідчить про довгострокові наслідки військового конфлікту. Однак експерти Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) зазначають, що обсяги збору за всіма групами сільськогосподарських культур у 1,5–3 рази перевищують внутрішні потреби споживання. Це створює можливості для експорту та розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору.

Таблиця 1.

Показники врожаїв в Україні за 2021-2023 роки [2].

Культура	2021 рік		2022 рік		2023 р.	
	млн тон	приріст,%	млн тон	приріст,%	млн тон	приріст,%
1	2	3	4	5	6	7
Зернові і зернобобові культури	85,68	32,0%	47,18	-44,9%	59,77	26,7%
пшениця	32,08	28,9%	22,41	-30,1%	21,63	-3,5%
ячмінь	9,42	23,3%	5,90	-37,4%	5,50	-6,8%
кукурудза	41,87	38,2%	17,13	-59,1%	31,03	81,1%
Насіння соняшнику	16,38	25,0%	11,31	-31,0%	12,76	12,8%
Насіння ріпаку	2,93	14,5%	4,00	36,5%	4,18	4,5%
Соєві боби	3,48	24,4%	4,64	33,3%	4,74	2,2%
Цукровий буряк	10,80	18,1%	8,73	-19,2%	13,13	50,4%

Реалізація стратегій продовольчої безпеки України в умовах війни залишається складним завданням, що вимагає комплексного підходу та гнучкої адаптації до змінюваних умов. Основними напрямами забезпечення продовольчої стабільності є підтримка вітчизняного аграрного виробництва, розбудова інфраструктури, запровадження ефективних фінансових механізмів для аграріїв, а також активна взаємодія з міжнародними організаціями

Однією з ключових ініціатив є державна програма розвитку аграрного сектору, спрямована на модернізацію виробничих потужностей, впровадження передових технологій, підтримку фермерських господарств і сприяння створенню аграрних кооперативів.

Основна мета цієї програми – забезпечення стабільного виробництва продовольства, навіть за умов бойових дій.

Реалізація програми ускладнюється через брак інвестицій, зруйновану аграрну інфраструктуру, нестабільні ціни та дефіцит ресурсів. Війна змінила структуру господарювання, що потребує підтримки малих і середніх агропідприємств. Для стабілізації їхньої діяльності уряд впроваджує фінансові механізми — кредити, субсидії та дотації. Завдяки цим заходам вдалося зберегти життєздатність значної частини сільськогосподарських підприємств, підтримати продовольче виробництво та сприяти формуванню нових агропромислових кластерів. Водночас залишаються актуальними проблеми довгострокового кредитування, обмеженість страхових механізмів і ризики нестабільного ринкового середовища.

В умовах війни питання продовольчої допомоги стало одним із пріоритетних напрямів державної політики. Окрім урядових заходів, активну роль у забезпеченні населення продовольством відіграють міжнародні гуманітарні організації, такі як Всесвітня продовольча програма (WFP) та інші неурядові структури. Їхня діяльність зосереджена на доставленні продовольчих наборів у зони активних бойових дій, тимчасово окуповані території та регіони з критичною нестачею продовольчих ресурсів.

Попри підтримку міжнародної спільноти, залежність від зовнішньої допомоги може зашкодити продовольчій незалежності. Потрібно шукати збалансовані рішення для покриття нагальних потреб і створення стійкої продовольчої системи.

Ключовим аспектом є відновлення логістики й аграрної інфраструктури, які постраждали від війни. Це необхідно для стабільного постачання продуктів і забезпечення аграрного експорту [3].

У відповідь на виклики війни Україна розробляє стратегії адаптації логістики, зокрема диверсифікацію експортних маршрутів через західні кордони. Пріоритет – розвиток портів Дунайського регіону та створення логістичних хабів у безпечних зонах для оптимізації постачань [6].

Реалізація зазначених ініціатив має на меті не лише покращення доступності продовольства для населення, але й мінімізацію деструктивного впливу воєнних дій на аграрний сектор. Ці заходи є критично важливими для підтримки економічної стабільності та забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах триваючих викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine. Findings of a nation-wide rural household survey, December 2022. FAO. URL: https://doi.org/10.4060/cc3311en*

2. *Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.*

3. *Звіт про прямі збитки інфраструктури та непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на червень 2023 року / KSE. Липень 2023. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/June_ Damages_UKR_-Report.pdf*

4. *Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації: розпорядження Кабінету міністрів України від 23 липня 2024 р. № 684-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-p#Text.*

5. *Україна цьогоріч збільшила експорт агропродукції на 15% – УКАБ / Укрінформ. 2023. 30 груд. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3806895-ukraina-cogoric-zbilsila-eksport-agroprodukcii-na-15-ukab.html.*

Кулеба: Докладаємо зусиль для збільшення пропускної здатності портів Дунайського регіону URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3932913-kuleba-dokladaemo-zusil-dla-zbilsenna-propusknoi-zdatnosti-portiv-dunajskogo-regionu.html

БІЗНЕС-МОДЕЛІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Віра РУБАН,
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, обліку та фінансів Рівненського інституту Університету «Україна»

Людмила КОРОБОВИЧ,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри менеджменту ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

Для багатьох термін електронна комерція (electronic commerce або e-commerce) означає купівлю товарів або послуг за допомогою тієї частини Інтернет, яка називається Світова павутина (World Wide Web, або, скорочено, Web). Проте, як ми визначили раніше, поняття «Електронна комерція» набагато ширше і включає значно більше видів діяльностей, ніж просте придбання товарів в онлайн-магазині.

Раніше ми зупинилися на визначенні , що під е-комерцією слід розуміти всі форми торгівлі товарами/послугами завдяки використанню електронних засобів, в т.ч. й Інтернету.

Бізнес знаходиться безпосередньо в самому серці електронної комерції, однак бізнес-моделі e-commerce різняться залежно від суб'єктів взаємодії Розглянемо існуючі моделі відносин між учасниками процесу електронної комерції та їх основні характеристики.

Бізнес-модель – це логічне наочне відображення того яким чином компанія функціонує і отримує прибуток, в тому числі, це ілюстрація особливостей взаємодії між різними суб'єктами (бізнесом, приватними особами і державою).

В електронній комерції, як і в традиційній, різні бізнес-моделі являють собою абревіатури, які складаються з комбінації наступних літер:

B – Business (бізнес, тобто комерційна організація)

C – Consumer (споживач)

G – Government (держава)

Перша літера абревіатури позначає того, хто надає послуги або здійснює продаж, а друга – того, хто ними користується або купує. Розглянемо основні види бізнес-моделей електронної комерції, які можна класифікувати за суб'єктом, що продає.

Серед бізнес-моделей, де продавцем є комерційна організація, можна виокремити наступні.

B2B – Business to Business (бізнес для бізнесу). У цьому разі йдеться про комерційну діяльність, яка відбувається між двома компаніями.

Модель «бізнес для бізнесу» (business-to-business, B2B) це:

– обмін товарами/послугами або інформацією (чи їх продаж) між компаніями і не включає в цей процес кінцевого фізичного споживача товару/послуги.

- B2B (business to business) (бізнес для бізнесу) – сектор взаємодії між юридичними особами (суб'єкт, позначений першою літерою абревіатури, виступає як продавець або сторона, що надає послуги);

- категорія електронної комерції успішно складалася протягом декількох років з частковим використанням технології електронного обміну даними – EDI в приватних мережах або VAN (Value Added Networks) – у мережах із додатковими послугами.

B2B – (бізнес - бізнесу) охоплює такі види:

– торгово-закупівельні майданчики;

– електронні вітрини і каталоги;

– електронні торгові ряди;

– електронні магазини;

– електронні біржі;

– електронні аукціони;

– галузеві торгові майданчики;

– системи Інтернет-трейдінгу;

– Інтернет-інкубатори;

– системи мобільної комерції;

– системи страхування і перестрахування.

Прикладом категорії B2B може служити компанія, що використовує мережу для замовлень постачальникам, отримання рахунків і оплати. Продавець проектує свою роботу не на кінцевого споживача, а на ціле підприємство. Наприклад, фірма здійснює поставку професійної косметики в салони краси.

B2C – Business to Consumer (бізнес для споживача). Така модель передбачає продаж товарів або послуг кінцевому споживачу – покупцеві, яким, власне кажучи, може опинитися кожен. Сьогодні B2C – найбільший ринок е-комерції.

Модель «бізнес для споживача» (business-to-consumer, B2C)

– електронна роздрібна торгівля, процес взаємодії компанії (юридичної особи – business) з кінцевим споживачем (фізичною особою – consumer), що має на меті продаж товарів/послуг або інформації;

– сектор взаємодії між юридичними та фізичними особами;

B2C – (бізнес – споживачам) охоплює такі канали розподілу:

– торгові ряди;

– електронні вітрини і каталоги;

– електронні магазини;

– електронні аукціони;

– Інтернет-трейдінг;

– Інтернет-страхування;

– системи телероботи;

– мобільна комерція.

Прикладом може слугувати купівля будь-яких продуктів харчування або предметів побуту для особистого користування у супермаркеті. Категорія бізнес-споживач – це електронна роздрібна торгівля. Вона значно розширила свої межі з виникненням WWW. На сьогоднішній день в Internet відкрито

безліч магазинів, що пропонують споживачам всілякі товари – від печива і вина до комп'ютерів і автомобілів.

B2G – Business to Government (бізнес для держави). Комерційна діяльність підприємства спрямована на задоволення потреб державних установ.

Модель B2G (business to government) (бізнес для уряду) – взаємодія бізнесу і держави, що включає ділову взаємодію комерційної структури з державною організацією, починаючи від місцевої влади і закінчуючи міжнародною організацією; взаємодія між юридичними особами та державними організаціями.

У категорію бізнес-уряд входять всі операції, що укладаються між компаніями й урядовими організаціями. Наприклад, у СІЛА інформація про закупівлі, що плануються урядом, публікується в Internet і компанії можуть посилати свої пропозиції електронним способом. Нині ця категорія поки що знаходиться в зачатковому стані, але швидко може розростися за умови, що уряди використовуватимуть власні сили для підтримки і розвитку електронної комерції. На додаток до оголошень про закупівлі адміністративні органи можуть також пропонувати можливість електронного обміну в таких операціях, як наприклад, повернення податку на додану вартість.

Зазвичай у моделі B2G йдеться про держзакупівлі за результатами тендеру (конкурсу між постачальниками), наприклад, поставка продуктів харчування для державних дитячих навчальних закладів.

Бізнес-модель електронної комерції де товар або послуги надає споживач – це C2C – Consumer to Consumer (споживач для споживача). У такому разі відображені процеси продажу або надання послуг між приватними особами.

Модель «споживач для споживача» (consumer-to-consumer, C2C) – взаємодія користувачів для обміну комерційною інформацією, досвідом, аукціонною торгівлею між фізичними особами.

C2C – (споживачі-споживачам) охоплює:

– дошки оголошень;

– Інтернет-аукціони.

Яскравим прикладом C2C (consumer to consumer) може слугувати дошка безкоштовних оголошень, де будь-який бажаючий може помістити свою пропозицію, і відповідно будь-який споживач може нею скористатися.

Зазначимо, що бізнес-моделей в галузі електронного бізнесу в цілому є значно більше, ми розглянули лише ті моделі в яких функціонує саме галузь електронної комерції, тобто торгівлі. Нижче наведено стислий опис бізнес-моделей електронного бізнесу.

C2G – Consumer to Government (споживач для держави). Ця модель ілюструє відносини між приватною особою і державою. Як приклад можна навести сплату податків.

Модель C2G – Consumer to Government – організація взаємодії споживачів і державної структури, особливо в соціальній та податковій сфері. Цей напрям найменш розвинений, проте має досить високий потенціал.

C2B – Consumer to Business (споживач для бізнесу). Ця модель передбачає комерційні відносини між приватною особою і підприємством, тобто споживач надає послуги бізнесу.

C2B – (споживачі – бізнесу) охоплює:

– приватні послуги;

– участь в опитуваннях та інших рекламних акціях;

– участь у партнерських і спонсорських програмах.

Бізнес-моделі, де послуги забезпечує держава G2B – Government to Business (держава для бізнесу). Тут відображено, як держава надає послуги підприємствам. Наприклад, через систему електронних закупівель.

G2C – Government to Consumer (держава для споживача). Така модель бізнесу відображає послуги, які держава надає своїм громадянам. G2C– сектор взаємодії між державними організаціями і фізичними особами;

G2C (government to consumer) це різні сервіси, якими може скористатися будь-який житель країни, наприклад, щоб записатися на прийом до лікаря у державній медичній установі чи сплатити шраф за порушення ПДР.

G2G – Government to Government (державна установа для державної установи). Ці послуги надають у межах держустанов однієї країни. Вони мають обмежений доступ, тому недоступні для більшості жителів держави.

Бізнес-модель – це короткий наочний опис бізнесу і того як створюється і розподіляється товар або послуга. Це опис того, як компанія буде заробляти гроші. Бізнес-модель показує, що потрібно робити для розвитку бізнесу, ресурси, які для цього необхідні, та як поєднати це в єдиний механізм. Однією з найпопулярніших систем для опису бізнес-моделей є Business Model Canvas. Це спосіб візуалізації, який допомагає наочно її побачити та зрозуміти [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Остервальдер А., Піньє І. Створюємо бізнес-модель. Новаторські ідеї для всіх і кожного / пер.з англ. Роман Корнута. – К. :Наш формат, 2017. – 288 с.*

2. *Рубан В.М., Коробович Л. П. Бізнес-моделі в електронній комерції: дослідження міжнародних інформаційних інструментів торгівлі. The War in Ukraine – a Challenge to Euro-Atlantic Civilizational Values. International scientific-practical conference (Uzhhorod, Ukraine June 24–25 2024). Riga. Latvia. 2024. P. 99.*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКИХ СТРАТЕГІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Інна ВАСЮК,
кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, фінансів та права Дубенської філії Університету «Україна»

Управлінські стратегії – це основа ефективного функціонування державних, муніципальних, громадських та бізнес-структур. У мирний час їх розробка ґрунтується на відносно стабільному середовищі, прогнозованих ризиках, логіці довгострокового розвитку. Проте воєнний стан радикально змінює реальність, у якій доводиться діяти управлінцям усіх рівнів.

Ключовими характеристиками цієї нової реальності стають невизначеність, дефіцит ресурсів, постійні загрози безпеці, руйнування логістики, соціальні зрушення та зростання інформаційного навантаження.

Сучасна війна – це не лише збройне протистояння, а й випробування для всіх інституцій держави, зокрема – управлінських систем. Вона висуває нові вимоги до стратегій управління: швидка адаптація до змін, мобільність, кризостійкість, інноваційність, здатність до оперативного прийняття рішень на основі обмежених або неповних даних. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання: якими мають бути сучасні управлінські стратегії в умовах війни? Як забезпечити злагоджену роботу державного апарату, бізнесу, громадських інституцій у критичних умовах? Які управлінські інструменти дозволяють не лише вижити, а й сформувати передумови для подальшого розвитку та післявоєнної відбудови?

Воєнний стан створює унікальне середовище, в якому традиційні інструменти стратегічного управління часто втрачають свою ефективність. Управлінцям доводиться реагувати не лише на зовнішні загрози, а й на внутрішні системні трансформації. Серед основних викликів, які потребують переосмислення стратегічних підходів, варто виділити наступні:

1. Невизначеність та турбулентність середовища. Воєнний стан створює високий рівень нестабільності, коли ситуація може змінюватися щодня або навіть щогодини. Відсутність чітких довгострокових прогнозів ускладнює планування та реалізацію стратегій. Зростає значення гнучких, адаптивних стратегій, які можуть швидко змінюватися залежно від зовнішніх умов.

2. Дефіцит ресурсів. Значні людські, фінансові та матеріальні ресурси спрямовуються на потреби оборони, що знижує доступність ресурсів для інших секторів. Виникає потреба в оптимізації витрат, пошуку альтернативних джерел фінансування, підвищенні ефективності використання наявних ресурсів. Бюджетні обмеження змушують керівників шукати нові форми партнерства та залучення донорських коштів.

3. Ризики для інфраструктури та логістики. Руйнування критичної інфраструктури (транспортної, енергетичної, цифрової) унеможливлює реалізацію частини стратегічних цілей. Розрив логістичних ланцюгів і складності в доставці товарів та послуг потребують перебудови операційної моделі управління.

4. Людський капітал і демографічні зміни. Масова міграція, евакуація населення, мобілізація чоловіків, зменшення кваліфікованого персоналу – все це викликає дефіцит кадрів. Управлінські стратегії повинні включати підготовку, переорієнтацію кадрів, створення умов для дистанційної та гнучкої зайнятості.

5. Психологічна напруга та втрата мотивації. Постійна загроза життю, втома, інформаційний тиск – чинники, що суттєво впливають на ефективність управлінських рішень. Потрібно враховувати емоційний стан працівників, впроваджувати підтримку, зменшувати бюрократичне навантаження, створювати гнучкі умови праці.

6. Інформаційна безпека та кіберзагрози. Умови війни – це не лише фізичні загрози, а й активна кібервійна та інформаційні атаки. Управлінці повинні впроваджувати надійні IT-рішення, посилювати цифрову безпеку та створювати стійкі канали комунікації.

7. Довіра до влади та легітимність рішень. В умовах кризи надзвичайно важливо зберегти довіру громадян до управлінських рішень. Прозорість, оперативна комунікація, залучення громадськості до прийняття рішень є ключовими для підтримки соціальної згуртованості.

8. Необхідність стратегій подвійного призначення Управління має будуватися на поєднанні оперативного реагування на кризу та стратегічного бачення майбутньої відбудови. Це означає розробку стратегій, які є водночас гнучкими для теперішніх потреб і міцними для післявоєнного розвитку.

В умовах воєнного стану стратегічне управління повинне змінюватися не лише як система рішень, але і як філософія та культура управління. Ця трансформація стосується як на рівні державного, так і місцевого

самоврядування, бізнес-структур, громадського сектору та освітніх і медичних установ. Стратегії, які працювали у мирний час, втрачають свою актуальність або вимагають суттєвого перегляду. Принцип «плануй гнучко – дій швидко» стає базовим у новому стратегічному мисленні.

Впровадження цифрових рішень дозволяє забезпечити безперервність управління в умовах загроз, атак і переміщень. Стратегії мають передбачати ризик-менеджмент, резервні сценарії, евакуаційні плани, захищені ІТ-системи тощо. Локальні управлінські структури (громади, ОМС, військові адміністрації) повинні мати власні стратегічні плани з урахуванням контексту і доступних ресурсів. Важливо впроваджувати ціннісно-орієнтовані стратегії, які підсилюють довіру, єдність та моральний дух у складні часи. Стратегії мають будуватися на основі кооперації та мережевої взаємодії, де ролі розподілені, але об’єднані єдиною метою – виживання і розвиток. Комунікаційна стратегія стає інтегрованою частиною загальної стратегії установи. Успішні управлінські стратегії вже зараз мають враховувати етапи післявоєнного відновлення, формувати бачення майбутнього розвитку. Це включає підготовку до відбудови інфраструктури, повернення кадрів, розвиток нових економічних моделей, соціальної політики, реінтеграції територій.

Після завершення активної фази війни Україна постане перед новим – не менш масштабним викликом: відновлення держави, економіки, інфраструктури, інституцій та довіри громадян. Це потребуватиме не просто повернення до попередніх моделей управління, а створення нової якості стратегічного мислення, здатного забезпечити сталий розвиток, інновації та соціальну єдність. Післявоєнний період – це, по суті, вікно можливостей, яке дозволяє не лише відновити зруйноване, а й трансформувати країну в більш сильну, гнучку та модерну державу.

Відновлення має здійснюватися не хаотично, а стратегічно – за чітким планом, з координацією зусиль між державою, громадами, бізнесом та міжнародними партнерами. Стратегія післявоєнного розвитку повинна

охоплювати коротко-, середньо- та довгострокові цілі, базуючись на принципах: інклюзивності (залучення всіх секторів суспільства); прозорості (запобігання корупції); інноваційності (використання сучасних технологій і підходів); орієнтації на сталість (економічну, соціальну, екологічну).

Післявоєнна стратегія має передбачати посилення державних інституцій, особливо на рівні місцевого самоврядування, органів виконавчої влади, правоохоронних структур. Особливу увагу слід приділити: реформуванню судової системи, антикорупційній політиці; професійній підготовці управлінців нового покоління; цифровізації державних сервісів для забезпечення ефективності та прозорості.

Руйнування інфраструктури – один із наймасштабніших наслідків війни. Відновлення доріг, мостів, енергосистем, шкіл, лікарень тощо має стати пріоритетом національного масштабу. Управлінські стратегії повинні включати інфраструктурний аудит, проєктування з урахуванням стандартів безпеки та екології, а також інструменти громадського моніторингу відбудови.

Важливою складовою післявоєнних стратегій буде реінтеграція територій, які перебували під окупацією, а також: повернення внутрішньо переміщених осіб; соціальна адаптація ветеранів; психологічна допомога населенню; підтримка родин загиблих.

Це потребуватиме комплексного підходу до соціальної політики, міжвідомчої співпраці та посилення ролі громадських ініціатив.

Післявоєнний період – це не лише час відбудови, а й шанс для глибокої трансформації української управлінської моделі. Від стратегій реакції ми маємо перейти до стратегій творення: сильної, вільної, інноваційної України. У центрі цих стратегій має бути людина, її гідність, безпека та можливості для розвитку. Це – шанс не просто відновити те, що втрачено, а побудувати країну нової якості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

2.Кабінет Міністрів України. Постанова «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки» від 05.08.2020 № 695 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-derzhavnoi-stratehii-rehionalnoho-rozvytku-na-20212027-roky-695-050820

3.Офіс Президента України. План відновлення України [Електронний ресурс]. Київ: Національна рада з відновлення України, 2022. Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/recovery-plan-ua.pdf

4.Савчук Г. В. Управління в умовах криз: сучасні виклики та трансформації // Економіка та держава. 2022. № 10. С. 45–49.

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Оксана НЕЧИПОРУК,
кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, бізнесу і адміністрування Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

У сучасних умовах високої турбулентності економічного середовища, спричиненої глобальними кризами, пандемією COVID-19 та війною в Україні, підприємства змушені оперативно реагувати на зовнішні виклики. Важливим фактором забезпечення конкурентоспроможності є ефективна система управлінського обліку, яка дає змогу приймати обґрунтовані управлінські рішення на основі якісної інформації. У зв’язку з цим діджиталізація управлінського обліку розглядається як стратегічно важливий напрям підвищення ефективності функціонування суб’єктів господарювання [1].

Управлінський облік – це система збору, обробки та аналізу інформації, необхідної для планування, контролю, аналізу та прийняття управлінських рішень. Його результативність визначається точністю, оперативністю та релевантністю даних. Цифрові технології дозволяють модернізувати традиційні облікові процедури, автоматизувати рутинні процеси та забезпечити швидкий доступ до аналітичної інформації [2].

Застосування сучасних інформаційних систем управління (ERP), систем бізнес-аналітики (BI), хмарних сервісів, технологій машинного навчання та

обробки великих даних (Big Data) дає змогу здійснювати глибший аналіз господарських процесів і розробляти ефективні стратегії реагування [3]. Наприклад, ERP-системи, такі як SAP, Oracle NetSuite чи Microsoft Dynamics, інтегрують фінансовий, виробничий та логістичний облік в єдину платформу, забезпечуючи повну прозорість бізнесу в реальному часі [4].

Важливою складовою діджиталізації управлінського обліку є створення інтерактивних аналітичних панелей (дашбордів), які візуалізують ключові показники ефективності (KPI) і дають змогу швидко виявити відхилення або вузькі місця у процесах. Такі рішення підвищують швидкість прийняття рішень, сприяють підвищенню продуктивності та зменшенню витрат [5].

Крім того, цифрові технології сприяють розвитку бюджетування, сценарного моделювання, аналізу рентабельності продукції, центрів витрат і прибутку, що є основою для стратегічного планування. Моделі прогнозування на основі штучного інтелекту дають змогу підприємствам передбачати фінансові результати, враховувати коливання попиту, мінімізувати ризики [6].

Однак, упровадження цифрових технологій в управлінський облік потребує належної підготовки персоналу, адаптації бізнес-процесів, зміни корпоративної культури та значних фінансових інвестицій. Серед ключових викликів – кібербезпека, захист даних, необхідність підтримки інфраструктури та опір змінам з боку співробітників [7].

Зокрема, вітчизняні підприємства, особливо середній і малий бізнес, часто зіштовхуються з труднощами у впровадженні IT-рішень через обмежений доступ до капіталу або недостатню компетентність управлінського персоналу. Проте існують приклади успішної діджиталізації – зокрема, застосування хмарних сервісів або спрощених ERP-рішень у галузях торгівлі, аграрного сектору, IT та логістики [8].

Одним із перспективних напрямів подальшого розвитку діджиталізації управлінського обліку є впровадження концепції безперервного обліку (continuous accounting), яка передбачає автоматизоване виконання облікових операцій у режимі реального часу завдяки використанню роботизованої

автоматизації процесів (RPA) та інтегрованих даних з різних бізнес-функцій [9]. Такий підхід не лише скорочує часові витрати на підготовку управлінської звітності, але й забезпечує оперативну реакцію на зміни у внутрішньому й зовнішньому середовищі підприємства.

Сучасні тренди також включають розвиток концепції розумного обліку (smart accounting), де активне застосування IoT (інтернету речей), блокчейн-технологій та мобільних застосунків значно розширює інформаційні можливості облікових систем. Наприклад, інтеграція даних із сенсорів у логістиці чи виробництві дозволяє оперативно відстежувати відхилення від нормативів, тим самим підвищуючи точність управлінських оцінок [10].

Значну роль у цифровій трансформації управлінського обліку відіграє концепція ESG (екологічне, соціальне та корпоративне управління), яка вимагає розширеного аналітичного підходу до нефінансової звітності. Цифрові інструменти дозволяють створювати динамічні моделі оцінки впливу бізнесу на навколишнє середовище, оцінювати соціальні показники ефективності й забезпечувати прозорість у взаємодії зі стейкхолдерами [11].

Іншим важливим аспектом є використання платформ цифрової колаборації, таких як Microsoft Power BI, Tableau, Zoho Analytics, які забезпечують не лише зручну візуалізацію, а й можливість багаторівневої взаємодії між підрозділами підприємства. Такі платформи підвищують якість комунікації в межах управлінської команди, сприяють децентралізації рішень та формуванню більш гнучкої корпоративної структури [12].

Також не слід оминути увагою розвиток адаптивних систем підтримки прийняття рішень (Adaptive DSS), які комбінують аналітику в реальному часі, штучний інтелект та сценарне моделювання. Вони здатні автоматично пропонувати кілька варіантів управлінських дій залежно від цільових параметрів і обмежень підприємства, що робить управління більш динамічним та заснованим на даних [13].

Таким чином, діджиталізація управлінського обліку має багатовекторний розвиток, який включає автоматизацію, інтеграцію,

мобільність, візуалізацію та адаптивність. Її значення виходить за межі суто технічного вдосконалення – цифрові інструменти поступово змінюють саму філософію управлінського мислення, орієнтуючи її на дані, швидкість, прозорість і стійкий розвиток.

Таким чином, діджиталізація управлінського обліку є не лише технічним оновленням облікової системи, але й стратегічним інструментом розвитку підприємства. Вона забезпечує більш глибоке розуміння бізнес-процесів, покращує якість управління та сприяє досягненню довгострокових цілей. У сучасних умовах глобальної нестабільності та цифрової трансформації діджиталізація управлінського обліку є необхідною умовою ефективного функціонування підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Нікітенко О. В. Управлінський облік в умовах цифровізації економіки / О. В. Нікітенко // Економіка та держава. – 2020. – № 6. – С. 96–99.*
2. *Діджиталізація в управлінському обліку. URL: https://financist.kneu.edu.ua*
3. *Шевченко Н. Сучасні цифрові технології в управлінському обліку: світовий досвід та українські реалії // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики. – 2021. – № 4 (39). – С. 150–156.*
4. *Enterprise Resource Planning (ERP) Systems. URL: https://www.oracle.com/erp/what-is-erp*
5. *Бондаренко Т. В. Інформаційні технології в управлінському обліку: аналітичні панелі як інструмент прийняття рішень // Облік і фінанси. – 2022. – № 3. – С. 89–95.*
6. *Dorčák, P., Pollák, F., & Szabo, Ľ. (2021). Use of artificial intelligence in accounting and controlling. Entrepreneurship and Sustainability Issues, 8(4), 57–72.*
7. *OECD. (2022). Digital Transformation of SMEs. OECD Publishing. Retrieved from https://www.oecd.org/digital/sme*
8. *Смолич Д. В. Практика впровадження цифрових рішень на малих підприємствах в Україні // Економічний форум. – 2019. – № 4. – С. 65–70.*
9. *Marcella A. J., Menendez C. A. Accounting Information Systems: Challenges and Opportunities in a Digital World. Hoboken: Wiley, 2020. 312 p.*
10. *The Internet of Things: Mapping the Value Beyond the Hype [Electronic resource] // McKinsey & Company. 2022. URL: https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights/the-internet-of-things-mapping-the-value-beyond-the-hype (дата звернення: 03.08.2025).*
11. *The Future of ESG Reporting: Digitalization and Beyond [Electronic resource] // KPMG International. 2023. URL: https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2023/04/future-of-esg-reporting.html (дата звернення: 03.08.2025).*
12. *Power BI for Decision Makers [Electronic resource] // Microsoft Learn. URL: https://learn.microsoft.com/en-us/power-bi/fundamentals/ (дата звернення: 03.08.2025).*
13. *Turban E., Sharda R., Delen D. Decision Support and Business Intelligence Systems. 10th ed. Boston: Pearson, 2021. 752 p.*

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ПІСЛЯ ЇЇ ЗАВЕРШЕННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ КАПІТАЛУ

Ольга НАГОРНА,
старший викладач циклової комісії фінансово-економічних дисциплін Рівненського фахового коледжу Університету «Україна»

Інвестиційний клімат в Україні під час повномасштабної війни залишається надзвичайно складним, що обумовлено низкою взаємопов'язаних факторів, які створюють значні перешкоди для приватного капіталу.

Триваюча загроза від конфлікту з росією є головним стримуючим фактором для значних приватних інвестицій, що призводить до надзвичайно високого інвестиційного ризику. Продовження бойових дій, зростання місцевих безпекових ризиків для персоналу або сценарій замороженого конфлікту значно затримуватимуть терміни інвестицій.

Поточна динаміка конфлікт у, що проявляється в постійному зростанні прямих збитків, підкреслює цю проблему. За оцінками, прямі збитки в Україні зросли зі 152 мільярдів доларів США в лютому 2024 року до 176 мільярдів доларів США в лютому 2025 року. Це постійне накопичення руйнувань означає, що економічна вартість відкладання комплексних відновлювальних зусиль постійно зростає. Кожен день продовження конфлікту збільшує обсяг необхідних коштів та складність майбутньої відбудови. Це створює парадоксальну терміновість для залучення інвестицій зі зниженими ризиками, оскільки ранні інвестиції можуть запобігти подальшому погіршенню ситуації та зменшити загальні витрати на відбудову в майбутньому. Таким чином, існує стратегічна напруга між безпосереднім уникненням ризиків інвесторами та довгостроковими економічними перевагами раннього залучення капіталу.

Інвестори відслідковуючи економічні процеси спостерігають, що економіка України скоротилася на 30% у 2022 році, помірно відновившись до зростання на 2,9% у 2024 році, з переглянутим у бік зниження прогнозом на 2,5% у 2025 році. Інфляція прогнозується на рівні 12,3% на 2025 рік, що

посилюється перебоями в енергопостачанні та волатильністю валютного курсу. Очікується, що фіскальний дефіцит розшириться до 19,3% ВВП у 2025 році. Міжнародні резерви залишаються стабільними переважно завдяки значній донорській підтримці, що вказує на слабкі базові економічні показники через обмеження, пов’язані з конфліктом. ВВП скоротився на 0,1% у річному вимірі в четвертому кварталі 2024 року [3].

Залежність стабільності золотовалютних резервів України від «значної донорської підтримки» висвітлює структурну залежність економіки. Це означає, що будь-які коливання або невизначеність у міжнародній допомозі безпосередньо загрожують макроекономічній стабільності України, а отже, і довірі інвесторів. Наприклад, потенційні зміни у зовнішній політиці США можуть зменшити стратегічну співпрацю з Україною, що матиме прямі наслідки для фінансової стабільності. Таким чином, передбачуваність та послідовність міжнародних фінансових зобов’язань є настільки ж важливими для інвестиційного клімату, як і стабільність внутрішньої політики.

Корупція та слабке управління залишаються значними внутрішніми проблемами, при цьому Індекс сприйняття корупції Transparency International 2024 року ставить Україну на 105 місце зі 180 країн. Нестабільність податкової політики та судової практики, а також їх зворотна дія, створюють серйозні ризики для інвесторів. Історичні проблеми судової системи, включаючи політичне втручання та відсутність незалежності, підірвали довіру. Нещодавні суперечки, такі як початкове послаблення антикорупційних органів (НАБУ, САП) суперечливим законом, призвели до публічних протестів та призупинення ЄС допомоги на суму 1,5-1,7 мільярда євро, що підкреслює критичний зв'язок між антикорупційними зусиллями та міжнародною фінансовою підтримкою.

Конфлікт призвів до переміщення мільйонів людей всередині країни та за її межами, що спричинило постійну нестачу робочої сили, особливо у кваліфікованих та напівкваліфікованих секторах. Ця втрата людського капіталу безпосередньо впливає на виробничі потужності та збільшує

операційні витрати для підприємств.

Нестача робочої сили, хоча і є прямим наслідком переміщення населення, є довгостроковим структурним викликом для післявоєнного відновлення. Це обмеження потенційно може лімітувати масштабованість нових інвестицій та збільшувати тиск на заробітну плату. Для подолання цього виклику необхідні комплексні програми розвитку людського капіталу та політики, спрямовані на стимулювання повернення мігрантів та перекваліфікацію робочої сили. Без цих заходів, навіть за наявності значного капіталу, Україна може зіткнутися з труднощами у реалізації масштабних інвестиційних проектів.

Пошкоджена інфраструктура та захоплення ключових промислових районів порушують ланцюги постачання та виробництво, утримуючи обсяг економічного виробництва нижче довоєнного рівня. Атаки на енергетичну інфраструктуру змушують підприємства інвестувати в автономні джерела живлення, що збільшує операційні витрати та знижує конкурентоспроможність.

Незважаючи на значні виклики, економіка України демонструє дивовижну стійкість, а деякі сектори навіть виявляють потенціал для зростання та залучення інвестицій.

Деякі сектори української економіки демонструють сильну динаміку та швидкий розвиток, стаючи потенційними точками входу для інвесторів:

- Оборонні технології: Зі зростанням попиту та стратегічного значення, цей сектор активно залучає інвестиції. Прикладом є інвестиції німецького оборонного гіганта Rheinmetall у розмірі 300 мільйонів євро в заводи з виробництва танків та боєприпасів. Зростання та розвиток цього сектору є прямою реакцією на імперативи воєнного часу, що може призвести до значних конкурентних переваг після конфлікту. Це перетворює безпосередні виклики на довгострокові можливості для цільових інвесторів.
- Агропродовольчий сектор: Будучи традиційним лідером, агропродовольчий сектор України продовжує функціонувати та залучати

підтримку. США надали 74,7 мільйона доларів США на експортно-орієнтоване сільське господарство. Міжнародна фінансова корпорація (IFC) також стратегічно інвестує в агробізнес.

- IT та Технології: Україна має кваліфіковану робочу силу в IT-послугах та науково-дослідних розробках. Віртуальна економічна зона «Дія. Сіті» пропонує значні податкові стимули для IT-резидентів, сприяючи інноваціям та залученню венчурного капіталу. Це підтверджується інвестицією IFC у розмірі 5 мільйонів євро у венчурний фонд Flyer One Ventures Fund V для українських стартапів на ранній стадії.
- Енергетика (особливо відновлювана енергетика): Критична потреба в енергетичній незалежності та стійкості, а також атаки на традиційну інфраструктуру, посилили інтерес до відновлюваних джерел енергії. DTEK Renewables інвестувала 450 мільйонів євро в будівництво вітрової електростанції, а Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) створює Механізм зниження ризиків для стимулювання до 1,5 ГВт нових проектів відновлюваної енергетики, потенційно мобілізуючи 2 мільярди євро. ЄБРР також надав позику в розмірі 160 мільйонів євро «Укрнафті» для розвитку розподіленої генерації на газовому паливі, що безпосередньо вирішує проблеми енергетичної безпеки. Зростання цих секторів, особливо оборони та розподілених енергетичних рішень, вказує на адаптивну економіку, яка безпосередньо реагує на імперативи воєнного часу. Це «війною зумовлене інноваційне зростання» та стратегічна пріоритезація можуть забезпечити значні конкурентні переваги після конфлікту.
- Будівельні матеріали та логістична інфраструктура: Ці сектори є життєво важливими для негайного ремонту та майбутньої відбудови. Інвестиція Kingspan Group (Ірландія) у розмірі 280 мільйонів євро в промисловий кампус, орієнтований на інноваційні будівельні технології, є яскравим прикладом. Логістична інфраструктура отримує значну підтримку від США (223 мільйони доларів США).

Міжнародні фінансові установи (МФУ) та урядові агентства взяли на

себе значні зобов’язання:

- МВФ: 48-місячна Розширена програма фінансування (EFF) МВФ для України, затверджена в березні 2023 року, становить 15,5 мільярда доларів США, з яких 10,6 мільярда доларів США було виплачено до червня 2025 року. Це є частиною більшого міжнародного пакету підтримки в розмірі 152,9 мільярда доларів США (базовий сценарій).
- ЄБРР: Як найбільший інституційний інвестор в Україні, ЄБРР виділив 7,6 мільярда євро на фінансування під час війни та має на меті інвестувати 1,5-2 мільярди євро щорічно. На URC 2025 він виділив 400 мільйонів євро нового фінансування, включаючи значну підтримку МСП, проекти з відновлюваної енергетики та муніципальні послуги.
- IFC (Група Світового банку): IFC надала 2,4 мільярда доларів США приватному сектору України з лютого 2022 року, включаючи 908 мільйонів доларів США мобілізованого фінансування. Вона підтримує агробізнес, телекомунікації, вітрову енергетику, фінансові послуги та технології, а також активно інвестує у венчурні фонди. Група Світового банку в цілому надала понад 78 мільярдів доларів США фінансування.

Незважаючи на високий рівень ризику, відбулися відчутні великомасштабні іноземні інвестиції, що демонструють довіру до українського ринку та його довгострокового потенціалу:

- Французький NJJ Holding: 650 мільйонів доларів США в телекомунікаційний та медіа-сектор.
- DTEK Renewables: 450 мільйонів євро в будівництво вітрової електростанції Тилігульська 2 потужністю 500 МВт.
- Німецький Rheinmetall: Оголосив про плани інвестувати понад 300 мільйонів євро в заводи з виробництва танків та боєприпасів.
- Ірландська Kingspan Group: 280 мільйонів євро на створення промислового кампусу, орієнтованого на інноваційні будівельні технології.
- «Нова Пошта» (український поштовий та кур’єрський оператор): Позика від ЄБРР у розмірі 50 мільйонів євро на інвестиційні плани на 2025-

2026 роки.

– Varus (український продуктовий рітейлер): Позика від ЄБРР у розмірі 25 мільйонів доларів США на сталий, енергоефективний розвиток.

Ці конкретні приклади слугують важливим контрнаративом до поширеного уявлення про Україну як «надто ризиковану» для приватного капіталу. Вони демонструють, що стратегічно орієнтовані інвестори, особливо ті, хто має високу толерантність до ризику або стратегічний інтерес до майбутнього ринку ЄС, вже знаходять життєздатні можливості та готові вкладати значний капітал. Це висвітлює конкретні «вікна можливостей» навіть під час конфлікту, що може бути привабливим для сміливих гравців.

Перспективи залучення капіталу в Україну після завершення війни є величезними, але їх реалізація залежить від успішного вирішення низки фундаментальних питань, що стосуються масштабу відбудови, інституційних реформ та продовження міжнародної підтримки.

Загальна вартість реконструкції та відновлення в Україні оцінюється в 524 мільярди доларів США (506 мільярдів євро) протягом наступного десятиліття, станом на лютий 2025 року. Прямі збитки досягли 176 мільярдів доларів США, що більше ніж 152 мільярди доларів США в лютому 2024 року, що свідчить про продовження руйнувань. Деякі оцінки припускають, що реальна цифра може перевищити 1 трильйон доларів США, коли стане можливою комплексна оцінка [4].

Зростання вартості відбудови через триваючий конфлікт означає, що відкладання комплексних відновлювальних зусиль лише збільшить фінансовий тягар. Це підсилює аргумент на користь прискорення залучення приватного сектору зі зниженими ризиками ще до повного встановлення миру. Ранні інвестиції можуть запобігти подальшому погіршенню ситуації та сприяти більш керованому та економічно ефективному післявоєнному

відновленню.

Найбільші потреби у відновленні та реконструкції спостерігаються в таких секторах: житло (близько 84 мільярдів доларів США), транспорт (майже 78 мільярдів доларів США), енергетика (майже 68 мільярдів доларів США), торгівля та промисловість (понад 64 мільярди доларів США) та сільське господарство (понад 55 мільярдів доларів США). Ці сектори пропонують величезні можливості для інвестицій, але також вимагають значного капіталу та скоординованих зусиль [5].

Шлях України до вступу в ЄС є ключовим стимулом для інвесторів, пропонуючи ранній доступ до великого майбутнього ринку ЄС. Цей стратегічний якір забезпечує довгострокове бачення для інвесторів, пом'якшуючи безпосередні ризики шляхом обіцянки майбутньої ринкової інтеграції та регуляторної гармонізації. Це створює перспективу, що інвестиції, зроблені зараз, дозволять компаніям зайняти привілейоване становище на наступному етапі зростання єдиного європейського ринку.

Для сприяння відбудові та залученню приватного капіталу створено низку нових фондів та механізмів:

– Європейський флагманський фонд для відбудови: Європейська Комісія оголосила про створення цього фонду, який має на меті залучити 10 мільярдів євро. Він покликаний стимулювати інвестиції в енергетику, транспорт, критичну сировину та галузі подвійного призначення, використовуючи державні кошти для залучення великомасштабних приватних інвестицій.

– Американсько-український інвестиційний фонд відбудови: Цей фонд, створення якого було офіційно оформлено на URC 2025, має на меті каталізувати державно-приватні партнерства та залучати кошти від проектів розвитку природних ресурсів України.

– Інвестиційний інструмент України в рамках Ukraine Facility (ЄС): Забезпечує 9,3 мільярда євро фінансової підтримки, зосереджуючись на енергетиці, транспорті, сільському господарстві, цифровізації та критичних

сировинних матеріалах.

– Ukraine FIRST (ЄБРР, ЄС, ЄІБ): Спільний механізм у розмірі 30 мільйонів євро, що управляється ЄБРР та ЄІБ, призначений для оптимізації планування, фінансування та реалізації великомасштабних інфраструктурних проектів.

– Ініціативи IFC/ЄБРР щодо приватних інвестиційних фондів: Ці організації розробляють інвестиційні ініціативи з українськими фондовими менеджерами, щоб мобілізувати понад 600 мільйонів євро в секторах інфраструктури, приватного капіталу та венчурного капіталу.

Ці фонди та механізми є вирішальними для зниження ризиків та каталізації приватного капіталу, але їх ефективне розгортання вимагає сильного інституційного потенціалу України та прозорого управління.

Інвестиційний клімат в Україні під час війни є парадоксальним: він характеризується надзвичайними ризиками, що призвели до значного падіння прямих іноземних інвестицій, але водночас демонструє виняткову стійкість та відкриває унікальні можливості. Основними перешкодами залишаються геополітична нестабільність, макроекономічний тиск, а також системні інституційні недоліки, зокрема корупція та слабкість судової системи. Постійні спроби підірвати антикорупційні органи, навіть якщо вони скасовуються під тиском, підривають довгострокову довіру інвесторів до стійкості реформ. Крім того, значна втрата людського капіталу та руйнування інфраструктури створюють структурні виклики для масштабування майбутніх інвестицій.

Однак, незважаючи на ці труднощі, деякі сектори, такі як оборонні технології, агропродовольчий сектор, IT, енергетика (особливо відновлювана) та будівництво, не лише виживають, але й активно розвиваються, залучаючи значні інвестиції. Це свідчить про адаптивність економіки та наявність «вікон можливостей» для стратегічно орієнтованих інвесторів. Український уряд активно працює над дерегуляцією та спрощенням бізнес-середовища, а послаблення валютних обмежень є відчутним кроком до підвищення

привабливості. Ключовим фактором підтримки є безпрецедентна міжнародна фінансова допомога та розвиток різноманітних механізмів зниження ризиків, включаючи страхування військових ризиків.

Перспективи післявоєнної відбудови України є колосальними, з оцінками потреб у сотні мільярдів доларів. Приватний сектор має вирішальне значення для подолання цього фінансового розриву.

Новий закон про державно-приватне партнерство, разом із курсом на європейську інтеграцію, створює сприятливіші умови для залучення капіталу. Проте, успіх залежатиме від здатності України забезпечити стабільну безпекову ситуацію, закріпити інституційні реформи та ефективно координувати міжнародну підтримку, перетворюючи її на каталізатор для приватних інвестицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борщевський В., Чех М. Проблеми функціонування та перспективи розвитку державного сектору України в умовах воєнного стану: економічні та етичні аспекти / Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу: матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції ВНУ ім. Лесі Українки, (27- 29 червня 2022 року), м. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф». 2022. 418 с.

2. Олешко А.А., Ольшанська О.В., Будякова О.Ю., Бебко С.В. Напрями розвитку біоекономіки в перспективі післявоєнного відновлення України. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія «Економіка та менеджмент». 2022. № 28. С. 18–28.

3. Національний банк України. Коментар Національного банку щодо рівня інфляції у 2025 році. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentarnatsionalnogo-banku-schodo-rivnya-inflyatsiyi-u-2025-rotsi (дата звернення: 09.01.2025).

4. Небрат, В., Корніяка, О. Особливості механізмів капіталоутворення та інвестування в Україні як чинник фінансових ризиків в умовах війни та післявоєнного періоду. Grail of Science. 2024. (16), С. 31–34. URL: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.06.2022.001 (дата звернення: 09.03.2025).

5. Нечитайло В.В. Заходи щодо створення сприятливого інвестиційного клімату у сільському господарстві України у післявоєнний період. Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції «Капіталізація аграрних підприємств та їх інвестиційне забезпечення», присвяченої 85 річчю з дня народження доктора економічних наук, професора, член-кореспондента НААН Гліба Макаровича Підлісецького URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u349/zbirnik_tez_iae.pdf#page=146 (дата звернення: 09.01.2025).

АНАЛІЗ ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Джаліла АБУ СЛАЄХ,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр спеціальності 072 Фінанси, банківська справа і страхування та фондовий ринок, Інститут економіки та менеджменту Університету «Україна»

Науковий керівник: *Марія ПШЕНИЧНА*,
кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і обліку Інституту економіки та менеджменту Університету «Україна»

Фінансові результати діяльності підприємства виступають головним індикатором ефективності господарювання та формують основу для забезпечення сталого розвитку суб'єкта підприємництва в умовах динамічного ринкового середовища. Комплексний аналіз фінансових результатів являє собою багатоаспектний процес дослідження прибутковості, рентабельності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства, який надає можливість розробити науково обґрунтовані управлінські рішення щодо підвищення ефективності діяльності господарюючого суб'єкта. Методологічною основою проведення аналізу фінансових результатів слугують класичні та інноваційні підходи до оцінювання абсолютних і відносних показників, які характеризують результативність господарської діяльності підприємства. Використання системного підходу до проведення аналізу фінансових результатів забезпечує формування цілісного уявлення про фінансово-економічний стан підприємства та відкриває перспективи для виявлення резервів підвищення прибутковості його діяльності на основі обґрунтованих аналітичних розрахунків. Стрімкі трансформаційні зміни в економіці вимагають розроблення адаптивного інструментарію для діагностики фінансових результатів та впровадження інноваційних методів їх покращення з урахуванням галузевих особливостей функціонування підприємств [1].

Методологічний інструментарій аналізу фінансових результатів охоплює широкий спектр аналітичних прийомів та методів, застосування яких забезпечує повноцінне дослідження структури, динаміки та факторів формування прибутку підприємства. Горизонтальний аналіз фінансових результатів спрямований на оцінювання динаміки показників прибутковості за декілька звітних періодів, виявлення тенденцій їх зміни та прогнозування майбутніх значень. Вертикальний аналіз фінансових результатів передбачає дослідження структури доходів і витрат підприємства, визначення питомої ваги кожного елемента у формуванні загального прибутку. Факторний аналіз фінансових результатів спрямований на кількісне вимірювання впливу окремих факторів на зміну прибутку підприємства, що дозволяє визначити резерви його зростання. Коефіцієнтний аналіз фінансових результатів базується на розрахунку системи показників рентабельності, які характеризують ефективність використання ресурсів підприємства у процесі господарської діяльності [2].

Інформаційною базою для проведення аналізу фінансових результатів виступає фінансова, статистична та управлінська звітність підприємства, яка містить дані про доходи, витрати та прибуток суб'єкта господарювання. Баланс підприємства відображає наявність нерозподіленого прибутку на початок і кінець звітного періоду, що дозволяє оцінити динаміку накопичення фінансових результатів. Звіт про фінансові результати розкриває інформацію про структуру доходів і витрат підприємства, послідовність формування різних видів прибутку (валового, операційного, від звичайної діяльності, чистого) та розрахунок показників рентабельності. Звіт про рух грошових коштів містить дані про грошові надходження і видатки підприємства в розрізі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, що дозволяє оцінити вплив фінансових результатів на формування грошових потоків [3].

Звіт про власний капітал відображає зміни в складі власного капіталу підприємства за рахунок нерозподіленого прибутку, що дозволяє проаналізувати напрями використання фінансових результатів та оцінити

ефективність дивідендної політики господарюючого суб'єкта. Управлінська звітність підприємства забезпечує формування деталізованої інформації про доходи і витрати в розрізі окремих видів продукції, центрів відповідальності, сегментів діяльності, географічних регіонів збуту, що створює основу для проведення поглибленого аналізу рентабельності різних напрямків бізнесу та обґрунтування оптимальної структури асортименту продукції. Податкова звітність підприємства містить інформацію про нараховані податкові платежі, які впливають на формування чистого прибутку та визначають можливості суб'єкта господарювання щодо фінансування розвитку за рахунок внутрішніх джерел[4].

Статистична звітність підприємства доповнює фінансову та управлінську звітність даними про фізичні обсяги виробництва та реалізації продукції в натуральному вираженні, використання виробничих потужностей, чисельність та склад персоналу, рівень оплати праці, що дозволяє виявити взаємозв'язок між динамікою фінансових результатів та змінами обсягів господарської діяльності. Первинна документація з обліку доходів і витрат підприємства (накладні, акти, рахунки-фактури, калькуляції, кошториси) забезпечує можливість детального аналізу складу та структури окремих елементів доходів і витрат, виявлення резервів оптимізації витрат та збільшення доходів. Аудиторські висновки та аналітичні звіти незалежних експертів надають об'єктивну оцінку достовірності фінансової звітності підприємства та ефективності системи внутрішнього контролю за формуванням фінансових результатів, що підвищує надійність аналітичних висновків та обґрунтованість управлінських рішень щодо покращення прибутковості діяльності [5]. Аналіз абсолютних показників фінансових результатів підприємства передбачає дослідження динаміки та структури різних видів прибутку, а також факторів, які впливають на їх формування. Валовий прибуток характеризує ефективність виробничої діяльності підприємства та залежить від обсягу реалізації продукції, рівня цін та собівартості виробництва. Прибуток від операційної діяльності враховує

вплив адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних доходів і витрат на формування фінансових результатів підприємства. Чистий прибуток підприємства визначається шляхом коригування прибутку від звичайної діяльності на суму податку на прибуток і характеризує кінцевий фінансовий результат господарювання, який може бути використаний для розвитку підприємства або виплати дивідендів власникам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бегун С.І. Факторний аналіз фінансових результатів діяльності підприємства: статистична оцінка. Економічний часопис СНУ імені Лесі Українки. 2020, № 3 (23). С. 168-176. DOI: https://doi.org/10.29038/2411-4014-2020-03-168-176*
2. *Загородна О. М., Серединська В. М. Формування механізму діагностики фінансового стану підприємства. Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. С. 233–235.*
3. *Костенко Ю., Короленко О., Гузь М. Аналіз фінансової стійкості підприємства в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2022. №43. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022- 43-77*
4. *Нікольчук Ю., Небжицький Б., Савчук О. Фінансова стійкість як індикатор ефективності використання фінансових ресурсів підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2023. №1, С. 220–225.*

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Діана СКУМІН,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр спеціальності 072 Фінанси, банківська справа і страхування та фондовий ринок, Інститут економіки та менеджменту Університету «Україна»

Науковий керівник: *Марія ПШЕНИЧНА,*
кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і обліку Інституту економіки та менеджменту Університету «Україна»

У сучасних умовах розвитку економіки банківське кредитування відіграє ключову роль у забезпеченні фінансової стабільності та економічного

зростання як на макро-, так і на мікрорівні. Кредити банків є основним джерелом фінансування інвестиційних проєктів, розвитку підприємств, а також задоволення споживчих потреб населення. В умовах глобалізації фінансових ринків та інтеграції національних економік банківське кредитування набуває нових форм, адаптуючись до викликів цифрової трансформації, зміни клієнтських потреб та зростаючої конкуренції з боку небанківських фінансових установ.

Після фінансових криз та пандемії COVID-19 банківський сектор багатьох країн, зокрема й України, зазнав значних змін. Банки були змушені переглянути підходи до оцінки кредитних ризиків, забезпечення фінансової безпеки, формування резервів та співпраці з позичальниками. Попри труднощі, саме кредитування залишається одним із найважливіших інструментів підтримки економічної активності, збереження платоспроможності бізнесу та підвищення добробуту громадян.

Динаміка показників кредитування банківського сектору України за 01.2019-03.2024 рр. відображено на рис. 1.

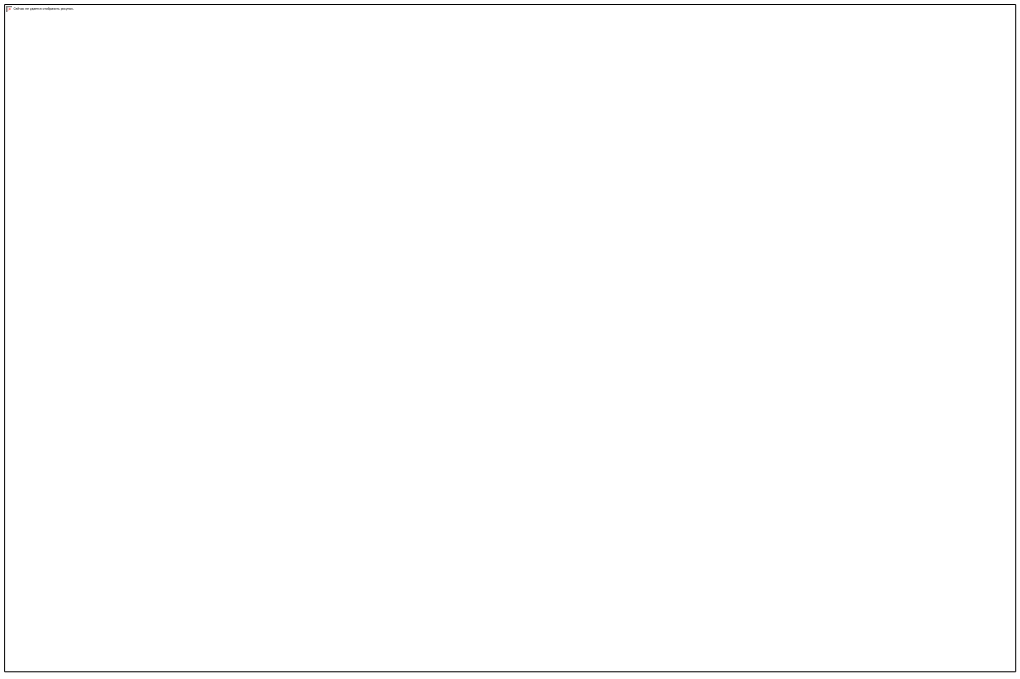

Рис. 1. Динаміка показників кредитування банківського сектору України за 01.2019-03.2024 рр. Джерело: складено автором на основі даних НБУ [1]

У 2023 році загальний обсяг банківського кредитування в Україні продовжив тенденцію до зниження, скоротившись на 1,1%, тоді як у 2022 році падіння було ще відчутнішим – на рівні 2,7%. Варто зазначити, що зростання у сфері кредитування спостерігалося лише впродовж 2021 року, коли загальний приріст склав 10,9%, що було позитивним сигналом для фінансової системи.

Проте у 2023 році структура кредитного портфеля зазнала змін: обсяги кредитування фізичних осіб демонстрували позитивну динаміку, збільшившись на 6,0%, що свідчить про певне пожвавлення споживчої активності та зростання довіри населення до банківської системи. Водночас кредитування юридичних осіб знизилося на 2,2%, що може бути пов'язано з економічною невизначеністю, високими ризиками для бізнесу та обмеженим доступом до фінансових ресурсів в умовах війни.

Щодо якості кредитного портфеля, то до початку 2022 року спостерігалося стабільне зниження частки непрацюючих кредитів (NPL), що свідчило про поступове оздоровлення банківського сектора. Проте з початком повномасштабної війни ситуація погіршилася: впродовж 2022 року рівень NPL зріс із 30% до 38%. Це зростання було спричинене як загальним падінням платоспроможності позичальників, так і дестабілізацією економічного середовища. Починаючи з другої половини 2023 року, цей показник поступово зменшується, що може бути свідченням адаптації фінансової системи до нових умов та стабілізації ринку кредитування.

Банківське кредитування є ключовим механізмом фінансового забезпечення економіки, що забезпечує підтримку як споживчого попиту, так і інвестиційної активності підприємств.

У сучасних умовах функціонування фінансового сектору в Україні, особливо в період після початку повномасштабної війни, роль банківського кредитування суттєво зросла. Воно виступає не лише інструментом відновлення бізнесу та економіки в цілому, а й важливим чинником

стимулювання внутрішнього виробництва, підтримки малого й середнього підприємництва, реалізації державних програм фінансової допомоги тощо.

Однак, разом із високою значущістю, кредитування в Україні залишається сферою, що потребує якісних змін. Обмеження платоспроможного попиту, високі кредитні ризики, нестабільність валютного ринку, значна частка непрацюючих кредитів, а також загрози безпеці інфраструктури створюють суттєві бар'єри для активного зростання кредитного портфеля.

Незважаючи на це, банківська система демонструє стійкість та адаптивність, зберігаючи довіру вкладників і нарощуючи співпрацю з ключовими секторами економіки.

Таблиця 1

Перспективи розвитку банківського кредитування в Україні

Напрям розвитку	Очікувані зміни / тенденції	Часовий горизонт
Кредитування бізнесу (особливо МСП)	Розширення доступу до пільгового кредитування, розвиток держпрограм (єОселя, 5–7–9%)	2024–2027 рр.
Аграрне кредитування	Зростання обсягів за рахунок держгарантій, підтримки від міжнародних партнерів	2024–2025 рр.
Іпотечне кредитування	Пожвавлення за умови стабілізації ринку нерухомості, запуск нових державних програм	З 2025 р. і далі
Цифровізація кредитування	Розвиток онлайн-кредитування, автоматизація кредитних процедур, застосування штучного інтелекту	Постійна тенденція
Зниження частки непрацюючих кредитів (NPL)	Очікуване поступове зменшення NPL завдяки реструктуризації та відновленню економіки	2024–2026 рр.
Відновлення довіри населення до кредитів	Зростання попиту на споживчі кредити у зв'язку з пожвавленням економічної активності	2024–2025 рр.
Участь міжнародних фінансових інституцій	Посилення співпраці з ЄБРР, МВФ, Світовим банком для підтримки ліквідності та реформи системи	2024–2027 рр.
Стабілізація регуляторного середовища	Подальше вдосконалення нормативної бази, підвищення захисту прав кредиторів	Протягом наступних 3 років

Джерело: складено автором на основі [2-3]

Перспективи розвитку банківського кредитування в Україні залежать від низки чинників – макроекономічної стабільності, рівня інфляції, політики Національного банку України, зовнішньої підтримки та реформ у сфері фінансової звітності й захисту прав кредиторів.

У контексті післявоєнного відновлення країни кредитування відіграватиме провідну роль у забезпеченні ресурсної бази для реалізації інфраструктурних проєктів, підтримки бізнесу та пожвавлення економіки загалом (див. Табл. 1).

Аналіз перспектив розвитку банківського кредитування в Україні свідчить про наявність позитивних тенденцій на найближчі роки, попри складну економічну ситуацію, спричинену війною та глобальними викликами. Очікується активізація кредитування малого та середнього бізнесу, аграрного сектору, а також поступове відновлення іпотечного кредитування.

Важливу роль у цьому процесі відіграють державні програми підтримки, цифровізація банківських послуг, співпраця з міжнародними фінансовими установами та зниження частки проблемних кредитів.

За умови стабілізації макроекономічної ситуації та продовження реформ у фінансовому секторі, банківське кредитування в Україні має потенціал до сталого та динамічного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Наглядова статистика. (Національний банк України). URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision*
2. *Сулима М. О. Шавурська, Л. В. Сучасний стан та перспективи розвитку банківського кредитування в Україні. Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології, 3(2). 2024. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/49821/*
3. *Іванча, Я. В. Сучасні тенденції інноваційного розвитку банківського кредитування в Україні. 2024. URL: https://dspace.kntu.kr.ua/items/8e9155fb-62c6-4193-b856-246c67506a42*

ЗДОРОВЕ ХАРЧУВАННЯ ЯК СУЧАСНИЙ ТРЕНД ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ НА РИНКУ

Анастасія ШИРА,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр спеціальності «Підприємництво та торгівля», Національний університет водного господарства та природокористування

Науковий керівник: *Ольга СТАХІВ,*
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу Національного університету водного господарства та природокористування

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визнає, що зниження вмісту цукру в продуктах харчування, зокрема в кондитерських виробах, є важливим чинником підвищення їх конкурентоспроможності на ринку. У 2015 році ВООЗ опублікувала рекомендації щодо споживання вільних цукрів, закликаючи обмежити їх споживання до менше ніж 10% від загального енергоспоживання, а для додаткових переваг для здоров'я – до менш ніж 5% [1]. Ці рекомендації спричинили значні зміни в харчовій промисловості. Багато виробників кондитерських виробів почали розробляти продукти з пониженим вмістом цукру або без додавання цукру, щоб відповідати зростаючому попиту споживачів на здоровіші альтернативи. Згідно з дослідженням Grand View Research, глобальний ринок продуктів харчування та напоїв з пониженим вмістом цукру у 2021 році оцінювався в 46,18 мільярда доларів США і очікується, що до 2030 року він досягне 99,79 мільярда доларів, демонструючи середньорічний темп зростання 8,9% [2].

Крім того, ВООЗ підтримує політики, спрямовані на зменшення споживання цукру, такі як запровадження податків на продукти з високим вмістом цукру, обмеження маркетингу таких продуктів для дітей та сприяння реформуванню продуктів для зменшення вмісту цукру. Ці заходи стимулюють виробників кондитерських виробів адаптувати свої продукти до нових

стандартів, що, в свою чергу, підвищує їхню конкурентоспроможність на ринку [3].

Таким чином, ініціативи ВООЗ щодо зниження споживання цукру безпосередньо впливають на конкурентоспроможність кондитерських виробів, сприяючи розвитку продуктів з пониженим вмістом цукру та задоволенню потреб споживачів у здоровішому харчуванні.

Таблиця 1.

Замінники цукру в кондитерських виробах як чинник формування конкурентоспроможності продукції

№ з/п	Назва інгредієнта	Коротка характеристика	Приклад компанії
1.	Стевія	Натуральний підсолоджувач з листя стевії, не містить калорій, підходить для діабетиків	ТОВ «СТЕВІЯСАН КОРПОРЕЙШН» (Україна), Millennium (Україна)
2.	Еритритол	Цукровий спирт без калорій, не підвищує рівень глюкози в крові, має м’який солодкий смак	ChocZero (США), Lily’s Sweets (США)
3.	Ксиліт	Менш калорійний, ніж цукор, має антикарієсну дію, солодкість наближена до звичайного цукру	Healthy Choice (Україна)
4.	Інулін	Розчинна клітковина, покращує мікрофлору кишківника, має легку солодкість	Healthy Choice (Україна)
5.	Мед	Природний підсолоджувач, містить ферменти, мінерали, натуральний смак	ТОВ «Гощанський завод продтоварів» (Україна)
6.	Фруктоза	Природний цукор із фруктів, солодший за глюкозу, помірно впливає на рівень цукру в крові	Корпорації «Бісквіт-Шоколад» (Україна), ТМ «Кохана» (Україна)
7.	Агава	Сироп із низьким глікемічним індексом, м’який смак, застосовується в еко-продуктах	Torras (Іспанія)
8.	Мальтит (мальтитол)	Цукровий спирт, має солодкість до 90% від цукру, безпечний для зубів	Valor (Іспанія), Verde (Україна)
9.	Фінікова паста	Натуральна солодка альтернатива, багата на клітковину, вітаміни і мінерали	FLOVERFOOD (Україна), Healthy Choice (Україна)

Джерело: складено автором

У контексті зростаючого попиту на здорові харчові продукти, дослідження замінників цукру у виробництві кондитерських виробів набуває стратегічного значення для підприємств харчової галузі. Представлена таблиця 1 систематизує основні альтернативи цукру, що мають натуральне походження або знижений глікемічний індекс, із зазначенням їхніх

характеристик та прикладів реального використання. Такий аналіз дозволяє підприємствам краще орієнтуватися в конкурентному середовищі, розуміти ключові ринкові тренди та приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо розширення асортименту, адаптації рецептур і позиціонування продукції.

Для підприємств харчової промисловості, зокрема у сфері кондитерського виробництва, впровадження інгредієнтів із пониженим вмістом цукру або його натуральних замінників може слугувати основою для формування довгострокової конкурентної переваги. Такий підхід забезпечує не лише відповідність сучасним вимогам до якості продукції, але й дозволяє підприємствам активніше позиціонувати себе як прогресивних учасників ринку, що здатні гнучко реагувати на зміну попиту та вподобань споживачів.

По-перше, використання замінників цукру дозволяє задовольнити потреби нових споживчих сегментів, які раніше були частково або повністю ігноровані виробниками. Серед таких сегментів можна виділити осіб із діабетом, які мають жорсткі обмеження щодо споживання звичайного цукру; дітей, раціон яких формується з урахуванням безпечного і збалансованого харчування; людей, що дотримуються здорового способу життя та тих, хто обирає продукти без доданого цукру або з пониженим глікемічним індексом. Усі ці групи є перспективними з погляду маркетингу та розвитку бренду.

По-друге, зменшення частки доданого цукру у рецептурі продукції відповідає не лише зміні внутрішнього попиту, а й міжнародним тенденціям. Підприємства, які вже зараз адаптують свою продукцію до вимог ВООЗ, здобувають стратегічну перевагу й мінімізують ризики втрат в майбутньому.

По-третє, застосування натуральних цукрозамінників сприяє підвищенню загальної цінності бренду в очах споживача. Покупці дедалі частіше надають перевагу не просто смачним, а ще й корисним або безпечним продуктам. Тому наявність позначень на упаковці на кшталт «без цукру», «на стевії», «з фініковою пастою» стає не лише інформативним, а й маркетинговим інструментом. Це формує емоційний зв’язок із брендом, викликає довіру, підвищує спроможність платити більше за якісний та безпечний продукт.

У сукупності всі вищенаведені чинники справляють безпосередній економічний ефект, що виявляється у розширенні цільових аудиторій, підвищенні обсягів реалізації, зменшенні втрат від повернення продукції та покращенні іміджевих характеристик компанії. Крім того, впровадження інноваційних рішень у рецептури створює нові можливості для виходу на зовнішні ринки, де вимоги до здорового харчування є особливо високими.

Таким чином, стратегічна переорієнтація на використання замінників цукру є обґрунтованим і перспективним напрямом для підвищення конкурентоспроможності підприємства у коротко- та довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Всесвітня організація охорони здоров'я. WHO calls on countries to reduce sugars intake among adults and children. URL: https://www.who.int/news/item/04-03-2015-who-calls-on-countries-to-reduce-sugars-intake-among-adults-and-children (дата звернення: 12.04.2025).

2.Grand View Research. Reduced Sugar Food & Beverages Market Size, Share & Trends Analysis Report. URL: https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/reduced-sugar-food-beverages-market-report (дата звернення: 12.04.2025).

3.World Health Organization. Global nutrition policy review 2021-2022: Sugar reduction. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789240078345 (дата звернення: 12.04.2025)

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК КЛЮЧОВИЙ НАВИК ДЛЯ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖЕРА

Андрій ХРОБУСТ,
здобувач фахової передвищої освіти спеціальності «Менеджмент» Миколаївського фахового коледжу Університету «Україна»

Науковий керівник: *Інесса ТИМОШЕНКО,*
директор Васильківського фахового коледжу Університету «Україна»

У роботі розглянуто емоційний інтелект як здібність, яка пов'язана зі здатністю розуміти та контролювати емоції. Окреслено моделі лідерства, що ґрунтуються на цінностях конкуренції, на взаємодії, впливу. Автори

визначають чотири виміри здібностей сприйняття та використання емоцій. Кожен із вимірів емоційного інтелекту є умовою реалізації компонентів професійного профілю менеджерів.

Ключові слова: емоційний інтелект, компетентність, професійний профіль, менеджер, лідерство.

В умовах сучасного менеджменту та лідерства все більшої актуальності набувають питання, які стосуються емоційного інтелекту як важливої здібності ефективного керівника. Наявності високих інтелектуальних здібностей та організаторських навичок не досить для ефективного менеджменту, а як наслідок цього – задоволення працівників та високих результатів організацій. Необхідні менеджери, які можуть розуміти власні емоції та інших людей, уміють контролювати їх у певному сенсі, які мають високі емоційні та соціальні можливості.

Є дослідження, які доводять, що низька здатність до розуміння та контролю емоцій як своїх, так і інших людей призводить до численних проблем в організаціях, у неспроможності працівників до вирішення технологічних завдань, натомість високі показники емоційного інтелекту сприяють командоутворенню та ефективній командній роботі, знижують рівень невпевненості та тривоги персоналу організації. У численних дослідженнях розкрито зв’язок між емоційним інтелектом, особистістю, загальним інтелектом та ефективністю лідерства. З іншого боку, дослідження показали, що емоційний інтелект людини може бути ключовою детермінантою в ефективності управління.

Мета роботи – визначити ключові виміри емоційного інтелекту у структурі професійної компетентності менеджера (лідера).

Термін «емоційний інтелект» (EI) був уперше використаний у 1990 році Саловеєм та Майєром, які визначили емоційний інтелект як здатність розпізнавати, розуміти та управляти емоціями як власними, так і чужими. У міру розвитку досліджень усе більше учених починають займатися концепцією емоційного інтелекту. Натепер можна виділити три групи

досліджень: емоційний інтелект розглядають як здібність (здатність EI), яка пов’язана зі здатністю розуміти та контролювати емоції; емоційний інтелект вважають особистісною характеристикою (риса EI); дослідники, які вважають емоційний інтелект поєднанням цих моделей і забезпечують більш широке тлумачення поняття, тому в цьому разі ми звертаємось до змішаних моделей.

Дослідники К. Петрідес та Е. Фернхем довели зв’язок між аспектами прояву емоційного інтелекту (адаптивність, асертивність, усвідомлення емоцій, емоційна експресія, регулювання емоцій інших людей, емоційна саморегуляція, імпульсивність, міжособистісні взаємини, самооцінка, самомотивація, соціальна обізнаність, управління стресом, емпатія, щастя, оптимізм) та особистісними властивостями високого рівня розвитку (гнучкість і швидкість адаптації до нових умов життєдіяльності; прямолінійність, відвертість, готовність стати на захист інших людей; здатність адекватно сприймати як власні емоції та почуття, так і оточуючих людей; уміння адекватно передавати свої почуття іншим людям у процесі спілкування з ними; здатність впливати на почуття інших людей; самоконтроль емоцій; непіддатливість імпульсам; доброзичливість і гармонія у стосунках; впевненість і відчуття себе успішною людиною; орієнтація на досягнення стійкого високого рівня самооцінки; високі соціальні здібності; стресостійкість; готовність до співчуття; відчуття радості й задоволення від життя; впевненість у завтрашньому дні).

Є вчені, які категорично заперечують доказовість концепції емоційного інтелекту, оскільки вони не вважають, що цей феномен має зв’язок з інтелектом, на їхню думку, не досить емпіричних доказів, що підтверджують існування окремих, відмінних факторів емоційного інтелекту від фактичного (когнітивного) інтелекту та логіки.

У 2005 році E. Loke стверджує, що ще раніше Саловей і Майер (1990) представили концепцію соціального інтелекту, термін якого включав усі аспекти визначень емоційного інтелекту. Той факт, що визначення поняття постійно змінюється, створює проблеми в його наукових тлумаченнях. Далі

E. Loke зазначає, що визначення поняття емоційного інтелекту настільки розширено, що складно об'єднати всі дані, що подаються до єдиної концепції (наприклад, можливість сприймати емоції інших не вимагає інтелекту, але залежить від бажання людини зосередитися на чомусь, здатність індивіда керувати своїми емоціями чи реакціями вимагає використання логіки та саморегуляції). E. Loke пропонує замінити концепцію емоційного інтелекту, не трактуючи його як здатність до самоаналізу чи як риси особистості.

Найбільш релевантною моделлю EI для аналізу його з точки зору складника профілю лідерства є нова модель, у якій EI трактується як «здатність обґрунтовано обмірковувати емоції та інформацію, пов'язану з емоціями, і використовувати емоції для підсилення мисленнєвого процесу». Більше того, EI розглядають як конструкцію, яка включає у себе здібності людини спостерігати за своїми і емоціями інших людей, розрізняти позитивні і негативні емоції та використовувати цю інформацію для регулювання мислення і дій. Ці здібності передбачають виявлення емоційного змісту, сприяння мисленню, розуміння значень емоцій та управління емоціями.

Про актуальність емоційного інтелекту у структурі професійного профілю лідерства йдеться у Профілі культури лідерства, що прийнятий в ООН (Організації об'єднаних націй). Профіль має три компоненти: цінності (доброчесність, професіоналізм та повага до різноманітності); базові атрибути (пристрасний, мужній, емоційно розумний, скромний, відкритий до нового досвіду, творчий, гнучкий, стійкий), знання, компетенції (здатність аналізувати складні середовища, визначати шляхи впливу у складних середовищах, здатність до спільної творчості, формування довірливих стосунків, сприяти колективним діям, зосереджуватися на успіхах, сприяти трансформаційним змінам, стимулювати інновації, провідні зміни).

Проаналізуємо компонент «цінності», який передбачає такі характеристики, як: цілісність, професіоналізм, повага до різноманітності. Така диспозиція, як цілісність, конгруентність, є, безперечно, результатом рефлексії, самоаналізу, завдяки яким відбувається прийняття власної Я-

концепції, інтеграції різних аспектів Я. Саме конгруентна особистість здатна підпорядковувати власні інтереси суспільним, груповим, при цьому не зловживати владою чи повноваженнями і брати відповідальність за прийняті рішення в інтересах організації. Професіоналізм, безперечно, є важливою цінністю, на якій ґрунтується профіль лідера, яка не обмежується володінням предметом, ефективним виконанням зобов'язань, досягненням результатів, але й, як зазначається у Профілі, передбачає стресостійкість, наполегливість у разі зіткнення зі складними проблемами, мотивування себе з позицій професійних, а не особистісних проблем. Саме останні характеристики – стресостійкість та професійне мотивування – певною мірою будуть залежати від здатності розуміти власні переживання, вміти ними вдало керувати, змінювати емоційний стан таким чином, щоб емоції сприяли продуктивності праці, зростанню професійної мотивації. Тому професіоналізм потребує емоційної компетентності створювати емоції як допоміжний засіб для судження та пам'яті, пріоритетне мислення, спрямовувати увагу відповідно до актуальних (теперішніх) переживань. Повага до різноманітності (цінність) передбачає професійну взаємодію із людьми з різним досвідом, точками зору, із повагою, гідністю, розумінням власних упереджень. Забезпечення діяльності лідера у межах такої цінності буде визначатися наявністю у нього здатності до розуміння емоцій, зокрема, здібності розпізнавати культурні відмінності в оцінці емоцій; розуміти, як може відчувати себе людина в майбутньому або за певних умов (афективне прогнозування); розуміти складні емоційні переживання, оцінювати ситуації, які можуть викликати відповідні емоції, визначати причини виникнення та значення, наслідки відповідних емоцій.

Висновки. Таким чином, проведений теоретичний аналіз визначення ролі емоційного інтелекту у структурі професійного профілю менеджера дозволяє зробити низку висновків. Вимоги сучасного світу потребують нових підходів до управління, які відкидають цінності конкурентного лідерства та за

основу беруть взаємодію та вплив, ефективність, конструктивність яких буде визначатися емоційним інтелектом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заграй Л.Д., Федорук О.Ф. Психосемантичні конструкції лідерства у свідомості молоді: ґендерний вимір. Психологія та соціальна робота. Одеса: «Астропринт». Випуск 1(51). 2020. С. 84–100.

4. Guerrero, Dante, De los Ríos Ignacio. Professional competences: a classification of international. Procedia – Social and Behavioral Sciences. 2012. 46. 1290–1296.

5. Jensen S., Kohn C., Rilea S., Hannon R., & Howells G. Emotional intelligence: A literature review. University of the Pacific, Department of Psychology, Stockton, CA. 2007, July 15. URL: http://web.pacific.edu/Documents/ library/acrobat/EI%20Lit%20Review%202007% 20Final.pdf (date of application 04.04.2025)

6. Jordan P.J., & Troth A.C. Managing emotions during team problem solving: Emotional Intelligence and conflict resolution. In Human Performance, 2004. 17(2), 195–218.

7. Locke E.A. Why emotional intelligence is an invalid concept. Journal of Organizational Behavior, 2005. 26, 425–431.

8. Mayer John D., Caruso David R., Salovey Peter. The Ability Model of Emotional Intelligence: Principles and Updates. Emotion Review. First Published August 18, 2016, pp. 290-300.

9. Orekhova T., Orekhov V., & Karandina I. HR Manager: New Innovative Requirements for His/Her Expertise. Leadership and Management. 2015. 2(3), 191–208.

ЖІНОЧЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ВІЙНИ

Ярослав ЗАВОДНИЙ,
здобувач освітнього ступеня бакалавр спеціальності «Підприємництво та торгівля», Національний університет водного господарства та природокористування

Науковий керівник: *Ольга СТАХІВ,*
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу Національного університету водного господарства та природокористування

Сучасні умови бізнесу супроводжуються викликами та потрясіннями, соціально-економічними трансформаціями українського суспільства. Спостерігається зміна не лише соціального статусу жінки, а й моральних основ її життєдіяльності. Незважаючи на важкі умови сьогодення, вона активно

залучається в різні види діяльності, зумовлені потребами ринкової економіки, зокрема і в систему підприємництва. У зв'язку з цим з'явився новий тип жінки – жінки-лідера, ділової та відповідальної особистості, здатної до аналізу й прогнозування, яка не лише досягла життєвого успіху завдяки власним силам, а й є авторитетом для соціального оточення, володіє природними й інтелектуальними можливостями впливу на нього.

Розвиток жіночого підприємництва все частіше розглядається як суттєвий чинник економічного зростання, створення робочих місць, соціальної рівності та рівності доходів. Підприємництво пробуджує в жінках ініціативу до ділової активності зокрема та активності в суспільному житті загалом, сприяє прозорості роботи органів влади та сфери підприємництва.

Війна – це наше сьогодення. І хай там як, але життя триває. За цих умов фактор ста́ті (як і в більшості випадків) має значення. Жінки, як би це банально не звучало, мають сьогодні потенційно більше можливостей для реалізації власних проєктів, адже багато чоловіків нині перебувають на службі у Збройних силах, а жінки чи не єдині можуть вільно пересуватися світом, перед більшістю з них не стоїть питання мобілізації і безпосередньої участі у бойових діях. На жаль, бізнес-середовище не стало одразу сприятливим для жінок: наявні об'єктивні природні фактори, які призводять до необхідності жінкам робити паузу в кар'єрі, адже традиційно вони більш залучені до побутових та сімейних справ [1].

Бізнес під час війни – передусім малий та середній – це основа економіки. Однак в умовах викликів такий бізнес вести надзвичайно складно, адже економіка падає, скорочується ВВП, відсутні належні умови для появи нових бізнесів усередині країни, а ставка робиться здебільшого на міжнародну допомогу. В цих умовах економіку може врятувати саме малий та середній бізнес, і його сьогодні в Україні все частіше реалізують жінки.

Війна неабияк сповільнила тренд останніх років з активного розвитку в Україні й жіночого підприємництва. Однак українські бізнес-леді не мають намірів здавати позиції. Так, у новому дослідженні «Портрет українських

жінок-підприємиць», проведеному громадською організацією «Український центр сприяння інвестиціям та торгівлі» за підтримки Програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України» у 2024 році, наголошується, що порівняно із 2021 роком на сьогодні кількість жінок у бізнесі збільшилася на 43 %, тобто попри війну та виклики сьогодення жіноче підприємництво адаптується до нових умов [3].

Жінки в Україні сьогодні здебільшого займаються мікробізнесом (89 %), а також малим бізнесом (10 %). Середній бізнес займає 1 %. У партнерстві з чоловіками роблять бізнес 31 % підприємиць. Українські жінки-підприємиці адаптуються до нових умов і навіть у складних обставинах знаходять шляхи для розвитку своїх бізнесів, активніше подаються на грантові програми, розширюють знання та виходять на нові ринки. Це вкотре підтверджує їхню гнучкість до змін та готовність шукати нові можливості.

Більшість нових ФОПів, які реєструють жінки, належать до сфери надання індивідуальних послуг (89%). Найпоширеніший напрям – перукарні та салони краси (94%). Серед інших популярних галузей: виробництво одягу (85%), освіта (82,3%), соціальна допомога (81,5%). Прикметно й те, що один ФОП може працювати одразу в кількох напрямах діяльності [30]. Як і до війни, серед основних видів діяльності українських підприємиць нині переважають сфери торгівлі (11 %), послуг (22 %), освіти (13 %), креативної індустрії (12 %), HoReCa (тобто індустрії гостинності: громадське харчування, готельне господарство) (8 %) та ін. Тенденцією останнього року є збільшення послуг у сфері освіти (у 2021-му на неї припадало 5 %), що стало відповіддю на актуальність онлайн-навчання. Зросла також частка жінок в агропромисловому комплексі (5 %) й ІТ-індустрії (3 %), де ключові позиції завжди належали чоловікам.

Найактивніше жінки-підприємиці відкривали власну справу на Сумщині (63,3 %), Полтавщині (63,2 %), Хмельниччині (63,1 %), Одещині (63,1 %) та Київщині (62,6 %). Із зрозумілих для всіх причин найнижчі показники реєстрації ФОПів серед жінок зафіксовано в окупованих та прифронтових

областях: Луганській, Донецькій, Запорізькій і Херсонській (їхня частка варіюється від 50 % до 57,8 %) [5].

Майже весь бізнес жінок зосереджений в Україні, проте для кожної з них роль експорту стає дедалі важливішою. Підприємиці зацікавлені у виході на зовнішні ринки з метою позиціювання особистого бренду. За останні три роки війни інтерес до виходу на зовнішні ринки зріс із 16 % до 40 %, а до позиціювання особистого бренду – із 16 % до 38 %. Це свідчить про прагнення підприємиць до розширення бізнесу та зміцнення особистої присутності на ринку. Вони розглядають не лише країни Європейського Союзу, а й ринки США, Великої Британії, Канади [3].

Донори, міжнародні організації та більшість українських екосистемних організацій сподіваються, що вітчизняні підприємці, зокрема і жінки, не виїдуть за кордон і продовжать свою справу в Україні. Саме жінки-підприємиці нині демонструють не лише гідний приклад, як вистояти в умовах війни, а й свою активну громадянську позицію, тож є надія, що український жіночий бізнес залишиться в Україні [2].

Українські жінки-підприємиці – гнучкі та витривалі, вирізняються креативністю, увагою до деталей і підвищеною відповідальністю перед працівниками та родиною. Це викарбувалось і під впливом нещодавньої пандемії коронавірусу, і тепер, в умовах російсько-української війни. Вони готові до викликів і знають, як діяти та не опускати руки. Вони намагаються зосередити всі ресурси на пошуках нових рішень. Водночас ніхто не очікував, що розпочнеться війна, а до неї, як відомо, підготуватися неможливо. Війна зачепила усіх по-різному, проте приймати рішення, як діяти далі, потрібно тільки індивідуально. Війна є тим ризиком, на який вплинути ніхто не може. Однак, саме війна довела, що найважливіше – це люди. Ірина Титарчук**,** виконавча директорка ГО «Український центр сприяння інвестиціям та торгівлі наголошує: «Ситуація в країні та гендерні зміни у світі, безумовно, змінюють і будуть змінювати жіноче підприємництво в Україні. І надалі буде збільшуватися кількість жінок у бізнесі. Зросте їхня кількість у сферах, які

традиційно вважалися чоловічими, – логістика, виробництво, будівництво тощо. Жіночий бізнес буде більш орієнтований на соціальну відповідальність, цінності ментального здоров'я й екології. Тож головне завдання держави й громадських організацій – підтримати жіночий бізнес, що розвивається, зокрема забезпечити йому доступ до фінансових ресурсів, нарощувати грантові програми й освітні ініціативи, впроваджувати програми перекваліфікації та розвитку бізнес-навичок жінок і надалі докладати зусиль для досягнення гендерної рівності» [4].

Сьогодні в Україні проблема розвитку жіночого підприємництва залишається невирішеною, оскільки багато українських жінок не можуть на повну реалізувати свої можливості, адже ще не набули достатніх навичок ведення бізнесу, підвищення кредитоспроможності, балансування роботи та сімейних обов'язків. Крім того, вони опинилися перед серйозним викликом сьогодення – повномасштабним вторгненням країни-агресора, що неабияк вдарило по українському бізнесу загалом.

У війні, яка завдала тяжкого удару, українські жінки, зокрема й підприємиці, вистояли і продовжують стояти: вони не лише борються зі зброєю в руках, волонтерять, донатять на ЗСУ і піклуються про близьких, а й адаптуються до нових умов: керують компаніями, знаходять шляхи для розвитку своїх бізнесів у надзвичайно складних обставинах, активніше подаються на грантові програми, розширюють знання та виходять на нові ринки, що свідчить про їхню гнучкість до змін, уміння не опускати руки та готовність шукати нові можливості. Війна перевернула мислення, дала стимул відкинути стереотипи, повірити в себе, свої сили, прислухатися до своїх бажань й, зрештою, стати тими, ким вони є сьогодні.

Підприємства можуть стати агентами змін, сприяючи ґендерній рівності у часи невизначеності. Центральне місце в цих зусиллях відводиться створенню бізнес-середовища, у якому права людини, ґендерна рівність та недискримінація є не просто принципом, а основою корпоративної етики, забезпечуючи належне дотримання та захист прав усіх людей.

Удосконалювати свій бізнес жінкам необхідно в тих напрямах, де вони мають незаперечні переваги, спираючись на специфічні «жіночі» особливості поведінки, психіки, менталітету тощо. Передусім їм слід намагатися проявити себе у тій сфері, яка під силу саме жінці.

На шляху гендерної збалансованості власникам компаній та професіоналам варто пам'ятати, що вони прокладають шлях до більш справедливого робочого середовища, а це призведе до позитивних змін в питанні прибутків, інновацій та згуртованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жінка, бізнес і війна: mission is possible. 2024. Юридична газета online. URL: https://surl.li/kdgrqi (дата звернення: 14.03.2025).

2. Жозеф М. Не здаватись: як жінки-підприємниці зберегли бізнес під час війни. Mind. UA : незалежний журналістський бізнес-портал. 2022. URL: https://surl.li/rhihxg (дата звернення: 06.02.2025).

3. Портрет українських жінок-підприємиць. Результати дослідження. 2024. URL: https://surl.lu/zhpacd (дата звернення: 18.12.2024).

4. Професійні жіночі асоціації та підтримка жіночого підприємництва. Гендер в деталях. 2020. URL: https://surl.lu/lqibgo (дата звернення: 22.11.2023).

5. Стригун Г. Жіноче підприємництво отримує більше визнання — оновлене дослідження «Портрет українських жінок-підприємиць». 2024. URL: https://surl.li/mtdrpt (дата звернення: 27.12.2024).

6. Яворський О. Жінки відкрили 61% нових ФОПів у 2024 році: статистика регіонів та напрямів. #ШОТАМ. 2024. URL: https://surl.li/srhiwg (дата звернення: 22.12.2024).

ІНВЕСТИЦІЇ В МАЙБУТНЄ: ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Ірина ГРИЦЕНКО,
викладач кафедри ІКТ Дубенської філії Університету «Україна»

Відновлення економіки та інфраструктури України стало предметом законодавчих дискусій ще у квітні 2022 року, коли Президент України видав указ про створення Національної ради з відновлення України від наслідків війни [1]. Ця рада, як консультативно-дорадчий орган, має на меті розробку плану післявоєнного відновлення, пропозицій щодо реформ та стратегічних

документів. Вже у травні 2022 року був представлений план, що базується на інтеграції в ринки ЄС та G7, членстві в ЄС, економічній лібералізації, налагодженні західних логістичних шляхів, розвитку переробної промисловості, військово-промислового комплексу, енергетичній незалежності та локалізації виробництва [2]. Детальний план, що охоплює всі сфери суспільства та економіки, був представлений на конференції в Лугано у липні 2022 року, де він був оцінений як всеосяжний та детальний документ, що слугуватиме основою для відновлення України [3]. Однак, реалізація цього плану вимагає значної міжнародної допомоги.

Питання відновлення України обговорюється з перших місяців війни. Попри триваючі руйнування, актуальність цієї теми лише зростає. Дослідження цього питання проводили такі експерти, як Т. Беккер, Б. Айхенгрін, Ю. Городніченко та інші [4]. Вони наголошують на важливості планування та підготовки до відновлення вже зараз, щоб надати надію українцям. Також аналізується досвід післявоєнного відновлення Європи, зокрема «План Маршалла», та виявляються сильні та слабкі сторони сучасного плану відновлення України [5, 6, 7].

Відновлення української економіки залежить від багатьох чинників:

- Міжнародна фінансова допомога: Західні країни та міжнародні фінансові організації вже надають значну підтримку Україні, спрямовуючи кошти на відновлення критичної інфраструктури. Основні джерела та обсяги допомоги включають внески від Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки, Міжнародного валютного фонду та інших країн і організацій [8, 9, 10, 11]. Національний банк України прогнозує, що обсяг міжнародної допомоги у 2024 році складе близько $37 млрд, з подальшим зменшенням у наступні роки [12].
- Залучення приватних інвесторів: Інвестори виявляють інтерес до відновлення різних секторів економіки, проте обсяг прямих іноземних інвестицій в 2024 році зменшився [13, 14, 15]. Для покращення інвестиційного клімату необхідні реформи та стабілізація ситуації.

– Відновлення зруйнованої інфраструктури: Україна активно залучає кошти від міжнародних партнерів та реалізує державні програми для відновлення пошкодженої інфраструктури.

– Агропромисловий комплекс: Україна залишається важливим гравцем на світовому ринку продовольства, демонструючи стійкість у експорті агропродукції та зборі зернових.

– Технологічний сектор та цифровізація: IT-сектор України демонструє стійкість та має потенціал стати одним з ключових драйверів відновлення економіки.

– Реформи та інтеграція до ЄС: Україна активно працює над виконанням критеріїв для членства в ЄС, що відкриває нові можливості.

– Енергетична незалежність: Україна активно працює над розвитком розподіленої генерації, підтримкою атомної енергетики та інтеграцією до європейської енергосистеми.

Попри виклики, Україна має значний потенціал для економічного зростання після війни, за умови ефективних реформ, залучення інвестицій та міжнародної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Указ президента України «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни». URL: https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225* .
2. *Пилипенко Я. Відбудова України після війни. URL: https://ti-ukraine.org/en/blogs/reconstruction-ofukraine-after-the-war/*
3. *4–5 липня – Конференція з питань відновлення України (Лугано, Швейцарія. URL: https://www.kmu.gov.ua/events/4-5-lipnya-konferenciya-z-pitan-vidnovlennya-ukrayini-lugano-shvejcariya (дата звернення: 17.03.2023).*
4. *Беккер Т. Б., Айхенгрін Ю., Городніченко С., Гур'єв С., Джонсон Т., Милованов К., Рогофф і Б. Ведер ді Мауро. План реконструкції України. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf*
5. *Городніченко Ю. Відбудувати краще, ніж було: основні принципи відновлення України. Економічна правда. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/13/694934/ (дата звернення: 17.03.2023).*
6. *Железняк Я. Відновлення України після війни: 5 прикладів успішних «налаштувань» донорської допомоги. URL: https://lb.ua/economics/2022/06/24/521109_vidnovlennya_ukraini_pislya_viyni_5.html*
7. *Богдан Т. План відновлення України: сильні та слабкі сторони. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/526637_plan_vidnovlennya_ukraini_silni.html*
8. *Міжнародний валютний фонд. Офіційні документи щодо фінансової допомоги Україні. URL: https://www.imf.org (дата звернення: 27.03.2025).*

9. *Національний банк України. Прогноз економічного розвитку України на 2024 рік. URL: https://bank.gov.ua (дата звернення: 27.03.2025).*
10. *Міністерство економіки України. Інвестиційний клімат України у 2024 році. Офіційний звіт. Київ, 2024.*
11. *Державна служба статистики України. Показники прямих іноземних інвестицій у 2024 році. URL: https://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 27.03.2025).*
12. *Світовий банк. Фінансова підтримка України: огляд програм та інструментів. URL: https://www.worldbank.org (дата звернення: 27.03.2025).*
13. *Міністерство інфраструктури України. Програма відновлення критичної інфраструктури. Офіційний документ. Київ, 2024.*
14. *Міністерство аграрної політики та продовольства України. Динаміка експорту аграрної продукції у 2024 році. URL: https://minagro.gov.ua*
15. *IT Ukraine Association. Розвиток IT-сектору в Україні: статистика та перспективи. Київ, 2024.*
16. *Міністерство цифрової трансформації України. Цифровізація економіки України: поточний стан та перспективи. Київ, 2024.*

ЗНАЧЕННЯ СОРТУВАННЯ В СУЧАСНІЙ ОБРОБЦІ ДАНИХ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ

Богдан БОНДАРЕНКО,
здобувач фахової передвищої освіти спеціальності «Автоматизація, комп'ютерні інтегровані технології та робототехніка» Васильківського фахового коледжу Університету «Україна»

Науковий керівник: *Олександр ІВАНИСИК,*
викладач Васильківського фахового коледжу Університету «Україна»

В праці розглянуто ключову роль сортування в сучасних процесах обробки даних, що є необхідною умовою для ефективного зберігання, пошуку, аналізу та візуалізації інформації. Встановлено, що традиційні алгоритми сортування (швидке сортування, злиття, сортування вставками) демонструють високу ефективність при роботі зі структурованими наборами даних.

Ключові слова: сортування даних, обробка інформації, алгоритми сортування, нейронні мережі, штучний інтелект, машинне навчання, інтелектуальні системи, оптимізація, самоорганізація.

Сортування відіграє надзвичайно важливу роль у сучасній обробці даних, оскільки забезпечує зручність у подальшому аналізі, пошуку та візуалізації інформації. У класичних інформаційних системах використовуються добре відомі алгоритми сортування, такі як швидке сортування (QuickSort), сортування злиттям (MergeSort), сортування вставками (Insertion Sort) тощо. Вони є ефективними, коли мова йде про структуровані, табличні або числові дані.

Однак із розвитком цифрових технологій, зокрема в галузях великих даних, інтернету речей, штучного інтелекту та машинного навчання, зростає обсяг і складність інформації. У таких умовах традиційні алгоритми іноді не справляються з обробкою даних в режимі реального часу або не забезпечують достатньої адаптивності до змінних умов. Саме тому все частіше дослідники звертаються до альтернативних методів, зокрема до використання штучних нейронних мереж.

Нейронні мережі мають здатність до навчання на прикладах, самостійного виявлення закономірностей у даних і прийняття рішень без необхідності жорстко запрограмованих інструкцій. Вони здатні адаптуватися до змін у вхідних даних, що особливо цінно в умовах обробки великих, динамічних або нечітких інформаційних потоків. Це відкриває нові перспективи для реалізації процесів сортування, особливо у випадках роботи з неструктурованими (текст, зображення, відео), багатовимірними (мультиатрибутними) або змішаними наборами даних, які складно обробляти традиційними алгоритмами.

У цьому контексті актуальним є розвиток моделей, що імітують сортування на основі навчання. Серед таких підходів вирізняються Neural Sort та Differentiable Sorting – методи, які реалізують сортування у вигляді диференційовних функцій. Це дозволяє інтегрувати їх у структуру глибоких нейронних мереж і оптимізувати в процесі навчання за допомогою зворотного поширення помилки (backpropagation).

Наприклад, Neural Sort навчає модель на прикладах впорядкованих послідовностей, дозволяючи мережі вивчити принципи сортування без необхідності опису чітких правил. Застосування таких методів є особливо ефективним у задачах ранжування, класифікації пріоритетів, виявлення релевантності, а також у рекомендаційних системах, де важливо не просто відсортувати дані, а й адаптуватися до уподобань користувача.

Крім того, перспективним є використання рекурентних та трансформерних архітектур (наприклад, LSTM, GRU або BERT-подібних моделей), які можуть вивчати порядок елементів у послідовності, що важливо для сортування за контекстом або семантичним значенням. У майбутньому такі підходи можуть бути основою для створення інтелектуальних систем обробки даних нового покоління, які не просто впорядковують інформацію, а й інтерпретують її значення відповідно до мети аналізу.

Хоча нейронні мережі ще не можуть повністю замінити класичні алгоритми сортування в усіх випадках, вони вже демонструють хороші результати у спеціалізованих завданнях, таких як ранжування результатів пошуку, рекомендаційні системи, обробка природної мови тощо. Подальший розвиток гібридних систем, які поєднують переваги традиційних алгоритмів із гнучкістю нейромережевих підходів, відкриває перспективи для створення ще більш ефективних систем обробки даних.

Хоча на сучасному етапі розвитку технологій штучного інтелекту нейронні мережі ще не здатні повністю замінити класичні алгоритми сортування в усіх галузях застосування, вони вже демонструють вагомі результати у вирішенні ряду спеціалізованих завдань. До таких завдань, зокрема, належать: ранжування результатів пошукових запитів, де важливо визначити порядок релевантності документів відповідно до намірів користувача; рекомендаційні системи, що потребують побудови персоналізованих списків з урахуванням уподобань і поведінки користувача; а також обробка природної мови (NLP), де необхідне семантичне впорядкування текстових даних за значенням чи контекстом.

Нейромережеві моделі в таких умовах виявляють здатність до самонавчання, контекстуальної адаптації та генералізації, що дає змогу ефективно вирішувати задачі, які є складними або ресурсозатратними для класичних алгоритмів. При цьому нейронні мережі, зокрема у вигляді рекурентних (RNN, LSTM, GRU) або трансформерних архітектур (наприклад, BERT, GPT), дозволяють виконувати умовне сортування залежно від складних логічних або семантичних правил, які складно формалізувати вручну.

Особливу наукову і практичну цінність становлять гібридні підходи, які інтегрують сильні сторони класичних алгоритмів сортування (висока швидкість, надійність, перевіреність) з адаптивністю і гнучкістю нейромережевих моделей. Такі системи можуть динамічно змінювати стратегію сортування залежно від характеристик вхідних даних, контексту завдання чи вимог до обчислювальних ресурсів.

Висновки. Показано, що гібридні підходи, які поєднують класичні алгоритми з нейромережевими технологіями, відкривають нові шляхи до оптимізації сортування великих обсягів даних у реальному часі. Отримані результати мають перспективи впровадження у сфері великих даних, машинного навчання та інтелектуального аналізу інформації. Подальший розвиток гібридних технологій, що поєднують традиційні методи обробки з інтелектуальними нейронними механізмами, відкриває перспективи створення нових, високопродуктивних інформаційно-аналітичних систем. Такі системи зможуть забезпечити не лише швидке й ефективне впорядкування інформації, а й підвищену адаптивність до умов, що змінюються, що є особливо актуальним у сфері великих даних, кібербезпеки, цифрового менеджменту та наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Кормен Т. Х., Лейзерсон Ч. Е., Рівест Р. Л., Штайн К. Алгоритми: побудова та аналіз. К.: Вільямс, 2002. 1184 с.*

2. *Goodfellow I., Bengio Y., Courville A. Deep Learning. MIT Press, 2016. 800 p.*

3. *Zhang M., & Rohe K.. NeuralSort: Learning to Sort Sequences Differentiably. In International Conference on Learning Representations (ICLR). 2021. URL: https://arxiv.org/abs/1903.08850*

ЛІДЕРСТВО В УМОВАХ КРИЗИ: ЯК ЕФЕКТИВНО ВЕСТИ КОМАНДУ В ПЕРІОДИ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Руслан ШПАК,
здобувач фахової передвищої освіти спеціальності «Менеджмент» Васильківського фахового коледжу Університету «Україна»

Науковий керівник: *Юлія ПОДМОГИЛЬНА*,
викладач Васильківського фахового коледжу Університету «Україна»

У роботі досліджено сутність лідерства в кризових умовах та запропоновано стратегії, які дозволяють лідерам ефективно керувати командою в періоди невизначеності. Акцент зроблено на здатності лідера поєднувати стійкість, інтуїцію та людяність, щоб перетворювати виклики на можливості для зростання.

Ключові слова: лідерство, криза, невизначеність, команда, стійкість, інтуїція, мотивація.

Криза – це не просто момент хаосу, а перевірка, яка оголює слабкості та відкриває потенціал. У сучасному світі, де зміни стають нормою, лідерство в умовах невизначеності вимагає від управлінців не лише стратегічного мислення, але й уміння бути людяним провідником для своєї команди. Це мистецтво тримати курс, коли горизонт затягнутий туманом, і надихати інших рухатися вперед, навіть коли земля під ногами тремтить.

Невизначеність приходить без попередження. Вона може бути спричинена економічним спадом, природними катаклізмами чи внутрішніми потрясіннями в організації. У такі моменти команда дивиться на лідера як на того, хто розсіє темряву. Але криза – це не лише загроза. Це дзеркало, яке відображає справжню силу лідера: чи здатен він залишатися собою, коли все руйнується, і чи може він повести за собою інших, не маючи всіх відповідей.

Кризові умови вирізняються трьома рисами: швидкістю змін, браком інформації та емоційним напруженням. Лідер, який намагається контролювати все сам, швидко вигорає. Натомість той, хто вміє слухати,

адаптуватися і довіряти, стає опорою для команди. Невизначеність – це не ворог, а партнер, який учить гнучкості та сміливості.

Ключові принципи лідерства в кризі:

1. Ясність у хаосі. У кризі інформація – це валюта. Лідер має бути тим, хто розплутує клубок чуток і дає команді чітке розуміння ситуації. Це не означає знати все – це означає чесно сказати, що відомо, а що ні, і окреслити наступні кроки. Наприклад, коли організація стикається з фінансовими труднощами, лідер може зібрати команду і сказати: «Ми не знаємо, коли це закінчиться, але ось що ми робимо зараз». Це заспокоює і дає орієнтир, що підтверджується важливістю регулярної комунікації в кризових умовах [4].

2. Стійкість із людським обличчям. Лідер у кризі – це не робот, який видає накази. Це людина, яка показує, що можна бути сильним, але не приховувати вразливість. Стійкість – це не про ігнорування стресу, а про вміння його витримати і рухатися далі. Якщо лідер зізнається, що йому теж буває страшно, але при цьому тримає руку на пульсі, команда бачить у ньому не лише авторитет, а й союзника.

3. Інтуїція як компас. Коли даних бракує, а часу на аналіз немає, інтуїція стає рятівним колом. Лідер, який довіряє своєму внутрішньому голосу, може приймати рішення там, де логіка пасує. Наприклад, у момент раптового обвалу ринку інтуїція може підказати скоротити витрати на другорядне, щоб зберегти ключові проєкти. Це якість, яка відрізняє видатних лідерів у кризі [1].

4. Довіра як фундамент. Криза руйнує ілюзії контролю, але зміцнює зв’язки, якщо лідер довіряє команді. Делегування – це не слабкість, а сила. Дати людям свободу шукати рішення означає розподілити тягар і розкрити їхній потенціал. Уявімо ситуацію, коли через збій системи потрібно швидко відновити роботу: лідер, який довіряє команді фахівців, отримує результат швидше, ніж той, хто намагається все зробити сам.

5. Мотивація через сенс. У кризі люди втрачають орієнтири. Лідер має нагадати, заради чого вони працюють. Це не про бонуси чи похвалу – це про спільну мету. Якщо команда бачить, що їхні зусилля рятують організацію чи

допомагають іншим, це стає потужнішим стимулом, ніж будь-які слова. Визнання навіть малих перемог може підживлювати цю мотивацію [2].

6. Лідер як каталізатор змін**.** Криза – це не лише час виживання, а й момент для переосмислення. Лідер у цей період стає каталізатором, який запускає зміни, що в звичайних умовах здавалися неможливими. Він не просто реагує на обставини, а використовує їх, щоб перебудувати процеси, знайти нові підходи чи навіть змінити напрямок руху. Уявіть компанію, яка втратила основний ринок через кризу: лідер може спрямувати команду на створення нового продукту, який народився саме з цієї невизначеності. Адаптивність тут – ключ до успіху [3].

Такий підхід вимагає сміливості бачити далі за горизонт. Лідер не чекає, поки все налагодиться, а діє так, ніби криза – це стартовий майданчик. Він питає: «Що ми можемо зробити інакше?» замість «Як повернутися до старого?». Це проактивність, яка перетворює команду з жертви обставин на творця нової реальності.

7. Емоційна алхімія лідера**.** Криза – це не лише логістика чи стратегія, а й емоції. Люди відчувають страх, розгубленість, втому. Лідер, який ігнорує це, втрачає зв’язок із командою. Натомість той, хто вміє трансформувати ці емоції, стає алхіміком. Він бере страх і перетворює його на обережну рішучість, розгубленість – на цікавість, втому – на спільну підтримку.

Як це працює? Лідер слухає. Він не просто видає вказівки, а питає: «Що вас турбує? Що вам потрібно?». Він створює простір, де люди можуть висловити свої почуття, і показує, що ці почуття – не слабкість, а сила, яка об’єднує. Наприклад, у момент, коли команда виснажена, лідер може влаштувати коротку перерву з неформальним спілкуванням, щоб нагадати: ми в цьому разом.

Уроки кризи: вчитися на ходу**.** Криза – це суворий учитель, але її уроки безцінні. Лідер, який аналізує ситуацію в процесі, а не після, отримує перевагу. Він бачить, які рішення спрацювали, а які провалилися, і коригує курс прямо на ходу. Це як капітан корабля, який у шторм вчиться читати хвилі, щоб

уникнути наступного удару. Такий підхід готує команду до майбутнього. Кожен член команди, який бере участь у розв'язанні кризи, стає сильнішим і мудрішим. Лідер не просто веде, а ростить тих, хто зможе вести за собою інших. Криза минає, але досвід залишається – як шрам, який нагадує про перемогу. Отже, управління в умовах випробувань – це поєднання людяності й міцності. Ясність, стійкість, інтуїція, довіра, мотивація обертають невизначеність на силу. Провідник, який опанував ці принципи, подібний до коваля, що гартує метал у вогні: він не лише витримує жар, а й створює з нього міцний клинок – команду, готову до будь-яких проблем. Натомість хаотичний управлінець, який хапається за контроль і мовчить у скруті, схожий на загубленого мандрівника: він блукає в темряві, втрачаючи орієнтири й довіру.

Ключова ідея – у здатності керманича бачити в хаосі не лише загрозу, а й шанс. Він не обіцяє затишшя, а будує судно, що долає шторм. Успішний провідник творить майбутнє, тоді як хаотичний лише гасить пожежі, залишаючи попіл.

Майбутнім керманичам варто: слухати команду, а не лише наказувати; довіряти інтуїції, коли даних бракує; діяти швидко, але з ясною метою; залишатися людьми, визнаючи власні межі; шукати можливості там, де інші бачать кінець. Ці кроки – дороговказ для тих, хто прагне вести через випробування, залишаючи слід не руїн, а нового початку. У хаосі такий управлінець світить, розпалюючи вогонь, що зігріває й спрямовує вперед.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Dimitrovska M., Pushova Stamenkova L., & Stošić, L.. Leadership in times of crisis. SCIENCE International journal, 2(1), 2023 19-23.*

2. *Economy P. Leadership in Crisis: 7 Ways to Guide Your Team Through an Uncertain Future. URL: https://www.inc.com/peter-economy/leadership-in-crisis-7-ways-to-guide-your-team-through-an-uncertain-future/91162108 (дата звернення 09.04.2025)*

3. *Yap S.. Guiding Your Team Through Crisis: The Power of Leadership in Uncertain Times. URL: https://coachsimonyap.com/leadership-in-times-of-uncertainty/ (дата звернення 09.04.2025)*

4. *Лідерство під час кризи: п'ять практик для управлінців. URL: https://uk.business-for sale.com.ua/news/show_20072020_liderstvo_vo_vremya_krizisa_pyat_praktik.html (дата звернення 09.04.2025)*

МЕТОДИ МІНІМІЗАЦІЇ ВПЛИВУ ЛЮДСЬКОГО ЧИННИКА НА РОБОТУ БУХГАЛТЕРА

Юлія АНДРІЙЧУК,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр спеціальності 071 Облік і оподаткування, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Тетяна МОЩИЦЬКА,*
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, обліку та фінансів Рівненського інституту Університету «Україна»

Стрімкий розвиток технологій, значних обсяг інформації, постійне оновлення нормативної бази, зміни вимог контролюючих органів, розширення кола користувачів інформації стимулює бухгалтера постійно вдосконалювати знання, отримувати додатковий досвід, аналізувати підходи до проблеми з точки зору інвесторів, власників, аудиторів, фіскальної служби. Сьогодні робота бухгалтера – це творчі, цікаві обов'язки, які надають можливість отримувати цілісне уявлення про фінансовий стан підприємства, оцінювати основні показники його діяльності, вивчати вимоги законодавства, ділитися думками з колегами, менеджментом, аудиторами та ін.

Нестандартне мислення бухгалтера надає можливість підприємству удосконалювати облік, шукати резерви підвищення ефективності діяльності суб'єкта господарювання. Треба підкреслити, що для бухгалтера первинними є питання професійної етики, тому мова іде виключно про застосування досвіду та нестандартних підходів мислення в рамках чинного законодавства.

Не дивлячись на існування бухгалтерських програм, які значно спрощують роботу, бухгалтеру постійно вдосконалює свої знання і навички, і є не тільки спеціалістом в обліку, а і юристом, фінансистом, економістом, аналітиком, інспектором з кадрів, а інколи і психологом. Бухгалтер це звичайна людина, яка виконує свої та суміжні обов'язки, намагається відповідати стандартам спеціальності, якісно виконувати свою роботу, пропонувати дійсно ефективні рішення щодо удосконаленню обліку, протягом

робочого дня спілкується з керівництвом, колегами, контрагентами, виробничим персоналом та ін. Значні обсяги роботи та розосереджена увага можуть призводити до помилок, які негативно відбиваються на якості звітів та фінансовому стані підприємства. Будь-яка помилка коштує компанії прибутку, ресурсів (людських, часових, виробничих та ін.) і, звичайно ж, нервів, кажучи сучасною мовою може призвести спеціалістів до вигорання на роботі.

Людський чинник – це звичайний організаційний ризик, який потрібно закладати при розробці стратегій та завдань. Недооцінка людського чинника призводить до збільшення конфліктів, підвищення плинності кадрів, зниження продуктивності та якості роботи.

Помилки бухгалтера можуть бути навмисними (з метою шахрайства, особистої вигоди та ін.) та ненавмисними. За причиною помилки класифікуються наступним чином:

– професійні помилки (зайва самовпевненість, нерозуміння предмету, випадковість);

– психоемоційний стан (вигорання, намагання все зробити правильно та в строк, пресинг з боку керівництва, особисті проблеми);

– фізичний стан співробітника (хвороба, неможливість взяти лікарняний або відгул);

– міжособисті відносини загального плану (дружба і ворожнеча співробітників, дружні відносини керівника з підлеглим, фаворитизм та ін.);

– форс-мажорні обставини (галузеві проблеми, економічна криза, валютний ризик та ін.).

На Рис.1 наведені причини, які призводять до помилок.

Крім обліку бухгалтеру слід формувати та подавати звіти, кількість яких постійно збільшується, а відповідальність за несвоєчасне подання стає жорсткішою. Тільки з заробітної плати бухгалтер складає та подає вісім звітів до контролюючих органів. За неподання кожного звіту передбачені штрафи.

Рисунок 1. Причини, які впливають на роботу бухгалтера

Збільшення кількості звітів доводять, що сучасний бухгалтер працює в складних умовах постійної зміни середовища. Зростаючі штрафи, зміна законодавства, неможливість за деякими податками здати уточнюючі звіти з без штрафних санкцій, підвищена відповідальність зумовлюють помилки в роботі бухгалтера. Випадковість та професійні помилки впливають на психоемоційний стан спеціаліста, що посилює вірогідність помилок.

З боку керівництва найбільш ефективними методами мінімізації впливу людського чинника на роботу бухгалтера є мотивація, автоматизація, сприятливий психологічний клімат в колективі, навчання, можливість спокійно без додаткового пресингу виконувати свої обов'язки та ін. (Рис. 2).

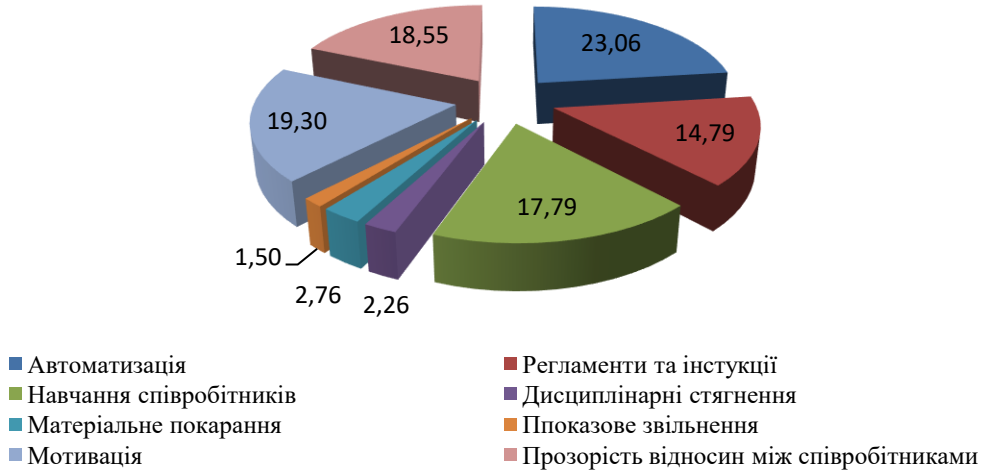

Рисунок 2. Структура методів мінімізації впливу людського чинніку

Бухгалтер має постійно змінювати, розширювати і удосконалювати навички бухгалтерської професії, підвищувати свій професійний рівень, відповідати іміджу ділової презентабельної людини, дотримуватися етичного та морального принципів, за вимогами часу підвищувати професійну кваліфікацію за сучасними стандартами.

Прозорість відносин між співробітниками, можливість делегування повноважень, підтримка колег та обмін думками позитивно впливають на результати роботи бухгалтера.

Помилитися може кожен, відсутність помилок – ознака відсутності роботи. Інша справа, наскільки помилка зловмисна, збиткова, скільки разів вона повторюється.

Людський чинник був, є і буде навіть тоді, коли праця буде максимально автоматизованою. Про нього потрібно пам'ятати і до нього потрібно бути готовим.

Тому, найголовніший людський чинник – це сама людина. Керівнику слід делегувати повноваження, довіряти, мотивувати співробітників та будувати людиноорієнтовану компанію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Типові помилки в бухобліку: поради щодо уникнення [Електронний ресурс]. – URL: https://budget.uteka.ua/ua/publication/budget-13-byudzhet-buxgalterskij-uchet-otchetnost-i-kaznachejskoe-obsluzhivanie-52-tipovye-oshibki-v-buxuchete-sovety-po-izbezhaniyu.*

2. *Бухгалтерська дискусія: чи повинен бухгалтер підвищувати свою кваліфікацію, періодично проходячи профільне навчання? [Електронний ресурс]. URL: https://community.uteka.ua/ua/publication/profession-20-moya-profesiya-62-buxgalterskaya-diskussiya-dolzhen-li-buxgalter-povyshat-svoyu-kvalifikaciyu-periodicheski-proxodya-profilnoe-obuchenie.*

3. *Відповідальність за порушення щодо ЄСВ [Електронний ресурс]. URL: https://services.dtkt.ua/catalogues/penalty*

4. *Єдиний соціальний внесок: що пам'ятати підприємцю – платнику єдиного податку? [Електронний ресурс]. URL: https://uteka.ua/ua/publication/news*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Дмитро ЮЗВАК,
здобувач освітнього ступеня магістр спеціальності 051 Економіка, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Віра РУБАН,*
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, обліку та фінансів Рівненського інституту Університету «Україна»

Фінансовий стан – важлива характеристика виробничо-економічної діяльності будь-якого господарюючого суб'єкта, незалежно від виду його діяльності та форми власності.

Для оцінки фінансового стану підприємства застосовується певна система показників, яка показує ефективність використання фінансових ресурсів.

Фінансовий стан підприємств показує результат взаємодії багатьох складових фінансових відносин, що знаходять відображення у сукупності економічних факторів та характеризується системою критеріїв, коефіцієнтів, показників щодо наявності, розміщення і використання фінансових активів підприємства.

Вивчення фінансового стану, визначення причинно-наслідкових зв'язків між використаними ресурсами та отриманими результатами формують основу для обґрунтованого прогнозу його стану у майбутньому.

В економічній літературі існує безліч методичних підходів щодо оцінки фінансового стану. Традиційно у наукових джерелах виділяють методи, які у загальних рисах можна розподілити на:

– методи, засновані на аналізі балансу підприємства (горизонтальний, вертикальний, трендовий аналіз, метод фінансових коефіцієнтів);

– евристичні методи, що засновані на неформальних, інтуїтивних

підходах та узагальненні досвіду розв'язання аналогічних завдань та методи експертних оцінок;

– економіко-математичні методи.

Коротка характеристика основних методичних підходів щодо оцінки фінансового стану підприємства наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика основних методів оцінки фінансового стану

Методи	Характеристика
Метод фінансових коефіцієнтів	Передбачає розрахунок певних показників, що характеризують фінансову стійкість, платоспроможність і ліквідність, рентабельність (прибутковість) діяльності, майновий стан та ділову активність. Склад і алгоритм розрахунку коефіцієнтів досить різноманітний і залежить від обраної методики, що затверджена нормативними документами або упорядкована певними науковцями
Оцінка фінансового стану з використанням абсолютних показників	Може бути використана для оцінки окремих сторін фінансового стану. Наприклад: - для характеристики рівня фінансової стійкості з боку прибутковості підприємства на основі використання результатів маржинального аналізу; - визначення типів фінансової стійкості за критерієм стабільності джерел покриття запасів
Рейтингова оцінка	Полягає у класифікації підприємств за певними ознаками виходячи з фактичного рівня показників фінансового стану і рейтингу кожного показника. Перевагою є можливість ранжування ряду підприємств за обраною ознакою.
Бальна оцінка (спектр бальна оцінка)	Бальна оцінка полягає в проведенні аналізу фінансових коефіцієнтів шляхом порівняння отриманих значень із нормативними величинами і отриманні узагальнюючого показника, вираженого в балах. Спектр бальна оцінка при цьому передбачає використання «рознесення» цих значень за зонами віддаленості від оптимального значення.
Матрична оцінка	Базується на побудові матриці сукупності фінансових показників, яка перетворюється на матрицю стандартизованих коефіцієнтів. Надає змогу здійснювати порівняльну рейтингову оцінку за певними показниками. З іншого боку може використовуватися при складанні матричних балансів, балансів грошових надходжень і витрат.
Інтегральна оцінка	Результатом проведення оцінки є визначення інтегрального показника на основі застосування різноманітних методичних підходів. При цьому інтегральний показник може характеризувати як окремі складові, так і в цілому фінансовий стан підприємства.
Дискримінантні моделі	Дозволяють визначити вірогідність настання банкрутства на основі розробки (або використання) інтегральної моделі аналізу фінансового стану підприємства. Виділяють однофакторні (коефіцієнт Бівера, Вайбеля) та багатофакторні (модель Альтмана, Ліса, Таффлера, Спрінгейта, Терещенко, Савицької тощо) моделі. [4, с. 129]

Останні роки набули поширення методики, що надають можливість інтерпретації результатів оцінки фінансового стану на основі одного узагальнюючого показника. Але їхнє різноманіття, відсутність певної систематизації, чіткого алгоритму здійснення розрахунків та умов застосування ускладнюють їхнє використання у практичній діяльності підприємств.

Крім того, істотною проблемою використання більшості методик є відсутність нормативних значень фінансових показників, що враховують галузеві особливості функціонування підприємств, статичність фінансового аналізу, непридатність деяких західних методик до вітчизняних умов господарювання, низький рівень інформативності фінансової звітності.

Формування єдиної системи методичних підходів щодо оцінки фінансового стану підприємства та розробка детального алгоритму їхнього застосування сприятиме:

– по-перше, об’єктивному визначенню статичної і потенційної можливості розвитку фінансово-господарської діяльності підприємств та їхньому забезпеченню фінансовими ресурсами;

– по-друге, підвищенню якості прийняття управлінських рішень, що, в підсумку, забезпечуватиме збільшення фінансових результатів та досягнення тактичних та стратегічних цілей функціонування підприємств різних галузей економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Готра В. В., Ріпич В. В., Дячок А. В. Діагностика фінансового стану підприємства та шляхи його покращення. Економіка і суспільство. 2018. № 8. С. 219–223.*

2. *Азаренкова Г. М., Брадул О. М. Математичні моделі та методи оцінювання фінансового стану підприємства: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2017. 172 с.*

3. *Верхоглядова Н. І. Сутність та необхідність аналізу фінансового стану. Економіка. Управління. Інновації. Науковий вісник Класичного приватного університету. Запоріжжя, 2018. Вип. 1 (11). С. 55–60.*

4. *Захарова Н. Ю. Методичні підходи щодо оцінки фінансового стану підприємства. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 2(3). С. 128–133.*

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Назарій МУРАВЕЦЬ,
здобувач вищої освіти, Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»

Науковий керівник: *Марія ДАЦЮК-ТОМЧУК*,
кандидат економічних наук, професор Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

Страховий ринок є важливим елементом фінансової системи, забезпечуючи захист від ризиків та сприяючи фінансовій стабільності. Метою даного наукового дослідження є висвітлення поточних тенденції, проблем та викликів, що стоять перед ринком страхування в Україні.

На сучасному етапі страховий ринок України представлений певною кількістю страхових компаній, які здійснюють діяльність у різних сегментах. Важливо зазначити розподіл страховиків на компанії зі страхування життя (life) та компанії, що займаються іншими видами страхування (non-life) [2]. У сегменті non-life найбільшу частку зазвичай займають такі види страхування, як автострахування (ОСЦПВ, КАСКО), медичне страхування, страхування майна, страхування відповідальності та інші [4]. Аналіз кількості компаній у кожному сегменті та динаміка їх змін є важливим для розуміння структури ринку та рівня конкуренції.

На страховому ринку України існує кілька ключових гравців, які займають значну частку ринку за обсягом зібраних страхових премій. Визначення лідерів ринку дозволяє зрозуміти рівень концентрації та вплив окремих компаній на загальні тенденції [2]. Аналіз їхніх стратегій, фінансових показників та частки ринку є важливим для оцінки конкурентного середовища та перспектив розвитку. Зазвичай, лідерами можуть бути як компанії з іноземним капіталом, так і великі вітчизняні страховики [5].

Національний банк України (НБУ) виконує функцію регулятора страхового ринку. Його ключові завдання включають ліцензування страхових

компаній, встановлення пруденційних нормативів (вимог до платоспроможності, ліквідності, якості активів), контроль за дотриманням законодавства, захист прав споживачів страхових послуг та сприяння фінансовій стабільності на ринку [2]. Регуляторна діяльність НБУ спрямована на забезпечення надійності страхових компаній, їхньої здатності виконувати свої зобов'язання перед клієнтами та запобігання системним ризикам. Аналіз регуляторної політики НБУ є важливим для розуміння поточних вимог до страховиків та можливих змін у майбутньому [7].

Останнім часом спостерігається помітне зростання інтересу до медичного страхування, що зумовлено підвищенням усвідомлення важливості якісного медичного обслуговування та бажанням отримати доступ до ширшого спектру послуг, ніж пропонує державна система[4]. Страхування життя також демонструє тенденцію до зростання, оскільки населення все більше замислюється про довгострокове фінансове планування та захист своїх близьких [5]. Особливо актуальним стало *воєнне страхування***,** попит на яке зростає як серед фізичних осіб, що прагнуть захистити своє майно та здоров'я в умовах конфлікту, так і серед бізнесу, який шукає інструменти для мінімізації воєнних ризиків, таких як пошкодження майна, перерва у виробництві тощо[6]. З’являються нові страхові продукти, адаптовані до воєнних реалій.

Страхові компанії активно впроваджують цифрові технології для оптимізації своєї діяльності та покращення взаємодії з клієнтами. Це включає розвиток онлайн-платформ для порівняння та придбання страхових продуктів, мобільних додатків для врегулювання страхових випадків та комунікації зі страховиком, використання чат-ботів для надання консультацій та підтримки. Цифровізація дозволяє страховикам знижувати витрати, розширювати охоплення аудиторії та надавати клієнтам більш швидкий та зручний сервіс. Також спостерігається використання аналізу великих даних (Big Data) та штучного інтелекту для оцінки ризиків та персоналізації страхових пропозицій.

В умовах високих ризиків, особливо воєнних, співпраця з міжнародними перестраховиками набуває критичного значення для українських страхових компаній. Перестрахування дозволяє розподіляти великі страхові ризики між кількома компаніями, підвищуючи фінансову стійкість страховиків та їхню здатність здійснювати значні виплати. Співпраця з міжнародними гравцями також сприяє залученню міжнародного досвіду в оцінці та управлінні ризиками, впровадженню кращих практик страхової діяльності та підвищенню довіри до українського страхового ринку на міжнародній арені[8].

Однією з ключових проблем, що стримують розвиток страхового ринку в Україні, є недостатній рівень довіри населення до страхових компаній. Ця проблема має історичне коріння, пов’язане з попереднім негативним досвідом, недостатньою прозорістю діяльності деяких страховиків та випадками недобросовісного виконання зобов’язань. Низька довіра проявляється у небажанні громадян укладати договори страхування, особливо довгострокові, та у скептичному ставленні до страхових виплат[3]. Подолання цієї проблеми вимагає від страхових компаній підвищення рівня прозорості, поліпшення якості обслуговування клієнтів, своєчасного та повного виконання своїх зобов’язань, а також активної інформаційної роботи щодо переваг страхування та захисту прав споживачів.

Повномасштабна війна, що триває в Україні, та спричинена нею економічна нестабільність є серйозними викликами для страхового ринку. Військові дії призводять до значних матеріальних збитків, зростання ризиків для життя та здоров’я громадян, а також до невизначеності щодо майбутнього. Економічна нестабільність, включаючи інфляцію та девальвацію національної валюти, негативно впливає на платоспроможність населення та бізнесу, знижуючи їхню здатність купувати страхові поліси. Крім того, війна створює нові специфічні ризики, оцінка та страхування яких є складним завданням для страхових компаній. Адаптація до роботи в умовах воєнних дій та економічної

турбулентності вимагає від страховиків гнучкості, перегляду страхових продуктів та ефективного управління ризиками [6, с.8].

Законодавча база, що регулює страхову діяльність в Україні, потребує подальшого удосконалення та гармонізації з європейськими стандартами. Це включає необхідність прийняття нових законів та внесення змін до існуючих, спрямованих на підвищення вимог до платоспроможності страховиків, посилення нагляду за їхньою діяльністю, забезпечення більшої прозорості та захисту прав споживачів. Водночас, важливим завданням є розвиток культури страхування серед населення та бізнесу. Недостатнє розуміння переваг страхування та низька фінансова грамотність призводять до того, що страхування не розглядається як важливий інструмент фінансового захисту. Підвищення обізнаності про страхові продукти, їхню важливість у різних життєвих ситуаціях та формування відповідального ставлення до управління ризиками є важливими передумовами для зростання страхового ринку [8].

У сучасних умовах страховий ринок України продемонстрував здатність до адаптації та стійкості, незважаючи на зовнішні виклики, зокрема війну та економічну нестабільність. Водночас, позитивна динаміка в окремих сегментах страхування свідчить про наявність потенціалу для сталого розвитку. Подальше зростання можливе лише за умови активної підтримки з боку держави, зокрема через удосконалення нормативно-правової бази, створення гарантій для споживачів та стимулювання добровільного страхування. Важливу роль відіграє також бізнес-середовище, яке має бути зацікавлене у впровадженні нових страхових продуктів та інноваційних сервісів. Особливе значення набуває діджиталізація процесів, що підвищує доступність і якість страхових послуг. Вектор розвитку галузі тісно пов’язаний із євроінтеграційними процесами, які передбачають гармонізацію із стандартами ЄС та зміцнення довіри до інституцій страхового ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР (зі змінами).

2. Національний банк України. Огляд страхового ринку України за 2023 рік. Київ: НБУ, 2024. 72 с.

3. Базилевич, В. Д. Страхова справа. Київ: Знання, 2018. 256 с.

4. Гаманкова, О. В., Микитенко, Т. В. Сучасні тенденції розвитку страхового ринку України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2021. № 6. С. 55-61.

5. Страхування життя в Україні: аналітичний звіт. Українська асоціація страховиків життя. Київ, 2023. 48 с.

6. Вплив воєнних дій на страховий ринок України: експертна оцінка. Центр економічних досліджень. Київ, 2024. 36 с.

7. Удосконалення законодавства у сфері страхування: збірник наукових праць. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах ринків фінансових послуг. Київ, 2022. 120 с.

8. Розвиток культури страхування в Україні: соціально-економічний аспект. За ред. І. П. Петрова. Львів: Видавництво «Магнолія», 2020. 214 с.

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ НА ВАЛЮТНОМУ РИНКУ

Оксана ЯКОВСЬКА,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування», Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ЖИГАР,*
кандидат економічних наук, доцент Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

Зміни в структурі валютного ринку, пов’язані з розвитком цифрових валют**,** блокчейн-технологій та фінансових технологій (фінтех), вимагають перегляду існуючих підходів до регуляції валютного ринку. Технологічні інновації, такі як криптовалюти, цифрові валюти центральних банків (CBDC) та новітні фінансові технології, створюють нові можливості та виклики для традиційних регуляторів. Виникає необхідність розробки нових стандартів та інструментів регулювання, щоб забезпечити стабільність, прозорість і безпеку фінансових систем на глобальному та національному рівнях.

Виклики для регуляторної політики**.** Оскільки технології блокчейн, криптовалюти та фінтех розвиваються швидше, ніж традиційне регулювання, регулятори стикаються з проблемою того, як ефективно адаптувати свої стратегії до цих швидко змінюваних умов. Зокрема, питання стосуються правового статусу криптовалют та їх інтеграції в національні економіки.

Цифрові валюти та фінансові технології мають глобальний характер, що означає, що національні регулятори повинні співпрацювати на міжнародному рівні для розробки загальних стандартів. Відсутність єдиного підходу до регулювання на міжнародному рівні може призвести до того, що окремі країни можуть стати «раєм для криптовалютних компаній», де регулювання є м'яким або відсутнє [3].

Блокчейн-технології і криптовалюти підвищують рівень анонімності користувачів, що може сприяти незаконним операціям, таким як відмивання грошей, фінансування тероризму та ухилення від податків. Це ставить перед регуляторами завдання забезпечити баланс між інноваціями і безпекою.

Різні країни рухаються в напрямку впровадження цифрових валют центральних банків (CBDC) з різною швидкістю. Різноманіття підходів до їх регулювання та контролю може призвести до фінансової фрагментації, де країни з менш розвиненими регуляціями можуть не встигати за інноваціями.

Основні напрямки регуляторної політики.

Управління криптовалютами та блокчейном.

Оскільки криптовалюти все більше стають частиною міжнародної економіки, важливо розробити чіткі правила для їх використання. Регулятори повинні визначити правовий статус криптовалют (як товар, валюта чи інструмент інвестування) і забезпечити їх інтеграцію в існуючі фінансові структури.

Проблема сертифікації криптовалютних активів: для регулювання криптовалют і їх обміну на фіатні валюти важливо розробити стандарти, які дозволяють перевіряти їхню легітимність і безпеку.

Важливим аспектом є також захист прав споживачів на ринку криптовалют, забезпечення прозорості та справедливості транзакцій.

Цифрові валюти центральних банків (CBDC).

Більшість країн розглядають CBDC як інструмент для збереження контролю над національними валютами в умовах дедоларизації та зростання популярності криптовалют. Регулятори мають визначити, як цифрові валюти будуть взаємодіяти з традиційною фінансовою системою і як їх випуск та використання регулюватиметься [2].

Оскільки CBDC є цифровими версіями національних валют, їхнє регулювання повинно бути спрямоване на забезпечення стабільності фінансової системи, підтримання монетарної політики та боротьбу з інфляцією, а також забезпечення фінансової інклюзивності.

Врегулювання фінансових технологій (фінтех).

Враховуючи швидкий розвиток фінансових технологій, таких як платежні системи, платформи для онлайн-торгівлі, peer-to-peer кредитування та краудфандинг, регулятори повинні створювати нормативно-правову базу для забезпечення безпеки користувачів та стабільності фінансової системи.

Важливим є встановлення чітких правил для роботи фінансових технологій, щоб запобігти використанню цих систем для нелегальних операцій і забезпечити прозорість фінансових операцій.

Міжнародна співпраця в сфері регулювання.

Оскільки цифрові валюти та фінансові технології є глобальними за своєю природою, важливою частиною регуляторної політики є міжнародна співпраця. Вже існують ініціативи, такі як Група двадцяти (G20), Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк, які розробляють рекомендації та стандарти для регулювання цифрових валют [1].

Одним з таких стандартів є створення глобальних стандартів для криптовалют**,** включаючи антифінансові злочини (AML) і захист прав споживачів**.**

Перспективи розвитку регуляторної політики.

Для ефективного регулювання валютного ринку необхідно створити динамічну політику, що постійно адаптується до нових технологій і зберігає баланс між інноваціями та стабільністю фінансових систем. Це включає створення законодавчих ініціатив, спрямованих на регулювання криптовалют, забезпечення безпеки фінансових технологій та інституцій, які їх використовують.

Регулятори повинні створювати умови для розвитку інноваційних технологій (такі як блокчейн і CBDC), не допускаючи при цьому серйозних ризиків для фінансової стабільності та безпеки. Це може включати проведення тестових програм та пілотних проектів, щоб перевірити вплив нових технологій на економіку до їх широкомасштабного впровадження [4].

Продовження роботи над створенням глобальних стандартів регулювання криптовалют, блокчейн-технологій та фінтех буде важливим кроком у напрямку забезпечення стабільності та прозорості міжнародного валютного ринку. Міжнародні організації можуть визначати кращі практики, що дозволить знизити ризики для фінансових систем країн і стимулювати розвиток інновацій [5].

Одним із головних завдань регуляторної політики буде забезпечення фінансової безпеки в умовах цифровізації валютного ринку. Це передбачає створення належних систем контролю та моніторингу фінансових потоків, а також забезпечення захисту даних користувачів у фінансових транзакціях.

Перспективи регуляторної політики на валютному ринку передбачають постійну адаптацію до швидко змінюваного цифрового середовища. Основними завданнями регуляторів є забезпечення безпеки та стабільності фінансових систем, захист прав споживачів, а також стимулювання інновацій при збереженні контролю за фінансовими потоками. Міжнародна співпраця в регулюванні криптовалют, блокчейн-технологій і фінтех є ключовим аспектом для створення ефективної і стабільної глобальної фінансової екосистеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Додонов, Ю. І. Валютний ринок та його регулювання. Київ : Наукова думка, 2021. 220 с.*
2. *Крістіан, Ф. Криптовалюти: історія та економічний вплив. Нью-Йорк : Springer, 2018. 310 с.*
3. *Лукашенко, О. С. Тренди глобальної економіки і їх вплив на валютний ринок. Київ : ВД «Професіонал», 2022. 255 с.*
4. *Міжнародний валютний фонд (МВФ). Глобальний фінансовий стабільний звіт. Вашингтон, 2023. URL: https://www.imf.org/en/Publications/WEO*
5. *Міжнародна фінансова корпорація (IFC). Глобальні тренди фінансування валютних операцій. Вашингтон, 2021. URL : https://www.ifc.org*

ПОПИТ НА ВИЩУ ОСВІТУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЗРОСТАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

Олена ДЖОШІ,
кандидат технічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики Національного університету водного господарства та природокористування,

доцент кафедри економіки, обліку та фінансів Рівненського інституту Університету «Україна»

У тезах аналізується вплив цифровізації та глобалізації на зміну попиту на послуги вищої освіти в Україні. Визначено основні тенденції: зростання популярності дистанційного навчання, доступність іноземних онлайн-програм, зміщення фокусу з традиційних дипломів на гнучкі освітні траєкторії. Окреслено ключові виклики для українських ЗВО та надано рекомендації щодо адаптації до нових умов глобального освітнього ринку.

Ключові слова: вища освіта, цифровізація, попит, глобалізація, освітні платформи, університети України.

Вступ. Сучасні трансформації у сфері вищої освіти зумовлені стрімким розвитком цифрових технологій та посиленням глобальної конкуренції за абітурієнтів і студентів. Онлайн-освіта, масові відкриті онлайн-курси (МООС), навчальні платформи та іноземні університети стають серйозними

конкурентами традиційним українським вищим навчальним закладам. У таких умовах аналіз змін у попиті на освітні послуги набуває особливої актуальності.

Виклад основного матеріалу. Виклики, що стоять перед українськими університетами в сучасних умовах, є багатогранними і вимагають глибокого розуміння ключових термінів, які формують новий ландшафт вищої освіти. Попит на вищу освіту в цьому контексті слід розглядати не лише як кількість абітурієнтів, що вступають до ЗВО, а й як сукупність очікувань та вимог, що висуваються до освітніх послуг з боку студентів, роботодавців, держави та суспільства в цілому. Цей попит динамічно змінюється, вимагаючи від університетів не лише адаптації програм, а й перебудови всієї освітньої екосистеми відповідно до актуальних потреб ринку праці та викликів XXI століття.

Ключовим трансформаційним фактором є цифровізація. Це не просто переведення інформації в електронний формат, а докорінна інтеграція цифрових технологій в усі аспекти життєдіяльності університету: від навчального процесу та наукових досліджень до адміністративної роботи та взаємодії зі стейкхолдерами. В контексті попиту, цифровізація створює нові форми доступу до освіти (онлайн-курси, MOOCs, віртуальні лабораторії), змінює вимоги до цифрових навичок випускників та дозволяє персоналізувати навчальний процес. Водночас вона генерує виклики, пов’язані з необхідністю інвестування в IT-інфраструктуру, підвищенням цифрової компетентності викладачів та студентів, а також забезпеченням кібербезпеки [1−3].

Паралельно з цифровізацією, українські університети відчувають посилення глобальної конкуренції. Це означає, що вітчизняні заклади вищої освіти конкурують за студентів, викладачів, дослідницькі гранти та визнання не лише на національному, а й на міжнародному рівні. Абітурієнти мають ширший вибір, включаючи можливість навчання за кордоном, а міжнародні рейтинги та репутація університетів стають дедалі важливішими. В умовах глобальної конкуренції успішність університету залежить від його здатності пропонувати конкурентоспроможні, міжнародно визнані програми, залучати

талановитих студентів з різних країн та активно інтегруватися у світову освітню та наукову спільноту.

Цифровізація, попри всі виклики, відкриває безпрецедентні можливості для розширення доступу до освіти, підвищення її гнучкості та персоналізації. Українські університети можуть використовувати онлайн-платформи для залучення студентів з віддалених регіонів України та з-за кордону, а також для пропозиції програм безперервної освіти [4]. Впровадження інноваційних педагогічних методик, таких як використання віртуальної та доповненої реальності, штучного інтелекту для адаптивного навчання, дозволить не лише покращити якість освітнього процесу, а й зробити його більш привабливим для сучасного студента. Крім того, цифрові інструменти можуть значно оптимізувати адміністративні процеси, підвищивши ефективність управління університетом [5, 6].

Щодо зростання глобальної конкуренції, ключовою можливістю для українських університетів є активне включення в міжнародну освітню та наукову спільноту. Це передбачає не лише залучення іноземних студентів через маркетинг та розробку англомовних програм, а й поглиблення співпраці з провідними закордонними університетами. Спільні дослідницькі проекти, програми обміну, подвійних дипломів та навіть створення міжнародних освітніх хабів можуть значно підвищити міжнародну впізнаваність та конкурентоспроможність українських вишів. Важливо також зосередитись на формуванні унікальних освітніх ніш та спеціалізацій, які відповідають світовим трендам, але водночас спираються на наявні конкурентні переваги України, наприклад, у сфері ІТ, аграрного сектору чи відновлюваної енергетики.

Для успішної реалізації цих можливостей, українським університетам необхідно впровадити низку стратегічних рекомендацій. По-перше, це розробка та реалізація комплексних стратегій цифрової трансформації, що передбачають значні інвестиції в ІТ-інфраструктуру, програмне забезпечення та кібербезпеку. По-друге, необхідно постійно інвестувати в розвиток

викладацького складу, навчаючи їх новим цифровим компетенціям та інноваційним методикам викладання. По-третє, критично важливо посилити зв'язок між освітніми програмами та потребами ринку праці, залучаючи представників бізнесу до розробки навчальних планів та пропонуючи студентам можливості стажувань та практичного досвіду. Нарешті, держава повинна відігравати ключову роль у створенні сприятливого законодавчого та фінансового середовища для інновацій та міжнародної співпраці у сфері вищої освіти.

Висновки. Попит на послуги вищої освіти в Україні зазнає значного впливу з боку цифрових і глобалізаційних чинників. Це створює як ризики втрати частини абітурієнтів, так і нові можливості для модернізації освітнього процесу. Реакція університетів на ці виклики визначатиме їхню позицію у майбутньому ринку освітніх послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Арешонков В. Ю. Цифровізація вищої освіти: виклики та відповіді: Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Шляхи і механізми підвищення конкурентоспроможності університетів України» 19 листопада 2020 р. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2(2), 1-6. https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-2 URL: https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/106*
2. *Буйницька О. П., Варченко-Троценко Л. О., Грицеляк Б. І. (2020) Цифровізація закладу вищої освіти Освітологічний дискурс: електронне наукове фахове видання (28). с. 64-79. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31370/*
3. *Гуралюк А. Г. Цифровізація як умова розвитку системи освіти. Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка. Т.169 № 13 (2021): Тенденції розвитку вищої освіти. URL: https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/349*
4. *Манойленко Н. В., Кононенко С. О., Крамаренко Н. М. . Цифровізація освітнього процесу в умовах дистанційного навчання в закладах вищої освіти. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (201), (2021) С. 108-112. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-201-108-112 URL: https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1174*
5. *Савіцька В. В. Цифровізація освітнього процесу у закладах вищої освіти: ризики і перспективи в сучасних умовах. URL: http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/sciencemeans/article/view/10949*
6. *Сипченко О. Цифровізація вищої освіти як важлива вимога часу / О. Сипченко // Розвиток освітніх систем в умовах Євроінтеграційних трансформацій : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Чернівці, 26-27 трав. 2021 р. // МОН України [та ін.] ; за наук. ред. С. З. Романюк. Чернівці : ЧНУ, 2021. С. 276-281. URL: http://dspace.ddpu.edu.ua/ddpu/handle/123456789/671*

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НЕОБХІДНІ ДЛЯ ВІДОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Вікторія ХОМИЧ,
старший викладач кафедри економіки, обліку та фінансів Рівненського інституту Університету «Україна»

Військова агресія росії внесла значні зміни і корективи у ведення навчального процесу у вищих навчальних закладах. Це значною мірою торкнулося і змін у навчальних програмах та змін, що були внесені самим життям. Дистанційна форма навчання стала більш актуальною в умовах війни та постійних тривог. Військовий стан в Україні вніс свої нововведення і у процес ведення обліку, а відповідно і до підготовки здобувачів освіти при вивченні цих дисциплін.

Система вищої освіти виконує провідну роль у формуванні професійних компетентностей у підготовці фахівця. Важливим завданням освітнього процесу є врахування всіх законодавчих змін та особливостей стану ведення обліку, можливості застосувати свої знання та вміння, поглиблювати професійний рівень відповідно до вимог сьогодення.

Аналіз публікацій свідчить, що дана проблема висвітлена сучасними науковцями в розрізі окремих аспектів, зокрема: дослідження та порівняльний аналіз понять «компетентність» та «компетенція» (С. Шишов, М. Яворівська, Н. Кобзар) [2, с.84; 8, с.20; 9, с.143]; розвиток, проблеми та перспективи компетентнісного підходу у закладах вищої освіти (О. Плахотнік, О. Безносюк, О. Овчарук) [3, с.8; 4, с.203]; питання формування професійної компетентності в сучасних умовах (Т. Собченко) [5, с.278; 6 с.161; 7, с.283]; модель управління формуванням професійної компетентності, умови реалізації їх у закладах вищої освіти (І. Драч) [1, с.457].

Метою є дослідження методики формування професійних компетентностей при вивченні облікових дисциплін в умовах військового стану.

Введення військового стану та відповідні зміни у законодавстві призвели до збільшення чисельності здобувачів освіти – чоловіків. Відповідно, на ринку праці виникла гостра необхідність у фахівцях, які мали б відповідний практичний досвід роботи та теоретичні знання для роботи у військовій сфері. Бухгалтерський облік має практичне застосування в усіх галузях економіки, а відтак фахівц-бухгалтери мають змогу працевлаштування у різних підприємствах. Здобувачі освіти освоюють дану спеціальність і це надає їм можливість бути в майбутньому конкурентоспроможними фахівцями.

Робочі навчальні програми з облікових дисциплін, постійно доповнюються матеріалами практичного характеру, що дозволяє, зокрема, при викладанні навчального матеріалу ілюструвати його на прикладах, завданнях для поглиблення засвоєння знань. Дистанційна форма навчання сприяє формуванню аналітичного мислення здобувачами освіти, вмінню аналізувати зміни в законодавстві та використовувати отримані знання у роботі, здійснювати обліково – аналітичні процедури, перевіряти достовірність на економічну доцільність проведених господарських операцій, підвищувати рівень професійної підготовки, підтримувати належний обсяг знань. Сформовані професійні компетентності при вивченні облікових дисциплін застосовуються безпосередньо у професійній діяльності, для підвищення рівня кваліфікації, для здобуття суміжних спеціальностей.

Професійні компетентності, що формуються при вивченні облікових дисциплін повинні включати всі трансформаційні зміни в освітньому процесі. На нашу думку, професійні компетентності здобувачів освіти включають: підвищення професійної підготовки, адаптацію до динамічних змін законодавства та комп’ютеризації облікових процесів, здатність використовувати отримані знання у практичній діяльності, можливість ефективно виконувати свої професійні обов’язки, здатність використовувати практичний досвід для поглиблення та розширення знань, вміння адаптуватися до нових вимог при опануванні професійних знань, вміння

аналізувати ситуаційні завдання та знаходити шляхи їх вирішення, готовність до саморозвитку та самореалізації.

Відповідно до сучасних тенденцій у сфері освіти, процес викладання облікових дисциплін повинен враховувати актуальне законодавство, використовувати процеси автоматизації облікових процедур та первинних документів, формувати звітність, вести облікові регістри, проводити звірки, відповідати потребам, що диктуються ринком праці та вимогами сьогодення.

Отже, проаналізувавши формування професійних компетентностей здобувачів освіти при вивченні облікових дисциплін в умовах військового стану ми можемо дійти висновку, що професійні компетентності необхідно враховувати в освітньому процесі при розроблені робочих програм, лекційних та практичних занять. Побудова навчального процесу повинна ґрунтуватися на всеобізнаності, гнучкості та адаптації до викликів сьогодення та особливостей сучасних реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Драч І.І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи: теоретико-методичні засади : монографія. Київ : Дорадо- Друк, 2013. 456 с.*
2. *Кобзар Н. В. Поняття «компетентність», «компетенція» і «готовність до діяльності» в сучасній освітній парадигмі. Наук. вісник Донбасу. 2010. № 3. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2010_3_5 . (дата звернення: 06.07.2023).*
3. *Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ, 2004. С. 6–15.*
4. *Плахотнік О., Безносюк О. Компетентнісний підхід у ВНЗ: проблеми та перспективи. Наук. записки Кіровоград. держ. пед. ун-ту імені Володимира Винниченка. Сер. : Педагогічні науки. Кіровоград, 2013. Вип. 121(II). С. 202–207.*
5. *Собченко Т.М. Особливості навчання студентів-філологів в умовах інформатизації та цифровізації вищої освіти. Професійна освіта: методологія, теорія, технології. 2021. Вип. 13. С. 278–290. https://doi.org/10.31470/2415-3729-2021-13-278-290*
6. *Собченко Т. М. Підготовка майбутніх педагогів до інноваційної професійної діяльності. Педагогіка та психологія. 2020. Вип. 63. С. 159–167. DOI http://doi.org/10.34142/2312-2471.2020.63.17*
7. *Собченко Т. М. Формування професійної компетентності майбутніх учителів в умовах змішаного навчання. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Вип. 35, т. 5. С. 282–287. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-5-42*
8. *Шишов С. Поняття компетенції в контексті якості освіти. Дайджест педагогічних ідей та технологій. 2002. №3. С. 20–21.*
9. *Яворівська М. Порівняльний аналіз понять «компетенція» і «компетентність». Магістерський наук. вісник. Тернопіль: Тернопіль. нац. пед. університет ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 32. С. 142–145.*

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОБЛІКУ: ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ПРОЗОРІСТЬ

Людмила СЕВРУК,
старший викладач кафедри економіки, обліку та фінансів Рівненського інституту Університету «Україна»

завідувач відділення та навчально-виробничої практики, викладач вищої категорії Рівненського кооперативного економіко-правового фахового коледжу

Сучасне суспільство активно трансформується під впливом цифрових технологій. У XXI столітті цифрові технології стали рушійною силою трансформацій у всіх сферах суспільного життя.

Ефективна система обліку є запорукою прозорості управлінських процесів та підзвітності в усіх сферах економіки. Саме завдяки обліку можливо виявляти нераціональне використання ресурсів, запобігати корупційним ризикам та формувати довіру між державою, бізнесом і громадянами. Цифровізація обліку сприяє боротьбі з корупцією та покращенню інституційної довіри. Завдяки автоматизованим процесам, електронним слідам та прозорому доступу до фінансової інформації створюються умови, в яких корупційні дії стають значно складнішими для реалізації, а їх викриття – більш ймовірним.

Основні напрями цифрової трансформації системи обліку

- Електронний документообіг: перехід від паперових носіїв до цифрових баз даних, що забезпечують швидкість і доступність.
- Автоматизовані облікові системи (ERP, CRM): інтеграція обліку з бізнес-процесами.
- Блокчейн та цифрова ідентифікація: гарантії незмінності записів, захист від фальсифікацій.
- Хмарні технології: забезпечення гнучкого доступу до облікових даних незалежно від місця та часу.

Основні напрями реформування

1) Впровадження електронного документообігу та автоматизованих систем бухгалтерського обліку.

В Україні поступово впроваджуються такі платформи як M.E.Doc, Liga:REPORT, 1C, BAS, що значно підвищують рівень цифрової готовності підприємств. За оцінками Міністерства цифрової трансформації, електронний документообіг дозволяє скоротити витрати до 30% у порівнянні з традиційними методами.

2) Імплементація блокчейн-технологій для забезпечення незмінності даних.

Потенціал впровадження в Україні: застосування у державному обліку (реєстр нерухомості, соціальні виплати); використання в корпоративному середовищі – бухгалтерія, аудит, логістика; підвищення конкурентоспроможності IT-галузі через розробку вітчизняних рішень.

3) Стандартизація цифрових облікових процедур згідно з міжнародними нормами (IFRS, GAAP).

До основних аспектів стандартів належать: IFRS (International Financial Reporting Standards) – стандарти, що застосовуються у понад 140 країнах, акцентують увагу на прозорості, зіставності та підзвітності; GAAP (Generally Accepted Accounting Principles) – система стандартів, поширена у США, з більш деталізованим підходом до обліку.

Очікувані переваги цифровізації

1) Підвищення оперативності прийняття рішень завдяки доступу до актуальних даних у реальному часі. Автоматизовані системи обліку (наприклад, ERP) забезпечують миттєве оновлення інформації після кожної транзакції. Онлайн-доступ дозволяє керівникам переглядати фінансові та операційні показники без очікування фінального звіту. Аналітичні панелі (dashboard) інтегрують ключові індикатори, дозволяючи приймати рішення на основі динамічних даних, а не історичних записів.

2) Зменшення ризиків людських помилок та маніпуляцій з фінансовою інформацією. Автоматичні перевірки даних у системах бухгалтерського обліку знижують ймовірність помилок при введенні та обробці інформації. Протоколювання дій користувачів забезпечує прозорість: кожна операція має цифровий слід, що унеможливлює приховані зміни.

3) Забезпечення прозорості звітності для державних інституцій, громадськості та інвесторів. Забезпечення прозорості звітності – фундаментальна мета цифровізації системи обліку, що сприяє формуванню відкритої, відповідальної та ефективної економіки.

Соціокультурний вплив

1) Формування нової професійної культури обліку: орієнтація на цифрову грамотність та етичність. Цифрова грамотність, тобто здатність працювати з автоматизованими обліковими системами, розуміти принципи кібербезпеки та аналізувати дані в цифровому середовищі. Етика обліку, тобто дотримання принципів чесності, прозорості, конфіденційності та недопущення маніпуляцій із фінансовими даними.

2) Перехід до відкритого управління – як складова демократизації суспільства. Перехід до відкритого управління є не лише технологічним зрушенням, а потужним інструментом демократизації суспільства.

Приклад: Система *Open Data* в Україні надала змогу журналістам, громадським організаціям та бізнесу отримувати державну інформацію – від тендерів до екологічного моніторингу. Це посилило контроль, викрило численні порушення і стало каталізатором змін.

4) Підвищення інклюзивності через цифровий доступ до послуг та інформації. Підвищення інклюзивності через цифровий доступ до послуг та інформації є стратегічним напрямом цифровізації, що сприяє створенню рівних можливостей для всіх груп населення.

Приклад: Портал «Дія» об’єднав функції податкового обліку, бізнес-реєстрації, пенсійних сервісів – і все це в інтуїтивно зрозумілому інтерфейсі.

Завдяки йому мільйони українців отримали цифровий доступ до того, що раніше вимагало особистих візитів до установ.

Перспективи впровадження:

1) Активна участь держави у створенні нормативної бази та цифрової інфраструктури. Держава виступає не тільки як регулятор, але й як ініціатор змін, що формують основу для безперервного розвитку прозорих та ефективних фінансових механізмів.

2) Залучення бізнесу та освітнього сектору до формування цифрових компетентностей. Роль бізнесу у цифровізації наступна: інвестування в навчання співробітників: корпоративні програми підвищення кваліфікації з цифрового обліку, автоматизації, кібербезпеки; співпраця з IT-компаніями: впровадження передових рішень, адаптація систем до міжнародних вимог; участь у стандартизації: бізнес формує запит на прозорі облікові процедури, стимулює державу до реформ. Освітній сектор також відіграє важливу роль у впровадженні цифровізації. Приклад: Університети розробляють програми «Облік та аудит в цифровому середовищі», де студенти вивчають практичне застосування BAS, M.E.Doc, SAP.

3) Міжнародна кооперація у сфері облікових стандартів та кібербезпеки. Основними напрямами міжнародного співробітництва є гармонізація облікових стандартів – спільне впровадження норм IFRS та GAAP через міжнародні ініціативи та професійні об'єднання (IFAC, IASB); обмін технологіями та знаннями – співпраця у розробці автоматизованих облікових систем, алгоритмів виявлення фінансових порушень, обмін відкритим кодом; уніфікація політик кіберзахисту – встановлення узгоджених стандартів безпеки для цифрових бухгалтерських платформ – на кшталт ISO/IEC 27001, NIST Cybersecurity Framework.

Висновки. Цифровізація системи обліку є не лише інструментом технічної модернізації, а й каталізатором глибоких економічних та соціокультурних змін. Вона сприяє формуванню нової етики управління, зміцненню інституційної довіри, зменшенню корупційних ризиків та

розширенню громадської участі. Реформування облікових процедур через впровадження сучасних технологій, стандартизацію та міжнародну кооперацію створює фундамент для прозорої, ефективної та інклюзивної моделі розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бразілій Н. М., Ткаченко А. А., Здір В. А. Цифровізація системи обліку, звітності та оподаткування в сучасних економічних умовах. Фінанси, облік і правопорядок. 2023. № 48. С. 103–112. URL: https://doi.org/10.31388/2519-884X-2023-48-103-112*

2. *Подоляк Н. І. Проблеми і перспективи розвитку облікових технологій в умовах цифровізації економіки : кваліфікаційна робота. Тернопіль : Західноукраїнський національний ун-тет, 2024. 58 с.*

3. *Петченко М., Фоміна Т., Балазюк О., Смірнова Н., Лугова О. Аналіз тенденцій упровадження цифровізації та діджиталізації в бухгалтерський облік (український кейс). Фінанси, облік і правопорядок. 2023. № 1(48). С. 105–113. URL: https://ur.knute.edu.ua/bitstreams/86fdde7e-be2b-4083-bda5-a7e871a833e1/download*

4. *Чиж В. Облік у цифровій економіці. Черкаси : Черкаський державний технологічний університет, 2023. 112 с.*

РОЛЬ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ: ШЛЯХИ ЇХ ЗМЕНШЕННЯ

Софія ШАПОВАЛОВА,
здобувачка фахової передвищої освіти, Дубенська філія Університету «Україна»

Науковий керівник: *Марія ПШЕНИЧНА*,
кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і обліку Інституту економіки та менеджменту Університету «Україна»

Кредитний ризик є одним із найважливіших факторів, що впливають на стабільність банківської системи, оскільки кредитні операції забезпечують основну частину прибутків банків. Важливо своєчасно виявляти, оцінювати та мінімізувати цей ризик для підтримання фінансової стійкості банків і запобігання системним кризам.

Фінансова стійкість банку означає його здатність виконувати зобов'язання перед клієнтами, партнерами і державою навіть у кризових

умовах на ринку [2]. Погіршення якості кредитного портфеля негативно впливає на стійкість банку, викликаючи дефіцит ліквідності, втрату капіталу й зниження довіри клієнтів.

Кредитний ризик виникає через невизначеність платоспроможності позичальника. На нього впливають макроекономічні фактори, такі як інфляція, валютні коливання, рівень безробіття, а також мікрофактори, включаючи фінансовий стан, кредитну історію, наявність застави та галузь діяльності.

У банківській практиці існують різні класифікації кредитних ризиків за джерелами, характером виникнення та формою прояву. Такий поділ допомагає глибше аналізувати кожен тип ризику і реагувати на нього за допомогою спеціалізованих інструментів.

У дослідженні було обрано АТ КБ «ПриватБанк» як приклад установи з розвинутою аналітичною базою, великим кредитним портфелем і сучасною системою управління ризиками. Аналіз його фінансової звітності дозволяє встановити взаємозв'язок між рівнем кредитних ризиків і фінансовою стійкістю.

Дані про зміну обсягів активів, власного капіталу та показників надійності свідчать про поступове покращення фінансового стану банку у 2022–2023 роках [1]. Водночас високий рівень зобов’язань вимагає посиленої уваги до управління кредитними ризиками.

Оцінювання ризиків у банках включає як традиційні методи, такі як аналіз фінансових коефіцієнтів і кредитний рейтинг, так і нові підходи, такі як скоринг, стрес-тестування, використання Big Data та прогнозне моделювання. Комбінування цих методів дозволяє створити гнучку систему контролю.

Важливу роль в управлінні кредитними ризиками відіграє якісно організований процес скорингу позичальників. Цей процес дозволяє банку на етапі подання заявки оцінити рівень ризику, орієнтуючись на аналітику кредитної історії, доходів, виду зайнятості та інших значущих показників. Такий підхід сприяє прийняттю виважених кредитних рішень і знижує ризик надання проблемних кредитів.

Впровадження стрес-тестування стало невід'ємною частиною діяльності банків, які прагнуть підвищити свою стійкість перед зовнішніми потрясіннями [3]. Завдяки цьому інструменту фінансові установи здатні моделювати різноманітні сценарії, такі як падіння ВВП, девальвація валюти, зростання безробіття тощо. Результати тестування дозволяють вдосконалювати кредитну політику й формувати капітальні резерви на випадок негативних подій.

Автоматизація процесу оцінки позичальників також робить вагомий внесок у зменшення кредитного ризику. Цифрові платформи та банківські CRM-системи дозволяють скоротити час ухвалення рішень, знизити ймовірність людських помилок і швидко оновлювати дані про клієнтів. Автоматизовані алгоритми здатні самостійно оцінювати рівень ризику і надавати рекомендації менеджерам.

Важливим залишається і функціонування внутрішнього аудиту та служби комплаєнсу, які стежать за дотриманням банківських регламентів, перевіряють якість кредитного портфеля та запобігають системним помилкам у процесі кредитування. Міцна система внутрішнього контролю гарантує своєчасне виявлення загроз і відповідну реакцію на них.

До основних засобів зниження кредитного ризику належать диверсифікація кредитного портфеля, використання кредитних деривативів, страхування кредитів, залучення застави, реструктуризація проблемних боргів і створення резервів. Ці заходи допомагають уникнути значних втрат і зберегти платоспроможність.

Диверсифікація за галузями, строками та типами позичальників зменшує ризик одночасних великих втрат у випадку дефолтів [3]. Це є ключовим інструментом, що забезпечує банку гнучкість під час криз. Створення резервів під проблемні кредити дозволяє завчасно підготуватися до можливих втрат, не порушуючи загальної фінансової стабільності банку.

Водночас надлишкове формування резервів може знижувати ліквідність, тому важливо підтримувати оптимальний баланс. Кредитні деривативи, такі як кредитно-дефолтні свопи, забезпечують перерозподіл

ризиків між різними учасниками фінансового ринку, розширюючи можливості банку в управлінні складними фінансовими обставинами.

Сучасні ІТ-технології для управління ризиками, а також автоматизовані системи оцінки позичальників і аналізу портфеля забезпечують швидке прийняття обґрунтованих рішень і дозволяють оперативно реагувати на економічні зміни.

ПриватБанк продемонстрував здатність адаптуватися до викликів завдяки впровадженню цифрових інструментів управління ризиками, включаючи аналіз великих обсягів даних та інтеграцію систем раннього попередження про прострочення.

Попри позитивну динаміку показників, загальноекономічна нестабільність, воєнні конфлікти та коливання валютного курсу залишаються значними зовнішніми ризиками. Це вимагає перегляду підходів до управління ризиками на рівні банківської системи.

Дослідження свідчать, що фінансова стійкість банку значною мірою залежить від ефективності та системності у застосуванні методів оцінки та зменшення кредитних ризиків. Поєднання традиційних та інноваційних інструментів підвищує здатність банку адаптуватися до ринкових змін.

Таким чином, комплексний підхід до управління кредитними ризиками має бути основою стратегії кожного банку, що прагне залишатися конкурентоспроможним, зберігати довіру клієнтів і стабільно працювати навіть в умовах високої економічної турбулентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Мазурак Р. Р. Управління депозитними ресурсами банку за матеріалами АТ КБ «ПриватБанк» : магістерська робота. 2021. URL: http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/1140 (дата звернення: 11.04.2025).

2. Національний банк України. Національний банк оприлюднив підхід до стрес-тестування банків у 2019 році. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-oprilyudniv-pidhid-do-stres-estuvannya-bankiv-u-2019-rotsi (дата звернення: 11.04.2025).

3. Малафєєв Т. Р., Жигунов О. С. Оцінка використання інструментарію антикризового управління АТ КБ «Приватбанк». Вісник Університету банківської справи. 2018. № 3(33). С. 110–115. URL: https://doi.org/10.18371/2221-755x3(33)2018164555 (дата звернення: 11.04.2025).

СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ «БРУДНИХ» КОШТІВ В УКРАЇНІ

Євгенія СРІБНА,
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і міжнародного бізнесу Національного університету водного господарства та природокористування

Ніна СТУПНИЦЬКА,
методист навчально-методичного відділу (ліцензування та акредитації) Рівненського державного гуманітарного університету

У сучасних умовах фінансовий моніторинг набуває особливої ваги як ключовий механізм виявлення та запобігання відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом. Актуальність теми зумовлена посиленням тіньових фінансових потоків, ускладненням схем легалізації коштів, а також зростанням загроз економічній безпеці держави. Попри формування нормативної бази та створення інституційної інфраструктури, вітчизняна система фінансового моніторингу досі стикається з низкою викликів – від фрагментарності аналітики до недостатньої міжвідомчої взаємодії. Метою дослідження є аналіз еволюції підходів до фінансового моніторингу в Україні та оцінка його ефективності у протидії легалізації злочинних доходів.

Поняття «відмивання коштів» має історичне походження, що сягає часів «сухого закону» в США, коли незаконні прибутки легалізувалися через мережі пралень [1]. У сучасній науковій та правовій площині термін означає процес надання правомірного вигляду активам, здобутим злочинним шляхом. У відповідь на зростаючу загрозу криміналізації економіки в багатьох країнах було запроваджено системи фінансового моніторингу. В Україні формування національної системи фінансового моніторингу розпочалося на початку XXI століття в контексті адаптації до міжнародних стандартів боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму [2]. Незважаючи на

нормативну розвинутість, практика її застосування потребує подальшого удосконалення.

Попри формальну наявність законодавчої бази, реалізація фінансового моніторингу в Україні супроводжується низкою системних проблем. Серед них – фрагментарність міжвідомчої координації, недостатня інтеграція баз даних, обмежений доступ до оперативної фінансової інформації, а також формальний підхід до аналізу підозрілих транзакцій. Крім того, значна частина нелегальних фінансових операцій залишається поза полем зору через недосконаліть методик ризик-орієнтованого підходу. Практика засвідчує: без належного аналітичного супроводу та якісної підготовки кадрів система моніторингу перетворюється на формальність, не здатну ефективно запобігати легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

В умовах повномасштабної війни ефективність фінансового моніторингу набуває критичного значення. Воєнна економіка формує нові виклики: зростає ризик тінізації оборонних закупівель, посилюється загроза використання незаконних фінансових потоків для фінансування диверсійної діяльності чи обходу санкцій. У таких обставинах надзвичайно важливо забезпечити оперативний обмін інформацією між суб’єктами первинного та державного фінансового моніторингу, а також адаптувати національну систему до режиму підвищених ризиків. Запровадження сучасних цифрових інструментів виявлення підозрілих транзакцій, посилення аналітичної спроможності та незалежного контролю є необхідною умовою не лише економічної безпеки, а й захисту національного суверенітету в цілому.

Для підвищення ефективності фінансового моніторингу в Україні доцільно посилити міжвідомчу взаємодію, впровадити єдині цифрові платформи обміну даними та вдосконалити ризик-орієнтовані алгоритми виявлення підозрілих транзакцій. Важливою складовою також є системне підвищення кваліфікації фахівців у сфері фінансового моніторингу та створення умов для незалежного аналітичного супроводу. Послідовна імплементація міжнародних стандартів FATF, забезпечення прозорості

фінансових потоків і законодавча конкретизація повноважень ключових суб'єктів моніторингу дозволять не лише знизити обсяг тіньових операцій, а й зміцнити довіру до фінансової системи загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Financial Crime Academy. The History of Money Laundering. Financial Crime Academy. URL: https://financialcrimeacademy.org/the-history-of-money-laundering-2/

2.Вовчак О. Д., Єндоренко Л. О. Інституційно-правові аспекти становлення і розвитку системи фінансового моніторингу в Україні // Вісник Університету банківської справи. 2021. № 1 (40). С. 19–25.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Володимир КОКОЛЮК,
здобувач вищої освіти, Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»

Науковий керівник: *Марія ДАЦЮК-ТОМЧУК,*
кандидат економічних наук, професор Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

Банківський сектор є однією з ключових ланок фінансової системи будь-якої країни, і Україна не є винятком [1]. Він виконує критично важливі функції з акумуляції заощаджень, кредитування бізнесу та населення, забезпечення платіжних розрахунків та сприяння інвестиційній діяльності. Ефективний та стабільний банківський сектор є фундаментом для економічного зростання, залучення інвестицій та підвищення добробуту громадян. Від його здатності адаптуватися до змін, впроваджувати інновації та підтримувати фінансову стабільність залежить стійкість усієї економіки країни.

Останні роки стали періодом значних трансформацій для ринку банківських послуг в Україні [2]. Повномасштабне військове вторгнення росії стало безпрецедентним шоком, що спричинило значні потрясіння для фінансової системи. Банки зіткнулися з необхідністю адаптації до роботи в

умовах воєнних дій, включаючи релокацію відділень, забезпечення безперебійності операцій, управління кредитними ризиками та підтримку клієнтів. Паралельно з цим, триває стрімкий процес діджиталізації банківських послуг. Пандемія COVID-19 та загальносвітові технологічні тренди прискорили впровадження онлайн-банкінгу, мобільних додатків, безконтактних платежів та інших цифрових інструментів. Ці зміни вплинули як на спосіб надання та отримання банківських послуг, так і на структуру ринку, конкуренцію та вимоги до кваліфікації банківських працівників.

Наше дослідження спрямоване на виявлення ключових тенденцій, проблем та можливостей, що існують на ринку. На основі проведеного аналізу буде зроблена спроба окреслити потенційні перспективи розвитку банківського сектору в середньостроковій та довгостроковій перспективі, враховуючи геополітичну ситуацію, технологічні інновації та потреби української економіки.

За останні роки ринок банківських послуг в Україні пережив значну консолідацію [3]. Кількість діючих банків помітно скоротилася внаслідок як очищення ринку Національним банком України (НБУ), так і через наслідки економічних криз та військової агресії. У цьому контексті чітко простежується тенденція до зміцнення позицій системно важливих банків, зокрема державних ПриватБанку та Ощадбанку. Їх розгалужена мережа, значна клієнтська база та державна підтримка забезпечують їм лідерські позиції за основними показниками, такими як активи, депозити та кількість клієнтів. Водночас, окремі приватні банки також демонструють стійкість та розвиток, знаходячи свої ніші на ринку.

Однією з ключових тенденцій розвитку ринку є стрімке зростання популярності онлайн-банкінгу та різноманітних фінтех-послуг [4]. Споживачі все більше віддають перевагу дистанційному обслуговуванню, можливості здійснювати платежі, перекази, відкривати депозити та отримувати кредити онлайн, без необхідності відвідування фізичних відділень. Розвиток мобільних додатків банків, поява нових фінтех-компаній з інноваційними платіжними

рішеннями, сервісами онлайн-кредитування та іншими фінансовими інструментами суттєво змінюють ландшафт ринку. Це створює як нові можливості для банків щодо оптимізації витрат та розширення клієнтської бази, так і виклики, пов'язані з конкуренцією з боку небанківських установ та необхідністю забезпечення високого рівня кібербезпеки.

Національний банк України відіграє ключову роль у підтримці стабільності та розвитку ринку банківських послуг [5]. Протягом останніх років, особливо в умовах воєнних дій, НБУ вжив низку важливих заходів для забезпечення безперебійної роботи банківської системи, підтримки ліквідності, контролю за валютним курсом та захисту прав споживачів фінансових послуг. Регулятор оперативно реагував на кризові ситуації, впроваджував тимчасові обмеження та пруденційні нормативи для мінімізації ризиків. Політика НБУ спрямована на підвищення стійкості банківського сектору, зміцнення довіри вкладників та створення сприятливих умов для подальшого розвитку ринку банківських послуг в Україні.

Повномасштабна війна, що триває в Україні, є основним фактором, який визначає високий рівень ризиків для банківського сектору [6]. До них належать кредитні ризики, пов’язані зі зниженням платоспроможності позичальників як фізичних, так і юридичних осіб, операційні ризики, спричинені порушенням звичайної діяльності та кібератаками, а також ринкові ризики, пов’язані з волатильністю валютного курсу та процентних ставок. Невизначеність щодо тривалості та наслідків війни створює значні труднощі для прогнозування та управління цими ризиками.

Окупація частини території України призвела до втрати банківських відділень та інфраструктури на цих територіях [7]. Банки зіткнулися з необхідністю припинення діяльності, евакуації персоналу та збереження активів у складних умовах. Це не лише завдало прямих фінансових втрат банківським установам, але й ускладнило доступ населення та бізнесу на цих територіях до банківських послуг, негативно вплинувши на економічну активність. Військові дії та економічна нестабільність можуть призвести до

зниження довіри клієнтів до банківської системи [8]. У періоди невизначеності люди схильні до зняття депозитів та утримання готівкових коштів, що створює тиск на ліквідність банків. Відновлення та зміцнення довіри клієнтів є важливим завданням для банківського сектору, що вимагає прозорості, надійності та ефективної комунікації з громадськістю.

Цифрова трансформація залишатиметься ключовим трендом розвитку ринку банківських послуг в Україні [9]. Очікується подальше впровадження технологій, що спрощують та прискорюють взаємодію клієнтів з банками. Відкриття рахунків онлайн стане ще більш зручним та безпечним, чат-боти на основі штучного інтелекту (AI) будуть надавати клієнтську підтримку 24/7 та допомагати у вирішенні стандартних питань. Банки також активно використовуватимуть AI для аналізу даних, персоналізації пропозицій, виявлення шахрайства та оптимізації внутрішніх процесів. Розвиток мобільних застосунків та онлайн-платформ продовжить розширювати спектр доступних послуг та підвищувати їхню зручність для користувачів.

Впровадження концепції відкритого банкінгу, яка передбачає надання клієнтами згоди на обмін їхніми фінансовими даними між різними постачальниками платіжних послуг через стандартизовані API (інтерфейси прикладного програмування) [10], відкриває нові перспективи для розвитку ринку. Open banking сприятиме появі інноваційних фінансових продуктів та послуг, покращить конкуренцію та надасть клієнтам більше контролю над їхніми даними. Це може призвести до інтеграції банківських послуг з іншими платформами та сервісами, створення персоналізованих фінансових рішень та підвищення ефективності платіжних систем.

Після завершення війни та стабілізації економічної ситуації очікується зростання інтересу з боку іноземних інвесторів до українського банківського сектору [11]. Залучення іноземного капіталу може сприяти підвищенню рівня капіталізації банків, впровадженню передових технологій та управлінських практик, а також посиленню конкуренції на ринку. Розвиток міжнародних партнерств та співробітництво з іноземними фінансовими установами також

може відкрити нові можливості для українських банків щодо розширення спектру послуг та виходу на міжнародні ринки.

Ринок банківських послуг в Україні демонструє значну здатність до адаптації у відповідь на безпрецедентні виклики, спричинені військовою агресією та економічною нестабільністю. Незважаючи на скорочення кількості установ та значні операційні труднощі, системно важливі банки зберегли свою стійкість, а Національний банк України відіграв ключову роль у стабілізації ринку.

Основним вектором подальшого розвитку банківського сектору є безперервна діджиталізація та впровадження інноваційних технологій. Зростання популярності онлайн-банкінгу та розвиток фінтех-послуг відкривають нові можливості для підвищення ефективності, зручності та доступності банківських послуг для населення та бізнесу.

За умови стабілізації політичної та економічної ситуації в країні, а також успішної реалізації реформ, можна очікувати активного зростання ринку банківських послуг та підвищення його конкурентоздатності. Залучення іноземних інвестицій та розвиток міжнародного співробітництва можуть стати додатковими драйверами зростання та сприяти інтеграції українського банківського сектору до європейської фінансової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Іванов П. П. Роль банківського сектору в економічному розвитку. Київ: Економічна думка, 2020. 224 с.

2.Сидоренко О. В., Коваленко І. С. Вплив макроекономічних факторів та діджиталізації на ринок банківських послуг України. Вісник Національного банку України. 2023. № 3. С. 45–58.

3.Національний банк України. Звіт про фінансову стабільність за грудень 2024 року. Київ: НБУ, 2024. 76 с.

4.Петрова Н. М. Онлайн-банкінг як фактор трансформації банківської системи. Фінанси України. 2022. № 10. С. 78–89.

5.Про Національний банк України: Закон України від 20 трав. 1999 р. № 679-XIV (зі змін.).

6.Мельник С. А. Управління ризиками в банківському секторі в умовах воєнних дій. Банківська справа. 2023. № 7. С. 21–32.

7.Кабінет Міністрів України. Постанова про заходи щодо захисту фінансової системи в умовах воєнного стану. 2022.

8.Гончарук В. І. Довіра населення до банківської системи: фактори впливу та шляхи зміцнення // Економіка та суспільство. 2021. № 25. С. 112–119.

9.Ткаченко Р. Б., Лисенко А. П. Цифровізація банківських послуг: сучасний стан та перспективи розвитку. Інноваційна економіка. 2024. № 4. С. 67–76.

10.Директива (ЄС) 2015/2366 Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку (PSD2).

11.Міністерство фінансів України. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2030 року. Київ: Мінфін, 2025. 48 с.

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ОСНОВА РОЗРОБКИ ПРОГРАМИ МАРКЕТИНГУ ПІДПРИЄМСТВА

Аліна ДУБОВСЬКА,
здобувачка освітнього ступеня магістр спеціальності 051 Економіка, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Віра РУБАН,*
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, обліку та фінансів Рівненського інституту Університету «Україна»

В умовах зростаючої турбулентності ринкового середовища, посилення конкурентної боротьби та швидкої зміни споживчих переваг, стратегічне планування перестає бути формальністю, перетворюючись на критично важливий інструмент забезпечення стійкого розвитку та конкурентоздатності підприємства. Недостатня увага до стратегічного аналізу та прогнозування неминуче призводить до неефективних маркетингових рішень, втрати ринкових можливостей та розпорошення ресурсів [1].

Метою нашого дослідження є поглиблене обґрунтування визначальної ролі стратегічного планування як «наріжного каменю» для розробки результативної програми маркетингу, здатної забезпечити не лише короткострокові продажі, але й довгострокові конкурентні переваги.

Головною ідеєю нашого дослідження є положення про те, що глибокий та всебічний стратегічний аналіз є фундаментом для розробки обґрунтованої й дієвої програми маркетингу, яка враховує як зовнішні ринкові чинники, так і внутрішні можливості підприємства.

Необхідно зазначити, що відсутність чітко визначених стратегічних цілей та недостатнє розуміння ринкової кон'юнктури, які є наслідком ігнорування стратегічного планування, неминуче призводять до хаотичних та малоефективних маркетингових зусиль.

Процеси сегментування ринку, вибору цільових сегментів та позиціонування продукту є безпосередніми наслідками стратегічного аналізу ринкових можливостей та потреб споживачів.

Стратегічне планування забезпечує інтеграцію маркетингової стратегії із загальною, оптимізуючи розподіл ресурсів та спрямовуючи функціональні підрозділи на досягнення спільних цілей.

Обґрунтуванням викладених ідей слугує той факт, що стратегічне планування надає системний підхід до аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, виявляючи ключові фактори впливу на його маркетингову діяльність. Визначення місії та цілей підприємства в рамках стратегічного планування є відправною точкою для формування маркетингових цілей та стратегій їх досягнення.

Таким чином, механізм впливу стратегічного планування на ефективність маркетингу полягає у забезпеченні інформаційної бази для прийняття обґрунтованих маркетингових рішень. Стратегічний аналіз дозволяє виявити ключові тенденції ринку, оцінити потенціал зростання, визначити сильні та слабкі сторони підприємства, а також ідентифікувати можливості та загрози з боку конкурентів [4]. На основі цих даних формуються чіткі маркетингові цілі, які є вимірними, досяжними, релевантними та обмеженими в часі (SMART-цілі). Стратегічне планування допомагає визначити найбільш ефективні маркетингові стратегії та тактики для досягнення цих цілей, оптимізуючи використання маркетингового бюджету та інших ресурсів. Зокрема, глибоке розуміння споживчої поведінки, виявлене в процесі стратегічного аналізу, дозволяє розробити більш переконливі маркетингові комунікації, підвищуючи їхню ефективність та зменшуючи витрати на неефективні канали. Крім того, стратегічне планування сприяє

своєчасному реагуванню на зміни ринкової кон'юнктури та дії конкурентів, дозволяючи підприємству адаптувати свою маркетингову стратегію та зберігати конкурентні переваги.

Як приклад важливості стратегічного планування для маркетингу можна навести підходи, описані в працях Котлера Ф. [5], щодо аналізу потреб споживачів та дій конкурентів перед виходом на ринок. Стратегічне планування дозволяє підприємству визначити оптимальні сегменти ринку, як це підкреслюється в навчальному посібнику Бурцевої Т. А. та ін. [2]. Інтернет-ресурси, такі як «Записки маркетолога» [3], також підкреслюють важливість стратегічного підходу до формування маркетингових планів.

Основним результатом нашого дослідження є поглиблене обґрунтування критичної ролі стратегічного планування як ключового фактора, що визначає ефективність розробки та реалізації маркетингової програми підприємства, забезпечуючи його адаптивність до ринкових змін та досягнення стійких конкурентних переваг.

Теоретична цінність нашого дослідження полягає у розширенні розуміння механізмів впливу стратегічного планування на результативність маркетингової діяльності, а практична – у наданні конкретних прикладів успішного та неуспішного застосування стратегічного підходу, які можуть бути використані підприємствами для оптимізації своїх маркетингових стратегій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бутко М. Стратегічний менеджмент. К.: Центр учбової літератури, 2016. 376 с.*
2. *Бурцева Т. А. Управління маркетингом: навчальний посібник. Т. А. Бурцева, В. С. Сизов, О. А. Цень. К.: Знання, 2015. 271 с.*
3. *Записки маркетолога. URL: http://www.marketch.ru/marketing_dictionary/m/abc_marketing_strategy/index.php.*
4. *Стратегічний маркетинговий план. Відмінності планів і процедур розробки. URL: http://bmanager.ru/articles/strategicheskij-marketingovyj-plan-razlichiya-planov-i-procedur-razrabotki.html .*
5. *Котлер Ф. Основи маркетингу: Пер. з англ. К.: Вільямс, 2012. 751 с.*

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Віктор МАТВІЙЧУК,
здобувач освітнього ступеня бакалавр спеціальності «Підприємництво та торгівля», Національний університет водного господарства та природокористування

Науковий керівник: *Ольга СТАХІВ,*
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу Національного університету водного господарства та природокористування

У сучасних умовах цифровізації економіки підприємства будівельної сфери фахівці зосереджені на необхідності переосмислення своїх стратегій розвитку відповідно до нових технологічних викликів. Зростаюча конкуренція, зміни у запитах споживачів, діджиталізація процесів проєктування, управління та обслуговування потребують переходу від традиційних моделей функціонування до інноваційних рішень, заснованих на цифрових інструментах. Впровадження таких рішень, як мобільні застосунки, хмарні сервіси, системи управління будівництвом та аналітичні платформи, відкриває нові можливості для підвищення ефективності, прозорості та гнучкості підприємств. У цьому контексті надзвичайно важливим є визначення стратегічних орієнтирів, які дозволять будівельним компаніям не лише адаптуватися до змін, а й забезпечити стабільний розвиток, інноваційність і стійкість у довгостроковій перспективі.

В умовах стрімкої цифровізації бізнес-середовища, впровадження мобільного додатку на підприємстві, набуває стратегічного значення як ефективний інструмент управління будівельними проєктами. Зважаючи на складність координації численних процесів, притаманну будівельній галузі, особливо важливою є здатність оперативно обробляти інформацію, приймати обґрунтовані рішення та забезпечувати прозору взаємодію всіх учасників процесу [3, с.133].

Таблиця 1.

Основні переваги впровадження мобільного додатку для управління проектами на підприємстві будівельної галузі

№ п.п	Перевага	Опис
1.	Покращення управління проектами	Мобільний додаток дозволяє автоматизувати процеси розподілу завдань, моніторингу їх виконання та коригування графіків, це зменшує ймовірність помилок у плануванні та забезпечує своєчасне виконання робіт.
2.	Зниження витрат на комунікацію та контроль	Завдяки централізованому управлінню через додаток зменшується потреба у телефонних дзвінках, розсилках та зустрічах. Вся необхідна інформація доступна через мобільний додаток, що дозволяє зекономити ресурси підприємства.
3.	Прозорість для клієнтів	Клієнти можуть у реальному часі відслідковувати статус виконання робіт, що підвищує рівень їхньої задоволеності та лояльності до компанії. Взаємодія з клієнтами стає більш зручною та оперативною.
4.	Автоматизація звітності та аналізу ефективності	Додаток дозволяє автоматично формувати звіти про хід виконання робіт, знижує трудозатрати на підготовку документації та забезпечує більш точні дані для прийняття рішень.
5.	Покращення ефективності управління ресурсами	Мобільний додаток допомагає ефективно управляти ресурсами компанії (людськими ресурсами, технікою, матеріалами), знижуючи витрати та підвищуючи продуктивність завдяки автоматизації цих процесів.

Джерело: складено автором на основі [1-3].

Мобільний додаток, у цьому контексті, виступає засобом оптимізації управлінських і комунікаційних процедур, зниження витрат і підвищення рівня клієнтської довіри.

Вище (див. Табл.1) узагальнено ключові переваги впровадження мобільного додатку на підприємстві, що свідчать про його потенціал як каталізатора внутрішнього вдосконалення і стратегічного розвитку.

Впровадження мобільного додатку для управління проєктами та комунікацією з клієнтами є стратегічно доцільним рішенням для підвищення ефективності та продуктивності бізнес-процесів у будівельних компаніях. Діяльність у сфері реконструкції будівель, утеплення фасадів та виконання капітальних ремонтів супроводжується значною кількістю паралельних проєктів, що потребує чіткої координації між підрозділами та ефективної

взаємодії з клієнтами. За таких умов особливо актуальним є впровадження цифрових рішень, здатних оптимізувати організацію робочих процесів, знизити ризики помилок і затримок, а також підвищити рівень задоволеності клієнтів.

Мобільний додаток як інструмент автоматизації управлінських функцій дає змогу значно покращити управління проєктами, зокрема шляхом розподілу завдань, контролю їх виконання та оперативного коригування графіків. Це сприяє зменшенню впливу людського чинника та підвищенню точності виконання робіт.

Додатковою перевагою є зниження витрат на комунікацію, оскільки централізоване управління через додаток забезпечує доступ до актуальної інформації в реальному часі, це мінімізує потребу в телефонних дзвінках, розсилках і нарадах.

Крім того, додаток підвищує прозорість взаємодії з клієнтами: замовники можуть оперативно відстежувати хід виконання робіт, отримувати звіти та надавати зворотний зв’язок. Значну цінність становить і автоматизація звітності: додаток дозволяє формувати аналітичну інформацію для прийняття рішень, знижуючи навантаження на персонал і забезпечуючи об’єктивність оцінки. Нарешті, впровадження таких рішень сприяє ефективнішому управлінню ресурсами – матеріальними, технічними та трудовими – що позитивно позначається на продуктивності підприємства в цілому.

Отже, впровадження мобільного додатку як інструменту цифровізації управлінських процесів у будівельній сфері виступає не лише технологічною інновацією, а й стратегічним ресурсом, здатним забезпечити системні зміни в організації діяльності підприємства.

Завдяки підвищенню прозорості, оперативності прийняття рішень, оптимізації використання ресурсів і посиленню клієнтоорієнтованості, такі цифрові рішення створюють передумови для сталого розвитку, зростання продуктивності та зміцнення конкурентних позицій будівельних компаній в умовах динамічного ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Гринько Т., Гвініашвілі Т., Каліберда М. Стратегічне управління підприємством в умовах цифрової економіки. Економіка та суспільство. 2023. № 50. С. 71–76.

2.Терлецька Ю. О. Управління розвитком підприємства в умовах цифрової трансформації бізнесу. Економіка та суспільство. 2023. №54. С. 30–35.

3.Дубінін Д. Цифрова трансформація українських будівельних та проектних підприємств: перешкоди та можливості. Управління розвитком складних систем. 2023. №56. С.131–137.

ТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Марія ШАПОВАЛ,
викладач кафедри обліку, фінансів та права
Дубенської філії Університету «Україна»

У процесі створення в Україні власної системи освіти висунуто принципово нове соціально-психологічне замовлення на підготовку фахівця, який би відповідав сучасним науково-пізнавальним та соціально-економічним вимогам. Водночас був спеціалістом з фундаментальною психолого-педагогічною та гуманітарною підготовкою, постійно вдосконалював свої професійні якості та майстерність, умів сам здобувати знання та навчати інших. Процес професійного удосконалення, розвитку особистості має бути безперервним.

На такий підхід до формування професійної компетентності має орієнтувати держава та навчальні заклади всіх типів власності та підпорядкування.

Основною в системі освіти стає ідея та пріоритетність психолого-педагогічних, соціально-мотиваційних факторів і загальнолюдських цінностей, переорієнтація методів освіти на особистість, на її активну пізнавальну позицію як суб’єкта навчання, методологічне, дидактичне та методичне забезпечення навчального та виховного процесу в закладі освіти.

Формування компетентностей сучасного фахівця, поглиблення їх ролі у професійній діяльності дасть змогу майбутньому спеціалісту усвідомити

ступінь сформованості цих характеристик та компетентностей на певному етапі професійного становлення та самовизначення. Відтак, визначити шляхи та засоби подальшого розвитку позитивних якостей та викорінення власних негативних якостей.

Вдосконалюючи навчально-виховний процес в освітньому закладі, необхідно насамперед здійснити якісне покращення навчально-освітніх послуг. Ця система має здатність не лише дати можливість студенту здобути відповідні знання, а й розвинути особистісні та професійно значущі якості. Нині система освіти має бути спрямована на: сприяння гармонійному розвитку студента, розкриття його творчого потенціалу, актуалізації його як особистості та громадянина своєї держави. Ось чому, трансформуючи педагогічний процес у фаховій освіті, держава має зміцнити акценти: перейти від процесу лише надання фахових знань з певних дисциплін до процесу впливу на розвиток особистості студентів, до набуття ним навичок, вмінь та знань в галузях міжособистісних та соціальних відносин.

Процес соціального та особистісного зростання фахівця відбувається через призму самовдосконалення й саморозвитку, чого можна досягти використовуючи тренінгові технології. Соціальне та особистісне зростання студента відбувається завдяки впливу на мезо-, мікро-, макросередовища, в якому він перебуває під час навчання в педагогічному коледжі.

Майбутній фахівець має мати чітке уявлення про те, що самовдосконалення – це глибокий особистісний процес, який не передбачає застосування стереотипів, шаблонів, директивних вказівок і жорстких цілей. Зміст процесу вдосконалення може залежати від віку та індивідуальних особливостей конкретного індивіда, характеру його професійної діяльності, на нього також впливає рівень керівництва процесом та обсяг вимог.

Разом з тим, як показують психологічні дослідження та практичний досвід, здійснюючи аналіз процесу самовдосконалення, слід зробити певні висновки, про те що, учасники тренінгу займаються самовдосконаленням за такими головними напрямами:

– розширення власних переконань, моральності, розвиток професійно значущих якостей, позиційної та світоглядної визначеності;

– вдосконалення організаційних та комунікативних здібностей;

– формування педагогічної, психологічної та загальної культури, фізичних та естетичних якостей;

– постійне поновлення знань, удосконалення власних практичних знань, вмінь та навичок;

– формування навичок постійного самовдосконалення та саморозвитку, стійкої мотивації до успішної діяльності;

– вироблення вмінь керувати своїм емоційним станом та поведінкою, оволодіння прийомами та методами емоційного інтелекту та емпатії;

– удосконалення здібностей та умінь до творчої діяльності.

Професійно-орієнтований тренінг – це один з найкращих методів розвитку та удосконалення набутих професійно значущих якостей та навичок студентів. Ці професійні та соціально значущі навички є обов'язковими компонентами комунікативної компетентності майбутнього випускника навчального закладу. До даного переліку входять навички комунікації з оточуючими, орієнтація в проблемах партнера, вирівнювання емоційного напруження при спілкуванні, узгодження та аргументація інтересів, здібності до проведення дискусій та засідань. А комунікативну компетентність, ми розглядаємо, як необхідну умову особистісного зростання та соціальної зрілості студента.

Під час тренінгового заняття, особа, яка перебуває у незвичних для себе умовах, коли вона позбавлена звичайної для себе психологічної опори, починає бачити себе в іншому світлі та під іншим кутом зору. Так, починаючи з першого дискусійного діалогу, під час рольових ігор, студенти мають можливість розкрити свої психологічні проблеми та особливості. Зворотній зв'язок та допомога тренера, товаришів по групі роблять цей процес емпатійним та чуттєвим. Якщо при об'єктивно-суб'єктному зв'язку студенти мають можливість відчувати об'єктивну картину власної поведінки, то при

суб'єкт-суб'єктному зворотному зв'язку від учасників тренінгу, які здійснюють аналіз поведінки студента під час рольової гри, існує оцінювання дій учасника та виконується функція нормативного психолого-педагогічного контролю.

Під час тренінгових занять ми намагаємося розвивати у студентів комунікативні та організаційні навички та уміння. Отже, достатній та високий рівень сформованості комунікативних та організаційних навичок та умінь має досить суттєвий вплив на формування у фахівців таких професійно значущих якостей. З-поміж них: організованість, тактовність, уважність, комунікабельність, толерантність, вихованість, щирість, колективізм, цілеспрямованість, які є надважливими у професійній діяльності майстра своєї справи. Варто пам'ятати, що використання певного прийому чи інструменту матиме успіх лише в руках професіонала, який вміє гармонійно поєднувати власні емоційні відчуття з розумінням проблемних ситуацій іншої особи, має навички знаходження найсприятливішого часу для взаємодії з усіма учасниками навчання.

Отже, під час тренінгу викладач має сприяти тому, щоб вмотивувати студенів навчитися глибоко здійснювати рефлексію своєї діяльності, побачили беззаперечну користь для себе в тому, щоб розбиратися в особливостях своїх відносин з учнями і викладачами, в своїй майбутній професії та в способі отримання нових знань та компетентностей.

Під час тренінгових зустрічей варто організувати між учасниками активний обмін досвідом, створити умови для певних випробувань в штучно створених ситуаціях, знаходження нових способів діяльності, відбір вдалих прийомів та відмова від неефективних й застарілих методів навчання. Студент може виконувати роль та перевтілитися у критика, викладача, глядача, художника і т. д. та пережити нові для себе стани. При цьому інші студенти здійснюють оцінку його дії, в чому він має ефект і в чому – він був неуспішним. І відповідно на основі цих оцінок можна зробити перебудову власної професійної діяльності.

Під час тренінгу учасник має можливість подивитися на себе з боку, ніби «в дзеркалі» професійних оцінок та думок інших людей, зробити аналіз своєї діяльності та обговорити результати. Спостерігаючи за діями, які здійснюють інші учасники, він має можливість здійснити порівняння рівня своїх професійних вмінь, навичок та знань, зробити прогноз їх ефективності та результативності.

У цілому, отримавши оцінку від учасників тренінгу та спостерігаючи за їх діяльністю, у майбутнього фахівця формується вміння діяти певним чином у різних життєвих ситуаціях, коригування та зміна їх для отримання оптимального результату, що стає запорукою формування адекватної професійної самооцінки.

Отже, мета тренінгу – не набуття знань, а засвоєння власних уявлень про навколишню дійсність, що допомагає пристосуватися до неї. Студенти докорінно переглядають свої уявлення про сенс та суть власної навчальної діяльності, навчаються адекватно здійснювати оцінку рівня своїх знань та навичок, оцінювати свої особистісні та професійні якості.

Головним мотивом участі в тренінгу є його ефективність, яка дозволяє не лише оцінити результати даного заняття, а й продумати та здійснити планування наступних зустрічей в рамках циклу тренінгів. Говорячи про оцінювання ефективності тренінгової технології, ми маємо на увазі констатувальний етап дослідження про якісний і кількісний стан або продукт діяльності в певній системі, про взаємозв’язок між її елементами та еталоном, чи відповідає вона певним показникам та критеріям, які виражаються у символічній та вербальній формах відповідно до певної школи. Ефективність може бути визначена тільки тоді, якщо є чітке конструювання кількісних та якісних критеріїв, чітко окреслені об’єктивні й суб’єктивні компоненти та одиниці їх вимірювання, що є підставою для порівняльного аналізу запланованих й досягнутих результатів.

Таким чином, системно застосовуючи означені вище методи оцінки певних досягнень тренінгу, тренер має можливість оцінити та проаналізувати його ефективність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вітвицька С. С. Студент як об'єкт педагогічної діяльності. Вісник ЖДУ, 2010. Вип.6. С.186–189.

2. Грибенюк Г. С. Розвиток спроможності спеціаліста до саморегуляції. Педагогіка і психологія. 2005. № 3. С. 89–98.

3. Зіньковський Ю., Адаменко Ю. Мотивація до навчання у професійній школі. Вища школа. 2017. № 12. С. 25–37.

4. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. Агенств», 2012. 200 с.

5. Мірошниченко О.А. Акмеологічні засади проведення психолого-педагогічних тренінгів для дорослих: навч.-метод.посіб. Житомир: Вид-во «Рута», 2019. 239с.

6. Мірошниченко О. А. Формування у сучасної молоді соціально значущих ідеалів і ціннісних орієнтацій. Вісник ЖДУ, 2020. Вип. 6. С. 69–72.

7. Мотивація навчальної діяльності студентів: монографія О. Васюк та ін. Київ: Компринт, 2018. 188 с.

8. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 48 с.

9. Чобітько М. Г. Технології особистісно-орієнтованої професійної освіти. Київ: Ніка-Центр, 2015. 88 с.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФОНДОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

Роман ЛІТВІНЧУК,
здобувач вищої освіти, Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»

Науковий керівник: *Марія ДАЦЮК-ТОМЧУК,*
кандидат економічних наук, професор Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

Фондовий ринок відіграє важливу роль у функціонуванні сучасної економіки, забезпечуючи механізм для залучення інвестицій та перерозподілу капіталу. Його розвиток є ключовим для стимулювання економічного зростання, підтримки процесів приватизації, розвитку корпоративного сектору та залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів. В умовах

євроінтеграційних прагнень України, формування ефективного та стабільного фондового ринку, що відповідає європейським стандартам, набуває особливої актуальності [1].

Становлення фондового ринку в Україні стало закономірним наслідком кардинальних економічних перетворень початку 1990-х років після здобуття незалежності [2]. Перехід від планової до ринкової економіки, необхідність роздержавлення власності та пошук ефективних механізмів залучення інвестицій зумовили створення перших елементів ринку цінних паперів. Прийняття перших законодавчих актів у цій сфері та заснування ключових інституцій, таких як Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР) та перші фондові біржі (Українська фондова біржа, ПФТС), стали відправною точкою у формуванні національного фондового ринку[3].

Основною метою даного наукового дослідження є комплексний аналіз процесу становлення та розвитку фондового ринку в Україні з моменту здобуття незалежності до сьогодення.

Перший етап становлення фондового ринку в Україні у 1990-х роках був визначальним у закладенні його основ [4]. Цей період характеризувався активним формуванням ключових елементів ринкової інфраструктури. Було створено перші фондові біржі, такі як Українська фондова біржа (УФБ) та ПФТС (Перша фондова торговельна система), які стали основними майданчиками для здійснення торгівлі цінними паперами. Паралельно розпочалося формування депозитарної системи, необхідної для обліку та зберігання цінних паперів, а також для забезпечення розрахунків за укладеними угодами. Створення Центрального депозитарію цінних паперів України стало важливим кроком у цьому напрямку. Крім того, з'явилися перші професійні учасники ринку – торговці цінними паперами, інвестиційні компанії та фонди, які здійснювали посередницькі функції та управління активами.

Ключовим аспектом становлення фондового ринку стало створення та інституційне оформлення основних учасників та регуляторів ринку. Як вже

згадувалося, були засновані перші фондові біржі, які забезпечили організацію торгівлі [5]. Розвиток депозитарної системи, включаючи Центральний депозитарій та мережу зберігачів, гарантував надійний облік прав на цінні папери та ефективність розрахунків. Особливу роль у становленні ринку відіграло створення державного регулятора – Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР), яка була покликана розробляти нормативно-правову базу, ліцензувати професійних учасників, контролювати їхню діяльність та захищати права інвесторів [3].

Держава відіграла визначальну роль у перші роки становлення фондового ринку в Україні. Через законодавчі ініціативи було створено правове поле для його функціонування. Держава виступила першим значним емітентом цінних паперів, зокрема через випуск приватизаційних сертифікатів та облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), які стали одними з перших ліквідних інструментів на ринку. ДКЦПФР, як державний орган, здійснювала регулювання та контроль за діяльністю учасників ринку, що було критично важливо для формування довіри та запобігання зловживанням на початковому етапі [3]. Таким чином, державна політика та безпосередня участь держави у формуванні пропозиції цінних паперів та регуляторного середовища мали вирішальне значення для запуску та первинного розвитку фондового ринку в Україні.

На сучасному етапі основними організованими майданчиками для торгівлі цінними паперами в Україні залишаються дві фондові біржі: Українська біржа (УБ) та ПФТС. УБ спеціалізується на торгівлі акціями та іншими інструментами фондового ринку, намагаючись залучити як вітчизняних, так і іноземних інвесторів [7]. ПФТС історично була орієнтована на торгівлю облігаціями, зокрема ОВДП, але також надає можливості для торгівлі акціями. Ключовими учасниками ринку є торговці цінними паперами (брокери, дилери), які забезпечують ліквідність та виконують операції за дорученням клієнтів. Серед інституційних інвесторів виділяються інвестиційні фонди, страхові компанії та недержавні пенсійні фонди (хоча їхня

роль залишається обмеженою). Важливу роль відіграє Центральний депозитарій цінних паперів, який здійснює облік та зберігання цінних паперів, а також забезпечує проведення розрахунків [8].

Структура сучасного фондового ринку України характеризується домінуванням боргових інструментів, зокрема облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) [9]. ОВДП є найбільш ліквідним та надійним інструментом, особливо в умовах нестабільної економічної ситуації та воєнних дій. Ринок корпоративних облігацій є менш розвиненим, хоча окремі великі українські компанії періодично здійснюють їх випуск. Ринок акцій залишається відносно невеликим та низьколіквідним. Кількість компаній, чиї акції торгуються на біржах, обмежена, а обсяги торгів значно нижчі порівняно з ринками розвинених країн. Ринок похідних фінансових інструментів в Україні розвинений слабо.

Сучасний фондовий ринок України стикається з низкою серйозних проблем, що стримують його повноцінний розвиток [10]. Однією з ключових проблем є низька ліквідність, особливо на ринку акцій та корпоративних облігацій. Недостатня кількість активних інвесторів та невеликі обсяги торгів ускладнюють купівлю та продаж цінних паперів без значного впливу на їхню ціну. Недовіра інвесторів, як внутрішніх, так і зовнішніх, залишається значною перешкодою. Вона зумовлена історичними факторами, макроекономічною нестабільністю, недостатнім захистом прав інвесторів та корупційними ризиками. Вплив повномасштабної війни став ще одним потужним негативним фактором. Військові дії призвели до різкого падіння активності на ринку, замороження значної частини інвестицій, зростання ризиків та відтоку капіталу. Невизначеність щодо майбутнього та високі воєнні ризики суттєво обмежують інвестиційну активність та перспективи розвитку фондового ринку в короткостроковій перспективі.

Однією з ключових перспектив розвитку є відновлення та активізація інтересу з боку іноземних інвесторів [11]. Це вимагає стабілізації політичної та економічної ситуації в країні, забезпечення прозорого та надійного

інвестиційного клімату, а також ефективного захисту прав інвесторів. Залучення іноземного капіталу сприятиме підвищенню ліквідності ринку, впровадженню міжнародних стандартів та кращих практик, а також стимулюватиме розвиток нових фінансових інструментів.

Подальша цифровізація фондового ринку є важливим напрямком розвитку. Впровадження сучасних торговельних платформ, технологій блокчейн, штучного інтелекту та інших фінтех-рішень може підвищити ефективність та прозорість торгівлі, знизити транзакційні витрати, розширити доступ до ринку для роздрібних інвесторів та залучити нове покоління учасників. Розвиток онлайн-платформ для інвестування та надання фінансових послуг також сприятиме зростанню інвестиційної активності [12].

Для сталого розвитку фондового ринку необхідне подальше удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази у відповідності до європейських стандартів [13]. Це включає посилення захисту прав міноритарних акціонерів, підвищення рівня корпоративного управління, боротьбу зі зловживаннями на ринку та забезпечення прозорості діяльності емітентів. Крім того, держава може впроваджувати заходи, спрямовані на стимулювання інвестиційної активності, зокрема через податкові пільги для інвесторів, підтримку розвитку інституційних інвесторів та програми підвищення фінансової грамотності населення.

Незважаючи на поточні труднощі, особливо пов’язані з воєнним станом, фондовий ринок України зберігає значний потенціал для подальшого розвитку. Потенціал зростання пов пов’язаний з майбутнім відновленням економіки, необхідністю залучення значних інвестицій для відбудови країни, а також з можливістю використання сучасних технологій та впровадження європейських стандартів регулювання. Ключовими факторами для повноцінного розвитку фондового ринку в Україні є системна та послідовна підтримка з боку держави, спрямована на удосконалення законодавчої бази, стимулювання інвестиційної активності та забезпечення захисту прав інвесторів. Водночас, відновлення та зміцнення довіри як внутрішніх, так і

зовнішніх інвесторів є критично важливим для залучення капіталу та підвищення ліквідності ринку. Лише спільні зусилля держави, регуляторів та учасників ринку зможуть забезпечити ефективне функціонування фондового ринку як важливого інструменту економічного зростання України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іванов П. П. Роль фондового ринку в економічному зростанні. Київ: Фінансова думка, 2021. 192 с.

2. Сидоренко О. В. Історія становлення фондового ринку України. Харків : Економіка плюс, 2019. 176 с.

3. Про Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку: Закон України від 30 жовт. 1996 р. № 448/96-ВР (зі змін.).

4. Петренко І. Перші кроки фондового ринку України. Львів: Ліга-Прес, 2017. 128 с.

5. Коваленко Н. М. Інституційна структура фондового ринку. Дніпро: Наука та освіта, 2020. 140 с.

6. Державне регулювання фондового ринку в Україні: монографія / за ред. В. М. Васильченка. Київ: КНЕУ, 2018. 284 с.

7. Українська біржа. Річний звіт за 2023 рік [Електронний ресурс]. 2024. Режим доступу: https://tsoua.com/wp-content/uploads/2024/07/Richnyj-zvit-za-rezultatamy-onitoryngu- vykonannya-TOV-%E2%80%9COperator-gazotransportnoyi-systemy-Ukrayiny%E2%80%9D-Programy-vidpovidnosti-za-2023-rik-.pdf

8. Центральний депозитарій цінних паперів. Про нас [Електронний ресурс]. 2024. Режим доступу: https://www.nssmc.gov.ua/for-market-participants/profuchasnykam/central-epositor

9. Облігації внутрішньої державної позики України: довідник інвестора. Міністерство фінансів України. Київ, 2023. 52 с.

10. Мельник С. А., Кравчук В. В. Сучасні проблеми розвитку фондового ринку України. Фінансові ринки і технології. 2022. № 2. С. 45–59.

11. Залучення іноземних інвестицій на фондовий ринок України: аналітичний звіт. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2024. 64 с.

12. Цифровізація фондового ринку: світовий досвід та перспективи для України. За ред. О. Г. Смирнова. Київ: Технології майбутнього, 2023. 148 с.

13. Удосконалення законодавства про ринки капіталу: збірник наукових праць. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Київ, 2022. 96 с.

14. Вплив воєнних дій на фондовий ринок України: експертна оцінка. Центр економічних досліджень. Київ, 2023. 36 с.

15. Державна стратегія розвитку фондового ринку України до 2030 року. Міністерство економіки України. Київ, 2021. 48 с.

СЕКЦІЯ 3

БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

HUMAN SECURITY: АКЦЕНТИ СУЧАСНОГО СВІТУ НЕБЕЗПЕК

Наталія ХАРЧЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»,
старший викладач циклової комісії права та суспільно-гуманітарних дисциплін Рівненського фахового коледжу Університету «Україна»

Вступ. У контексті глобалізаційних процесів сьогодення проблема безпеки стає особливо актуальною. Сучасний світ характеризується новою динамікою та складністю, що продукує нові уявлення про безпеку не лише з військово-політичної точки зору: гібридні конфлікти, кіберзлочинність, екологічні загрози, техногенні ризики, пандемічні процеси. У цьому контексті поняття «людська безпека» (human security) набуває провідного значення.

Актуальність дослідження зумовлена деструктивним впливом технологічного прогресу та антропогенних змін.

Метою нашої роботи є систематизація ключових проблем безпеки сьогодення.

Основна частина. Науково поняття «безпека» є системною категорією, що відображає стан захищеності об’єкта від загроз (реальних чи потенційних), які можуть призвести до дестабілізації, порушення функціонування чи руйнування. Поняття охоплює об’єктивний стан середовища і суб’єктивне сприйняття цього стану – отже формує відчуття захищеності чи небезпеки.

З кінця XX століття з’явилися нові глобальні виклики та небезпеки. У цьому контексті особливої значущості набула концепція «людської безпеки (human security)» (Програма розвитку ООН, 1994), яка ключовим елементом вважає особистість людини, що потребує фізичної, психологічної, соціальної, екологічної та інформаційної безпеки. Концепція зміщує акценти з державоцентричного до людиноцентричного бачення [1, с. 11-12].

У цьому ракурсі основними проблемами безпеки сьогодення є наступні:

– збройні конфлікти та насильство;
– кліматичні зміни та екологічні катастрофи;
– пандемії та загрози здоров’ю;
– соціальна нерівність і продовольча безпека;
– психологічна та інформаційна безпека;
– захист прав людини та гуманітарна безпека;
– кібербезпека та цифрові загрози;
– загрози, пов’язані з ядерною енергетикою та радіаційною безпекою.

Зокрема, зростаюча геополітична нестабільність призводить до виникнення військових конфліктів в регіонах, де існують історичні суперечності або стратегічні інтереси великих держав. Традиційні війни змінюються на гібридні, інформаційні, економічні, що ускладнює прогнозування та нейтралізацію загроз.

Глобальне потепління та екстремальні погодні явища (посухи, повені, урагани) впливають на міграцію населення країн світу, продовольчу безпеку та викликають конфлікти через доступ до життєво важливих благ. Деградація земель, втрата біорізноманіття, забруднення довкілля загрожують здоров’ю та існуванню людства.

Важливою в умовах сьогодення, є інформаційна безпека та психологічне благополуччя. Р. Коваленко зазначає, що функцією держави є постійний моніторинг та адаптація законів до соціально-економічних умов сьогодення [2, с. 140].

О. Старостін акцентує увагу на проблемі інформаційної безпеки, за словами якого «… у вітчизняних реаліях російсько-української війни осмислення даної категорії відіграє ключову роль у збереженні української державності» [3, с. 471].

Ефективне реагування на зазначені виклики вимагає переходу до інтегрованих стратегій безпеки, що ґрунтуються на принципах людиноцентризму та міжсекторної співпраці.

Особливої наукової та практичної значущості набувають питання ядерної та радіаційної безпеки, що зумовлюють необхідність поглибленого аналізу ризиків та розробки превентивних заходів на міжнародному рівні.

Подолання сучасних безпекових викликів є можливим шляхом консолідації наукових знань та практичних зусиль у рамках багатостороннього співробітництва.

Висновки. Проведений огляд підтверджує багатовимірність та комплексний характер проблеми безпеки в умовах глобальних трансформацій. Сучасний безпековий ландшафт характеризується конвергенцією традиційних військово-політичних та нетрадиційних загроз, включаючи екологічні, економічні, інформаційні та техногенні аспекти. Геополітична нестабільність, динаміка технологічного розвитку та процеси глобалізації виступають ключовими детермінантами еволюції загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Безпека людини: особливості та можливості впровадження в Україні. За ред. О. Міхеєвої та С. Олійник. К.: Представництво Фонду ім. Гайнріха Бьолля в Україні, 2021. 108 с.*

2. *Коваленко Р. І. Проблеми правового регулювання соціальної безпеки в контексті національної безпеки України. State and Regions. Series: Law. 2024. Т. 2, № 1. С. 136–141. URL: https://doi.org/10.32782/1813-338x-2024.1.2.23 (дата звернення: 29.03.2025).*

3. *Старостін О. Ю. Забезпечення інформаційної безпеки як складової національної безпеки України. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2024. Т. 31, № 1. С. 466–474. URL: https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.40 (дата звернення: 01.04.2025).*

ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОГО СВІТУ

Олена ХАРЧЕНКО,
здобувачка освіти ступеня бакалавр спеціальності 015 Професійна освіта (Цифрові технології), Рівненський державний гуманітарний університет

Наталія ХАРЧЕНКО,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Вступ. Серед проблем безпеки сьогодення найбільш актуальними постають проблеми екологічного, інформаційного, соціального характеру, пандемії, збройні конфлікти, проблеми миру та війни. Швидкі глобальні зміни показують потребу оновлення традиційних підходів до забезпечення безпеки.

Метою нашого дослідження є систематизація основних небезпек сучасного світу. Завданнями є вивчення типів сучасних загроз та небезпек планетарного характеру.

Основна частина. Для розгляду проблем безпеки сучасного світу необхідно визначити основні поняття, які формують науковий дискурс у цій сфері.

Безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Безпека може розглядатися у різних аспектах: національному, економічному, екологічному, інформаційному, соціальному тощо.

Глобальні загрози – це сукупність факторів, що несуть небезпеку для стабільності світової спільноти, зокрема екологічні катастрофи, збройні конфлікти, кіберзлочинність, тероризм, пандемії та соціальні кризи.

Відмітимо, що Т. Загола узагальнює питання глобальної безпеки як міжнародної, екологічної, енергетичної [1, с. 135].

Кібербезпека – це заходи, спрямовані на захист інформаційних систем, персональних даних та цифрової інфраструктури від кібератак, несанкціонованого доступу та інформаційних маніпуляцій.

Інформаційна безпека – це захист інформації та комунікаційних систем від деструктивного впливу, який може спричинити порушення функціонування суспільних, політичних або економічних процесів. Погодимося із думкою І. Шопіної, що структура інформаційної безпеки безпосередньо віддзеркалює сучасні особливості розвитку науки інформаційного права, інформаційну культуру та інформаційну свідомість суспільства [3, с. 32].

Визначення цих понять дозволяє чітко окреслити проблемне поле дослідження та проаналізувати сучасні виклики у сфері безпеки.

Розглянемо інформацію більш детально. Серед глобальних небезпек найбільшої уваги заслуговують проблеми інформаційної безпеки та війни. Розвиток їх подій суттєво впливає на стабільність суспільств, політичні процеси та психологічний стан людей.

1. Проблеми інформаційної безпеки.

У цифрову епоху інформація стала стратегічним ресурсом, а її маніпулювання може призводити до серйозних суспільних, економічних і політичних криз. Основні загрози інформаційній безпеці включають:

Кіберзлочинність – хакерські атаки, незаконне отримання персональних даних, блокування інформаційних систем, що створює ризики для урядів, бізнесу та громадян.

Дезінформація та пропаганда – поширення фейкових новин, маніпулятивного контенту та психологічний тиск на суспільство з метою дестабілізації.

Інформаційні війни – цілеспрямоване використання інформаційних технологій для впливу на політичні процеси, суспільну думку та міжнародні відносини.

Соціальні мережі як платформа маніпуляцій – використання алгоритмів соцмереж для формування громадської думки, створення «інформаційних бульбашок» та поляризації суспільства.

Зростаюча кількість інформаційних загроз потребує підвищення рівня цифрової грамотності, створення більш досконалих механізмів кіберзахисту та розвитку критичного мислення серед населення.

2. Проблеми війни та військових конфліктів.

Збройні конфлікти завжди були найбільшою загрозою як на локальному, так і глобальному рівнях від катастрофічних втрат людства до руйнування економіки держав. Основні аспекти цієї проблеми:

Гібридні війни – поєднання традиційних бойових дій з інформаційними атаками, економічним тиском та використанням кіберзасобів для дестабілізації супротивника.

Тероризм і військова агресія – зростання кількості терористичних актів, незаконних збройних формувань та ескалація регіональних конфліктів.

Гуманітарні наслідки війни – кризи біженців, руйнування інфраструктури, психологічні травми серед мирного населення та військових.

Застосування новітніх технологій у війнах – розвиток безпілотних літальних апаратів, автономної зброї, штучного інтелекту у військових стратегіях, що змінює характер ведення бойових дій.

Сучасний світ потребує ефективних механізмів міжнародної співпраці, стратегій мирного врегулювання конфліктів та посилення інформаційної безпеки, щоб запобігати загрозам, які можуть мати довготривалі наслідки для всього людства.

3. Актуальними сьогодні є й інші глобальні проблеми, зокрема:

– екологічна криза (зміни клімату та глобальне потепління, забруднення довкілля, дефіцит прісної води та виснаження природних ресурсів);

– біологічні загрози та пандемії (нові хвороби, глобальні епідемії);

– енергетична безпека (вичерпність традиційних джерел енергії та потреба пошуку відновлюваних джерел);

– ядерна безпека (наслідки аварії на ЧАЕС, Фукусімі, розробки ядерної, а спочатку так званої брудної, зброї, утилізація ядерних відходів).

4. Соціально-економічні виклики.

Зростаюча нерівність між різними верствами населення та країнами, масова міграція та демографічні зміни, високий рівень безробіття та автоматизація, що витісняє традиційні професії – все це постає дедалі гострішими чинниками глобальних небезпек.

5. Етичні та правові виклики цифрової епохи.

XXI століття відзначається новими викликами та рівнем небезпеки. Серед актуальних проблем – використання штучного інтелекту для масового контролю та порушення прав людини, етичні питання генної інженерії та біотехнологій, загрози приватності через масове збирання персональних даних. Сьогодні особливого значення має поєднання можливостей штучного інтелекту та військових технологій. Особливостями глобальних проблем на думку А. Карнаух та Б. Вовка є неможливість контролювати ці загрози окремими державами, породження невизначеності міжнародного простору безпеки і зростання міжнародного протистояння, що призводить до переоцінки цінностей у всіх сферах суспільного життя соціуму [2, с. 97-98].

Відтак сукупність означених вище проблем вимагає комплексного підходу до розробки стратегій глобальної безпеки, що включає міжнародну співпрацю, впровадження інновацій та підвищення рівня обізнаності суспільства про сучасні виклики існуванню людства.

Висновки. У сучасному світі питання безпеки є одними з найактуальніших, оскільки глобальні загрози, такі як інформаційна безпека, збройні конфлікти, екологічні катастрофи, біологічні загрози та соціально-економічні проблеми, мають глибокий вплив на стабільність та розвиток суспільства. Для подолання цих викликів необхідно впроваджувати комплексні стратегії, що включають міжнародну співпрацю, розвиток

технологічних засобів захисту, а також підвищення обізнаності населення. Лише у такому випадку можна забезпечити контроль, стійкість і безпеку на глобальному рівні.

Ключові слова: безпека, війна, глобальні загрози, інформаційна безпека.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Загола Т. М. Теоретичні підходи до дослідження співвідношення понять «міжнародна безпека», «колективна безпека» та «глобальна безпека». Вісник Херсонського національного технічного університету. 2023. № 4 (83). С. 133–137. URL: https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.4.18 (дата звернення: 07.04.2025).*

2. *Карнаух А., Вовк Б. Глобалізаційні виклики та глобальні проблеми сучасного світу. Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 22. Political Sciences and Teaching Methodology of Socio-Political Disciplines. 2024. Т. 22, № 35. С. 97–108. URL: https://doi.org/10.31392/udu-nc.series22.2024.35.12 (дата звернення: 02.04.2025)*

3. *Шопіна І. М. Інформаційна безпека цифрової трансформації. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія юридична). 2023. № 1. С. 28–35. URL: https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-1-4 (дата звернення: 30.03.2025).*

СПОСОБИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ

Юлія РИЖОВА,
здобувачка освітнього ступеня магістр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Вступ. Сучасне суспільство вимагає від особистості не лише високого рівня знань, а й розвинених комунікативних навичок, що є запорукою успішної соціалізації, навчальної та професійної самореалізації. Спілкування належить до ключових soft skills сучасного ринку праці у 2025 року. Особливе місце займає крос-культурна комунікація (Cross-cultural Communication) як процес спілкування між людьми різних культур (національностей, поколінь, соціальних груп, релігій тощо)[5].

При цьому варто говорити про ефективне спілкування як урахування інтересів співбесідників, а за потреби – вміння поступатися частиною власних інтересів та регулювати власну комунікативну поведінку. Це акцентує увагу на актуальності запропонованої проблеми.

Метою нашої роботи є систематизація інформації про ефективне спілкування.

Основна частина. Психологічна енциклопедія Українського психологічного ХАБу дає таке визначення ефективного спілкування – це «… процес обміну інформацією між людьми, при якому досягається повне розуміння і прийняття змісту повідомлення обома сторонами. Воно передбачає не лише передачу інформації, але й здатність слухати, розуміти і реагувати на отримане повідомлення відповідним чином. Основна мета ефективного спілкування – забезпечення того, щоб повідомлення було передане та отримане з мінімальними викривленнями і непорозуміннями, що дозволяє учасникам процесу досягти своїх цілей» [1].

Особливо актуальною є проблема формування ефективного спілкування у старшокласників – вікової групи, що перебуває на етапі активного становлення особистості, самовизначення та інтеграції в соціальне середовище.

Психологи зазначають, що ефективне спілкування передбачає не лише обмін інформацією, а й уміння налагоджувати діалог, слухати співрозмовника, виявляти емпатію, вирішувати конфлікти конструктивно [2, с. 421; 3, с. 100].

В цілому комунікативна компетентність розвивається у процесі навчання, соціальної взаємодії та особистісного зростання. Зазначимо, що у старшокласників ця компетентність часто залишається несформованою через вплив цифрового середовища, відсутність належних моделей спілкування та низький рівень емоційної культури.

Т. Воронцова та В. Пономаренко стверджують, що необхідною умовою ефективного спілкування є активне слухання, елементами якого виступають зосередження (зоровий контакт, увага, зацікавленість), розуміння (емпатія,

уточнювальні питання), запам’ятовування (накопичення інформації, нотатки) і критичний аналіз (оцінка фактів і суджень, формування висновків) [4].

Вони акцентують увагу на різних способах формування ефективного спілкування, серед яких:

– психолого-педагогічні тренінги спілкування (розвиток навичок активного слухання);

– ігри та моделювання комунікативних ситуацій (відтворення певних соціальних ролей);

– проекти (командна робота, вміння домовлятися);

– технології ненасильницького спілкування (уникнення конфліктних ситуацій);

– психоосвіта щодо емоційного інтелекту (регулювання емоційних станів).

Ці заходи, на думку авторів, дозволяють навчитися ефективному спілкуванню кожній третій дитині.

Дієвими також є комунікативні тренінги. Важливого значення тут має методика STEPS:

– S – space – комфортний особистий простір;

– T – take turns – говорити почергово;

– E – eye contact – зоровий контакт;

– P – polite – ввічливість та відкритість;

– S – stay on topic – залишатися в темі розмови.

Висновки. Формування ефективного спілкування потребує цілеспрямованої роботи, використання інтерактивних методик, створення сприятливого емоційного середовища. Комунікативна компетентність є не лише складовою успішного навчання, а й важливим чинником психологічного благополуччя та соціальної адаптації особистості.

Ключові слова: ефективне спілкування, комунікативність, активне слухання, технології спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Ефективне спілкування це. Психологічна енциклопедія. ГО «Український психологічний ХАБ». URL: https://surl.li/lwseeg (дата звернення 03.04.2025).*
2. *Закревська Т. Д., Кобушко Я. В. Ефективне спілкування як чинник досягнення успішної роботи в команді. Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції імені проф. Балацького О.Ф., м. Суми, 27 травня 2015 р. За заг. ред. О. Прокопенко, М. Петрушенка. Суми : СумДУ, 2015. С. 419-421. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/43696 (дата звернення: 16.04.2025)*
3. *Лесько О. Й., Прищак М. Д., Залюбівська О. Б., Рузакова О. Б. Етика ділових відносин: навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2011. 310 с.*
4. *Навички ефективної комунікації. Вчимося жити разом: курс підготовки вчителів. URL: http://llt.multycourse.com.ua/ua/page/22/81 (дата звернення 07.04.2025)*
5. *Плотнікова О. Soft skills для сучасного ринку праці, тенденції 2025 року. Офіційний сайт ГО «Еліпросвіта». URL: https://surl.li/xwnvjd (дата звернення 25.03.2025).*

ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЖИТТЯ ПІВНІЧНИХ РЕГІОНІВ РІВНЕЩИНИ

Артур НАВРАТЮК,
здобувач освітнього ступеня бакалавр спеціальності 014 Середня освіта. Біологія та здоров'я людини, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Вступ. Чорнобильська катастрофа 1986 року залишила глибокий слід не лише в історії України, але й у родинах мільйонів людей, чиї життя назавжди змінилися через радіаційне забруднення. Нами була обрана ця тема з огляду на місце проживання нашої родини і постійної можливості спостерігати за ситуацією і життям людей. Відомо, що особливо постраждали мешканці північних районів Рівненської області, які опинилися у зоні підвищеного ризику. Незважаючи на те, що після аварії минуло майже чотири десятиліття, наслідки катастрофи продовжують впливати на здоров'я людей, екологію та соціально-економічний розвиток регіону [4, с. 229-231].

Ця робота спрямована на аналіз впливу Чорнобильської трагедії на життя населення північної Рівненщини. Розглядаються такі аспекти, як медичні наслідки (зростання захворювань, пов'язаних із радіацією), екологічна ситуація (стан ґрунтів, водних ресурсів і лісів), соціально-економічні проблеми (міграція, депресивний стан сільських територій), державна політика (компенсації, медичний моніторинг, програми підтримки), сучасні виклики (нова загроза через війну).

Дослідження ґрунтується на оприлюднених Державним агентством України з управління зоною відчуження даних, наукових публікаціях українських експертів (зокрема, роботах Інституту ядерних досліджень НАН України), а також на свідченнях мешканців регіону. Окрема увага приділяється психологічним аспектам – страху перед радіацією, який перетворився на соціальний феномен, що впливає на міграційні процеси.

Актуальність теми полягає в тому, що наслідки аварії досі недостатньо досліджені, особливо в контексті регіональних особливостей. Крім того, після початку повномасштабного вторгнення росії в 2022 році зросли ризики нових радіаційних інцидентів, що робить питання безпеки та реабілітації постраждалих територій ще більш важливим.

Основна частина. Медичні наслідки: невидима загроза. Північні райони Рівненщини (Володимирецький, Рокитнівський, Зарічненський, Сарненський, Дубровицький) отримали значні дози радіаційного забруднення через вітрове перенесення радіонуклідів після аварії 1986 року. За даними Рівненського обласного лабораторного центру МОЗ України, у цих районах і сьогодні фіксується підвищений рівень захворювань на рак щитоподібної залози, лейкемію та інші патології, пов'язані з радіаційним впливом. Особливо вражає ситуація з дитячим здоров'ям – діти, народжені в 1990-2000-х роках, мають підвищений ризик ендокринних порушень [1, с. 31-32].

Екологічна ситуація: заражені ліси та води. Ліси північної Рівненщини досі входять до зони радіаційного контролю. Місцеві мешканці розповідають про заборони на збір грибів, ягід та лікарських трав, які раніше були важливою

частиною їхнього побуту. Забруднення торф'яних ґрунтів призвело до накопичення цезію-137 у місцевих водоймах, що обмежило рибальство. Державні програми моніторингу працюють, але їхньої ефективності часто не вистачає для повноцінного контролю [2].

Соціальні наслідки: «радіофобія» та міграція. Через страх перед радіацією багато сімей із забруднених сіл переїхали до інших регіонів. Молодь часто відмовляється повертатися в рідні села та містечка, що призводить до старіння сільського населення і зникнення цілих сіл. Існує і проблема стигматизації мешканців із «забруднених» районів. Це створює додаткові психологічні труднощі для тих, хто залишився.

Економіка: занепад сільських територій. Обмеження на сільськогосподарську діяльність (особливо на вирощування льону та інших культур, що накопичують радіонукліди) призвели до зниження доходів місцевих жителів. Багато господарств перейшли на натуральне виробництво лише для власних потреб. Державні компенсації та соціальні програми підтримки допомагають, але їх недостатньо для повноцінного відновлення економіки регіону [3].

Сучасні виклики: нова загроза через війну. Після початку повномасштабного вторгнення росії в 2022 році зросла загроза нових радіаційних інцидентів через бойові дії біля АЕС. Це посилило тривогу мешканців Рівненщини, які вже пережили важку ядерну катастрофу. Водночас війна відволікла увагу від проблем Чорнобильської зони, що може призвести до зменшення фінансування реабілітаційних програм.

Висновки. Наслідки Чорнобильської катастрофи для північної Рівненщини – це не минуле, а реальність, з якою люди стикаються щодня. Сучасні проблеми життя людей тісно пов'язані з минулою трагедією і є нерозв'язаними, що здебільшого призвело до явища, коли люди змирились і навчились з цим жити. Вкрай потрібні цілеспрямовані державні програми з моніторингу здоров'я, екологічної реабілітації та економічної підтримки

регіону, адже без цього ці території і надалі залишатимуться зоною екологічного ризику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Ільченко Н. В. Медичні аспекти аварії на ЧАЕС. Безпека життєдіяльності. 2018. № 4, квіт. С. 30–32.*
2. *Коваленко Н. Жертви Чорнобиля і медичні наслідки радіації. Офіційний сайт медіакорпорації Радіо Свобода / Радіо Вільна Європа. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/27677731.html (дата звернення 27.03.2025).*
3. *Купрієнко О., Багірова А. Чорнобильська хроніка. Люди. Харків: ФОЛІО, 2021. 208 с. URL: https://surl.li/pmxgaz (дата звернення 11.04.2025).*
4. *Моргун В., Якимчук Р. Генетичні наслідки чорнобильської катастрофи: 35 років досліджень. Фізіологія рослин і генетика. 2021. Т. 53. № 3. С. 216-239. URL: https://www.frg.org.ua/articles/53030216a.pdf (дата звернення 01.04.2025).*

ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ПІДЛІТКІВ

Сергій МОСІЮК,
здобувач освітнього ступеня магістр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Вступ. Пандемія COVID-19, воєнні події та інші соціальні виклики в Україні докорінно змінили підходи і форми здобуття освіти сучасними школярами. Нові форми, як-то, дистанційне або змішане навчання суттєво впливають на психоемоційний стан здобувачів освіти. Нами розглядається проблема щодо особливої вікової категорії – підлітків – вік яких є сензитивним періодом формування особистості, соціальної ідентичності, емоційної стабільності та навичок взаємодії.

Актуальність дослідження породжена сучасними викликами в галузі освіти, а метою роботи є огляд переваг і недоліків освітнього середовища сучасного підлітка.

Основна частина. Умови дистанційного навчання можуть як підтримувати, так і порушувати психоемоційне благополуччя сучасних школярів, що спостерігається внаслідок збільшення «екранного часу», перевантаження інформацією, дефіциту живого спілкування, недостатньої саморегуляції та обмеженого доступу до психологічної підтримки.

Результати актуальних психологічних досліджень свідчать про зростання рівня тривожності, емоційного вигорання, дратівливості, проявів депресії та зниження мотивації до навчання серед підлітків, які тривалий час навчаються дистанційно.

Водночас у частини підлітків, особливо з інтровертованими рисами або з підвищеною соціальною тривожністю, спостерігається зниження рівня стресу, пов’язаного з міжособистісною взаємодією, що свідчить про індивідуальні особливості впливу онлайн-освіти на психіку дитини.

Звісно, очевидною перевагою дистанційного навчання є його економічність у порівнянні з офлайн-навчанням. Також позитивною стороною є об’єктивність навчання: коли учень реалізує власну індивідуальну програму, навчається у імпонуючому йому темпі та послідовності [4, с. 51-52].

На противагу позитивним чинникам дистанційність має і свої недоліки та проблеми. Особливе занепокоєння викликає зниження якості емоційної взаємодії між учнями та педагогами, обмеження розвитку емпатійних і комунікативних навичок, що є критичними у процесі соціалізації. Крім того, відсутність чіткої структури дня, фізичної активності та зорового контакту підсилює емоційну нестабільність і психічне виснаження. Не завжди існує якісний інтернет-зв’язок, в Інтернеті вкрай важко знайти потрібні дані серед інформаційного потоку, онлайн-навчання вимагає такого прикладання вольових зусиль, високого рівня самоорганізації та самоконтролю.

Д. Ядрова та І. Панасюк подають результати власних досліджень як такі: 54,2% респондентів вважають навчальне навантаження досить високим і складним; 86% підлітків, навчаючись онлайн, щодня затрачають понад 2 години безпосередньо працюючи з даними на екрані; 28,2% підлітків невдоволені досить раннім (з 8-ої години ранку) початком занять. Загальні результати показують, що 26,7% школярів оцінюють позитивний вплив дистанційного навчання на їх розвиток, в той же час 51,2% школярів вважають, що дистанційна форма роботи негативно впливає на психоемоційний стан та фізично виснажує [4, с. 56-57].

Інше дослідження авторки Ірини Краснюк показує, що 49% респондентів відносяться до онлайн-навчання як до канікул, 62% підлітків вказують, що дистанційна форма не може в повній мірі замінити очне навчання, а 67% – мріють якнайскоріше повернутися до звичного формату навчання, наголошуючи на проблемі відсутності соціалізації у випадку дистанційного навчання [1, с. 51-52].

Авторка акцентує увагу, що об'єктивного уявлення про реальний емоційний розвиток школярів під впливом дистанційного навчання сучасні дослідники не мають [1, с.52].

У свою чергу В. Павлова та ін. стверджують, що COVID-19 не мав суттєвого негативного впливу на психоемоційний стан школярів, в той же час воєнні події істотно змінили показники емоційного стану в негативну сторону, а сам військовий стан став причиною значущого зниження якості життя, активності, мотивації до навчання. Однак автори дійшли висновку, що «… з погляду психоемоційного стану школярів, саме введення військового часу, а не дистанційне навчання підвищує зростання рівня депресії, та зниження якості життя» [2, с. 50-51].

Цікавого висновку щодо проблем упровадження дистанційного навчання дійшла Т. Сватенкова: «Отримані дані вказують на значну перевагу у підлітків регресу у навчанні у порівнянні з прогресом (71% проти 29),

байдужості у порівнянні з інтересом (68% проти 32%), уникнення невдач у порівнянні з досягненням успіху (69% проти 31%)» [3, с. 102].

З огляду на це, профілактика негативного впливу дистанційного навчання має базуватися на активному впровадженні інтерактивних методів онлайн-взаємодії, розвитку навичок емоційного саморегулювання в учнів, залученні фахових психологів до підтримки освітнього процесу, а також тісній співпраці між школою та родиною.

Висновки. Таким чином, дистанційне навчання, попри свої переваги, потребує психологічно обґрунтованого супроводу та адаптації освітнього середовища до вікових і психоемоційних потреб підлітків, з метою збереження їхнього психічного здоров'я та особистісного розвитку. Сучасні виклики дистанційного навчання досить часто є причинами порушень фізичної активності, соціалізації, контактності, здоров'я в цілому.

Ключові слова: дистанційне навчання, підлітки, психоемоційний стан, емоційне здоров'я, тривожність, соціалізація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Краснюк І. С. Вплив дистанційного навчання на психоемоційний розвиток молодших школярів. Психологічне і соціальне благополуччя особистості та населення в умовах пандемії Covid-19: теорія і практика : зб. матеріалів наук. – практ. інтернет-конф., (Одеса, 9 квіт. 2021 р.). Одеса: ОНУ, 2021. С. 50-53. URL: https://dspace.onu.edu.ua/items/e1184a67-551c-45c2-9ec9-e67157144e77 (дата звернення 08.04.2025).*

2. *Павлова В. В., Бишлєй Н. О., Колесникова О. П. Вплив дистанційної форми навчання та військового часу на емоційний стан школярів. Наука, освіта, технології та суспільство: нові дослідження і перспективи: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 2 липня 2022 року). Полтава: ЦФЕНД, 2022. С. 50-51. URL: https://repo.odmu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11971 (дата звернення 01.04.2025).*

3. *Сватенкова Т. І. Мотиваційний потенціал підлітка у період дистанційного навчання. Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2022. № 36 (2), С. 100–107. URL: https://doi.org/10.28925/2311-2409.2021.3613 (дата звернення 29.03.2025).*

4. *Ядрова Д. А., Панасюк І. В. Вплив дистанційного навчання на емоційний та психічний стан учнів і студентів. Сучасні електромеханічні та інформаційні системи : монографія; за заг. ред. І. В. Панасюка. К.: КНУТД, 2021. С. 50-60. URL: https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/19958 (дата звернення 04.04.2025).*

РАДІАЦІЙНЕ ЗАБРУДНЕННЯ ТА ЙОГО ДОВГОСТРОКОВИЙ ВПЛИВ НА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

Максим РОВЕНЕЦЬ,
здобувач освітнього ступеня бакалавр спеціальності 014 Середня освіта. Біологія та здоров'я людини, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Вступ. Упродовж останніх десятиліть проблема радіаційного забруднення набула глобального масштабу та вийшла за межі суто екологічного виміру, перетворившись на складний міждисциплінарний виклик, охоплюючи медичні, екологічні, соціологічні, політичні аспекти та управління ризиками.

Актуальність обраної теми обумовлена необхідністю системного аналізу довгострокових медико-біологічних наслідків впливу іонізуючого випромінювання на населення.

Метою дослідження є вивчення джерел і механізмів радіаційного забруднення, а також узагальнення сучасних наукових уявлень про його довготривалий вплив на здоров'я населення.

Основна частина. Радіаційне забруднення – це наявність у навколишньому середовищі (повітрі, воді, ґрунті) радіоактивних речовин, які перевищують природний рівень радіаційного фону й створюють потенційну небезпеку для живих організмів, зокрема людини [5].

За характером походження джерела радіаційного забруднення поділяються на природні та антропогенні. Природні джерела включають космічне випромінювання, радіоактивні елементи, присутні у земній корі (наприклад, радон, уран, торій) [4]. Антропогенні джерела виникають унаслідок діяльності людини: випробування ядерної зброї, аварії на атомних

електростанціях, промислове використання радіоізотопів, поводження з ядерними відходами [5].

Найбільш відомими подіями, які спричинили масштабне забруднення територій, стали катастрофи на Чорнобильській АЕС (1986) та АЕС Фукусіма-1 (2011). Викид радіоактивних речовин в результаті Чорнобильської катастрофи відбувався протягом достатньо довгого часу з різних частин активної зони, з різним ступенем вигоряння палива і, отже, із різним радіонуклідним складом викиду, що призвело до неоднорідного радіоактивного забруднення значної території як за рівнем, так і за складом радіонуклідів [6].

Серед найнебезпечніших радіонуклідів, що утворюються під час аварій або діяльності ядерних об'єктів, можна виокремити: Цезій-137 (Cs-137), Стронцій-90 (Sr-90) та Йод-131 (I-131) [6].

Залежно від рівня, тривалості та шляхів надходження радіоактивних речовин в організм, наслідки можуть бути як негайними, так і проявлятися через багато років.

Радіоактивні речовини мають широкий спектр дії на організм людини: через дихальні шляхи, шлунково-кишковий тракт, а також через шкіру. Найбільшу небезпеку становить інгаляційне надходження дрібнодисперсних частинок, які потрапляють у легені й поступово розповсюджуються через кров по всьому організму [1].

Одним із ключових чинників шкідливого впливу є іонізуюче випромінювання, що виникає внаслідок розпаду радіонуклідів. Воно здатне руйнувати хімічні зв’язки в молекулах біологічних тканин, пошкоджувати структуру білків, ферментів та, найголовніше – суттєво дезінтегрувати ДНК, що призводить до мутацій, загибелі клітин або втрати їх здатності до реплікації [5].

Існує кілька механізмів біологічної дії радіації. Прямий вплив – частинки чи фотони випромінювання безпосередньо вражають клітинні

структури. Непрямий вплив – через утворення вільних радикалів, зокрема гідроксил-радикалів, які є вкрай агресивними до ДНК та інших молекул [1].

Дослідження науковців свідчать, що тривалий вплив низьких доз радіації має значущий вплив на здоров'я, оскільки спричиняє зростання рівня онкологічної патології, зміни в імунній, ендокринній та нервовій системах, виникнення мутацій, які передаються у спадок [2].

Крім безпосереднього фізіологічного впливу, радіаційне ураження має також серйозні психосоціальні наслідки, зокрема підвищення рівня тривожності, депресії, психосоматичних розладів, що було задокументовано у численних дослідженнях після Чорнобильської катастрофи [3].

Особливо вразливими до впливу радіаційного випромінювання залишаються діти, вагітні жінки та люди з хронічними захворюваннями.

Міжнародний досвід свідчить про важливість швидкого реагування та довготривалої підтримки постраждалих після радіаційних катастроф. Наприклад, після аварії на Фукусіма-1 уряд Японії впровадив програму масового скринінгу щитоподібної залози для дітей, а також ретельного контролю продуктів харчування [3]. У США діють протоколи громадської безпеки для працівників атомної енергетики та населення, яке проживає в радіусі до 10 миль від АЕС. У ЄС активно застосовуються моделі оцінки ризиків, такі як RODOS (Real-time Online Decision Support System), які враховують метеоумови та рівень забруднення. Важливу роль відіграють міжнародні організації, зокрема МАГАТЕ, які надають технічну допомогу та розробляють рекомендації щодо безпеки. Навіть через десятиліття після катастроф медичні системи постраждалих країн продовжують працювати над подоланням її наслідків [2].

Радіаційний фон забруднених територій України, порівняно з 1986 роком, зменшився у сотні разів. Вжиті запобіжні заходи та процеси самоочищення призвели до зменшення вмісту радіонуклідів в об'єктах навколишнього середовища та в сільськогосподарській продукції, що в свою чергу призвело до зменшення внутрішнього опромінення населення. У той же

час, в межах третьої зони (а сьогодні це територія, де розміщено майже 200 населених пунктів) ще необхідно здійснювати заходи, спрямовані на зменшення доз опромінення, які може отримувати населення за рахунок споживання продуктів харчування місцевого виробництва [6].

Ефективний захист населення від впливу радіаційного опромінення має передбачати системний моніторинг довкілля (повітря, ґрунту, води, продуктів харчування), постійне медичне спостереження за постраждалими групами та інформування громадськості. У зоні впливу повинні діяти дозиметричні спостереження, індивідуальний контроль дози опромінення та заходи соціального захисту. Важливими складовими є попередження паніки, підвищення радіаційної обізнаності населення та готовність до евакуації у разі надзвичайних ситуацій [3].

Сучасні підходи протирадіаційного захисту акцентують увагу на інтеграції медичних, соціальних та інформаційних інструментів у єдину систему реагування. Україна, зокрема, впроваджує концепцію «радіаційної безпеки населення» в рамках національної програми ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

Висновки. Наші дослідження дозволяють стверджувати, що особливістю радіаційного забруднення є його довгострокова дія на навколишнє середовище, яка потребує постійного моніторингу, комплексного підходу та ефективної політики в галузі охорони здоров'я й екологічної безпеки.

СПИСОК НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Вплив радіоактивного забруднення на здоров'я населення URL: https://studentam.net.ua/content/view/5832/129/ (дата звернення 16.04.25).*

2. *Довгостроковий вплив радіаційного опромінення та забруднення для здоров'я. URL: https://phc.org.ua/reaguvannya-na-nadzvichayni-situacii/radiaciyna-nadzvichayna-situaciya/mozhlivi-naslidki-radiaciynogo-oprominennya-ta-zabrudnennya-dlya-zdorovya (дата звернення 16.04.25).*

3. *Можливі наслідки радіаційного опромінення та забруднення для здоров'я. URL: https://phc.org.ua/reaguvannya-na-nadzvichayni-situacii/radiaciyna-nadzvichayna-situaciya/dovgostrokoviy-vpliv-radiaciynogo-oprominennya-ta-zabrudnennya-dlya-zdorovya (дата звернення 16.04.25).*

4. *Природні та штучні джерела іонізуючого випромінювання. URL: https://studfile.net/preview/9922342/page:29/ (дата звернення 16.04.25).*

5. Радіаційне забруднення навколишньою середовища та його вплив на здоров'я людини. URL: https://studfile.net/preview/10050318/page:4/ (дата звернення 16.04.25).

***6.** Савін К. Біотичні наслідки Чорнобильської катастрофи. URL: https://ua.boell.org/uk/2011/02/07/biotichni-naslidki-chornobilskoyi-katastrofi (дата звернення 16.04.25).*

ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА ТА ЗМІНИ В ЕКОЛОГІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Микола ХАРКОВЕЦЬ,
здобувач освітнього ступеня бакалавр спеціальності 014 Середня освіта. Біологія та здоров'я людини, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Вступ. Аварія на Чорнобильській АЕС 1986 року увійшла в історію як одна із наймасштабніших техногенних катастроф сучасності. Наслідки вибуху четвертого енергоблоку вийшли далеко за межі України та охопили значні території Європи, а згодом підвищений рівень радіації спостерігався у Канаді та, навіть, Австралії. В довкілля було викинуто величезну кількість радіоактивних речовин, що спричинило безпрецедентне забруднення екосистем та вплинуло на життєдіяльність мільйонів людей.

Актуальність теми зумовлена тривалим екологічним резонансом катастрофи – навіть майже через 40 років після аварії на ЧАЕС її наслідки продовжують вивчатися науковцями, а території, що зазнали радіаційного ураження, залишаються об'єктами посиленого екологічного моніторингу. Зміни в ґрунтах, водах, флорі й фауні, а також довгострокове радіоактивне навантаження на біосферу роблять цю подію унікальною з погляду впливу на екологічне середовище.

Метою цього дослідження є аналіз ключових екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи, виявлення довготривалих змін у природному середовищі та оцінка ефективності заходів, вжитих для відновлення екосистем.

Основна частина. Чорнобильська катастрофа сталася вночі з 25 на 26 квітня 1986 року під час планового інженерного експерименту на четвертому енергоблоці АЕС, де внаслідок ряду технічних порушень та помилок персоналу було допущено критичне зростання потужності реактора, що призвело до двох потужних теплових вибухів [2].

Головними причинами аварії вважають конструкційні недоліки реактора, а також прорахунки в організації експерименту та відсутність належної культури безпеки. Після вибуху в атмосферу було викинуто близько 190 тонн ядерного палива та понад 50 видів радіонуклідів, серед яких найбільш небезпечними виявилися йод-131, цезій-137, стронцій-90 та плутоній-239 [1].

Радіоактивна хмара поширилася на значну частину території України, країн-сусідів, а також країн Центральної та Північної Європи. Загальна площа радіоактивного забруднення в Україні сягнула понад 50 тисяч км². Упродовж перших днів після вибуху було прийнято рішення про евакуацію понад 115 тисяч осіб, зокрема мешканців м. Прип’ять та прилеглих сіл [2].

Радіаційне забруднення, спричинене аварією на ЧАЕС, мало комплексний і довготривалий характер. Викиди потрапили до всіх компонентів екосистем: атмосфери, ґрунтів, гідросфери, біоти. Найбільше постраждали території в межах 30-кілометрової зони, яка згодом стала зоною відчуження [3].

Ґрунти стали головним акумулятором радіоактивних частинок. Найвищі рівні забруднення зафіксовано в верхніх шарах ґрунту та лісових ґрунтах. Радіонукліди погано переміщуються вертикально, що призвело до тривалого збереження «гарячих плям» навіть через десятиліття після катастрофи [1].

Атмосферне забруднення було найбільш інтенсивним у перші дні після вибуху. Радіоактивні аерозолі переносилися вітром, що спричинило нерівномірне випадіння опадів і забруднення на великі відстані. Так, підвищений радіаційний фон згодом фіксувався у Швеції, Австрії, Німеччині та Італії [3].

Водні об’єкти зазнали радіоактивного забруднення через випадіння опадів, стік із забруднених територій, а також через пряме попадання радіоізотопів у водні об’єкти. Найбільше постраждали малі річки та водосховища в безпосередній близькості до ЧАЕС. Відзначалося забруднення річки Прип’ять та Київського водосховища, що несло потенційну загрозу для джерел питної води [2].

Чорнобильська катастрофа справила катастрофічний вплив на біоту постраждалого регіону. Найбільших втрат зазнали живі організми в межах найближчої зони довкола реактора – на площі в радіусі до 10 км. У перші дні після вибуху тут зафіксували масову загибель хвойних дерев, дрібних тварин і птахів. Ця територія згодом отримала назву «Рудий ліс» через буре забарвлення загиблих сосен, уражених високими дозами іонізуючого випромінювання [2].

Флора в межах зони відчуження зазнала змін у видоутворенні та біорізноманітті. Деякі рослини виявили високу стійкість до радіації, а в окремих випадках спостерігалися мутації: змінена форма листя, зміни в розподілі пігментів тощо. При цьому довготривале опромінення викликало зниження відтворюваності багатьох видів, зокрема серед трав’янистої рослинності [3].

Фауна теж зазнала значного тиску. У перші тижні після аварії гинули ссавці, птахи, комахи, земноводні. З часом, однак, через відсутність людини в зоні відчуження багато популяцій почали відновлюватися. Було зафіксовано повернення деяких рідкісних видів, таких як рисі, вовки, орлани-білохвости. Це породило наукову дискусію щодо «екологічного парадоксу» Чорнобиля –

явища, коли природа активно відновлюється навіть на території з підвищеним радіаційним фоном [1].

Після аварії на ЧАЕС території навколо станції зазнали докорінних змін у землекористуванні. Найбільші трансформації торкнулися 30-кілометрової зони відчуження, де сільське господарство, лісокористування та інші види економічної діяльності були повністю припинені. Сотні населених пунктів, включаючи місто Прип’ять, було евакуйовано, а землі офіційно виведено з господарського обігу [1].

Згідно з даними Державного агентства України з управління зоною відчуження, понад 2,5 тис. км² територій й сьогодні залишаються непридатними для проживання та активного використання. Землі сільськогосподарського призначення, що залишилися за межами зони, також зазнали значного радіоактивного забруднення – особливо в Київській, Житомирській і Чернігівській областях. Це змусило державу змінити аграрну політику у цих регіонах, зосередившись на ґрунтовому моніторингу, меліорації та консервації ділянок [2].

Урбанізаційні процеси в зоні припинилися повністю. Прип’ять – колись сучасне місто з населенням майже 50 тисяч осіб – перетворилося на покинуте «місто-привид». Тимчасове проживання в зоні допускається лише для наукового персоналу, охорони та обмеженого кола працівників підприємств із дезактивації та моніторингу. Разом із тим у зоні з’явилися «самосели» – люди, які всупереч офіційним заборонам повернулися до рідних домівок [3].

На національному рівні це призвело до необхідності перегляду стратегій використання територій, розвитку нових схем просторового планування, а також створення законодавчих механізмів управління радіоактивно забрудненими землями.

Окрім безпосереднього радіоактивного забруднення, Чорнобильська катастрофа зумовила низку вторинних екологічних наслідків, які формуються на основі довготривалих змін у середовищі. Одним із ключових чинників є міграція радіонуклідів у ґрунтах, водних екосистемах і харчових ланцюгах, що

зумовлює хронічне опромінення живих організмів та збереження небезпечного фону протягом десятиліть [2].

У водних екосистемах річок Прип'ять і Дніпро відбулося накопичення радіоізотопів у донних відкладах, що підвищує ризики повторного забруднення під час паводків, ерозії берегів або технічних втручань. Подібні ефекти також фіксуються в лісових масивах – там, де опале листя і ґрунт утримують значну частину радіонуклідів, створюючи ризик повторного вивільнення у разі лісових пожеж [1].

Іншою важливою проблемою є трансграничне забруднення. Через переміщення повітряних мас радіоактивні елементи виявлялися навіть у країнах Західної Європи, що актуалізувало питання міжнародного співробітництва у сфері моніторингу та раннього сповіщення про техногенні інциденти [3].

Висновки. Чорнобильська катастрофа – трагедія глобального масштабу, наслідки якої призвели до зміни не лише фізичних, а й хімічних властивостей екосистем та структури їхньої взаємодії. Чорнобильська трагедія стала своєрідним нагадуванням людству про те, що використання ядерної енергії вимагає підвищеної відповідальності і дотримання правил для запобігання подібних катастроф у майбутньому.

СПИСОК НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Екологічні та гуманітарні наслідки Чорнобильської катастрофи. URL: https://greenworld.in.ua/files/docs/1590388599.pdf (дата звернення 26.03.2025).*

2. *Соціально-економічний розвиток територій, що постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС: проблеми та шляхи їх подолання. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-03/Chornob-6fbee.pdf (дата звернення 07.04.2025).*

3. *Чорнобильська катастрофа: екологічні наслідки. URL: https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/7311c4f9-6d71-4b12-ba34-c6cb7d6d3626/content (дата звернення 16.04.2025).*

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Юрій ВОЗНЮК,
здобувач освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування, Рівненський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, старший викладач циклової комісії права та суспільно-гуманітарних дисциплін Рівненського фахового коледжу Університету «Україна»

Вступ. Актуальність проблеми інформаційної безпеки зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій і зростанням кількості кіберзагроз, що ставлять під загрозу захист особистих і академічних даних. Одночасно, інтенсивне впровадження штучного інтелекту у освітній процес породжує нові виклики для підтримки академічної доброчесності, зокрема, наявні ризики маніпуляцій і порушень етичних норм. Метою дослідження є аналіз ролі штучного інтелекту у забезпеченні інформаційної безпеки та підтримці академічної доброчесності в цифровому середовищі [1, с. 9-10; 2].

Основна частина. Інформаційна безпека охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на захист конфіденційності, цілісності та доступності інформації від різноманітних загроз: кіберзлочинності, фішингу, шкідливого програмного забезпечення та інших типів атак. Використання штучного інтелекту в цій сфері дає змогу підвищити ефективність виявлення загроз, аналізу трафіку та автоматичного реагування на інциденти. Машинне навчання та алгоритми штучного інтелекту здатні виявляти аномалії в поведінці мережі й передбачати потенційні атаки, що робить цифровий простір безпечнішим [1, 2, 3].

Поряд із цим, академічна доброчесність, яка традиційно базується на принципах чесності, поваги до інтелектуальної власності та відповідальності,

зазнає нових випробувань через доступність інструментів штучного інтелекту, які можуть генерувати тексти, розв'язувати завдання та навіть імітувати інтелектуальну діяльність. Це ставить питання етики використання таких технологій у освітньому процесі та необхідність розробки методів виявлення плагіату і фальсифікації результатів. Важливо також формувати у здобувачів освіти розуміння етичних норм та заохочувати їх до самостійності у роботі та розвитку критичного мислення [2, 5].

Окрім цифрових викликів, важливими є й інші аспекти суспільного життя, які окреслені впровадженням штучного інтелекту для відтворення, моделювання, проєктування соціальних подій від локального до глобального рівня [2, с. 243-244; 4, с. 469; 5, с. 30-31; 6, с. 53].

Висновки. З огляду на зазначене вище відмітимо, що сучасні виклики у сфері інформаційної безпеки і академічної доброчесності вимагають комплексного підходу, який поєднує технологічні інновації зі строгими етичними стандартами. Штучний інтелект є інструментом як захисту, так і потенційною загрозою, тому важливо розробляти механізми контролю і навчати відповідальній поведінці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Андрощук Г. О. Технології штучного інтелекту: тенденції розвитку. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві : зб. наук. пр. за матеріалами Інтернет-конференції, 26 лютого 2019 року. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 6-17. URL : https://openarchive.nure.ua/entities/publication/aa30ee85-6acf-4925-adb7-44b925e0c51f (дата звернення 09.03.2025)*

2. *Гуменюк М. М. Застосування технологій штучного інтелекту для виявлення маніпулювання громадською думкою. Південноукраїнський правничий часопис. 2024. №2. С.242-246. URL : http://sulj.oduvs.od.ua/2-2024 (дата звернення: 17.03.2025).*

3. *Коваленко Р. І. Проблеми правового регулювання соціальної безпеки в контексті національної безпеки України. State and Regions. Series: Law. 2024. Т. 2, № 1. С. 136–141. URL : https://doi.org/10.32782/1813-338x-2024.1.2.23 (дата звернення: 26.03.2025).*

4. *Старостін О. Ю. Забезпечення інформаційної безпеки як складової національної безпеки України. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2024. Т. 31, № 1. С. 466–474. URL : https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.40 (дата звернення: 02.04.2025).*

5. *Суббот А. Інформаційна безпека суспільства. Віче. 2015. № 8 (388). С. 29–31.*

6. *Яценко М. Моделювання пандемії. Наука сьогодення: від досліджень до стратегічних рішень: матеріали конференцій Молодіжної наукової ліги, 2020. URL : https://doi.org/10.36074/25.09.2020.v2.01 (дата звернення: 15.04.2025).*

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ОСВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ

Олексій МАМОНЕЦЬ,
здобувач освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра спеціальності 081 Право, Рівненський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, старший викладач циклової комісії права та суспільно-гуманітарних дисциплін Рівненського фахового коледжу Університету «Україна»

Вступ. В умовах інтенсивної цифровізації освітньої сфери дослідження захисту персональних даних в освітніх інформаційних системах (*далі – ОІС*) є беззаперечним та актуальним. З кожним роком зростає обсяг персональної інформації, що обробляється освітніми установами стосовно учасників освітнього процесу – студентів та викладачів. Недостатня увага до питань забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності цих даних створює значні ризики як для суб'єктів персональних даних, так і закладів освіти, включаючи порушення немайнових прав, фінансові збитки та втрату довіри.

Метою нашої роботи є аналіз аспектів захисту персональних даних студентів та викладачів в мережі ОІС України.

Основна частина. Сьогодні ОІС є невід'ємною частиною функціонування будь-якого закладу освіти. Вони оперують широким спектром персональних даних, починаючи від базової ідентифікаційної інформації, контактних даних, і закінчуючи деталями академічної діяльності, результатами навчання, а іноді й чутливими даними про стан здоров'я. Отже забезпечення належного рівня захисту цієї інформації стає першочерговим завданням для керівництва освітніх установ.

Аналізуючи основні загрози, яким піддаються персональні дані в ОІС, можна виділити кілька ключових напрямків. Однією з найбільш

розповсюджених загроз є несанкціонований доступ до інформації особами, які не мають на це відповідних повноважень. Це може бути результатом як зовнішніх кібератак, так і внутрішніх порушень політик безпеки. Іншою серйозною загрозою є випадкове або незаконне знищення чи втрата даних, що може статися внаслідок технічних несправностей обладнання, програмних помилок, людського фактору або ж у результаті навмисних шкідливих дій.

Не менш важливим є питання незаконної обробки даних, яка може включати збір надмірної інформації, її використання не за призначенням або зберігання упродовж необґрунтовано тривалого періоду, що прямо суперечить основним принципам захисту персональних даних, визначеним законодавством України [1].

Витік даних, тобто розголошення персональної інформації третім особам без належної правової підстави або згоди суб'єктів, також є значним ризиком, що може мати серйозні наслідки для приватності студентів та викладачів. Окремо слід згадати про кібератаки, які стають все більш складними та цілеспрямованими, і можуть бути спрямовані на отримання контролю над ОІС, крадіжку, модифікацію або знищення персональних даних.

Правове поле захисту персональних даних в Україні базується на Законі України «Про захист персональних даних», який встановлює ключові принципи обробки, визначає права суб'єктів та обов'язки володільців і розпорядників персональних даних [1]. Дотримання вимог цього Закону є обов'язковим для всіх освітніх установ, які здійснюють обробку персональної інформації.

Для забезпечення дієвого захисту персональних даних в ОІС необхідний комплексний підхід, що поєднує в собі як організаційні, так і технічні заходи. До організаційних заходів належить, перш за все, розробка та неухильне дотримання чіткої політики захисту персональних даних, яка б регламентувала всі аспекти обробки інформації, права та обов'язки користувачів системи [3]. Важливим є також проведення регулярних навчань

та підвищення обізнаності персоналу з питань інформаційної безпеки та захисту персональних даних [4].

Серед технічних заходів ключову роль відіграє надійна ідентифікація та аутентифікація користувачів для запобігання несанкціонованому доступу, а також ефективне розмежування прав доступу до різних категорій інформації відповідно до посадових обов'язків. Забезпечення конфіденційності даних під час їх передачі та зберігання досягається шляхом шифрування [5, 6].

Необхідним елементом є також регулярне резервне копіювання та планування відновлення даних у випадку непередбачуваних ситуацій. Захист від зовнішніх загроз забезпечується використанням сучасних засобів захисту від шкідливого програмного забезпечення та міжмережевих екранів. Регулярний аудит безпеки дозволяє своєчасно виявляти та усувати потенційні вразливості системи [7, 8].

Висновки. Захист персональних даних студентів та викладачів в освітніх інформаційних системах є невід'ємною складовою забезпечення безпечного та правового освітнього простору в Україні. Дотримання вимог чинного законодавства, зокрема Закону України «Про захист персональних даних», впровадження комплексу організаційних та технічних заходів, а також постійне підвищення рівня обізнаності всіх учасників освітнього процесу з питань інформаційної безпеки є ключовими факторами успішного забезпечення захисту персональних даних в ОІС. Подальші наукові дослідження можуть бути спрямовані на більш глибокий аналіз специфічних ризиків та вразливостей, характерних для різних типів освітніх інформаційних систем, розробку адаптованих та ефективних моделей захисту, а також оцінку ефективності впроваджених заходів на практиці.

СПИСОК НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Про захист персональних даних : Закон України від 01 черв. 2010 р. № 2297-VI. Президент України Володимир Зеленський: Офіційне інтернет-представництво. URL : https://surl.lu/jiwolf (дата звернення 27.03.2025).*

2. *Борденюк В. І. Інформаційна безпека в освітніх закладах: правові аспекти. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2016. № 1(17). С. 11–18.*

3. *Гончаренко Я. В. Політика конфіденційності в інформаційних системах навчальних закладів. Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Т. 60, № 4. С. 88–97.*

4. *Корнієнко М. В. Підвищення рівня обізнаності користувачів щодо захисту персональних даних в освітньому середовищі. Освітній простір України. 2018. № 8. С. 75–82.*

5. *Кузьменко О. В. Методи ідентифікації та аутентифікації користувачів в освітніх інформаційних системах. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2019. Вип. 54. С. 123–129.*

6. *Петренко С. М. Застосування криптографічних методів для захисту персональних даних в освітніх інформаційних системах. Захист інформації. 2020. № 2(23). С. 35–41.*

7. *Смірнов Є. О. Захист від шкідливого програмного забезпечення в освітніх комп'ютерних мережах. Інформаційна безпека та комп'ютерні технології. 2021. № 1(41). С. 45–52.*

8. *Томчишин І., Малець М. Інформаційна безпека під час воєнного стану. Проблеми розвитку адміністративного, фінансового та інформаційного права в контексті євроінтеграційних процесів: зб. матер. ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 5 травня 2023 р.); відпов. за вип. проф. М. М. Бліхар. Київ: Комп'ютерний дизайн, 2023. С. 378 -381. URL : https://www.eeda.sk/dok/konferencie/partneri/2023/problemy-vyvoja-prava.pdf (дата звернення 21.03.2025).*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У НАУЦІ ТА ОСВІТІ: ПИТАННЯ ЕТИКИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Олена СОЛОНЕНКО,
Роман ОНИЩУК,
здобувачі освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування, Рівненський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, старший викладач циклової комісії права та суспільно-гуманітарних дисциплін Рівненського фахового коледжу Університету «Україна»

Вступ. У зв'язку з активним впровадженням інструментів штучного інтелекту (*далі – ШІ*) в освітнє середовище, зростає необхідність у глибшому дослідженні етичних аспектів їх використання. ШІ дедалі частіше застосовується для автоматизації рутинних процесів, підвищення якості письмових робіт та забезпечення більш об'єктивного оцінювання. Проте така

інтеграція супроводжується появою численних етичних викликів, що вимагають ретельного аналізу й регулювання.

Метою цього дослідження є виявлення основних етичних проблем, які виникають при використанні ШІ у процесах академічного письма та оцінювання, а також формулювання рекомендацій для його відповідального і морально обґрунтованого застосування в освіті.

Основна частина. Застосування ШІ у створенні академічних текстів ставить під сумнів питання авторства, дотримання принципів доброчесності та збереження оригінальності. Такі інструменти можуть бути корисними під час генерації контенту, редагування текстів та інформаційного пошуку. Водночас без належного контролю використання ШІ може спричинити невизначеність щодо авторських прав: якщо значну частину матеріалу створено ШІ, то постає питання – хто є реальним автором [1]?!

Порушення принципів оригінальності є однією з головних етичних проблем при використанні ШІ: застосування таких інструментів для переформулювання чи об’єднання ідей без належного цитування може бути кваліфіковано як академічний плагіат.

Крім того, надмірна залежність від ШІ у створенні текстів може негативно вплинути на розвиток критичного мислення, здатність студентів до аналітичного мислення та формування власних висновків. Самостійне письмо та дослідницька робота втрачають свою цінність, коли основну частину роботи виконує технологія.

Використання ШІ в оцінюванні також супроводжується низкою етичних викликів. Штучний інтелект може ефективно перевіряти відповідність критеріям, виявляти ознаки плагіату й навіть формувати попередні оцінки. Проте існують істотні ризики. Серед них алгоритмічна упередженість, оскільки ШІ працює на основі даних, у яких можуть бути закладені соціальні чи культурні упередження, це може призводити до несправедливого оцінювання представників певних груп [3].

Також відбувається знеособлення процесу оцінювання, адже повна автоматизація оцінки позбавляє індивідуального та творчого підходу чи особливостей мислення студента [4].

Варто зазначити про відсутність прозорості, оскільки незрозумілість процесу ухвалення рішень ШІ-системою створює проблеми у випадках оскарження оцінки або перевірки її обґрунтованості.

Щоб забезпечити етичне використання штучного інтелекту у сфері академічного письма та оцінювання, необхідно впровадити чітко сформульовані політики та рекомендації, що мають охоплювати наступні аспекти:

– прозорість застосування ШІ;

– розмежування відповідальності за зміст та автентичність матеріалів, створених із залученням ШІ;

– забезпечення неупередженості та рівності всіх учасників навчального процесу [2];

– людський контроль над рішеннями – остаточне рішення щодо оцінки має приймати викладач, а не алгоритм;

– формування академічної доброчесності, навичок самостійного мислення, усвідомлення норм етики у науці [5].

Висновки. Застосування штучного інтелекту у сфері академічного письма та оцінювання відкриває широкі перспективи для модернізації освітнього процесу, водночас породжуючи низку складних етичних питань. Щоб інтеграція ШІ була дійсно корисною та безпечною, необхідно формувати чіткі етичні норми, розробляти відповідні політики та впроваджувати практики, що гарантуватимуть дотримання академічної доброчесності, рівності доступу та важливість людського судження у прийнятті рішень.

Надалі важливо продовжити дослідження впливу штучного інтелекту на освітню культуру, аби забезпечити ефективне та етично обґрунтоване регулювання його використання у закладах освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Floridi, L., Cowls, B., Beltramini, M., Saunders, D., & Vayena, E. (2018). An ethical framework for a good AI society: opportunities, risks, principles, and recommendations. AI and Society, 33(4), 689-707.*
2. *Mittelstadt, B. D., Allo, P., Taddeo, M., Wachter, S., & Floridi, L. (2016). The ethics of algorithms: Mapping the debate. Big Data & Society, 3(2), 2053951716679679.*
3. *O'Neil, C. (2016). Weapons of math destruction: How big data increases inequality and threatens democracy. Crown.*
4. *Popenici, S., Kerr, S. (2017). Exploring the use of artificial intelligence in assessment in higher education. Research and Practice Technology Enhanced Learning, 12(1), 7.*
5. *Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence in higher education. International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16 (1), 39.*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ЕТИКЕТ

Олександр АНТОНЮК,
здобувач освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування, Рівненський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, старший викладач циклової комісії права та суспільно-гуманітарних дисциплін Рівненського фахового коледжу Університету «Україна»

Вступ. У сучасному світі штучний інтелект (*далі – ШІ*) дедалі активніше впроваджується у різні сфери суспільного життя. Завдяки ШІ і його алгоритмам не лише побутове життя, а й навчання може бути легким оптимізованим процесом. Сьогодні ШІ стрімко набуває популярності у всіх сферах – від медицини й освіти до економіки та оборони. А. Колесніков трактує поняття «штучний інтелект» як «…комп'ютерні системи, здатні не лише виконувати певні завдання за заздалегідь заданим алгоритмом, а й вирішувати творчі завдання на основі аналізу значної за обсягом різноманітної інформації та імітувати процеси мислення людини» [3, с. 6].

Здатність ШІ до самонавчання, аналізу великих обсягів даних і автоматизації складних процесів створює як нові можливості, так і нові

виклики. Одним з найактуальніших питань сьогодення постає етична сторона використання ШІ: як забезпечити, щоб технології служили на благо суспільству, не порушуючи прав і свобод людини?!

У контексті зростання впливу ШІ виникає потреба в чітких етичних принципах, що регулюють його застосування. Паралельно з технічним прогресом зростає кількість етичних запитань: чи є такі рішення справедливими? Чи не порушують вони права людини? Хто відповідає за помилки ШІ? Постає нагальна потреба у вивченні етичних викликів, що супроводжують використання штучного інтелекту у сфері публічного адміністрування [1, с. 15-16; 4, с. 7-8; 5, с. 493].

Основна частина. Розвиток ШІ відкриває нові горизонти в науці, бізнесі та повсякденному житті. Програми на базі ШІ вже сьогодні допомагають студентам у навчанні , юристам – аналізувати складні справи, а споживачам – отримувати персоналізовані рекомендації. Водночас, чим глибше інтегрується ШІ у життя суспільства, тим гостріше постають етичні питання, пов’язані з його використанням.

Одним із центральних викликів є проблема упередженості алгоритмів. ШІ навчається на основі великих обсягів даних, які часто містять історичні або соціальні упередження. Це може призводити до дискримінації за расовою, статевою, віковою або іншою ознакою. Наприклад, у деяких країнах алгоритми приймали рішення про відмову у працевлаштуванні лише через те, що кандидати належали до певної групи, а не через професійні якості.

Не менш значущою є тема відповідальності. Якщо ШІ приймає автономні рішення, хто відповідає за наслідки – розробник, користувач, компанія чи сама система? На це запитання поки що немає однозначної відповіді, і законодавство лише починає формуватися у цьому напрямі. Ще один важливий аспект – приватність. ШІ часто використовує персональні дані для навчання та вдосконалення. Це створює ризики витоку або зловживання особистою інформацією. Без чітких етичних меж і правових норм існує

небезпека, що технології будуть використовуватись для масового нагляду або маніпуляцій [2, с. 734-735].

Окремо варто згадати про гуманність: наскільки етично замінювати людське спілкування, підтримку чи турботу на автоматизовані системи, адже у медицині, освіті чи психології контакт із реальною людиною має більшу цінність, ніж точність або швидкість алгоритму.

Таким чином, впровадження штучного інтелекту має супроводжуватися не лише технічним прогресом, але й активним обговоренням етичних стандартів. Потрібен баланс між розвитком технологій і захистом людських цінностей.

Висновки. Штучний інтелект є потужним інструментом, але без належного етичного контролю він може становити загрозу для справедливості, приватності й безпеки людей. Забезпечення прозорості алгоритмів, відповідальності розробників та участі суспільства в ухваленні технологічних рішень є ключовими умовами для гармонійного розвитку ШІ. Важливо не лише вдосконалювати технології, але й розвивати етичну культуру їхнього використання, щоб майбутнє формувалося не лише цифровим, а й гуманним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Богом'я В., Гудзь А. Штучний інтелект: сучасний стан і перспективи застосування. Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. 2023. Т. 46, № 1. С. 13–17. URL: https://doi.org/10.33099/2311-7249/2023-46-1-13-17 (дата звернення: 15.04.2025).*

2. *Єфіменко І. Етика штучного інтелекту. Перспективи та інновації науки. 2024. № 7(41). URL: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-7(41)-731-738 (дата звернення: 27.03.2025).*

3. *Колесніков А. П., Карапетян О. М. Штучний інтелект: переваги та загрози використання. Efektyvna ekonomika. 2023. № 8. URL: https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.8.9 (дата звернення: 04.04.2025).*

4. *Петухова Л. Є., Поспєлова О. О. Штучний інтелект як важливий концепт сучасної освіти. Collection of Research Papers Pedagogical sciences. 2024. № 107. С. 5–12. URL: https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2024-107-1 (дата звернення: 25.03.2025).*

5. *Сморжевський Н. В. Штучний інтелект: перспективи розвитку : thesis. 2019. URL: https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/14286 (дата звернення: 23.03.2025).*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ДІТЕЙ ВІЙНИ

Тарас КОТЯЙ,
здобувач освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування, Рівненський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, старший викладач циклової комісії права та суспільно-гуманітарних дисциплін Рівненського фахового коледжу Університету «Україна»

Вступ. В умовах повномасштабної війни в Україні найбільш вразливою категорією населення є діти. Вони стикаються з втратами, руйнуванням звичного середовища, евакуацією, життям у бомбосховищах або на нових територіях. Війна порушує базове відчуття безпеки та емоційного комфорту.

Актуальність дослідження зумовлена потребами психосоціальної допомоги дітям, які постраждали від війни, та недостатністю дієвих програм підтримки ментального здоров'я.

Метою є виявлення ключових психологічних проблем, що виникають у дітей під час воєнних дій, та окреслення шляхів подолання цих викликів.

Основна частина. Психологічний стан дітей війни характеризується низкою емоційно-поведінкових проявів: тривожністю, страхом, нічними кошмарами, агресією, соціальною ізоляцією, проблемами концентрації та навчання.

Наукові дослідження засвідчують, що діти, які зазнали впливу війни, мають підвищений ризик розвитку посттравматичного стресового розладу, депресивних станів та тривожних розладів [1, с. 122].

Так, наприклад, за даними ЮНІСЕФ, за час воєнних дій в Україні дві третіх дітей змушено покинути домівки постійного проживання, часто без рідних і близьких, наодинці, піддаючи себе ризикам жорстокого поводження,

викрадення, сексуальної експлуатації та торгівлі людьми. 90% опитаних матерів підлітків помітили суттєві зміни у психологічному стані дитини. За оціночними даними 75% українських дітей мають наслідки фізичних та емоційних травм, близько 60% – потребують підтримки та кваліфікованої психологічної допомоги, 40% дітей зазначили, що їм вкрай важко знайти друзів чи однодумців, 30% – не планують і не уявляють свого майбутнього, 20% з них мають порушення сну, 10% – погіршення пам'яті, небажання спілкуватися [5].

Ю. Бойко стверджує, що «… формування відчуття безпеки та підтримка емоційної стабільності дітей має стати одним з ключових завдань державної політики в умовах війни» [2, с. 89].

Значну роль у стабілізації психоемоційного стану відіграє середовище – родина, школа, громада. Важливими чинниками є забезпечення психологічного супроводу, збереження рутин, дозованої інформації та підтримка з боку дорослих.

Основні проблеми, з якими стикаються діти, підлітки та молодь в умовах війни – це втрата рідних, житла, звичних соціальних зв'язків; вимушене переселення, життя в умовах небезпеки; нестача кваліфікованої психологічної допомоги; тривалий стрес та нестабільність [3].

Психологічне здоров'я дітей війни потребує постійної уваги з боку держави, громадських організацій та міжнародної спільноти. Формування системи психосоціальної підтримки дітей – передумова сталого розвитку суспільства після війни [4].

Подоланню окреслених проблем сприяє системна психологічна підтримка засобами центрів психосоціальної допомоги, мобільних груп підтримки, впровадження шкільної психологічної служби. Важливими є психоосвітні програми для дітей, батьків і педагогів, спрямовані на розвиток емоційної саморегуляції, навичок стресостійкості та адаптації. Позитивного впливу має реалізація програм соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб, які передбачають залучення дітей до освітнього й культурного

середовища нових громад. Також позитивним є створення безпечного освітнього простору, з акцентом на підтримувальне середовище, недискримінацію та індивідуальний підхід.

В умовах сьогодення, активне залучення молоді до волонтерства, творчості, спорту та інших форм соціальної активності сприяє формуванню почуття значущості та життєвої перспективи.

Висновки. Сучасні психологічні дослідження виявили значні проблеми розвитку дітей в умовах війни. Разом із тим відзначається, що діти мають величезний потенціал життєстійкості і повернення до мирного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Андрійчук О. Діти та війна: психологічні наслідки та шляхи подолання. Науковий вісник психології. 2023. № 2 (18). С. 120–125.*

2. *Бойко Ю. Соціально-психологічна підтримка дітей в умовах війни. Психологія і суспільство. 2023. № 3. С. 88–93.*

3. *Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.04.2025).*

4. *Children in War: Ukraine Crisis Response. UNICEF. 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en (дата звернення: 27.03.2025).*

5. *Шубіна Ганна. Війна та підлітки: про вплив і наслідки. HUBZ Inform – Здорове медіа. URL: https://hubz.ua/ekspertna-dumka/vijna-ta-pidlitky-pro-vplyv-ta-naslidky/ (дата звернення 02.04.2025).*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СИСТЕМІ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ: ВИКЛИК ЧИ ПІДТРИМКА

Андрій ПЛЕТЬОНКА,
здобувач освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра спеціальності 081 Право, Рівненський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, старший викладач циклової комісії права та суспільно-гуманітарних дисциплін Рівненського фахового коледжу Університету «Україна»

Стрімкий розвиток цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту (*далі – ШІ*), докорінно змінює підходи до здобуття вищої освіти та проведення

наукових досліджень. Особливого значення сьогодні набуває питання забезпечення академічної доброчесності в умовах використання ШІ.

Застосування ШІ в освітньому процесі, з одного боку, відкриває нові можливості для підвищення якості освіти, а з іншого – створює потенційні ризики порушення принципів академічної доброчесності, зокрема плагіату, фабрикації та фальсифікації результатів. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу ролі ШІ у збереженні академічної етики.

Метою даного дослідження є з'ясування впливу інструментів штучного інтелекту на дотримання академічної доброчесності, виявлення ризиків їх використання та визначення перспектив впровадження етичних та нормативних регламентів у цій сфері.

Проблематика використання ШІ в навчанні актуальна. Поява генеративних моделей, таких як ChatGPT, Грок 3 від xAI, Google Gemini 2.0 Pro, Claude Sonnet 3.5 тощо зумовила потребу у переосмисленні стандартів доброчесності. Так, Т. Немченко та ін. наголошують, що основною проблемою використання штучного інтелекту в академічному середовищі є відсутність чітких етичних орієнтирів у використанні ШІ, а етика взаємодії з ШІ стає новим компонентом академічної культури, який ще не сформовано у вітчизняній практиці [3, с. 507-509].

Погодимося із думкою К. Бондаревської про важливість навчання здобувачів освіти коректному використанню ШІ, адже «технологія сама не є доброчесною чи недоброчесною – усе залежить від її застосування» [2, с. 59].

Л. Анісімова резюмує, що ШІ може виступати як «етичний навігатор», підказуючи, коли порушуються норми цитування чи самостійності [1, с. 32].

Аналіз сучасних наукових джерел показує: штучний інтелект не може бути визначений сам по собі як доброчесний чи недоброчесний – усе залежить від того, як його застосовують. Технології можуть стати як викликом, так і підтримкою для академічної доброчесності. З однієї сторони, ШІ може бути використаний для обходу антиплагіатних систем і написання робіт без належного посилання на джерела. З іншої – він допомагає виявляти плагіат і

перевіряти унікальність робіт, що підтримує академічну етику. Тому важливо правильно застосовувати технології підтримки доброчесності.

Також варто додати, що ШІ може стати важливим інструментом для навчання та розвитку нових навичок у студентів, забезпечуючи доступ до інноваційних методів навчання, таких як персоналізовані рекомендації та адаптивні навчальні системи. Однак застосування ШІ також вимагає від освітніх установ посилення навчання з питань етики, адже студенти повинні знати, як правильно використовувати технології, не порушуючи принципи академічної доброчесності. Важливо також розвивати системи, що використовують ШІ для контролю за академічною доброчесністю, зокрема для моніторингу плагіату та перевірки орфографії, граматики, а також достовірності наданих джерел. Застосування ШІ в наукових дослідженнях допомагає значно прискорити обробку великих обсягів інформації, створюючи нові можливості для академічної співпраці. Проблеми, пов’язані з використанням ШІ, також можуть з’являтися внаслідок невміння користуватися цими технологіями, що в свою чергу, – вимагає організації відповідних навчальних курсів. ШІ може допомогти виявляти не лише плагіат, а й інші форми академічного шахрайства, як-от фабрикацію даних, тим самим сприяючи зміцненню принципів академічної доброчесності. Необхідно враховувати, що впровадження технологій ШІ у освітній процес потребує чіткого регламентованого законодавства та створення ефективного механізму контролю.

Висновки. Сучасні технології дедалі частіше мають двояке значення, яке залежить від мети і можливостей його застосування. Сам по собі штучний інтелект не може бути визначений як доброчесний чи недоброчесний. Академічна доброчесність є не лише нормою освітнього середовища, але й показником моральної зрілості та внутрішньої культури особистості. Дотримання принципів академічної доброчесності є свідченням сформованості у людини високих моральних орієнтирів та особистої відповідальності за власний інтелектуальний продукт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Анісімова Л. В. Штучний інтелект для академічної спільноти: надійний помічник / підступний ворог. Академічна доброчесність в умовах цифровізації: збірник есе. Київ: НУБіП України, 2023. С. 31-33. URL: http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/240/6159/13973-1?inline=1 (дата звернення 17.04.2025 р.).*
2. *Бондаревська К. В. Штучний інтелект vs академічна доброчесність: виклики і можливості. Академічна доброчесність в умовах цифровізації: збірник есе. Київ: НУБіП України, 2023. С. 58-60. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u404/zbirnik_ese_advanced_training_academ.integr.pdf (дата звернення 11.04.2025 р.).*
3. *Немченко Т. А., Сторожук О. В., Щербина К. К. Забезпечення академічної доброчесності в контексті розвитку штучного інтелекту. Наука і техніка сьогодні. 2024. №1 (29). С.501-513. URL: http://perspectives.pp.ua/ index.php/nts/article/view/8749/8796 (дата звернення 27.03.2025 р.).*

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

Микола БЕРЕЖНЮК,
здобувач освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра спеціальності 081 Право, Рівненський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, старший викладач циклової комісії права та суспільно-гуманітарних дисциплін Рівненського фахового коледжу Університету «Україна»

Вступ. У сучасному світі проблема впливу технологій штучного інтелекту (*далі – ШІ*) на економічний та соціокультурний розвиток стає надзвичайно актуальною. ШІ відіграє ключову роль у трансформації суспільства, змінюючи способи роботи та взаємодії людей [1, с. 6-7].

Мета даного дослідження є аналіз взаємозв’язку між штучним інтелектом, економікою та соціокультурними аспектами.

Основна частина. Науково поняття «штучний інтелект» визначається як система, здатна виконувати завдання, що вимагають інтелектуальних зусиль людини. Класифікація ШІ включає слабкий, сильний та загальний ШІ. Основні

технології, що лежать в основі ШІ, – це машинне навчання, нейронні мережі та обробка природної мови [2, с. 27-29].

Економічний розвиток із ШІ характеризується автоматизацією процесів, підвищенням продуктивності, водночас створює виклики для ринку праці. Нові бізнес-моделі, зокрема стартапи, активно використовують ШІ для досягнення конкурентних переваг. Успішні приклади застосування ШІ можна спостерігати в секторах фінансів, медицини та виробництва. Вже сьогодні автоматизація процесів має суттєві переваги, а сектори економіки, такі як медицина, виробництво, банківська справа, – відмічають суттєвий прогрес навіть з технологіями дво-п'ятирічної давності [3, с. 784-786].

Соціокультурний вплив ШІ виявляється у змінах соціальної структури, забезпечуючи доступ до інформації та освіти. Однак це також ставить під загрозу культурну ідентичність, викликаючи конфлікти між глобалізацією та локалізацією.

Етичні аспекти, такі як конфіденційність даних та упередженість алгоритмів, потребують особливої уваги. У соціальній сфері швидко відбуваються зміни щодо доступу до інформації, її обробкою, навчанням та застосуванням.

Серед основних викликів впровадження ШІ – технологічна безпека, соціальна нерівність і необхідність правового регулювання. Важливо розробити рішення для мінімізації ризиків, пов'язаних із впровадженням нових технологій. Вже сьогодні можна говорити про тренди на майбутнє: інтеграція ШІ в повсякденне життя, підготовка нових кадрів для роботи з ШІ, співпраця між науковими установами, бізнесом і державою.

Висновки. Дослідження підтверджує багатовимірність і комплексний характер впливу ШІ на суспільство. Ефективне реагування на зазначені виклики потребує швидкої інтеграції технологій у всі сфери життя соціуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бакушевич І. В., Мартиняк І. О. Вплив ШІ-технологій на сталий розвиток фірм. Інклюзивна економіка. 2024. № 2 (04). С. 5–9. URL: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.4-1 (дата звернення: 12.04.2025).

2. *Петасюк О. Штучний інтелект: контекст та осмислення. Молодий вчений. 2024. № 4 (128). С. 26–32. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-9 (дата звернення: 02.04.2025).*

3. *Терменжи О. Як виміряти ШІ-грамотність: огляд наявних інструментів для оцінювання ШІ-грамотності. Інтеграція штучного інтелекту в освіту – виклики та можливості. 2025. С. 783–786. URL: https://doi.org/10.36059/978-966-397-477-4-206 (дата звернення: 15.03.2025).*

ІНФОРМАЦІЙНА ГІГІЄНА ЯК СКЛАДОВА ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Сергій ЗАЛУЖНИЙ,
здобувач освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра спеціальності 081 Право, Рівненський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, старший викладач циклової комісії права та суспільно-гуманітарних дисциплін Рівненського фахового коледжу Університету «Україна»

Вступ. У XXI столітті безпека перестала асоціюватися виключно з військовими чи фізичними загрозами. З розвитком інформаційних технологій та появою цифрового простору поняття особистої безпеки суттєво трансформувалося. Людина сьогодні не лише споживає інформацію, а й стає потенційною ціллю у процесах маніпуляції, фішингу, дезінформації та кіберзлочинності. Саме тому інформаційна гігієна – це важливий аспект, що має вплив на наш психологічний стан, критичне мислення та персональну цифрову безпеку.

У сучасному світі, перенасиченому інформацією (інфошумом), важливість розуміння принципів інформаційної гігієни стає очевидною. Мало хто може уникнути впливу фейків у соціальних мережах або інформаційних атак, які стали поширеним інструментом у сучасних інформаційних війнах. В умовах війни та глобальної нестабільності важливо не лише вміти обробляти

потік інформації, але й бути здатним захистити себе від маніпуляцій та небезпечних впливів.

Метою цього дослідження є вивчення концепту інформаційної гігієни, визначення загроз, які з нею пов’язані, та вироблення практичних рекомендацій щодо підвищення рівня особистої безпеки у цифровому середовищі.

Основна частина. Інформаційна гігієна – це набір знань та практичних навичок, спрямованих на захист особистості від шкідливої, маніпулятивної та деструктивної інформації.

Як зазначає Тетяна Монахова, українська експертка з інформаційної гігієни, це не просто уникнення фейків, а створення свідомого підходу до того, що ми споживаємо, та як сприймаємо інформацію, яку отримуємо щодня. Вона визначає інформаційну гігієну як «здоров’я свідомості, що базується на усвідомленому виборі джерел, тем і контекстів» [2].

Важливо усвідомити, що інформація, яку ми отримуємо, може впливати на наше психоемоційне здоров’я та сприяти формуванню неправильних уявлень про світ.

Інформаційна гігієна – це сукупність практик, що включають вибір надійних джерел, здатність критично оцінювати зміст інформації, ігнорувати неперевірену інформацію та зберігати емоційну рівновагу навіть в умовах інформаційного перевантаження. Вміння працювати з інформацію є необхідною навичкою для особистої безпеки у цифровому середовищі.

Особливу загрозу для особистої безпеки становить маніпулятивна інформація, здатна викликати тривогу, зневіру чи навіть агресію. Як зазначають сучасні медіаексперти, в умовах постправди (коли факти часто замінюються емоційно зарядженими повідомленнями) інформаційна безпека повинна базуватися на здатності до рефлексії, критичного аналізу та медіаграмотності. В такому світі «інформаційна безпека має базуватися на здатності до рефлексії, критичного аналізу та медіаграмотності» [1].

Сьогодні людина, яка не володіє критичним мисленням, може стати жертвою маніпуляцій, тому важливо вміти фільтрувати та аналізувати інформацію, а також розуміти джерело та контекст повідомлень.

До найбільш небезпечних загроз можна віднести наступні:

– фейкова інформація та дезінформація, яка може призвести до соціальних чи політичних криз: ці маніпуляції використовуються для формування суспільних панічних настроїв або втручання у вибори;

– нав'язування чужих цінностей та панічних наративів, які можуть зруйнувати соціальну стабільність: це явище часто супроводжує гібридні війни, де інформація використовується для посилення внутрішніх розколів у суспільстві;

– цифрове переслідування (кібербулінг, доксинг), коли особисті дані людини використовуються для шкоди або маніпуляцій;

– алгоритмічні пастки, зокрема ефекти «інформаційної бульбашки», коли користувач застряє у вузькому колі інформації, що підтверджує його погляди, і не має можливості ознайомитися з іншими думками.

Особливого значення набула інформаційна гігієна сьогодні. У контексті війни росії проти України інформаційна гігієна стає критично важливою. Г. Петренко, українська дослідниця та медіаекспертка, підкреслює, що дезінформація сьогодні «… це не просто інструмент пропаганди, а частина гібридної війни, що впливає на здатність суспільства до спротиву» [3].

Інформаційні війни стають потужним засобом для маніпулювання свідомістю людей і створення соціальних напружень. В умовах таких загроз важливо не лише вміти фільтрувати потік новин, але й навчитись аналізувати джерела та контекст повідомлень.

Інформаційна гігієна передбачає кілька основних принципів, які мають стати невід'ємною частиною повсякденного життя – «інформаційне перевантаження сприяє втраті критичності мислення та підвищує психологічну вразливість» [4].

У цьому контексті варто керуватися наступними принципами:

1. Критичне ставлення до інформації: кожне повідомлення повинно оцінюватися не лише за його змістом, але й за джерелом. Чи є це офіційне повідомлення? Чи можна перевірити факти?

2. Перевірка джерел інформації: в умовах швидкого поширення фейків важливо мати навички перевірки джерел. Чи це перевірена новина, чи непідтверджений слух?

3. Цифрова етика: вміти захищати свою приватність і не порушувати етику у взаємодії з іншими користувачами Інтернету.

4. Обмеження часу у соціальних мережах та медіапросторі або так звана «інформаційна дієта» допомагає уникнути перевантаження та зберегти емоційну рівновагу.

Для ефективного захисту від інформаційних загроз можна застосувати кілька практичних стратегій. Зокрема використовувати надійні ресурси для перевірки фактів, такі як Snopes, FactCheck.org, чи українські платформи перевірки фактів. Також варто підвищувати власну медіаграмотність через курси та навчальні програми, що навчають ефективно працювати з інформацією в умовах інформаційного перевантаження. Корисною навичкою є вміння підтримувати цифрову етику в онлайн-комунікаціях, не порушуючи приватність інших та не поширюючи непідтверджену інформацію.

Висновки. Інформаційна гігієна є важливим інструментом самозахисту в умовах постійного інформаційного тиску. Вона включає розвиток критичного мислення, медіаграмотності та цифрової етики, що є необхідними навичками для ефективного функціонування сучасної особистості в інформаційному середовищі. Підвищення рівня медіаграмотності, інтеграція інформаційної гігієни в освітні програми та загальний розвиток цифрової свідомості є ключовими елементами національної стратегії безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Гервольський М. Інформаційна гігієна в Україні в умовах війни. Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи. 2023. URL: https://doi.org/10.32782/ppss.2023.1.84 (дата звернення: 22.03.2025).*

2. *Монахова Тетяна. Інформаційна гігієна: навіщо потрібна та як не стати жертвою фейків. Електронне видання «BusinessWoman.org.ua». URL:*

https://businesswoman.org.ua/informaczijna-gigiyena-navishho-potribna-ta-yak-ne-staty-zhertvamy-fejkiv (дата звернення: 12.04.2025).

3. Петренко Галина. 10 правил інформаційної гігієни. Hive Mind. URL: https://ua.hive-mind.community/blog/323%2C10-pravil-informaciinoyi-gigijeni (дата звернення: 17.04.2025).

4. Чернявська Ю. П. Критичне мислення та інформаційна гігієна в українському інформаційному просторі : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 061 «Журналістика» / наук. керівник Л. Чернявська. Запоріжжя: ЗНУ, 2022. 51 с. URL: https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/10426 (дата звернення: 29.03.2025).

РОЛЬ ВІДКРИТИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ (OER) У КОНТЕКСТІ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Євгеній ТАЛАЛА,
здобувач освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра спеціальності 081 Право, Рівненський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, старший викладач циклової комісії права та суспільно-гуманітарних дисциплін Рівненського фахового коледжу Університету «Україна»

Вступ. Актуальність дослідження ролі сучасних відкритих освітніх ресурсів (*далі – OER*) у контексті академічної доброчесності та інформаційної безпеки визначається зростанням популярності відкритої освіти та необхідністю забезпечення якісного та безпечного навчального процесу в цифровому середовищі. OER, будучи вільно доступними та ліцензованими освітніми матеріалами, мають значний потенціал для розширення доступу до знань, зниження освітніх витрат та сприяння академічній доброчесності. Водночас, їх використання також пов’язане з певними викликами у сфері інформаційної безпеки та потребує усвідомленого підходу до інтеграції в освітній процес.

Метою нашої роботи є дослідження потенціалу та ризиків використання відкритих освітніх ресурсів у контексті академічної доброчесності та

інформаційної безпеки в українському освітньому просторі, а також розробка рекомендацій щодо їх ефективного та безпечного застосування.

Основна частина. Відкриті освітні ресурси (OER) являють собою навчальні матеріали, які є вільно доступними для використання, адаптації та поширення з мінімальними або відсутніми обмеженнями авторського права. Це можуть бути лекції, підручники, мультимедійні матеріали, програмне забезпечення та інші ресурси (наприклад, відомий в Україні Проєкт Prometheus або ж Інституційні репозитарії українських університетів), що розміщуються під відкритими ліцензіями, такими як Creative Commons.

У контексті академічної доброчесності, OER можуть відігравати позитивну роль, забезпечуючи студентам доступ до широкого спектру якісних навчальних матеріалів, що сприяє більш глибокому розумінню предмету та зменшує спокусу вдаватися до плагіату через брак доступних ресурсів [3, с. 57-59].

Викладачі, у свою чергу, можуть використовувати та адаптувати OER для створення власних навчальних курсів, належним чином посилаючись на оригінальні джерела, що формує культуру доброчесного використання інформації [5, с. 88-90].

Прозорість ліцензування OER також сприяє чіткому розумінню правил використання матеріалів, що зменшує ризик ненавмисних порушень авторських прав.

Проте, використання OER також пов’язане з певними викликами у сфері інформаційної безпеки. Оскільки OER часто розміщуються на різних платформах та створюються різними авторами, існує ризик доступу до неякісних або навіть шкідливих матеріалів [6]. Неперевірені ресурси можуть містити помилки, застарілу інформацію або посилання на небезпечні веб-сайти. Крім того, інтеграція OER у власні навчальні платформи може створювати потенційні вразливості, якщо не дотримуються належні стандарти безпеки при завантаженні та використанні зовнішніх ресурсів [7, с. 104-106].

Аналіз функціонування OER дозволяє стверджувати, що для їх ефективного та безпечного використання в освітньому процесі необхідно:

– розвивати навички критичної оцінки OER: як у студентів, так і у викладачів, навчаючи їх розпізнавати якісні та надійні ресурси [4, с. 116-117];

– забезпечувати прозорість ліцензування та авторства: чітко вказувати умови використання OER та належним чином цитувати авторів оригінальних матеріалів;

– упроваджувати механізми перевірки безпеки OER: перед інтеграцією зовнішніх ресурсів у навчальні платформи проводити їхню перевірку на наявність шкідливого коду або недостовірної інформації;

– сприяти створенню та поширенню якісних OER українською мовою: підтримувати ініціативи з розробки відкритих освітніх ресурсів, що відповідають національним освітнім стандартам та пройшли відповідну експертизу [2, с. 120-121];

– інтегрувати навчання з академічної доброчесності в навчальні програми: незалежно від типу використовуваних ресурсів, акцентувати увагу на принципах чесності, оригінальності та відповідального використання інформації.

Висновки. Відкриті освітні ресурси мають значний потенціал для збагачення освітнього процесу, сприяння академічній доброчесності та розширення доступу до знань. Однак, їхнє ефективне та безпечне використання вимагає усвідомленого підходу до оцінки якості та надійності ресурсів, дотримання принципів академічної доброчесності, впровадження належних заходів інформаційної безпеки. Розвиток національних OER є важливим кроком на шляху до якісної та безпечної відкритої освіти в Україні.

СПИСОК НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Атаманчук П. С. Відкриті освітні ресурси як інструмент розвитку відкритої освіти. Інформаційні технології і засоби навчання. 2012. № 6 (32). С. 17-25.

2. Іванова С. М., Кухаренко В. М. Відкриті освітні ресурси: світовий досвід та перспективи в Україні. Педагогіка вищої та середньої школи. 2011. Вип. 33. С. 118-124.

3. Коваленко О. М. Академічна доброчесність в умовах використання відкритих освітніх ресурсів. Теорія і практика професійної освіти. 2016. № 1 (9). С. 55-61.

4. Мороз О. В. Критична оцінка інформаційних ресурсів в контексті відкритої освіти. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка». 2015. Вип. 19. С. 115-119.

5. Олійник Т. В. Формування інформаційної культури педагога в умовах використання відкритих освітніх ресурсів. Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». 2013. № 31. С. 87-92.

6. Синиця М. С. Ризики використання відкритих освітніх ресурсів у навчальному процесі. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2014. № 2(16). С. 85-90.

7. Шепель В. М. Інтеграція відкритих освітніх ресурсів у навчальні платформи: питання безпеки. Інформаційні технології в освіті. 2017. № 3 (32). С. 102-107.

ЗАПОБІГАННЯ ВИКОРИСТАННЮ НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В СУСПІЛЬСТВІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИКЛИК

Віктор ПІДДУБНИЙ,
здобувач освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра спеціальності 081 Право, Рівненський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, старший викладач циклової комісії права та суспільно-гуманітарних дисциплін Рівненського фахового коледжу Університету «Україна»

Вступ. У сучасному суспільстві питання мови набуває не лише культурного, а й безпекового значення. Поширення ненормативної лексики у публічному просторі, соціальних мережах, засобах масової інформації, серед молоді та навіть у сімейному середовищі свідчить про суттєві соціальні проблеми: зниження рівня мовної культури, руйнування моральних орієнтирів, агресію та соціальне напруження.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю протидії лінгвістичній агресії як формі мовного насильства, що має прямі наслідки для психологічної, інформаційної та правової безпеки особистості.

Мета роботи – виявити соціально-правові виклики, пов’язані з поширенням ненормативної лексики, та запропонувати шляхи запобігання цій загрозі.

Основна частина. Проблема використання ненормативної лексики не є новою, однак останнім часом вона загострилася внаслідок вільного доступу до інформації, відсутності ефективної фільтрації контенту, слабкого правового механізму відповідальності та низького рівня мовної культури.

У сучасних умовах питання безпеки людини перестало обмежуватись лише фізичним захистом, особливої ваги набуває культурна та психологічна безпека, стан мовного середовища. Одним із викликів, що впливають на соціальну стабільність та моральне здоров’я суспільства, є поширення ненормативної лексики в публічному просторі.

Мовна культура напряму пов’язана з інформаційною безпекою та духовним розвитком нації. Як зазначає Т. Ярошенко, мова є не тільки засобом комунікації, а й важливим чинником національної ідентичності, тому її зниження під впливом вульгаризмів може становити загрозу для культурної безпеки держави [7, с. 89].

Сьогодні ненормативна лексика широко поширена у соціальних мережах, музиці, фільмах, навіть у спілкуванні молоді. Цей лексичний пласт, який часто розглядають як «естетичну вільність», насправді є проявом агресії, психологічної нестабільності та зневаги до норм суспільного життя. Л. Кармазіна наголошує: мова відіграє значну роль у формуванні внутрішнього почуття безпеки в особистості, а агресивне мовлення може провокувати психологічну напругу та деструктивну поведінку [5, с. 116].

У підлітковому середовищі використання вульгаризмів стало майже нормою. Це явище пояснюється бажанням самоствердитися, копіюванням поведінки з соціальних мереж та телебачення. За словами Л. Третяк, масовий контент, зокрема музичні кліпи, блоги, комедійні шоу, часто популяризує грубу лексику, подаючи її як засіб самовираження [6, с. 56].

Окрему увагу слід приділити функціонуванню ЗМІ та медіаконтенту. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» встановлює вимоги до етики мовлення, забороняючи поширення інформації, що містить ненормативну лексику чи заклики до насильства [2, ст. 43]. Однак у реальності контроль з боку держави часто є формальним, і порушення залишаються безкарними.

Запобігання вживанню ненормативної лексики повинно розглядатись не лише як правове чи дисциплінарне питання, а як комплексне соціальне завдання. Необхідне виховання мовної культури з дитинства, впровадження інформаційних кампаній, контроль за медіа, підвищення відповідальності блогерів та громадських осіб. Особливо важливою є роль школи, де педагог має не лише навчати, а й бути носієм культурної поведінки.

З правової точки зору, використання ненормативної лексики у громадських місцях кваліфікується як адміністративне правопорушення. Згідно зі статтею 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення, дрібне хуліганство, до якого відносяться лайка в громадських місцях, нецензурна лайка, образливе чіпляння до громадян, карається штрафом або громадськими роботами [1, ст. 1122]. Також варто згадати Цивільний кодекс України, який регулює питання захисту честі, гідності та ділової репутації особи: вживання ненормативної лексики у публічному просторі, яке принижує людину, може бути підставою для звернення до суду з вимогою компенсації моральної шкоди [3, ст. 277].

Однак, як зазначає Л. Третяк, «правові механізми виявляються недостатньо ефективними без належного морального осмислення проблеми» [6, с. 52]. Тобто мова йде не лише про юридичну відповідальність, а про глибший морально-соціальний аспект проблеми.

Серед найбільш вразливих сфер мовлення можна назвати освітній простір (де вживання ненормативної лексики молоддю формує викривлену мовну норму); медіа та соціальні мережі (де лайка часто використовується для хайпу або провокацій); політичну риторику (в якій нецензурна лексика

підриває авторитет державних інституцій) та побутове спілкування (де лайка, власне, стає буденним елементом мови).

У цьому контексті проблема мовної безпеки прямо пов'язана з інформаційною та культурною безпекою суспільства. Вона є частиною ширшої концепції людської безпеки, яка охоплює захист гідності, психологічного здоров'я та культурної ідентичності особистості.

Доречно зазначає Л. Кармазіна, що «використання нецензурної лексики є проявом девіантної мовної поведінки, яка має бути об'єктом не лише правового, а й соціального реагування» [4, с. 109].

Висновки. Мова є не просто інструментом спілкування, а дзеркалом суспільства. Ненормативна лексика, поширена в просторі, де формується особистість, становить загрозу для соціальної стабільності, етичного розвитку нації та внутрішньої безпеки людини.

Проблема ненормативної лексики – це не просто питання культури мовлення. Це виклик, що торкається прав людини, інформаційної гігієни, соціальної стабільності та психологічного клімату в суспільстві.

Запобігання поширенню лайки вимагає комплексного підходу: вдосконалення правових норм і контрольних механізмів; формування мовної культури через систему освіти; медіа грамотність та відповідальність медіа; популяризація культури поваги в публічному просторі.

Лише спільними зусиллями освітян, законодавців, батьків і самих громадян можна зменшити вплив цього деструктивного явища. Вирішення проблеми ненормативної лексики потребує взаємодії держави, громадськості, освітніх інституцій, медіа та родини, адже лише у співпраці можливо досягти стійкого результату та створити безпечне комунікативне середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 груд. 1984 р. № 8073-X . Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. № 51. Ст. 1122. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 25.04.2025).*

2. *Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21 груд. 1993 р. № 3759-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 10. Ст. 43. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text (дата звернення: 25.04.2025).*

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 25.04.2025).

4. Кармазіна Л. С. Психологічна безпека особистості в умовах соціальної нестабільності. Соціальна психологія. 2021. № 2. С. 115–120.

5. Кармазіна Л. С. Культура мовлення як фактор національної безпеки України. Юридичний вісник України. 2021. № 10. С. 108–111.

6. Третяк Л. В. Вульгаризм як феномен сучасної мовної культури підлітків. Наукові записки НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія : Педагогічні та історичні науки. 2020. Вип. 146. С. 55–59.

7. Ярошенко Т. І. Ненормативна лексика як елемент соціальної агресії: соціально-правовий вимір. Право і суспільство. 2022. № 3. С. 17–20.

ВИЯВЛЕННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ АКАДЕМІЧНОМУ ПЛАГІАТУ ЗА ДОПОМОГОЮ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

Олексій ПЕТРУШКЕВИЧ,
здобувач освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра спеціальності 081 Право, Рівненський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, старший викладач циклової комісії права та суспільно-гуманітарних дисциплін Рівненського фахового коледжу Університету «Україна»

Вступ. Актуальність дослідження проблеми академічного плагіату в сучасному освітньому просторі є беззаперечною. Зі стрімким розвитком цифрових технологій та широким доступом до інформаційних ресурсів зростає спокуса неправомірного використання чужих наукових та творчих здобутків. Це підриває принципи академічної доброчесності, знецінює оригінальні дослідження та негативно впливає на якість освіти. Використання цифрових інструментів для виявлення та запобігання плагіату стає ключовим елементом забезпечення доброчесного академічного середовища.

Метою нашої роботи є дослідження можливостей цифрових інструментів у виявленні академічного плагіату в освітньому процесі.

Основна частина. Цифрові інструменти для виявлення плагіату являють собою програмні комплекси, що здійснюють порівняльний аналіз поданого тексту з великими базами даних, які включають наукові публікації, веб-сторінки, студентські роботи та інші джерела [1, с. 5-7].

Принцип їхньої роботи полягає у виявленні текстових збігів або значних запозичень без належного цитування. До найбільш поширених інструментів належать Turnitin, PlagScan, Unicheck та інші, кожен з яких має свої особливості щодо алгоритмів пошуку, розміру баз даних та функціональних можливостей [4, с. 147-150].

Ефективність виявлення плагіату за допомогою цих інструментів залежить від кількох факторів, включаючи якість алгоритмів порівняння, повноту та актуальність баз даних, а також налаштування параметрів перевірки [2, с. 57-59].

Важливо зазначити, що жоден інструмент не може гарантувати 100% виявлення всіх форм плагіату, особливо у випадках складного перефразування або використання неопублікованих джерел. Тому, результати перевірки потребують ретельного аналізу з боку викладача.

Запобігання академічному плагіату є більш комплексною задачею, яка вимагає не лише використання технологічних рішень, але й формування відповідної академічної культури [5, с. 179-180].

Цифрові інструменти можуть відігравати важливу роль у цьому процесі через:

– проведення превентивних перевірок, а саме надання здобувачам освіти можливості самостійно перевіряти свої роботи на наявність плагіату перед поданням на оцінювання;

– інтеграцію з навчальними платформами: забезпечення зручного доступу до інструментів перевірки в рамках звичного навчального середовища;

– надання детальних звітів: візуалізація знайдених збігів та надання інформації про джерела, що сприяє кращому розумінню студентами принципів цитування та академічної доброчесності;

– використання інструментів для навчання: деякі платформи пропонують інтерактивні матеріали та вправи, спрямовані на формування навичок академічного письма та уникнення плагіату [3, с. 5-8].

Однак, ефективне запобігання плагіату вимагає комплексного підходу, що включає розробку чітких академічних політик, проведення освітніх заходів для студентів та викладачів, а також послідовне застосування санкцій за виявлені випадки порушень [6, с. 39-40].

Висновки. Цифрові інструменти є потужним засобом для виявлення академічного плагіату та можуть відігравати важливу роль у його запобіганні. Проте, їхнє ефективне використання вимагає критичного осмислення результатів перевірки та інтеграції з ширшими стратегіями формування академічної доброчесності. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення ролі штучного інтелекту у виявленні складних форм плагіату, розробку більш ефективних методів навчання академічному письму з використанням цифрових інструментів, а також аналіз впливу різних підходів до використання цих інструментів на академічну поведінку студентів.

СПИСОК НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бачинський Т. Є. Академічна доброчесність: європейський досвід та українські реалії. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2016. Вип 32 (1). С. 3-11.*

2. *Дмитриченко М. Ф., Петренко О.В. Інструменти виявлення плагіату: порівняльний аналіз. Інформаційні технології в освіті. 2018. № 1 (34). С. 56-63.*

3. *Зеленська О. М. Формування академічної доброчесності студентів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Теорія і практика професійної освіти. 2017. № 2 (14). С. 1-9.*

4. *Стрішенець О. Б. Використання систем антиплагіату в освітньому процесі: переваги та недоліки. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2019. № 1. С. 145-151.*

5. *Харківська А. Г. Академічна доброчесність як основа якісної освіти. Педагогіка вищої та середньої школи. 2020. Вип 50. С. 177-183.*

6. *Шевченко І. С. Запобігання академічному плагіату в університетському середовищі: стратегії та інструменти. Вища освіта України. 2021. № 1. С. 35-41.*

ВПЛИВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

Вадим КОЛОМІЄЦЬ,
здобувач освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра спеціальності 081 Право, Рівненський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, старший викладач циклової комісії права та суспільно-гуманітарних дисциплін Рівненського фахового коледжу Університету «Україна»

Вступ. У XXI столітті проблема безпеки здоров'я людини набула нової актуальності через глобальні ризики техногенного, біологічного та екологічного характеру. Вивчення наслідків Чорнобильської катастрофи є важливим уроком для всього світу. Радіаційна безпека, як складова людської безпеки (human security), розглядається сьогодні в ширшому контексті сталого розвитку, медичної інфраструктури та психологічної реабілітації.

Актуальність дослідження полягає у необхідності осмислення довгострокових наслідків аварії на ЧАЕС для здоров'я населення, враховуючи сучасні виклики – війну в Україні, зміни клімату, зростання ядерних загроз.

Мета роботи – проаналізувати вплив Чорнобильської катастрофи на фізичне та психічне здоров'я населення і визначити сучасні підходи до забезпечення радіаційної безпеки.

Основна частина. Радіаційне ураження має багаторівневий вплив на організм людини. За даними Центру громадського здоров'я МОЗ України, після аварії мали місце гострі ефекти (як-то, гостра променева хвороба), а згодом спостерігалося зростання кількості онкологічних захворювань, передусім раку щитоподібної залози серед дітей, які зазнали опромінення. Також зафіксовано зростання серцево-судинних захворювань, порушення функцій ендокринної та імунної систем, генетичні мутації. За прогнозами

ВООЗ, серед приблизно 600 000 осіб, які отримали суттєве опромінення (ліквідатори, евакуйовані, жителі забруднених зон), можна очікувати кілька тисяч додаткових смертей від раку за десятиліття після аварії [1].

Відстрочені наслідки аварії у вигляді хронічних ефектів мають місце сьогодні та будуть мати продовження у близькому і далекому майбутньому.

Окремою проблемою залишається психічне здоров'я. Ліквідатори, евакуйовані та мешканці забруднених регіонів страждають від хронічного стресу, депресій, ПТСР. За словами О. Шаповалової, «соціально-психологічна травма Чорнобиля досі впливає на ідентичність і колективну пам'ять українців» [2, с. 215].

У 2025 році виповнилося 39 років від дня катастрофи. Проте проблема радіаційної безпеки не втрачає своєї актуальності. В умовах російсько-української війни, особливо після захоплення та обстрілів території Запорізької АЕС, загроза повторення техногенної катастрофи набула реальних рис. Це вимагає переосмислення стратегій безпеки на державному та міжнародному рівнях.

За оцінкою H. Singh, радіаційна загроза є міждисциплінарним викликом, що поєднує медицину, екологію, право та державну політику [5, p. 192]. Саме тому заходи з радіаційного захисту мають включати не лише моніторинг середовища, а й широку просвітницьку роботу, доступ до психологічної допомоги, підтримку потерпілих. На жаль, за даними ООН, немає доказів масового погіршення здоров'я населення, прямо пов'язаного з радіацією, окрім уже згаданих випадків раку щитовидної залози. В той же час програми моніторингу здоров'я «чорнобильців» тривають і сьогодні, щоб відстежувати можливі віддалені ефекти протягом усього життя постраждалих поколінь.

Висновки. Досвід Чорнобильської катастрофи показав, що безпека здоров'я людини в умовах техногенних загроз потребує системного підходу. Радіаційна безпека повинна стати пріоритетом державної політики та об'єктом міжнародної співпраці. Збереження пам'яті про Чорнобиль, дослідження його

наслідків та профілактика повторення подібних катастроф – ключові елементи гуманітарної безпеки XXI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *День пам'яті Чорнобильської трагедії. У чому небезпека радіації для здоров'я людини? Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL: https://phc.org.ua/news/den-pamyati-chornobilskoi-tragedii-u-chomu-nebezpeka-radiacii-dlya-zdorovya-lyudini (дата звернення: 09.04.2025).*

2. *Шаповалова О. С. Психологічні аспекти колективної травми Чорнобиля. Вісник НАН України. 2021. № 3. С. 210–217.*

3. *Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 30.03.2025).*

4. *Коваленко Р. І. Проблеми правового регулювання соціальної безпеки в контексті національної безпеки України. State and Regions. Series: Law. 2024. Т. 2, № 1. С. 136–141. URL: https://doi.org/10.32782/1813-338x-2024.1.2.23 (дата звернення: 02.04.2025).*

5. *Singh H. Radiation. Public Health. New York, 2024. P. 191–193. URL: https://doi.org/10.4324/9781032644257-58 (date of access: .04.2025).*

КРИПТОГРАФІЧНІ МЕТОДИ ЗАХИСТУ АКАДЕМІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕНЬ

Олександр БРОВЧУК,
здобувач освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра спеціальності 081 Право, Рівненський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, старший викладач циклової комісії права та суспільно-гуманітарних дисциплін Рівненського фахового коледжу Університету «Україна»

Вступ. Актуальність дослідження криптографічних методів захисту академічної інформації та результатів досліджень в умовах зростання цифрового обміну даними та кіберзагроз не викликає сумнівів. Конфіденційність, цілісність та доступність наукових розробок, персональних даних учасників освітнього процесу (студентів і викладачів), а також інших

видів академічної інформації є критично важливими для забезпечення ефективного освітнього та наукового процесів. Криптографічні методи надають дієві інструменти для забезпечення інформаційної безпеки в академічному середовищі.

Метою нашої роботи є дослідження основних криптографічних методів, що застосовуються для захисту інформації в Україні.

Основна частина. Сьогодні в освітньому середовищі циркулює величезна кількість цінної інформації, яка потребує надійного захисту. Це включає персональні дані студентів та викладачів, навчальні матеріали, результати наукових досліджень, інтелектуальну власність університетів та іншу конфіденційну інформацію. Застосування криптографічних методів дозволяє забезпечити захист цієї інформації на різних етапах її життєвого циклу: при зберіганні, передачі та обробці.

Одним з фундаментальних криптографічних методів є шифрування, яке перетворює відкритий текст на незрозумілий шифротекст, роблячи його недоступним для неавторизованих осіб [3, с. 57-59].

Існують різні алгоритми шифрування, такі як симетричні (наприклад, AES, DES) та асиметричні (наприклад, RSA, ECC), кожен з яких має свої переваги та недоліки залежно від конкретного застосування. Симетричне шифрування є більш швидким, але вимагає безпечного обміну ключами, тоді як асиметричне шифрування спрощує керування ключами, але є більш ресурсоємним.

Для забезпечення цілісності академічної інформації використовуються криптографічні хеш-функції (наприклад, SHA-256, MD5), які створюють унікальний «відбиток» даних фіксованої довжини. Будь-яка зміна вхідних даних призводить до суттєвої зміни хеш-значення, що дозволяє виявити несанкціоноване втручання [1, с. 27-29].

Хеш-функції часто використовуються для перевірки цілісності файлів, цифрових підписів та інших даних.

Цифровий підпис є ще одним важливим криптографічним методом, який забезпечує як цілісність, так і автентичність інформації. Він базується на асиметричному шифруванні і дозволяє підтвердити авторство документа та гарантувати, що він не був змінений після підписання [5, с. 97-100].

Цифрові підписи є особливо важливими для захисту електронних документів, наукових публікацій та офіційної кореспонденції в академічному середовищі.

У контексті захисту комунікацій між студентами, викладачами та освітніми платформами широко використовуються криптографічні протоколи, такі як TLS/SSL, які забезпечують безпечне з’єднання та шифрування даних, що передаються через мережу Інтернет – це є критично важливим для захисту логінів, паролів, особистої інформації та академічного контенту [7, с. 113-115].

Для захисту результатів наукових досліджень, особливо тих, що мають комерційну цінність, можуть застосовуватися методи стеганографії та водяні знаки, які дозволяють приховати інформацію всередині інших даних (наприклад, зображень, аудіо- чи відеофайлів) або ідентифікувати власника інтелектуальної власності [2, с. 81-83].

Впровадження криптографічних методів в академічних інформаційних системах потребує комплексного підходу, що включає вибір адекватних алгоритмів та протоколів, належне керування криптографічними ключами, навчання персоналу та регулярний аудит безпеки [4, с. 17-21].

Висновки. Криптографічні методи є потужним інструментом для забезпечення захисту академічної інформації та результатів наукових досліджень в Україні. Застосування шифрування, хешування, цифрових підписів та криптографічних протоколів дозволяє значно підвищити рівень конфіденційності, цілісності та автентичності важливих даних. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на вивчення новітніх криптографічних розробок, адаптацію існуючих методів до специфічних потреб академічного середовища та розробку рекомендацій щодо їх ефективного та безпечного впровадження в освітніх та наукових установах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алєксєєв В., Гончаров М. Криптографічні методи забезпечення цілісності інформації. *Захист інформації*. 2017. № 1 (20). С. 25-32.
2. Бабій О.В., Жуков І.А. Стеганографічні методи захисту інтелектуальної власності в цифровому середовищі. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2019. № 2(24). С. 78-84.
3. Мельник О. П., Криворучко О. П. Сучасні алгоритми симетричного та асиметричного шифрування. *Комп'ютерні науки та інформаційні технології*. 2021. № 1(37). С. 55-62.
4. Романкевич А. Й., Тарасенко В. П. Управління криптографічними ключами в інформаційних системах. *Захист інформації*. 2018. № 2 (21). С. 15-22.
5. Ткаченко О. М., Петров В. В. Застосування цифрового підпису для забезпечення автентичності наукових публікацій. *Інформаційні технології в освіті*. 2020. № 4 (46). С. 95-101.
6. Василишин М. П., Демків Т. О. Аналіз вразливостей протоколу TLS/SSL та рекомендації щодо його безпечного використання. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2022. № 1 (15). С. 30-37.
7. Яковлєв С. О., Іванов І. І. Захист веб-комунікацій в академічному середовищі з використанням криптографічних протоколів. *Інформаційні системи та технології*. 2023. № 2 (134). С. 112-119.

ПОРІВНЯННЯ АВАРІЙ: ФУКУСІМА, НАГАСАКІ, ЧАЕС

Вікторія КОРНІЙЧУК,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр спеціальності 226 Фармація, КЗВО «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради

Вступ. Ядерні катастрофи є одними з найстрашніших трагедій в історії людства, що мають далекосяжні наслідки для навколишнього середовища, здоров'я людей та міжнародної безпеки. Три найвідоміші приклади – це атомні бомбардування Японії в 1945 році, Чорнобильська катастрофа 1986 року, аварія на АЕС у префектурі Фукусіма 2011 року. Кожна з цих подій стала трагічним уроком, підкресливши руйнівну силу ядерної енергії, а також необхідність посилення заходів безпеки.

Проблематика наслідків ядерних катастроф була і залишається актуальною.

Метою нашої роботи є систематизація інформації про наслідки великих ядерних катастроф.

Основна частина. Зауважимо, що усі ядерні випробування та катастрофи мають численні та різноманітні наслідки, здебільше негативного характеру: радіоактивне забруднення повітря, води, ґрунту; виникнення генетичних мутацій та зростання рівня онкологічних хвороб у живих організмів; негативні психологічні наслідки (тривожність, депресія, соціальна ізоляція тощо) для людей; значні економічні втрати на ліквідацію наслідків та відновлення життя; політичні та соціальні зміни здебільшого як наслідок зменшення довіра до атомної енергетики.

Розглянемо окремі особливості ядерних катастроф.

Аварія на ЧАЕС 1986 року.

Оцінена як 7-ий (найбільший ступінь тяжкості) за Міжнародною шкалою ядерних подій. За оціночними даними руйнування мало вибухову природу потужністю 300 Хіросім.

Викид радіоактивних речовин поширився на значні території: радіоактивна хмара від аварії пройшла над європейською частиною СРСР, більшою частиною Європи, східною частиною США, підвищений рівень радіації спостерігався в Канаді і Австралії [1, 4]. Загинули працівники станції, у 134 з них виявлено гостру променеву хворобу, сотні тисяч ліквідаторів зазнали впливу радіації, евакуйовано близько 130 000 мешканців Київської області із забруднених районів. Створено 30-кілометрову зону відчудження. Зона відчуження площею 2600 км² залишається небезпечною, спостерігається збільшення захворюваності на рак щитоподібної залози, остеопороз тощо [2].

З часом природа в зоні відчуження почала відновлюватися, але цей процес супроводжується появою радіостійких організмів, ослабленням імунітету, мутаціями та генетичними змінами [3]. Водночас обмеження людської діяльності сприяло поверненню природного балансу екосистем та

зростанню біорізноманіття. Природний відбір нових генетичних комбінацій став головним захисним механізмом організмів від хронічного впливу іонізуючого випромінювання.

Сьогодні Чорнобильська зона продовжує стикатися з новими викликами: з 24 лютого по 2 квітня 2022 року територія Чорнобильської АЕС була окупована та піддавалася постійному мародерству, а 14 лютого 2025 року російський «шахед» із фугасною бойовою частиною влучив в укриття на Чорнобильській АЕС. Проблемою є і укриття станції: збудований саркофаг за 15 років почав інтенсивно руйнуватися, що в подальшому призвело до будівництва нового конфайменту, однак навіть при найкращих прогнозах він має гарантувати безпеку накриття над ЧАЕС лише до 2120 року.

Бомбардування Японії 1945 року.

Атомні бомбардування Хіросіми та Нагасакі в 1945 році стали першим і поки що єдиним випадком використання ядерної зброї проти цивільного населення [5].

Вибухи спричинили масові руйнування, миттєву загибель близько 130-и тисяч людей, величезні руйнування та довготривалі наслідки у вигляді променевої хвороби (близько пів мільйона смертей пов’язані від ран і хвороб, спричинених радіацією), генетичних мутацій та збільшення випадків раку [6, 7].

Ці великі катастрофи породили широкий спектр наслідків, серед яких екологічні (руйнування природи, зміни клімату, забруднення довкілля та спустошення екосистем), соціальні (втрата людських життів, переміщення великих груп людей, поширення хвороб, руйнування інфраструктури та соціальних структур), економічні (масштабні фінансові втрати, закриття підприємств, падіння економік, зростання витрат на відновлення).

Одним із ключових наслідків цих подій стало посилення міжнародного контролю над ядерною енергетикою та озброєнням. Укладено низку угод щодо нерозповсюдження ядерної зброї, таких як Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) та заходи, спрямовані на безпечне

використання ядерної енергії. Крім того, катастрофи показали необхідність розробки більш надійних механізмів захисту населення та природи від наслідків ядерних аварій.

Аварія на АЕС у префектурі Фукусіма 2011 року.

Аварії, що виникла внаслідок найдужчого за час спостереження землетрусу та цунамі в Японії, як найтяжчій з часів Чорнобильської катастрофи 1986 року, присвоєно 7-ий рівень небезпеки за Міжнародною шкалою ядерних подій (INES). Через радіацію, випущену в атмосферу, створено 20-и кілометрову зону відселення навколо станції, евакуйовано 154 000 жителів. Велика кількість радіоактивної води випущена в Тихий океан під час і після катастрофи. За даними Французького Інституту радіологічного захисту та ядерної безпеки, океанічні викиди штучної радіоактивності від узбережжя потрапляли у сильну течію Куросіо, яка досягає Тихого океану, розсіюючи радіоактивність. Спостерігається стійке забруднення риби, виловленої по узбережжю Фукусіми. Із 154 тисячі відселеного населення на своє постійне місце проживання повернулися 122 тисячі осіб.

Упродовж 40-а наступних років триватиме інтенсивне знезараження постраждалих територій.

Висновки. Розвиток безпечних технологій, міжнародна співпраця у сфері ядерної енергетики та мирне використання атомних ресурсів є ключовими кроками до забезпечення стабільного та безпечного майбутнього для всього світу. Запобігання повторенню таких трагедій потребує відповідального ставлення до ядерної енергії, політичної волі світових лідерів та усвідомлення потенційних загроз, які несе безконтрольне використання ядерних технологій. Людство повинно пам’ятати ці уроки, щоб запобігти повторенню подібних катастроф у майбутньому та забезпечити мирне та безпечне майбутнє для всіх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бар’яхтар В. Г., Кушнір Р. В. (2011). Чорнобильська катастрофа: причини, наслідки, уроки. Київ: Наукова думка.*

2. *Гудков Д. О., Ліхтарьов І. А., Красавін Ю. О. (2005). Радіаційні наслідки Чорнобильської аварії для України. Київ: Академперіодика.*
3. *Нікітін А. І. (2016). Ядерна безпека України: виклики та перспективи. Київ: Центр досліджень міжнародної безпеки.*
4. *Шевченко В. П. (2019). Чорнобильська катастрофа: історія, міфи, реальність. Харків: Фоліо.*
5. *Український інститут національної пам'яті (2021). Чорнобиль: трагедія, подвиг, пам'ять. Київ: УІНП.*
6. *Яворовський Б. І. (2008). Медичні наслідки Чорнобильської катастрофи. Львів: Афіша.*
7. *National Research Council (2006). Health Risks from Exposure to Low Levels of Ionizing Radiation: BEIR VII Phase 2. National Academies Press.*

ЛЮДИНА ТА РАДІАЦІЯ

Маргарита ПАНАСЮК,
Ірина МОСІЙЧУК,
здобувачки освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра спеціальності 223 Медсестринство. Лікувальна справа, фаховий медичний коледж КЗВО «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради

Наукові керівники:
Віта СТЕРНІК, кандидат біологічних наук, викладач біології фахового медичного коледжу КЗВО «Рівненська медична академія» РОР
Галина ДІДА, доктор філософії, голова циклової комісії математики та фізики фахового медичного коледжу КЗВО «Рівненська медична академія» РОР

Атомні катастрофи залишили глибокий слід у житті людства, змінюючи не лише навколишнє середовище, а й здоров'я, репродукцію, психологічний стан та соціально-економічне становище постраждалих. Найбільш відомими прикладами є аварія на Чорнобильській АЕС 1986 року та ядерний інцидент у Токаймурі (Японія) 1999 року. Ці події демонструють, наскільки руйнівними можуть бути наслідки радіації для людини

Чорнобильська катастрофа стала однією з наймасштабніших техногенних трагедій. «Дослідження Міжнародної організації з атомної

енергії засвідчили, що жертвами радіаційного опромінення в момент аварії на Чорнобильській АЕС стали близько 4 тис. осіб. За останні кілька десятків років, за даними організації Greenpeace, близько 200 тис. людей померли від раку, причиною якого була аварія на ЧАЕС» [1].

Особливо постраждали діти та підлітки, що проживали в забруднених районах, оскільки у них було зафіксовано зростання випадків раку щитовидної залози. Окрім того опромінення може викликати різні види онкології, хромосомні аберації та генетичні мутації, вроджені вади розвитку, імунодефіцитні стани, захворювання кровоносної системи, катаракту тощо. Суттєвим є вплив радіоактивного випромінювання, що викликає гостру або хронічну форми променевої хвороби [2, с. 17-19].

Вчені також вивчають пряму і опосередковану дію іонізуючих випромінювань, проте довгострокові наслідки ще не повністю вивчені і можуть проявитися через десятиліття [3].

Психологічний вплив катастрофи також є суттєвим. Люди, які пережили атомні вибухи в Хіросімі та Нагасакі, отримали статус «хібакуся» – тих, хто назавжди залишився під тиском психологічних і соціальних наслідків трагедії. Подібна ситуація спостерігалася і після Чорнобиля: евакуйовані з 30-кілометрової зони відчуження втратили свої домівки, роботу та соціальні зв’язки, що призвело до погіршення рівня життя, ізоляції та дискримінації.

Радіаційні катастрофи – це не лише минуле, а й попередження для майбутніх поколінь про необхідність відповідального ставлення до ядерної безпеки. Проте жодне дослідження не може передати повний жах, який відчувають жертви радіаційного опромінення. Одним із таких прикладів є трагедія Хісасі Оуті, 35-річного японського робітника якого називають «найбільш радіаційно активною людиною».

30 вересня 1999 року в японському містечку Токаймура сталася аварія на підприємстві компанії JCO, де виробляли уранові паливні стрижні. Через порушення протоколів безпеки стався неконтрольований ядерний поділ, і троє працівників, серед яких був Оуті, отримали надзвичайно високі дози радіації.

При смертельній дозі радіації 5000 мілізівертів, Оуті отримав 17 000 мілізівертів [4].

У перші години після опромінення його зовнішній вигляд майже не змінювався, і він навіть розмовляв з лікарями. Проте аналізи показали, що його хромосоми були повністю зруйновані, а організм більше не міг виробляти нові клітини. Оуті піддали експериментальному лікуванню – трансплантації стовбурових клітин від сестри, пересадка шкіри – однак це не допомогло.

Його стан швидко погіршувався: шкіра почала відшаровуватися, слизова кишечника атрофувалася, тканини некрозували, розвинулися проблеми з диханням – фактично все його тіло розклалося за життя. На 83-ій день перебування в лікарні, Оуті помер.

Цей випадок викликав багато етичних дискусій: чи не підтримували лікарі його життя задля експериментальних досліджень?!

Реальність радіаційного опромінення жорстока і невблаганна. Ті, хто постраждав від атомних катастроф, стикаються не лише з фізичними стражданнями, а й із соціальними та психологічними проблемами. Історія еволюції ядерної енергетики нагадує людству про небезпеку ядерних технологій та необхідність суворого контролю за їх використанням – цей урок має убезпечити майбутні покоління від подібних трагедій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Аварія на ЧАЕС: хроніка перших семи днів. Факти: офіційний сайт. URL: https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20250426-avariya-na-chaes-hronika-pershyh-semy-dniv/ (дата звернення 26.04.2025)*

2. *Гостра променева хвороба : навчальний посібник для студентів. Н. Туманська, Т. Кічангіна, С. Мягков, О. Нордіо. Запоріжжя : [ЗДМУ], 2019. 96 с. URL: https://salo.li/4475E2d (дата звернення 12.04.2025).*

3. *Вплив радіації на організм людини. ГО «Центр екологічних ініціатив «ЕКОДІЯ»: офіційний сайт. URL: https://ecoaction.org.ua/iak-radiatsiia-vplyvaie.html (дата звернення 04.04.2025).*

4. *83 дні горів зсередини: що відомо про найболіснішу смерть в історії. ТСН: офіційний сайт. URL: https://tsn.ua/tsikavinki/83-dni-goriv-zseredini-scho-vidomo-pro-naybolisnishu-smert-v-istoriyi-foto-2764665.html (дата звернення 27.03.2025).*

СЕКЦІЯ 4

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ: ПРАВА ЛЮДИНИ, СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ЕКОНОМІЧНА РІВНІСТЬ

РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ МІГРАНТІВ У ЄС: СУЧАСНИЙ АСПЕКТ

Юлія КАМАРДІНА,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Маріупольського державного університету (м. Київ)

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю всебічного аналізу міжнародно-правових норм, які регулюють становище мігрантів у державах-членах ЄС, зокрема в умовах зростання кількості біженців, внутрішньо переміщених осіб та нелегальних мігрантів. Особливу значущість тема набуває на тлі кризових подій у світі - військових конфліктів, політичних репресій, економічної нестабільності, які змушують мільйони людей шукати захисту та кращих умов життя в країнах Європи. Це створює додаткове навантаження на правову систему ЄС та потребує удосконалення механізмів забезпечення прав мігрантів на рівні як національного, так і наднаціонального правового регулювання.

У межах Європейського Союзу, який функціонує як зона відкритих кордонів і вільного пересування осіб, держави-члени дотримуються спільних фундаментальних принципів і реалізують єдиний підхід до гарантування високих стандартів захисту біженців. Ці підходи закріплені в єдиній міграційній політиці ЄС, правова основа якої ґрунтується на установчих документах Союзу – Договорі про Європейський Союз 1992 року (ДЄС) та

Договорі про функціонування Європейського Союзу 1957 року (ДФЄС), разом із супровідними протоколами.

Крім того, важливе значення мають Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 року та Женевська конвенція 1951 року про захист біженців, згадана в статті 78 ДФЄС. Згідно з цією статтею, Союз зобов'язується розвивати спільну політику у сфері надання притулку, допоміжного та тимчасового захисту з метою встановлення відповідного статусу для громадян третіх країн, які потребують міжнародного захисту. Ця політика має гарантувати дотримання принципу невидворення (non-refoulement) та відповідати вимогам Женевської конвенції 1951 р. і Протоколу до неї від 1967 р., а також іншим міжнародним угодам у цій сфері.

У межах реалізації спільної міграційної політики держави-члени Європейського Союзу поділяють спільну відповідальність за забезпечення належних умов прийняття осіб, які шукають притулку. Це передбачає справедливе ставлення до кожного хто шукає притулку, а також розгляд їхніх справ відповідно до єдиних стандартів. Правові підстави для цього визначаються Спільною європейською системою притулку (СЄСП), яка була започаткована у 1999 році, коли Європейська Рада задекларувала намір створити єдиний підхід до надання притулку на основі повної імплементації Женевської конвенції 1951 року про захист біженців (1, п. 10–27).

Основна мета СЄСП полягає в гармонізації стандартів і процедур, пов'язаних із захистом мігрантів [1,с.149]. Сьогодні реалізація СЄСП здійснюється за допомогою п'яти основних законодавчих актів і діяльності спеціалізованого агентства, такими як:

– Директива 2011/95/ЄС (Кваліфікаційна директива) – визначає, хто має право на отримання статусу біженця або додаткового захисту, а також які права надаються особам із такими статусами.

– Директива 2013/32/ЄС (Процедурна директива) – регулює процедури розгляду заяв про надання міжнародного захисту, забезпечує право на юридичну допомогу та апеляцію.

– Директива 2013/33/ЄС (Директива про умови прийому) – встановлює мінімальні стандарти умов прийому для осіб, які подають заяви про міжнародний захист.

– Регламент (ЄС) № 604/2013 (Дублінський регламент III) – визначає, яка держава-член ЄС відповідальна за розгляд конкретної заяви про надання притулку.

– Регламент (ЄС) № 603/2013 (Регламент EURODAC) – створює систему збору та обміну відбитками пальців для ідентифікації шукачів притулку та попередження подвійного подання заяв.

– Агентство Європейського Союзу з питань притулку (EUAA) – з 2022 року замінило Європейський офіс підтримки надання притулку. Воно забезпечує оперативну, технічну підтримку країнам-членам, сприяє уніфікації практик розгляду заяв і посилює ефективність СЄСП.

На підставі аналізу наведених нормативно-правових документів, що регламентують функціонування Спільної європейської системи притулку (СЄСП), можна виокремити чотири основні категорії осіб, які підпадають під міжнародно-правовий захист у межах ЄС: особи, що звернулися з проханням про надання притулку; біженці; особи, яким надано додатковий захист; та ті, хто отримує тимчасовий захист.

Згідно з правовими нормами Європейського Союзу, зокрема положеннями Кваліфікаційної директиви 2011/95, статус шукача притулку не розглядається як самостійна категорія осіб, що претендують на міжнародний захист. Натомість цей статус розцінюється як проміжна стадія між становищем громадянина третьої країни або особи без громадянства, яка подала заяву про захист, і моментом офіційного надання статусу біженця або особи, що потребує додаткового захисту. Саме поняття «притулок» трактується як правове підґрунтя для законного перебування в країнах ЄС у статусі біженця, що передбачає надання певного обсягу прав і гарантій. Проте не кожен претендент отримує такий статус, хоча кожному біженцю передує етап перебування у статусі шукача притулку [2, с.49]. Незважаючи на те, що

шукачі притулку формально не віднесені до окремої категорії, правова база ЄС чітко розмежовує їх з іншими особами, що потребують захисту.

Поняття біженця у праві Європейського Союзу закріплене в Директиві 2011/95, яка фактично адаптує та деталізує визначення, закріплене у Женевській конвенції 1951 року. Згідно з нею, біженцями визнаються громадяни третіх держав, які внаслідок обґрунтованого страху переслідування за расовими, релігійними, національними ознаками, через політичні переконання або належність до певної соціальної групи перебувають за межами своєї держави і не можуть або через побоювання переслідувань не бажають звертатися за її захистом. Те ж саме стосується осіб без громадянства, які не можуть повернутись до країни свого попереднього постійного проживання з аналогічних причин.

Крім того, Директива вводить поняття «статусу додаткового захисту», що стосується осіб, які не підпадають під критерії біженця, проте існують серйозні підстави вважати, що у випадку повернення до країни походження (або, у разі осіб без громадянства – до країни попереднього проживання), їм загрожує реальна небезпека серйозної шкоди. Такі особи не можуть або не бажають повертатися, побоюючись за власну безпеку (ч. d–g, ст. 2). Обсяг прав, що надається особам зі статусами біженця або додаткового захисту, деталізується у Директиві 2013/33. Вони користуються широким колом гарантій, подібним до прав громадян третіх країн, які перебувають у ЄС на законних підставах. Це, зокрема, право вільного пересування в межах приймаючої країни, доступ до інформації та офіційних документів рідною мовою, дозвіл на проживання, право на працю, доступ до освіти для дітей, а також право на медичну допомогу (ст. 5–19). Проте, слід відзначити, що біженцям надається дещо ширший спектр прав і гарантій у порівнянні з особами, які отримали додатковий захист. Зокрема, для біженців передбачено довший термін дії дозволу на проживання та розширений обсяг соціальної підтримки.

На відміну від інших форм міжнародно-правового захисту, які вже стали звичними у правовому просторі ЄС, статус тимчасового захисту розглядається як виняткова міра. Його правове визначення міститься у Директиві 2001/55/ЄС «Щодо мінімальних стандартів для надання тимчасового захисту у разі масового припливу переміщених осіб та заходів, спрямованих на розподіл тягаря між державами-членами щодо прийняття таких осіб та подолання наслідків цього процесу». Згідно з документом, тимчасовий захист – це надзвичайна процедура, яка активується у випадках великомасштабного прибуття осіб із третіх країн, що не можуть повернутись додому, з метою оперативного забезпечення захисту. Особливо важливо це у ситуаціях, коли система надання притулку перевантажена і не може своєчасно опрацювати всі звернення без шкоди для ефективності її функціонування (ч. а, ст. 2).

Ця директива була ухвалена на фоні подій на Балканах у 1990-х роках, а її практичне застосування вперше відбулося 2 березня 2022 року – у відповідь на військову агресію Росії проти України. Європейська Рада вперше активувала механізм тимчасового захисту, щоб надати українським громадянам, які рятуються від війни, швидкий доступ до базових прав і гарантій. У межах цього режиму українцям надано можливість легального проживання протягом усього періоду дії захисту, право на працевлаштування, доступ до житла, соціальних послуг і медичної допомоги.

Первинний термін дії цього статусу був встановлений до 4 березня 2023 року, з можливістю подальшого продовження до максимально трьох років, залежно від подальшого розвитку ситуації в Україні.

Досвід масового переміщення українських громадян у 2022 році засвідчив ефективність інструменту тимчасового захисту та готовність ЄС до застосування гнучких механізмів у кризових ситуаціях. Сформована багаторівнева правова база ЄС забезпечує всебічний захист мігрантів, зокрема біженців, шукачів притулку, осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Спільна європейська система притулку (СЄСП) об’єднує

п’ять ключових нормативно-правових актів і діяльність спеціалізованого агентства, що гарантує уніфікацію стандартів і процедур у країнах-членах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Європейське право: право Європейського Союзу: підручник у трьох кн. / за заг. ред. В.І. Муравйова. Київ : Ін Юре, 2015. Кн. 3. 408 с.

2. Андрела А.-М.В. Право притулку: Європейський досвід та українські реалії. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». 2018. Вип. 53. Т. 1. С. 48–50.

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РФ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Мирослава ДАНИЛЕНКО,
викладач загальнотеоретичних дисциплін
Дубенської філії Університету Україна

Культурна спадщина є одним із ключових елементів національної ідентичності, носієм історичної пам’яті та духовного багатства народу.

В умовах збройної агресії російської федерації проти України з 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, питання її збереження набуло гострої актуальності. Цілеспрямовані акти руйнування культурних пам’яток, музеїв, архівів, релігійних споруд тощо є не лише воєнними злочинами, а й частиною гібридної війни, спрямованої на знищення української ідентичності.

У цій критичній ситуації першочерговим завданням є аналіз ефективності міжнародної та національної правової бази, покликаної забезпечити захист культурної спадщини України.

Міжнародна правова система володіє низкою важливих інструментів для охорони культурних цінностей під час збройних конфліктів. Вони розроблені з метою запобігання знищенню і пошкодженню культурних об’єктів, які є невід’ємною частиною не лише історії окремих народів, а й світової цивілізації.

До ключових міжнародно-правових актів у цій сфері належать: 1) Гаазька конвенція 1954 року про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту і Протоколи до неї (1954, 1999), які зобов'язують сторони конфлікту утримуватися від дій, котрі можуть завдати шкоди культурним об'єктам; 2) Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи – містять положення про захист цивільних об'єктів, включаючи культурні пам'ятки; 3) Конвенція ЮНЕСКО 1972 року про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (визначає об'єкти «виняткової універсальної цінності» й передбачає їх міжнародний захист); 4) Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998), стаття 8 якого встановлює кримінальну відповідальність за «умисне знищення або привласнення культурних цінностей», визначаючи такі дії як воєнний злочин, тощо.

Україна, як повноправна учасниця більшості цих міжнародних договорів, має право використовувати механізми міжнародного правосуддя для захисту своїх культурних цінностей. Водночас російська федерація, будучи стороною Гаазької та Женевських конвенцій, своїми діями грубо порушує їхні положення, що створює підґрунтя для притягнення її до міжнародно-правової відповідальності.

Слід підкреслити, що важливу роль у системі міжнародного захисту культурної спадщини під час війни відіграють міжнародні організації, такі як ЮНЕСКО, ICOM (Міжнародна рада музеїв), ICCROM (Міжнародний центр вивчення збереження та реставрації культурних цінностей), спеціалізовані гуманітарні організації, зокрема ALIPH (Фонд для надання допомоги збереженню культурної спадщини в кризових ситуаціях). Вони здійснюють моніторинг стану культурних об'єктів, надають фінансову, технічну та методологічну підтримку в умовах збройних конфліктів. ЮНЕСКО, зокрема, активно працює над оцінкою та мінімізацією шкоди, завданої культурним пам'яткам України внаслідок російської агресії [2, с.1].

На національному рівні Україна має розгалужену систему правового регулювання у сфері охорони культурної спадщини. Так, базовим законом, що

визначає засади охорони, реставрації, використання і збереження об'єктів культурної спадщини, є Закон України «Про охорону культурної спадщини» (2000). Основи державної політики в культурній сфері, включаючи захист культурної спадщини під час загроз, встановлює Закон України «Про культуру». Технічні, фінансові, організаційні аспекти охорони пам’яток регулюють підзаконні нормативно-правові акти (накази Міністерства культури та інформаційної політики України, постанови Кабінету Міністрів України). До вище зазначеного переліку потрібно внести і статтю 298 Кримінального кодексу України, котра передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження об’єктів культурної спадщини.

Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації в 2022 році, українське законодавство зазнало значних змін та адаптацій у напрямку охорони культурної спадщини.

Важливим кроком стало введення положень, що стосуються цифрового обліку культурної спадщини, а також формування реєстру пошкоджених об’єктів для подальшої юридичної і фінансової компенсації (Зміни до Закону України «Про охорону культурної спадщини»). Цифрові платформи, електронні реєстри значно полегшили завдання збереження й ідентифікації культурних пам’яток, які можуть бути втрачені під час війни, дозволили вести їх моніторинг у режимі реального часу [1, с.5].

До позитивів можна віднести запровадження в Україні законодавства, яке дозволяє створювати спеціальні мобільні команди для евакуації та порятунку об’єктів культурної спадщини в умовах війни (Закон України «Про мобільну культурну спадщину»). На сьогодні уже діють такі групи (наприклад, Heritage Rescue Units). Складаються вони з фахівців у галузі реставрації, археології, музейної справи та технологій. Посилилась також відповідальність за умисне знищення культурних пам’яток.

З початком війни Українська держава активно звернулася до міжнародної спільноти за допомогою в збереженні культурної спадщини. Постійно створюються нові механізми для залучення зарубіжних фінансових

і гуманітарних ресурсів. Так, реєстр пошкоджених об'єктів культурної спадщини дає змогу не лише швидко оцінити масштаби шкоди, заподіяної культурним пам’яткам, а й вчасно подати заявки на фінансову допомогу від міжнародних організацій для реставрації і відновлення об’єктів, офіційно зафіксувати збитки для майбутнього використання в міжнародних судах та механізмах компенсації.

Незважаючи на значні досягнення у сфері охорони культурної спадщини в умовах війни, існує низка проблем в Україні, що впливають на їхню ефективність. За відсутності належного фінансування не завжди вдається реалізувати заплановані заходи з евакуації, консервації та реставрації культурних об’єктів. Водночас, вкладення коштів у такі ініціативи залежить не тільки від національних ресурсів, а й від міжнародних донорів. Існують труднощі, пов’язані з забезпеченням ефективної взаємодії між різними органами влади і міжнародними організаціями, що призводить до запізнілих або неефективних рішень у сфері збереження культурної спадщини [3, с.59].

Ускладнює процес подальшої реставрації і відновлення культурних об’єктів і той факт, що більшість з них перебуває в небезпечних зонах. До того ж, в умовах активних бойових дій виникають складнощі з доступом до сучасних технологій для швидкого та ефективного документування культурних пам’яток. Викликає занепокоєння і та ситуація, що система міжнародного правосуддя досі не забезпечує достатнього тиску на агресора. Механізми притягнення до відповідальності за злочини проти культурної спадщини не достатньо ефективні, а це, в свою чергу, ускладнює покарання за порушення міжнародних угод.

Отже, Україна має значний потенціал для ефективного захисту своєї культурної спадщини як на правовому, так і на інституційному рівнях. Проте, для повної реалізації наявної законодавчої бази необхідно: оптимізувати координаційні механізми між усіма зацікавленими сторонами, збільшити обсяги фінансування, здійснити цифрову трансформацію систем обліку культурних цінностей та посилити міжнародну адвокацію.

Охорона культурної спадщини в умовах війни є не лише питанням збереження матеріальних цінностей, а й боротьбою за ідентичність, гідність та право українського народу на існування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бакальчук В. Можливості застосування Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту в умовах війни рф проти України. URL: https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2024/01/Ukr_CIS_12_Hague-Convention.pdf*

2. *Барсук Ю., Петра В. Перемогти і зберегти: як в Україні захищають пам'ятки від війни. URL: https://discover.ua/inspiration/peremohty-i-zberehty-yak-vukrayini zakhyshchayut-pamyatky-vid-viyny*

3. *Петрович В. Збереження культурної спадщини: нормативно-правове регламентування прав та обов'язків під час війни. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/26019/3/0018247-57-62.pdf*

ДЕРЖАВА ТА СУСПІЛЬСТВО: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Сергій УХАЛОВ,
здобувач фахової передвищої освіти спеціальності «Право», Васильківський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Інесса ТИМОШЕНКО,*
Директор Васильківського фахового коледжу Університету «Україна»

Питання співвідношення держави і суспільства є одним із ключових у філософії права, політичній теорії та загальній теорії держави і права. Незважаючи на те, що ці поняття тісно взаємопов'язані, вони мають різне теоретико-правове значення, функції, структуру та історичні витоки.

Суспільство – це сукупність індивідів, об'єднаних спільною діяльністю, соціальними зв'язками та інститутами, що забезпечують життєдіяльність, розвиток і самореалізацію людини. Суспільство існувало ще до появи держави, у формах родових, племінних та інших соціальних об'єднань. Його основною характеристикою є саморегуляція, соціальні норми та звичаї, які забезпечували порядок без централізованої влади [4, с. 102].

Держава, у свою чергу, виникає на певному етапі розвитку суспільства як форма організації політичної влади, необхідної для управління складним соціальним організмом. Вона є інститутом, який володіє суверенітетом, правом видання загальнообов'язкових норм, монополією на примус та функціонує через систему органів влади.

Держава не може існувати поза суспільством, адже вона є продуктом його розвитку та відповідає на потреби в підтриманні порядку, безпеки, справедливості та розподілу ресурсів. У цьому контексті суспільство виступає первинним, а держава – похідним феноменом. Однак, із моменту свого утворення держава починає активно впливати на суспільні процеси, структуруючи їх через правове регулювання, економічну політику, культурну діяльність тощо.

Важливим аспектом є розуміння громадянського суспільства – особливої сфери взаємодії між особою та державою. Громадянське суспільство включає інститути, що діють незалежно від державної влади (засоби масової інформації, профспілки, громадські організації, освітні та релігійні інституції тощо) і забезпечують горизонтальні зв'язки в суспільстві. Наявність розвиненого громадянського суспільства є показником зрілості демократичної держави, оскільки саме через нього реалізуються права і свободи громадян, здійснюється контроль за діяльністю влади, формується суспільна думка [3, с. 15].

Співвідношення між державою та суспільством є динамічним процесом, що змінюється відповідно до політичного режиму, характеру правової системи, рівня соціально-економічного розвитку та культурно-історичних особливостей конкретної країни. У демократичному суспільстві держава виконує, насамперед, сервісну та регулятивну функції, діючи в межах закону та під контролем суспільства. Тут панує принцип поділу влади, забезпечується прозорість управлінських рішень, функціонує ефективна система стримувань і противаг, а також розвинена мережа інститутів громадянського суспільства, які здатні впливати на державну політику через механізми участі,

громадського контролю та зворотного зв'язку. Такий баланс між публічною владою і свободою громадян сприяє політичній стабільності, соціальній інтеграції, інноваційному розвитку та зміцненню правопорядку.

У свою чергу, в умовах авторитаризму або тоталітаризму держава прагне до всеосяжного контролю за суспільством, монополізуючи політичну владу, обмежуючи плюралізм думок, права та свободи людини. Влада часто ототожнюється з державою, а сама держава стає надособистісною, репресивною силою, що вдається до адміністративного тиску, цензури та обмеження громадської активності. У таких режимах громадянське суспільство або витісняється на маргінес, або повністю інституційно підпорядковується державі. Це призводить до зниження легітимності влади, соціальної напруги, деградації демократичних цінностей і гальмування суспільного прогресу [1, с. 45].

Стан співвідношення між державою і суспільством є індикатором рівня демократичності та правової культури в країні. Лише в умовах рівноправної та відкритої взаємодії цих двох системних елементів можливе формування правової держави, орієнтованої на людину, її права та свободи.

Таким чином, держава і суспільство є взаємопов'язаними, але не тотожними феноменами. Їхня ефективна взаємодія можлива лише за умови поваги до прав і свобод особистості, прозорості влади та належного функціонування демократичних інститутів. Розуміння співвідношення цих категорій є ключем до побудови правової держави та громадянськи зрілого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Вебер М. Політика як покликання і професія. пер. з нім. О. Саган. Львів: Літопис, 2004. 124 с.*
2. *Копиленко О. Л. Теорія держави і права: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2010. 320 с.*
3. *Розенфельд М. Конституціоналізм, демократія та громадянське суспільство. Вісник Академії правових наук України. 2013. № 3. С. 15–23.*
4. *Мельник Р. Суспільство і влада: шляхи взаємодії. Право України. 2016. № 9. С. 101–108.*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В ОПЛАТІ ПРАЦІ: АНАЛІЗ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Ірина ЧЕРНЕЦЬКА,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, Дубенська філія Університету «Україна»

Науковий керівник: *Ольга ПИСЬМАК,*
викладач кафедри ІКТ Дубенської філії Університету «Україна»

Актуальність дослідження соціальної справедливості в оплаті праці зумовлена її безпосереднім впливом на рівень життя громадян, економічний розвиток країни та забезпечення соціальної стабільності. Оплата праці є головним джерелом доходу для більшості працюючих, і саме від її справедливості залежить можливість людей задовольняти свої основні потреби, реалізовувати трудові права та забезпечувати гідний рівень життя.

Основою правового регулювання оплати праці в Україні є Конституція України. Відповідно до статті 43, кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку погоджується. Також держава гарантує справедливу оплату праці, не нижчу за встановлений законом мінімальний рівень. Ця норма є важливою, оскільки закріплює право працівників на захист від експлуатації та гідну винагороду.

Ключовими нормативними актами, що регулюють трудові відносини, є Кодекс законів про працю України (КЗпП), закон України «Про оплату праці», міжнародні стандарти регулювання оплати праці та галузеві і колективні договори [1].

Розглянемо проблеми забезпечення соціальної справедливості в оплаті праці. Соціальна справедливість в оплаті праці – це не лише питання дотримання трудових прав, а й важливий фактор забезпечення економічної

стабільності та соціального добробуту суспільства. Проте в Україні існує низка проблем, що ускладнюють реалізацію цього принципу.

Однією з головних проблем є невідповідність мінімальної заробітної плати реальним потребам працівників. Мінімальна зарплата повинна забезпечувати хоча б базові потреби людини, проте в Україні її розмір часто залишається недостатнім для нормального проживання [2].

Причини цієї проблеми можна розглядати з кількох аспектів: відставання від зростання цін, вплив на економіку, недостатній рівень індексації, значний розрив у доходах між різними категоріями працівників, тощо. Через ці фактори багато громадян відчувають себе соціально незахищеними, що підриває довіру до системи оплати праці в державі. Ще однією серйозною проблемою є нерівність в оплаті праці між чоловіками та жінками. Незважаючи на законодавчі гарантії рівності, жінки в Україні, як і в багатьох інших країнах, у середньому отримують меншу заробітну плату, ніж чоловіки.

Окрім уже існуючих проблем соціальної справедливості в оплаті праці, ситуація значно ускладнилася внаслідок повномасштабної війни в Україні. Воєнний стан змінив економічні умови, вплинув на ринок праці, призвів до масового переміщення населення та зростання соціальної нерівності.

Війна в Україні стала серйозним викликом для всієї економічної системи країни. Вона спричинила руйнування підприємств, скорочення робочих місць, зміни у структурі зайнятості та нерівномірний розподіл ресурсів. Це призвело до ще більшого поглиблення проблем у сфері соціальної справедливості оплати праці. Військові дії призвели до руйнування виробництв, інфраструктури та скорочення бізнес-активності, особливо в регіонах, що зазнали окупації або постійних обстрілів. Багато підприємств змушені були припинити роботу, а це призвело до масового безробіття та зниження рівня зарплат.

Важливим фактором стала міжнародна фінансова допомога, яка спрямовується на підтримку економіки та оплати праці в критично важливих сферах. Проте її розподіл нерідко є нерівномірним і залежить від конкретних програм та регіонів. Тому для вирішення цих проблем необхідно розробляти державні програми підтримки працівників, покращувати контроль за виплатами зарплат, стимулювати створення нових робочих місць та забезпечувати рівномірний розподіл фінансових ресурсів по всій країні.

Забезпечення соціальної справедливості в оплаті праці є одним із ключових завдань держави, особливо в умовах війни, коли економічна стабільність та соціальна захищеність населення є критично важливими. Одним із головних кроків для забезпечення соціальної справедливості є перегляд розміру мінімальної заробітної плати та її прив'язка до фактичного прожиткового мінімуму.

Для її вирішення потрібно розробляти різні програми державної підтримки малого та середнього бізнесу – доступні кредити, надавати податкові пільги та фінансування стартапів, залучати міжнародні інвестицій для відновлення зруйнованих підприємств та будівництва нових виробничих потужностей, а також розширювати програми перекваліфікації та навчання для працівників, які втратили роботу через війну.

Проблема соціальної справедливості в оплаті праці є актуальною не лише для України, а й для багатьох країн світу. В умовах війни та економічної нестабільності Україна може використовувати успішні міжнародні практики, які допомогли іншим державам забезпечити гідний рівень зарплат, зменшити нерівність та підвищити соціальний захист працівників [3].

У 2015 році Німеччина як країна країна вперше запровадила загальнонаціональну мінімальну заробітну плату, яка щорічно переглядається незалежною комісією з питань оплати праці. Можна почерпати досвід прив'язки мінімальної зарплати до середнього рівня по країні (наприклад, у Німеччині це близько 50% від середньої зарплати) і автоматичну індексацію мінімальної зарплати відповідно до рівня інфляції. Наприклад: У Німеччині в

2015 році мінімальна зарплата становила 8,50 євро на годину, а в 2024 році вона вже зросла до 12,41 євро. Це показує, що її поступове підвищення сприяє покращенню рівня життя працівників без значного негативного впливу на економіку.

Нідерланди мають одну з найкращих у світі систем гнучкої зайнятості, яка дозволяє людям працювати неповний робочий день або віддалено, не втрачаючи соціальних гарантій. Там впроваджено гнучкі графіки роботи для батьків з дітьми та людей з інвалідністю, створено державні програми підтримки віддаленої роботи для тих, хто втратив роботу через війну і впроваджено правові гарантій для працівників-фрілансерів, щоб вони мали доступ до пенсійного та медичного страхування.

Для застосування нового досвіду необхідні законодавчі зміни, державні програми підтримки та активна участь бізнесу та громадянського суспільства. Потрібен комплексний підхід, який дозволить забезпечити справедливу оплату праці та підвищити рівень добробуту українців.

Ефективна державна політика у сфері оплати праці є одним із найважливіших чинників, що визначає рівень життя громадян, стійкість економіки та соціальну стабільність країни. Заробітна плата – це не лише винагорода за виконану роботу, а й основне джерело доходу для населення, що впливає на купівельну спроможність, споживчий попит, рівень податкових надходжень і, зрештою, на загальний економічний розвиток.

Гідна та справедлива оплата праці безпосередньо сприяє підвищенню добробуту громадян, зменшенню соціальної нерівності та формуванню середнього класу – основи стабільного суспільства. Якщо працівники отримують заробітну плату, яка дозволяє їм не лише забезпечувати базові потреби, а й накопичувати кошти, інвестувати у власний розвиток, освіту дітей і житло, це створює потужний мультиплікативний ефект для економіки. Високий рівень зарплат стимулює зростання споживчого попиту, що, своєю чергою, сприяє розвитку бізнесу, створенню нових робочих місць та залученню інвестицій.

Отже, ефективна державна політика у сфері оплати праці є не лише гарантією соціальної справедливості, а й потужним інструментом для забезпечення економічного розвитку, соціальної стабільності та підвищення конкурентоспроможності країни. В умовах воєнних і післявоєнних реалій Україна має впроваджувати комплексні реформи, що сприятимуть підвищенню рівня доходів громадян, підтримці зайнятості та зменшенню економічної нерівності. Тільки такий підхід дозволить забезпечити сталий розвиток країни та покращити якість життя її громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Болотіна Н.Б. Трудове право України: Підручник. К.: Вікар, 2006.*
2. *Ярошенко О. М. Правове регулювання оплати праці в Україні: сучасні виклики та перспективи розвитку. Харків: Право, 2022.*
3. *Мельник К. Ю. Правове забезпечення мінімальної заробітної плати в Україні та країнах ЄС // Вісник НАПрН України, 2022.*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Ольга ПИСЬМАК,
викладач кафедри Інформаційних та комп'ютерних технологій Дубенської філії Університету «Україна»

Управління персоналом є невід'ємною складовою ефективного функціонування будь-якого підприємства. В умовах розвитку ринкової економіки та формування правової держави особливого значення набуває правове регулювання трудових відносин, що виникають між роботодавцем та працівниками. Саме правові аспекти управління персоналом забезпечують баланс між інтересами підприємства та правами працівників, сприяючи підвищенню продуктивності праці, формуванню належного трудового клімату та дотриманню принципів соціальної справедливості.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення системи правового забезпечення управління персоналом відповідно до

сучасних викликів, включаючи цифровізацію, воєнний стан, зміну форм зайнятості та трудової мобільності. Метою роботи є аналіз ключових правових аспектів управління персоналом на підприємстві, визначення проблемних зон у чинному законодавстві та пошук шляхів їх удосконалення.

Поняття управління персоналом та його правове підґрунтя

Управління персоналом – це система заходів, спрямованих на організацію, регулювання, мотивацію, розвиток і контроль за трудовою діяльністю працівників. З правової точки зору, цей процес охоплює сукупність норм, що регулюють трудові відносини на всіх етапах: від прийому на роботу до припинення трудового договору.

Нормативну базу управління персоналом складають Конституція України, Кодекс законів про працю України (КЗпП), закони України «Про оплату праці», «Про колективні договори і угоди», «Про охорону праці», а також локальні акти підприємств: посадові інструкції, правила внутрішнього трудового розпорядку, колективні договори.

Трудовий договір як основа правового оформлення відносин із персоналом

Одним із ключових інструментів правового регулювання є трудовий договір. Він визначає права та обов’язки сторін, умови праці, режим роботи, оплату, соціальні гарантії тощо. Законодавство передбачає можливість укладення строкових, безстрокових, а також контрактів - з розширеним колом зобов’язань і відповідальності.

Особливої уваги потребують питання щодо зміни істотних умов праці, переведення працівників та їх звільнення із дотриманням норм КЗпП.

Локальне нормативне регулювання як інструмент кадрової політики

Підприємство має право самостійно розробляти та впроваджувати внутрішні нормативні акти, які деталізують та адаптують загальні норми трудового права до специфіки діяльності організації. До таких актів належать посадові інструкції, положення про підрозділи, політика щодо роботи з персоналом, системи оцінки та мотивації.

З правової точки зору, локальні нормативні акти мають бути узгоджені з чинним законодавством, а також доведені до відома працівників під розпис.

Правові гарантії прав працівників у процесі управління персоналом

Законодавство передбачає низку гарантій для працівників: право на справедливу оплату праці, відпочинок, охорону праці, участь у профспілковій діяльності, захист від дискримінації та необґрунтованого звільнення. Управління персоналом повинно здійснюватися з урахуванням цих гарантій.

У разі порушення прав працівник може звернутись до суду, інспекції праці або профспілкового органу. Роботодавець, своєю чергою, несе юридичну відповідальність за недотримання трудового законодавства, включаючи адміністративні, фінансові та кримінальні санкції.

Сучасні виклики у сфері правового управління персоналом

На сучасному етапі виникає низка нових проблем: віддалена форма роботи, нестандартні форми зайнятості, праця в умовах воєнного стану. Це потребує оновлення трудового законодавства та перегляду підходів до правового управління персоналом. У 2022-2023 роках було прийнято низку змін до КЗп, наприклад, щодо регулювання дистанційної роботи, мобілізації працівників тощо. Також важливо впроваджувати HR-технології та автоматизацію кадрових процесів, водночас дотримуючись вимог щодо захисту персональних даних працівників.

Правові аспекти управління персоналом є основоположним чинником забезпечення стабільної та ефективної роботи підприємства. Вони формують правове поле для взаємодії між роботодавцем і працівниками, гарантують дотримання трудових прав, забезпечують реалізацію кадрової політики на законних підставах.

Аналіз показав, що ефективне правове регулювання управління персоналом потребує не лише дотримання чинного законодавства, а й розробки внутрішніх нормативних актів, здатних адаптувати правові норми до специфіки підприємства. У сучасних умовах особливого значення набуває

гнучкість і здатність правової системи реагувати на нові виклики — цифровізацію, мобільність, кризові явища.

Отже, подальше удосконалення законодавства у сфері праці та підвищення правової культури в управлінні персоналом є важливим напрямом розвитку правової держави та ефективного підприємництва в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Кодекс законів про працю України (КЗпП України), офіційне видання. Київ: «АртЕк», 2019.

2.Закон України «Про оплату праці»: Коментар. / За ред. В.І. Шевченка. Київ: Юрінком Інтер, 2015.

3.Кучерявенко О.В. Трудове право України: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: КНТ, 2016.

4.Трудове право України: Теорія і практика / За ред. О.М. Стеценка. Київ: Прецедент, 2021.

5.Захаров В.П. Правове регулювання управління персоналом на підприємствах: сучасні аспекти. Харків: Право, 2022.

ОБХІД ЗАКОНУ І ШИКАНА

Анатолій ПОПОВ,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та фінансів Луцького інституту розвитку людини «Україна»

Терміни, винесені у заголовок цих тез, зустрічаються в юридичній літературі не так часто: перший здебільшого у доробках, присвячених міжнародному приватному праву, другий – у деяких цивільно-правових документах.

Разом про ці терміни науковці практично не говорять.

Між тим певний, «внутрішній» зв’язок між обходом закону і шиканою можна простежити.

В Законі України «Про міжнародне приватне право» дається таке визначення «обходу закону»: «обхід закону - застосування до правовідносин з іноземним елементом права іншого, ніж право, передбачене відповідним

законодавством» [1, абз.9 ст.1]. Сприйняття даного терміну буде більш легким, якщо сказати інакше: «*Застосовне право може визначатися зацікавленими сторонами штучно з тим щоб створити сприятливий правовий режим для реалізації відповідних правовідносин, що містять іноземний елемент»* [2, с.37].

Ми наводили такий приклад: «Шлюб між двоюрідним братом і сестрою, заборонений іспанським законом якому сторони підпорядковані, оформляється в іншій країні, де такої заборони не існує» [там само].

Інакше кажучи, сторони правовідносин тим чи іншим шляхом обирають для себе більш сприятливий правовий режим іноземної країни. І ця ситуація оцінюється в згаданій іноземній країні цілком законною.

Натомість в країні, чий правовий режим ці сторони не влаштовував, реакція буде зовсім іншою. Наприклад, згідно із ст.10 Закону України «Про міжнародне приватне право» під назвою «Наслідки обходу закону» «Правочин та інші дії учасників приватноправових відносин, спрямовані на підпорядкування цих відносин праву іншому, ніж те, що визначається згідно із цим Законом, в обхід його положень, є нікчемними. У цьому разі застосовується право, яке підлягає застосуванню відповідно до норм цього Закону». Частиною пояснення може бути зміст ч. ст.12 цього ж Закону («Застереження про публічний порядок»): «Норма права іноземної держави не застосовується у випадках, якщо її застосування призводить до наслідків, явно несумісних з основами правопорядку (публічним порядком) України. У таких випадках застосовується право, яке має найбільш тісний зв’язок з правовідносинами, а якщо таке право визначити або застосувати неможливо, застосовується право України» [1, ч.1 ст.12].

Тепер про шикану. Як пише М.К. Бабик, в науковий обіг дане поняття було введено в XIX столітті німецькою правовою доктриною. Воно походить від слова «Schikane», яке перекладається як «знущання, каверза, причіпка» [2, с.110] і часто розглядається як один із видів зловживання правом.

Цікаво саме словосполучення «зловживання правом» – право може використовуватись законно або незаконно. Невипадково в науці зазначається, що саме словосполучення «зловживання правом» є суперечливим та логічно неправильним. Прихильники цієї теорії стверджують, що особа, яка має певне суб'єктивне цивільне право і реалізує його, не може одночасно не мати права на вчинення таких дій. Тобто, у даному підході діє принцип суворої логіки: або особа має право вчиняти певні дії, або ні [5, с. 33].

Так само невипадково у країнах системи загального права (англосаксонська правова сім'я), до яких належить Великобританія і США, термін «зловживання правом» не використовується [6, с.81]. У Великобританії відомий термін «шкідливість», близький за змістом і значенням терміну «зловживання правом», та використовується з метою стабілізації суспільних відносин [6, с.82].

Наприклад, за однією судовою справою суд визнав шкідливістю дії особи, яка створювала сильний шум у квартирі з єдиною метою дошкулити сусідові, який заважав їй тим, що давав уроки музики, багато репетирував і влаштовував концерти. У рішенні було вказано, що якби подібні дії були здійснені «за умови відсутності умислу у відповідача, рішення могло б бути абсолютно іншим». Даний приклад доводить недопустимість і карність дій особи, що вчиняються з єдиною метою – заподіяти шкоду іншому [6, с. 83].

Також в Англії забороняються, а отже, є незаконними такі «шкідливі» контракти, що суперечать публічному порядку [6, с. 83].

Варто також зазначити, що більшість джерел відносять шикану до цивільно-правового явища. За тлумачним словником української мови «шикана» науці цивільного права – дозволені законом дії особи, спрямовані на заподіяння шкоди іншим особам (особі); зловживання своїм правом; шикана може мати як матеріальний, так і процесуальний характер [4].

Про «недостатні рівень регламентації шикани в цивільному законодавстві» пишуть Р.Д. Ляшенко і К.І. Бальковська [7, с.66] і ін.

На наш погляд, т. зв. «правомірне діяння на шкоду іншим» є поняттям властивим не тільки цивільно-правовим відносинам (відомо, наприклад, поняття «процесуальна диверсія») [8].

Що характерно, це не заважає, тим не менш, щодо оцінки шикани вводити терміни не тільки цивільного права, але й інших галузей права (із кримінального права: про прямий умисел під час здійснення шикани пишуть, наприклад Р.Д. Ляшенко і К.І. Бальковська) [7, с.64].

Відповідно давати принципову юридичну оцінку шикані/зловживанню правом необхідно із загальних правових позицій законодавства, можливо виходячи із міркувань основ правопорядку (публічного порядку) відповідної країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15.

2. Бабик М.К. Щодо поняття шикани у цивільних правовідносинах: особливості та відмінності від інших форм зловживання правом //Вісник студентського наукового товариства ДонНУ ім. Василя Стуса. Вип.14. Том1. С.109-111. 2022. URL: https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/12077.

3.Тлумачний словник української мови. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%88%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B0

4. Карнаух Б. Зловживання правом та його правові наслідки. Підприємництво, господарство і право. № 9. 2020. С. 31–36.

5. Рогач О.Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження. Ужгород: Ліра, 2011. 368 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/208/1/%D0%97%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%BC-Rogach_monograph.pdf.

6. Ляшенко Р.Д., Бальковська К.І. Шикана у цивільно-правових відносинах: до визначення сутності та змісту //Юридичний науковий електронний журнал. С.63–66. URL: https://lsej.org.ua/6_2015/18.pdf .

7. Алла Лесько: навколо законопроекту №1008 обгрунтовано точаться дискусії щодо кількості суддів Верховного Суду та ще низки норм щодо діяльності суду касаційної інстанції й ВККС. Протокол. Юридичний інтернет-ресурс. URL: https://protocol.ua/ua/alla_lesko_navkolo_zakonoproektu_1008_obgruntovano_tochatsya_diskusii_shchodo_kilkosti_suddiv_verhovnogo_sudu_ta_shche_nizki_norm_shchodo_diyalnosti_sudu_kasatsiynoi_instantsii_y_vkks/.

8.Понзель М., Лесько А.: навколо законопроєкту №1008 обґрунтовано точаться дискусії щодо кількості суддів Верховного Суду та ще низки норм щодо діяльності суду касаційної інстанції й ВККС. Протокол. Юридичний інтернет-ресурс. URL: https://protocol.ua/ua/alla_lesko_navkolo_zakonoproektu_1008_obgruntovano_tochatsya_diskusii_shchodo_kilkosti_suddiv_verhovnogo_sudu_ta_shche_nizki_norm_shchodo_diyalnosti_sudu_kasatsiynoi_instantsii_yvkks / (дата звернення: 08.06.2025).

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ВИКЛИКИ ДЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Сергій КЛЮЙКО,
викладач Дубенської філії
Університету Україна

У сучасному суспільстві відбувається швидка трансформація уявлень про творчість та інтелектуальну власність під впливом штучного інтелекту (ШІ). Генеративні моделі (ChatGPT, Midjourney) продукують величезні обсяги текстової та візуальної інформації, які за своїми властивостями можуть бути схожими на твори, створені людиною. Відповідно, постає низка правових, етичних і соціальних питань:

1. Чи можливо вважати результати роботи ШІ об’єктами авторського права, якщо творча участь людини відсутня або мінімальна?

2. Як гарантувати дотримання прав людини та соціальну справедливість у ситуації, коли великі корпорації можуть акумулювати колосальні ресурси для навчання своїх моделей ШІ, а малі автори та незалежні творці ризикують втратити прибуток і доступ до ринку?

3. Яким чином держава і міжнародні інституції мають реагувати, щоб балансувати захист інтелектуальної власності та потребу суспільства у відкритості знань?

Ці питання особливо важливі в контексті прав людини, адже зі стрімкою діджиталізацією забезпечити доступ до інформації та культурних надбань стає ще складніше, якщо правова система не встигає адаптуватися до нових викликів. Соціальна справедливість передбачає, що технологічні новації не мають призводити до штучних обмежень чи монополізації, а водночас необхідно зберігати стимули для розвитку творчості.

Результати дослідження:

1. Зміни у праві інтелектуальної власності під впливом ШІ.

Традиційна концепція авторського права базується на припущенні, що твір

створює людина, яка наділяється особистими (моральними) і майновими правами на цей твір. ШІ кидає виклик цьому підходу, оскільки машина здатна генерувати контент самостійно. Судова практика (наприклад, у США) свідчить: заявки, де «автором» чи «винахідником» зазначено ШІ, переважно відхиляють через відсутність людського фактора. Водночас практика Китаю (кейс Dreamwriter) допускає охорону творів ШІ, якщо принаймні юридична особа/розробник здійснює організаційний та інвестиційний внесок.

Багато держав запроваджують спеціальні режими (sui generis). Так у законодавстві України із 2023 року було уведено спеціальний режим для «неоригінальних об'єктів, згенерованих комп'ютерною програмою»: такий контент не вважається «авторським твором» у класичному сенсі, але отримує 25-річну охорону на засадах sui generis. Такий механізм було запроваджено, щоб: надати правову визначеність для результатів генерації ШІ; зберегти антропоцентричний характер традиційного авторського права (людина – єдиний суб'єкт творчості); захистити розробників складних алгоритмів.

Але власники таких прав можуть стати «супер-гравцями», які накопичують величезні портфелі «неоригінальних» об'єктів і ускладнюють доступ до суспільно цінного контенту. Питання «хто є винахідником» теж актуалізується у світлі технологій ШІ. Так звані «алгоритмічні винаходи», де ШІ виконує ключову роль у пошуку технічного рішення, провокують дискусію: чи достатньо вважати, що людина-оператор «наглядає» за ШІ та висуває фінальну заявку, щоб записати її винахідником? Чи, можливо, вимоги винахідництва не можуть бути задоволені в разі відсутності людської творчості? Більшість патентних відомств (USPTO, EPO) вважають, що винахідником має бути фізична особа. Утім, спроби змінити підхід тривають, і це впливає на конкурентні переваги різних ринків.

2. Соціальна справедливість і права людини. Баланс між охороною прав та вільним доступом.

Загальна декларація прав людини вказує на право кожного брати участь у культурному житті та користуватися плодами наукового прогресу. Якщо

надати власникам ШІ-моделей необмежені права, це може призвести до фактичної монополізації ринку інтелектуального продукту. Натомість повна відмова від охорони результатів ШІ могла б знижувати стимули вкладати кошти у розвиток алгоритмів та інфраструктури. Значить, завдання законодавця – знайти золоту середину, де охорона інтересів розробників ШІ не шкодитиме суспільному інтересу.

В умовах глобалізації дедалі гостріше проявляється цифрова нерівність, так званий «ШІ-розрив» – багаті країни та технологічні гіганти мають ресурси для навчання та постійного вдосконалення моделей, тоді як малі держави й незалежні автори можуть навіть не мати технічного доступу до таких потужностей. Це може збільшити соціально-економічну нерівність. Право інтелектуальної власності не повинно посилювати цей розрив, обтяжуючи використання даних або ліцензуванням, яке вигідне лише великим корпораціям.

3. Роль держав і міжнародних організацій. Національні стратегії.

Європейський Союз у Директиві 2019/790 ввів винятки для текстового та датового майнінгу, що полегшують дослідницьке використання даних. Подібні норми допомагають уникнути претензій з боку правовласників і стимулюють розвиток інновацій. Інші країни можуть слідувати цьому прикладу чи розробляти власні підходи. На міжнародному рівні ВОІВ (WIPO Conversation on IP and AI) намагається зблизити позиції держав, але поки що загальний консенсус не досягнуто. Україна зробила сміливі кроки щодо sui generis- охорони результатів ШІ. США покладаються на прецедентну практику й концепції fair use. Китай водночас активно розвиває власні ШІ-системи й установлює жорсткі регуляції щодо контенту та даних. Державам варто враховувати соціальні наслідки, підтримуючи відкриті проєкти та зміцнюючи потенціал університетів та малих компаній, аби суспільство в цілому вигравало від появи нових технологій.

4. Екологічний та етичний вимір.

Розвиток ШІ супроводжується значними витратами енергії та впливає на

довкілля. Збільшення кількості дата-центрів може підривати екологічну рівновагу, що також стосується суспільних благ і прав людини (право на чисте довкілля). До того ж алгоритмічні упередження (bias) у великих моделях можуть відтворювати дискримінацію. Тож законодавство у сфері ІВ має доповнюватися етичними вимогами до прозорості даних і відповідальності розробників.

Висновки та пропозиції:

1. Адаптація доктрини авторського права. Збереження принципу «тільки людина може бути автором» має сенс, але потрібен продуманий режим для результатів роботи ШІ, аби не допустити правового вакууму та корпоративної монополії.

2. Розумні винятки на використання даних. Для навчання ШІ необхідно передбачати механізми вільного доступу (наприклад, наукові, освітні цілі), щоби зменшити розрив між технологічними гігантами та суспільними інституціями.

3. Міжнародна координація. Бернська конвенція й інші угоди можуть бути оновлені або доповнені протоколами, що містять положення про ШІ. ВОІВ та ЮНЕСКО здатні стати платформами для вироблення узгоджених стандартів.

4. Урахування екологічних і соціальних аспектів. Законодавчі ініціативи в галузі ІВ не повинні ігнорувати вплив на сталий розвиток та рівень доступу різних груп населення до плодів технологічного прогресу.

Таким чином, право інтелектуальної власності стоїть на роздоріжжі: або воно візьме до уваги нову роль ШІ і забезпечить збалансовану охорону результатів машинної діяльності, або ризикує створити нові перешкоди для розвитку науки, культури й соціальної справедливості.

Дотримання прав людини вимагає гармонізації обох підходів, щоб штучний інтелект служив засобом розширення можливостей для всього суспільства, а не призводив до нового витка нерівності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» : редакція від 2023 р. // Відомості Верховної Ради України. 2023.

2. WIPO Conversation on IP and AI (8th session, 2023) : матеріали Всесвітньої організації інтелектуальної власності. 2023. URL: https://www.wipo.int/about-ip/en/artificial_intelligence/ (дата звернення: 15.04.2025 р.).

3. Директива (ЄС) 2019/790 Європейського Парламенту і Ради від 17 квіт. 2019 р. про авторське право та суміжні права в цифровому середовищі // Офіційний журнал ЄС. 2019. № L 130. С. 92–125.

4. Phelan R. How U.S. Copyright Law on AI Authorship Has Gone the Way of the Monkey // PatentNext. 2023. URL: https://www.patentnext.com/how-us-copyright-law-ai-monke y (дата звернення: 15.04.2025 р.).

5. Shenzhen Tencent v. Yu Ling (Dreamwriter case, 2019) : рішення суду м. Шеньчжень (Китай). 2019.

6. Національний орган інтелектуальної власності України. Коментар щодо sui generis-режиму для ШІ-згенерованих творів. 2023. URL: https://nipo.gov.ua/ (дата звернення: 15.04.2025 р.).

7. UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Париж : UNESCO Publishing, 2021. 52 с. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137 (дата звернення: 15.04.2025 р.).

8. Майданик Л. Правові виклики генеративного ШІ : коментар експерта // УкрІНТЕЛЕКТ. 2023. URL: https://ukrintellect.org/articles/AI-Law (дата звернення: 15.04.2025 р.).

9. Thaler v. Perlmutter (Case No. 1:22-cv-01564, D.D.C. 2023) : судова справа у США щодо авторства системи «Creativity Machine». 2023.

10. MIT News. Explained: Generative AI's Environmental Impact. 2025. Січень. URL: https://news.mit.edu/2025/generative-ai-impact (дата звернення: 15.04.2025 р.).

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У ЗАХИСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Ірина БІЛЯК,
здобувачка фахової передвищої освіти спеціальності «Право» Дубенського фахового коледжу Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ОСТАП'ЮК,*
викладач Дубенського фахового коледжу Університету «Україна»

В умовах трансформації української правової системи та соціально-економічних викликів, зумовлених війною, економічною нестабільністю та реформами, особливої ваги набуває ефективний конституційний контроль за дотриманням прав громадян. Конституційний Суд України (КСУ) виступає

основним гарантом верховенства Конституції, зокрема в частині забезпечення соціально-економічних прав людини.

Соціально-економічні права – це права другої генерації, які гарантують можливість кожної особи користуватись необхідними життєвими благами, забезпеченням соціальної підтримки з боку держави та гідними умовами існування. Зокрема, це: право на працю (ст. 43 Конституції України); право на соціальний захист (ст. 46); право на житло (ст. 47); право на охорону здоров'я (ст. 49); право на освіту (ст. 53).

Особливістю соціально-економічних прав є їхня залежність від фінансових і матеріальних ресурсів держави, що часто призводить до їхнього звуження в умовах криз, але таке обмеження не повинне суперечити Конституції України.

КСУ уповноважений ухвалювати рішення про конституційність законів, що стосуються обмеження чи реалізації прав людини. Його практика становить важливу частину правозастосовної системи й безпосередньо впливає на механізм забезпечення соціальної справедливості. Ключові рішення Конституційного Суду України:

1. Рішення №5-рп/2004 від 20.05.2004 р. Суд визнав неконституційними положення законодавства, які обмежували пільги учасникам бойових дій. Було підкреслено, що держава не має права ухвалювати норми, які скасовують або зменшують існуючі соціальні гарантії.

2. Рішення №20-рп/2011 від 12.10.2011 р. Конституційний Суд визнав незаконним зменшення пенсійного забезпечення держслужбовців, зазначивши, що навіть в умовах дефіциту бюджету не можна довільно звужувати конституційні гарантії.

3. Рішення №12-рп/2018 від 17.07.2018 р. У цьому рішенні було акцентовано увагу на важливості врахування конкретних життєвих обставин особи при наданні соціальної допомоги. Автоматизм у відмові суперечить принципам соціальної держави.

4. Рішення №6-р/2022 від 25.10.2022 р. Розглядаючи скаргу щодо соціальних виплат переселенцям, КСУ визнав, що обмеження допомоги, не засновані на об’єктивних критеріях, порушують право на соціальний захист.

Проблеми реалізації рішень КСУ Незважаючи на зростаючу кількість звернень до Конституційного Суду, проблемним залишається виконання його рішень.

Існують випадки, коли органи виконавчої влади не вживають належних заходів для приведення законодавства у відповідність із рішенням КСУ. Наприклад, хоча деякі норми були визнані неконституційними ще у 2004-2011 рр., відповідні зміни до законодавства не були своєчасно внесені або фактично ігнорувалися.

Також існує вразливість Конституційного Суду до політичного тиску, що проявляється в затягуванні розгляду справ або уникненні рішень, які можуть мати політичний резонанс. Це послаблює довіру до інституції та нівелює її правозахисну роль.

Напрями удосконалення

1. Запровадження контролю за виконанням рішень КСУ, наприклад, через незалежний орган моніторингу або механізм парламентського контролю.

2. Підвищення доступності КСУ для громадян, зокрема розширення підстав для подання конституційних скарг.

3. Освіта та популяризація конституційних прав серед населення як спосіб підвищення правової культури.

4. Забезпечення належного фінансування соціальних програм, виконання яких гарантоване Конституцією, навіть в умовах війни, через пріоритезацію витрат.

Практика Конституційного Суду України щодо захисту соціально-економічних прав демонструє його важливу роль як органу конституційного контролю. Проте ефективність такого захисту напряму залежить від механізму реалізації рішень Суду, політичної волі та правової культури органів влади.

Для досягнення реальної соціальної справедливості необхідно не лише ухвалювати конституційно вивірені закони, але й забезпечувати їх повноцінне застосування в інтересах кожного громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1 Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141. (дата звернення 22.04.2025)

2.Рішення Конституційного Суду України №5-рп/2004 від 20.05.2004 року. (дата звернення 22.04.2025)

3.Рішення Конституційного Суду України №20-рп/2011 від 12.10.2011 року. (дата звернення22.04.2025)

4.Рішення Конституційного Суду України №12-рп/2018 від 17.07.2018 року. (дата звернення 22.04.2025)

5.Рішення Конституційного Суду України №6-р/2022 від 25.10.2022 року. (дата звернення 22.04.2025)

6.Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 №2136-VIII // Відомості Верховної Ради. 2017. №35. Ст. 376. (дата звернення 22.04.2025)

7.Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998–2004. (дата звернення 22.04.2025)

8.Овчаренко О.В. Соціально-економічні права людини в умовах реформування соціальної політики // Юридичний вісник. 2020. №3(64). С. 31–35.

9.Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Х.: Консум, 2006. 656 с.

ПРАВА ЛЮДИНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Анастасія ДАНЮК,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр спеціальності «Право», Дубенська філія Університету «Україна»

Науковий керівник: *Сергій КЛЮЙКО,*
викладач Дубенської філії Університету «Україна»

Розвиток суспільства та його економічної й соціокультурної сфер дедалі більше залежить від стану навколишнього середовища. Зміна клімату, збільшення кількості техногенних катастроф, забруднення води та повітря – усе це ставить під загрозу реалізацію базових прав людини, зокрема права на життя та здоров’я, а також впливає на майбутнє прийдешніх поколінь.

Важливо усвідомлювати, що екологічні виклики не можна розглядати відокремлено від прав людини, адже вони є безпосередньою складовою загальної системи прав і свобод, гарантованих як національним законодавством, так і міжнародними актами.

Результати дослідження:

1. Конституційні та міжнародно-правові основи екологічних прав людини.

Стаття 50 Конституції України визначає, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а також на відшкодування шкоди, завданої порушенням цього права [1]. Дане положення набуває особливої актуальності в сучасних українських реаліях. По-перше, воно встановлює конституційну вимогу до державних органів дбати про еологічну безпеку громадян, а по-друге, закладає основу для розроблення конкретних законів, спрямованих на захист довкілля. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» деталізує механізми правового регулювання, підкреслюючи, що раціональне використання природних ресурсів і збереження екосистем є складовою державної політики.

На міжнародному рівні необхідність охорони довкілля закріплена у багатьох документах, серед яких особливої уваги заслуговує Орхуська конвенція 1998 року. Вона встановлює три ключові принципи екологічної демократії:

– доступ до екологічної інформації;

– участь громадськості у процесі прийняття екологічно важливих рішень;

– доступ до правосуддя у разі порушення екологічних прав [2].

Завдяки цим принципам громадяни можуть не лише спостерігати за екологічною політикою, а й реально впливати на її формування та впровадження. Для України, яка прагне посилити євроінтеграційний вектор, додержання положень Орхуської конвенції є надзвичайно важливим, адже воно сприяє прозорості державного управління та залученню широкого загалу

до вирішення екологічних проблем.

2. Цивільно-правові механізми захисту довкілля.

Хоча екологічне право спеціалізується на регулюванні відносин щодо охорони природи, цивільне право є надзвичайно важливим інструментом захисту екологічних прав людини. Зокрема, стаття 1166 Цивільного кодексу України передбачає, що шкода, завдана майну або здоров'ю, має бути відшкодована в повному обсязі [3]. Якщо внаслідок забруднення повітря, ґрунту чи води люди зазнають фізичної чи моральної шкоди, вони можуть звернутися до суду, вимагаючи компенсації. Подібний підхід виконує дві функції: компенсаційну (потерпілі отримують відшкодування збитків) та превентивну (адже загроза фінансових втрат заохочує підприємства та окремих осіб дотримуватися екологічних вимог).

Ефективність цивільно-правових механізмів багато в чому залежить від здатності судової системи та державних органів своєчасно реагувати на порушення. Йдеться, зокрема, про фахові екологічні експертизи, достовірність доказової бази і швидку процедуру розгляду спорів. Для України, яка перебуває у складних умовах збройної агресії, ці аспекти потребують додаткових ресурсів і оновлення підходів до правозастосування.

3. Вплив збройної агресії російської федерації проти України на стан довкілля.

З 2014 року та з особливою гостротою з початку повномасштабного вторгнення у 2022 році Україна зазнає збройної агресії з боку російської федерації. Це призвело до численних руйнувань житлової і промислової інфраструктури, пожеж, замінування територій та неконтрольованих викидів шкідливих речовин. Відтак екологічна ситуація у регіонах, що опинилися в зоні бойових дій, значно ускладнилася. Наслідками збройної агресії є:

– забруднення водойм внаслідок пошкодження каналізаційних колекторів та промислових об'єктів;

– погіршення якості ґрунтів і рослинності через вибухи боєприпасів і використання важкої техніки;

– систематичні пожежі у лісових масивах, що призводить до втрати біорізноманіття та збільшення обсягів вуглекислого газу в атмосфері.

Окрім того, мільйони тонн боєприпасів, що застосовуються у бойових діях, можуть довго зберігати токсичні речовини та створювати ризик як для довкілля, так і для здоров'я населення. Аналіз міжнародного досвіду показує, що подолання екологічних наслідків збройних конфліктів може тривати десятиліттями. У такій ситуації надзвичайно актуальним є питання юридичної відповідальності агресора за екоцид та інші екологічні злочини, а також механізмів відшкодування шкоди.

4. Місце громадськості та ролі студентської молоді.

Вирішальне значення для побудови екологічно безпечної країни має обізнаність населення та готовність діяти. Відповідно до Орхуської конвенції громадськість має право отримувати достовірну та повну інформацію про реальний стан довкілля і брати участь у розгляді питань, що можуть впливати на його якість. В Україні дедалі більшої ваги набувають волонтерські рухи та громадські організації, які займаються збиранням даних про екологічний стан у зонах бойових дій, аналізом показників забруднення і пошуком рішень для мінімізації шкоди.

Студенти правничих спеціальностей і, зокрема, студенти, які вивчають цивільне право, можуть уже під час навчання робити вагомий внесок у посилення правового поля захисту довкілля. Вони ініціюють інформаційні кампанії, допомагають складати колективні позови про відшкодування екологічної шкоди, аналізують законодавчі прогалини. Крім того, студентська молодь здатна стати рушійною силою в імплементації інноваційних інструментів, наприклад створення інтерактивних мап забруднень, моніторингів та експертиз, проведених спільно з фахівцями. Така діяльність виховує почуття відповідальності за природне середовище, сприяє розвитку культури прав людини та навчає співпраці в міжнародному контексті.

5. Виклики та перспективи відновлення екологічних прав після війни.

У післявоєнний період головним завданням України стане відновлення

зруйнованих територій, житлових об’єктів і промислових підприємств. Поряд з економічною та соціальною відбудовою необхідно приділити особливу увагу відновленню довкілля. Такі заходи можуть охоплювати:

– розмінування та ретельний екологічний аудит звільнених територій;

– відбудову інфраструктури з урахуванням сучасних екологічних стандартів;

– впровадження систем контролю якості води і повітря, а також програм заліснення та відновлення біорізноманіття.

На державному рівні доцільно посилити відповідальність за заподіяння шкоди довкіллю, розробити спеціальні нормативні акти, що регламентують порядок встановлення збитків і відшкодування шкоди в умовах воєнних дій. Важливим елементом може стати міжнародна співпраця, зокрема залучення експертів та спеціальних місій, що допомагатимуть оцінювати масштаб екологічної шкоди та розробляти ефективні стратегії її подолання. При цьому слід враховувати норми міжнародного права та практику інших держав, що мали подібний досвід.

Усе це має супроводжуватися підвищенням рівня екологічної свідомості населення. Адже жодні програми держави не будуть успішними без розуміння громадян, що збереження довкілля є спільною справою, а не лише завданням певних міністерств чи відомств. Лише комплексний підхід, який об’єднує зусилля держави, громадськості та бізнесу, здатний перетворити екологічні права людини на повсякденну практику.

Висновки. Право людини на безпечне для життя і здоров’я довкілля є однією зі складових загальної системи прав і свобод громадян, що визначають рівень гуманності та зрілості держави. Консолідація зусиль із метою захисту природи й відстоювання екологічних прав - це прямий шлях до побудови соціально відповідального суспільства, де кожен відчуває себе захищеним і може ефективно реалізовувати власні потенціал і ініціативи. В умовах збройної агресії російської федерації проти України ці завдання набувають особливої важливості: відстоюючи право на життя і територіальну цілісність,

українці водночас мають докласти максимум зусиль для збереження навколишнього середовища як фундаменту для відродження і розвитку держави.

У рамках цивільно-правового регулювання визначальну роль відіграють механізми відшкодування шкоди та можливість судового захисту. Вони мають бути достатньо гнучкими й сучасними, аби враховувати обставини, що виникають під час війни, та мати дієвий вплив у післявоєнний період. Студентська молодь, яка вивчає цивільне право, стоїть на вістрі процесу формування нової культури прав людини в Україні, адже формує не тільки юридичні знання, а й відповідальне ставлення до природи, суспільства та майбутнього держави. Повага до екологічних прав – це не окреме питання, а невіддільна частина ширшої правової культури, що поступово утверджується у свідомості кожного громадянина.

Із завершенням бойових дій Україна матиме нагоду не лише відбудувати міста й промисловість, а й переосмислити підходи до охорони довкілля, впровадити новітні природоохоронні технології, започаткувати національні та регіональні програми відновлення екосистем. Для цього знадобиться підтримка міжнародної спільноти, а також активна участь освічених фахівців нового покоління. Саме цим шляхом держава зможе забезпечити високий рівень дотримання екологічних прав і вивести правову систему на якісно новий рівень – рівень, де громадянин і природа взаємодіють на засадах поваги, відповідальності та турботи.

Таким чином, розвиток цивільно-правових механізмів у сфері охорони довкілля та зміцнення екологічної свідомості суспільства є важливою запорукою майбутньої перемоги України не тільки на полі бою, а й у глобальній боротьбі за гармонійний і безпечний світовий простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, 25 черв. 1998 р., URL: https://unece.org/DAM/env/pp/documents/cep43r.pdf (дата звернення: 10.04.2025).

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

4. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 трав. 2017 р. № 2059-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19 (дата звернення: 10.04.2025).

5. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Екологічний паспорт України 2021. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/passport/ekopasport2021.pdf (дата звернення: 10.04.2025).

6. Садовська В. Д. Цивільно-правове регулювання охорони довкілля в умовах збройного конфлікту. Юридична наука. 2022. № 2(40). С. 34–39.

ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ПРИВАТНОСТІ У ЖУРНАЛІСТИЦІ: ДОСЛІДЖЕННЯ БАЛАНСУ МІЖ ПРАВОМ НА ПУБЛІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ ТА ЗАХИСТОМ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ, ОСОБЛИВО В КОНТЕКСТІ РОЗСЛІДУВАНЬ

Дмитро КАНАВЕЦЬ,
здобувач фахової передвищої освіти спеціальності «Журналістика», Миколаївський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Інесса ТИМОШЕНКО,*
директор Васильківського фахового коледжу Університету «Україна»

На сучасному етапі розвитку української держави особливої актуальності набуває проблема сучасних умов воєнного стану в напрямку діяльності журналістів, на яку впливають різні фактори, а саме: з’явилися нові комунікаційні бар'єри, що зумовлюють їх перехід у нову якість.

Діяльність журналістів регулюється Конституцією України, законами України «Про інформацію», «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста», «Про медіа» та іншими нормативно-правовими актами. Відповідно до частини 2 статті 34 Конституції України, громадяни мають право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію у будь-який спосіб на власний розсуд. Водночас реалізація цих прав може бути обмежена законом заради національної безпеки, збереження територіальної цілісності, громадського

порядку, запобігання злочинам, охорони здоров’я, захисту прав і репутації інших осіб, нерозголошення конфіденційної інформації або забезпечення справедливості судочинства.

Метою цієї роботи є дослідження юридичних аспектів приватності у журналістиці, аналіз балансу між правом на публічну інформацію та захистом приватного життя, особливо в контексті розслідувань.

Для забезпечення свободи слова та демократичного розвитку в країні функціонують засоби масової інформації – платформи, що збирають, аналізують і поширюють інформацію серед широкої чи локальної аудиторії, використовуючи друковані, аудіовізуальні та цифрові ресурси (газети, журнали, радіо, телебачення, інформаційні агентства, онлайн-видання тощо).

Право на публічну інформацію є важливою складовою демократичного суспільства, адже воно дозволяє громадянам отримувати інформацію про діяльність державних органів, політиків, бізнесменів та інших публічних осіб. Це право дозволяє журналістам розкривати факти корупції, порушень законів та інших порушень прав людини.

Захист приватного життя є одним із основних прав людини, яке гарантується міжнародними та національними законами. Це право передбачає, що особа не повинна бути об’єктом невиправданого втручання з боку держави, приватних осіб чи ЗМІ в її приватне життя. Однак право на приватність не є абсолютним і може бути обмежене в інтересах національної безпеки, громадського порядку чи суспільного інтересу.

Тому у журналістських розслідуваннях постає складна етична та правова дилема: де проходить межа між суспільним інтересом і правом особи на приватність? Публікація інформації, що стосується особистого життя, може бути виправданою, якщо вона викриває факти, які мають безпосередній вплив на суспільство, наприклад корупцію, зловживання владою чи інші порушення, що підривають суспільну довіру. Водночас, якщо оприлюднена інформація не має значущого суспільного інтересу та не стосується професійної діяльності

особи, її поширення може розцінюватися як порушення права на приватне життя.

У таких випадках журналістам важливо дотримуватися етичних стандартів, зважувати суспільну користь і потенційну шкоду від розголошення особистих даних, а також керуватися принципами добросовісності та об'єктивності. Відповідальне дотримання журналістських стандартів допомагає не лише захистити права окремих осіб, а й зберегти довіру суспільства до медіа як джерела об'єктивної та неупередженої інформації. Збалансований підхід до розголошення даних допомагає уникнути маніпуляцій та гарантувати, що журналістські матеріали справді служать суспільному інтересу, а не перетворюються на інструмент тиску чи сенсаційності.

Політики, державні службовці та бізнесмени, як публічні особи, відіграють значну роль у суспільстві, ухвалюючи рішення, що впливають на життя громадян. Саме тому рівень їхньої приватності може бути обмеженим у межах журналістських розслідувань, особливо коли мова йде про питання, які мають суспільну важливість. Розголошення деталей особистого життя таких осіб може бути виправданим у випадках, коли воно безпосередньо пов'язане з їхніми професійними обов'язками, демонструє конфлікт інтересів або розкриває факти корупції, зловживання владою чи інших порушень. Однак якщо особиста інформація не має суспільного значення, публікація може розцінюватися як втручання у приватне життя, порушення прав людини, зловживання інформацією та мати юридичні наслідки. Звичайні громадяни мають вищий рівень захисту, і журналісти повинні отримати їхню згоду перед публікацією особистих даних.

У сучасному цифровому світі питання балансу між правом на публічну інформацію та захистом приватності стає ще складнішим через можливість миттєвого поширення інформації через Інтернет і соціальні мережі. Цифрові технології сприяють легкому доступу до особистих даних і їх публікації, що створює ризик для приватності людей. Важливим завданням є адаптація законодавства та етичних стандартів до нових реалій цифрового простору.

Судова практика відіграє ключову роль у вирішенні суперечок між правом на публічну інформацію та правом на приватність. Рішення судів у справах, що стосуються порушення приватного життя, допомагають чітко визначити межу між цими правами та встановлюють баланс між ними. Судді часто орієнтуються на принципи пропорційності та необхідності, щоб визначити, коли публікація приватної інформації є правомірною. Рішення судів у таких справах допомагають сформувати прецеденти, які дають орієнтири для наступних правових випадків, а також для журналістів і медіа, що працюють у межах етики та закону. Завдяки судовій практиці визначаються справедливі стандарти для того, як медіа можуть використовувати інформацію, гарантуючи, що право на свободу слова та право на приватність не вступають у непримиренний конфлікт.

Журналісти можуть нести цивільно-правову (відшкодування моральної шкоди), адміністративну (штрафи за недотримання вимог Закону «Про захист персональних даних») та кримінальну (за ст. 182 КК України – незаконне збирання та поширення особистої інформації) відповідальності. Незаконне отримання або розголошення конфіденційної інформації може призвести до судових позовів, штрафів чи кримінальної відповідальності. Наприклад, використання таємно записаних телефонних розмов або особистого листування без згоди особи може вважатися незаконним.

Особливо важливою є відповідальність журналістів за поширення недостовірної інформації, яка може завдати шкоди репутації людини. У таких випадках особа, чиї права були порушені, може вимагати спростування або компенсації моральної шкоди. Це стосується як традиційних медіа, так і онлайн-видань, блогерів та соціальних мереж, де поширення інформації відбувається значно швидше.

Окреме місце займає питання журналістських розслідувань, у яких часто використовуються методи збору інформації, що межують із втручанням у приватне життя. У таких випадках законодавство передбачає певні винятки, якщо розголошення інформації є суспільно важливим, але воно має відповідати принципам етичної журналістики та правовим нормам.

Журналістська етика відіграє вирішальну роль у визначенні меж між правом суспільства на інформацію та правом особи на приватність. Дотримання принципу «не нашкодь» (Do No Harm) є ключовим, оскільки оприлюднення певних фактів може мати серйозні наслідки для людини, її репутації, особистого життя та навіть безпеки. Журналісти не мають права поширювати чутки, що шкодять репутації особи, використовувати приховану зйомку без вагомих підстав, публікувати матеріали, що не відповідають дійсності.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що сучасні реалії вимагають чіткішого правового регулювання питань, пов'язаних із публікацією особистої інформації, особливо в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій. Важливо визначити прозорі правові межі та критерії, які дозволять збалансувати право на приватність і суспільний інтерес.

Журналісти мають дотримуватися високих етичних норм, керуючись принципами відповідальності, об'єктивності та поваги до прав особистості, що дозволить уникати зловживань та маніпуляцій при висвітленні інформації, що стосується приватного життя.

Також необхідно розширювати навчальні ініціативи, які допоможуть представникам медіа глибше усвідомити правові аспекти розголошення персональних даних, а також їхній вплив на суспільство. Впровадження спеціалізованих тренінгів сприятиме більш відповідальному підходу до висвітлення чутливих тем.

Журналістика відіграє важливу роль у демократичному суспільстві, забезпечуючи громадськість необхідною інформацією для формування обґрунтованих поглядів та прийняття рішень. Водночас, одна з найбільших проблем, з якими стикається журналістика сьогодні, – це баланс між правом на публічну інформацію та необхідністю захисту приватного життя осіб, особливо коли йдеться про розслідування. Тому проблема визначення меж між публічним інтересом і правом на приватність є надзвичайно актуальною і потребує ретельного юридичного і етичного осмислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беата Бєль, Олександр Бурмагін, Томаш Патора, Олег Хоменок. Посібник з журналістських розслідувань. Теорія та практика. Київ, 2013. 190 с.

2. Посібник з журналістської етики. Куликов А., Кузьменко Л., Дворовий М., Дуцик Д., Кущ Л.. К.: Комісія з журналістської етики, 2023. 129 с.

3. Хорватова О.О., Пухір Ю.І. Деякі аспекти правового регулювання законної діяльності журналіста в сучасних умовах. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». вип. 81 ч 2. 2024. С. 366–372

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Євген ШЕРСТЮК,
здобувач фахової передвищої освіти спеціальності «Право», Фаховий коледж «Освіта» Університету «Україна»

Науковий керівник: *Юлія ПОДМОГИЛЬНА,*
викладач дисциплін загальногуманітарного циклу Васильківського фахового коледжу Університету «Україна»

Військове право є однією з основних галузей правової системи України, що охоплює сукупність правових норм, які регулюють правовідносини, що виникають у сфері оборони держави, діяльності Збройних сил України та інших військових формувань. Воно є важливим елементом публічного права і тісно пов'язане з іншими галузями права, такими як конституційне, адміністративне та міжнародне право. У системі права України військове право займає особливе місце, оскільки воно безпосередньо впливає на забезпечення національної безпеки та обороноздатності країни.

Автори, які досліджують цю тему, зокрема В. Яворський, О. Михайленко, І. Сидоров, акцентують на удосконаленні військового законодавства відповідно до нових викликів та загроз. Перспективи розвитку військового права в Україні потребують постійного оновлення законодавчих норм, що регулюють правовий статус військових у період мобілізації та під час ведення бойових дій.

Загальна структура військового права включає в себе не лише норми, що регулюють відносини військовослужбовців з державними органами, а й правові норми, що стосуються міжнародних зобов'язань України у сфері військової діяльності, таких як Женевські конвенції та інші міжнародні договори, ратифіковані Україною. Зазначені договори встановлюють принципи гуманітарного права, якими мають керуватися Збройні сили України та інші військові формування при виконанні своїх функцій, зокрема під час ведення бойових дій.

Дослідження військового права в Україні активно проводяться вітчизняними вченими-правознавцями. Серед видатних дослідників цієї теми можна відзначити роботи В. Яворського, який аналізував основи військового права та його вплив на забезпечення безпеки держави в умовах сучасних загроз. Також варто звернути увагу на дослідження О. Михайленка, який вивчав правові основи функціонування військової юстиції в Україні, а також правовий статус військовослужбовців у контексті захисту їх прав та свобод. У своїх працях ці науковці обґрунтовують необхідність постійного вдосконалення військового законодавства, враховуючи новітні виклики, зокрема гібридні війни та інформаційні конфлікти, з якими зіштовхуються сучасні армії.

Особливу увагу слід приділити впровадженню міжнародного гуманітарного права у національне законодавство, зокрема норм, що регулюють питання поводження з військовополоненими, цивільним населенням під час воєнних конфліктів, а також обмежень щодо використання певних видів зброї. У цьому контексті важливим є внесок І. Сидорова, який досліджує механізми реалізації міжнародних норм у внутрішньому праві України, зокрема в аспекті забезпечення прав військовослужбовців та цивільних осіб у разі війни.

Міжнародно-правове регулювання військового права є ще однією важливою складовою. Україна є учасником численних міжнародних договорів у галузі військової діяльності, серед яких особливе місце займають Женевські

конвенції щодо захисту жертв війни, а також різноманітні угоди, що стосуються контролю за озброєннями та роззброєнням. Ці міжнародні норми є основою для розвитку національного військового законодавства та регулювання прав і обов'язків військовослужбовців, а також визначають правила ведення бойових дій.

Перспективи розвитку військового права в Україні вимагають удосконалення законодавства, яке регулює правовий статус військовослужбовців, покращення соціальних гарантій для військових, а також розробки ефективних механізмів правового забезпечення мобілізаційної системи та оборони країни в умовах гібридних загроз. Зокрема, необхідно посилити законодавчі ініціативи щодо правового захисту військовослужбовців в умовах воєнного стану та поліпшити механізми правового регулювання діяльності військових судів.

Отже, військове право в Україні є надзвичайно важливим і ключовим елементом правової системи, оскільки воно визначає правові основи для функціонування Збройних сил України та інших військових формувань. Це право регулює широке коло відносин, пов'язаних з мобілізацією, обороною держави, безпекою громадян та правовим статусом військовослужбовців, що є основою для підтримки державного суверенітету та територіальної цілісності України.

Особливе значення військове право набуває в умовах сучасних загроз та викликів, зокрема в умовах гібридних війн, збройних конфліктів та терористичних загроз. З огляду на ці обставини, правова регламентація дій Збройних сил та інших силових структур є важливим інструментом забезпечення національної безпеки та правового порядку в країні. Військове право надає чітке уявлення про правовий статус військовослужбовців, їхні обов'язки та права, а також механізми захисту їхніх інтересів як під час мирного часу, так і в умовах війни чи надзвичайного стану.

Окрім того, необхідність удосконалення норм військового права є важливою умовою для розвитку ефективної системи національної оборони.

Зокрема, це включає в себе адаптацію законодавства до міжнародних стандартів, зокрема норм міжнародного гуманітарного права, та реагування на нові виклики у сфері безпеки. Військове право повинно забезпечувати не лише захист державних інтересів, але й гарантувати права та свободи військовослужбовців, підтримуючи баланс між виконанням обов'язків перед державою і забезпеченням їхніх особистих прав.

З метою адаптації до нових умов сучасних воєнних конфліктів, військове право в Україні повинно постійно змінюватися, впроваджуючи нові правові механізми, які враховують не лише традиційні види військових дій, але й новітні технології, кібербезпеку, а також інформаційні війни. Оскільки війна набуває нових форм і змісту, законодавство повинно бути гнучким, здатним швидко реагувати на зміни і нові реалії міжнародної безпеки.

Відповідно, військове право в Україні потребує постійного вдосконалення та реформування. Законодавчі ініціативи, що стосуються правового статусу військовослужбовців, регулювання військових судів, питань мобілізації та оборони, повинні не тільки відповідати вимогам національної безпеки, але й інтегруватися в загальноєвропейські та міжнародні стандарти прав людини. Це сприятиме зміцненню обороноздатності країни, покращенню взаємодії між різними гілками влади та створенню правових умов для ефективного функціонування Збройних сил та інших силових структур.

З огляду на вище викладене, військове право є фундаментом для забезпечення державної безпеки та ефективного функціонування армії, а його постійне удосконалення є необхідним кроком у напрямку побудови правової та безпечної держави, готової до викликів сучасного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Яворський В. М. Військове право України: теорія та практика. Київ: Юридична думка, 2017.

2.Михайленко О. В. Військова юстиція: правові основи та практика. Київ: Видавництво «Наука», 2018.

3.Сидоров І. Ю. Міжнародне гуманітарне право та його застосування в Україні. Харків: Право, 2019.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Сергій ХАБАНЕЦЬ,
здобувач фахової передвищої освіти спеціальності «Право», Васильківський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Олександр КИРПИЧ,*
Викладач Васильківського фахового коледжу Університету «Україна»

Правове регулювання суспільних відносин – це система впливу права на поведінку людей у суспільстві шляхом встановлення юридичних норм, які визначають права, обов'язки та відповідальність суб'єктів. Основною метою правового регулювання є забезпечення порядку, справедливості та стабільності в суспільстві.

Держава виступає головним суб'єктом у процесі правового регулювання, оскільки саме вона створює, приймає та реалізує нормативно-правові акти. Суспільні відносини регулюються за допомогою різних методів – дозвіл, зобов'язання, заборона. При цьому важливу роль відіграють такі елементи, як правосвідомість громадян, правова культура, законність і правопорядок [3, с. 41].

Правові норми охоплюють різні сфери суспільного життя – політичну, економічну, соціальну, культурну. Ефективне правове регулювання сприяє реалізації прав і свобод громадян, розвитку демократичних інститутів, зміцненню правової держави та громадянського суспільства.

Питання правового регулювання суспільних відносин є об'єктом наукового дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних правознавців. Серед українських учених слід відзначити внесок М. Цвіка, О. Петришина, В. Тація, Ю. Шемшученка, які аналізували проблематику правової держави, ролі правових норм у регулюванні суспільних відносин, а також механізмів правового впливу. М. Цвік у своїх працях підкреслює значення системності

права, вважаючи, що лише через скоординовану взаємодію норм, принципів і правових інститутів можливе ефективне регулювання суспільних відносин.

О. Петришин розвиває концепцію правової комунікації як засобу впливу правових норм на поведінку людини. Він вказує на необхідність формування належного рівня правової культури як чинника реалізації права в суспільстві. Водночас В. Тацій акцентує увагу на необхідності забезпечення балансу між публічними і приватними інтересами в процесі правового регулювання, що, на його думку, є основною умовою стабільності правопорядку.

Серед зарубіжних правознавців важливими є роботи Ганса Кельзена, одного з найвпливовіших теоретиків права XX століття. Його концепція «чистого права» (Reine Rechtslehre) стала основою нормативістського підходу до правового регулювання. У своїй теорії Кельзен наполягав на необхідності очищення юридичної науки від політичних, етичних та соціологічних елементів, вважаючи, що право має розглядатися як автономна система норм, побудована за принципом ієрархії. На вершині цієї ієрархії, за Кельзеном, знаходиться основна (основоположна) норма – Grundnorm, з якої дедуктивно виводяться всі інші правові приписи.

Такий підхід дозволяє розглядати правове регулювання як послідовну і логічно впорядковану систему, де кожна правова норма займає чітке місце і виконує конкретну функцію в рамках загального правопорядку. Кельзен також розробив модель функціонування правової держави, де право є єдиним джерелом легітимної державної влади. Його теорія мала значний вплив на розвиток конституційного права, міжнародного права, а також на формування правових систем країн континентальної правової традиції [2, с. 58].

Також варто згадати Макса Вебера, який, хоч і був соціологом, проте зробив вагомий внесок у розуміння права як соціального феномена. У своїй праці «Господарство і суспільство» він розглядає право як один із засобів раціонального упорядкування суспільного життя. Вебер стверджував, що правові норми є частиною ширшої системи соціальної дії, і їхня ефективність залежить від легітимності влади, що ці норми видає. Він виділяв три типи

легітимного панування – традиційне, харизматичне і раціонально-правове, при цьому останнє розглядав як основу для побудови сучасної правової держави. Його підхід до права як до інструменту соціального контролю та регуляції дав початок розвитку соціології права – напряму, що вивчає взаємодію правових норм, правових інститутів і соціальної дійсності.

Вебер підкреслював, що для ефективного правового регулювання необхідно враховувати культурні, економічні та політичні фактори, які впливають на сприйняття і реалізацію правових норм. Його ідеї залишаються актуальними і сьогодні, зокрема у контексті аналізу правової модернізації та розвитку правосвідомості в суспільстві [1, с. 156].

Підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що вивчення правового регулювання суспільних відносин має комплексний і міждисциплінарний характер, поєднуючи юридичний аналіз нормативно-правових актів із соціологічним, філософським та політологічним осмисленням процесів їх реалізації в конкретному соціальному середовищі. Сучасне право розглядається не лише як система норм, а як динамічний інструмент соціального управління, здатний реагувати на виклики глобалізації, цифровізації, зміни форм комунікації та соціальної мобільності.

У цьому контексті вагоме значення мають наукові напрацювання як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Їхні підходи сприяють формуванню нових моделей правової регуляції, що враховують як нормативний, так і ціннісно-культурний вимір суспільного розвитку. Теоретичні розробки вказують на необхідність переосмислення ролі держави, судової влади, правозастосовних органів та інститутів громадянського суспільства у забезпеченні ефективності правового впливу.

Таким чином, наукові дослідження стають основою для модернізації правової системи, розробки нових концепцій правового регулювання і зміцнення правової культури як однієї з ключових умов демократичного розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Вебер М. Господарство і суспільство: основи розуміючої соціології. Пер. з нім. О. Савченко. Київ: Основи, 2002. 856 с.

2.Кельман М. С., Святоцький О. Д. Теорія держави і права: Підручник. Київ: Правова єдність, 2019. 392 с.

3.Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. 10-те вид., перероб. і допов. Львів: Край, 2012. 208 с.

ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПІДВИЩЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ДЕРЖАВИ

Ян ШИНКАРЕНКО,
здобувач фахової передвищої освіти спеціальності «Журналістика», Миколаївський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Інесса ТИМОШЕНКО,*
директор Васильківського фахового коледжу Університету «Україна»

Можливість та здатність забезпечення прозорості держави, яка поєднує різні сфери суспільного життя – є важливою умовою стратегії розвитку сучасної демократичної країни. В українському законодавстві на сьогодні не існує єдиного трактування прозорості, проте в загальному, цей процес передбачає важливість дотримання принципів відкритості й підзвітності у різноманітних сферах діяльності державних органів влади.

Відповідно до принципів демократії, зокрема принципу відкритості, актуального значення набуває доступ до публічної інформації, що виступає інструментом підвищення рівня прозорості держави та можливості дослідження правових механізмів доступу до відкритих даних. Актуальність зумовлюється й тим, що доступ до публічної інформації громадян загалом, та медіа зокрема – дає можливість здійснення контролю за діяльністю влади в Україні та впливу на прийняття рішень уповноваженими державними органами, та ретрансляцію цього процесу через засоби масової інформації (далі ЗМІ).

Протягом останніх років актуальність дослідження аспектів доступу до публічної інформації, діяльності й впливу ЗМІ на загальний процес прозорості в доступі до інформації вивчалась та аналізувалась з різних точок зору, зокрема в роботах І. Арістової, Ю. Бондаря, О. Білоусова, В. Горбатенко, Н. Габор, С. Грищака, Д. Дуцик, Ж. Завальної, Р. Калюжного, Л. Наливайко, Г. Почепцова, О. Самчинської, М. Чабанної, В. Цимбалюка, І. Шопіної та ін.

Керуючись Законом України «Про доступ до публічної інформації» – публічною є та інформація, що є відображеною та задокументованою будь яким засобом і на будь якому носієві, та яка була отримана (чи створена) під час виконання владних повноважень та обов'язків суб'єктами влади, які передбачаються чинним законодавством; також, це та інформація, якою володіють суб'єкти владних повноважень, розпорядники публічної інформації, що визначаються цим Законом.

На сучасному етапі розвитку та функціонування української держави як демократичного інституту влади актуальну роль відіграє право на доступ до публічної інформації стосовного того чи іншого виду діяльності органів влади та її структурних одиниць, що регулюється Конституцією України (зокрема стаття 40), Законами України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист інформації у інформаційно-телекомунікаційних системах», та іншими нормативно-правовими актами та положеннями.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» є одним з ключових механізмів підвищення прозорості держави, оскільки він забезпечує відкритість повноважень суб'єктів та інститутів влади, а також реалізовує права кожного громадянина на доступ до публічної інформації, окрім випадків, що встановлені законом (обмеження в доступі може бути реалізоване в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, захисту охорони здоров'я населення, запобігання розголошення конфіденційної, службової чи таємної інформації).

Коли ми говоримо про прозорість діяльності держави, то важливим аспектом є не тільки надання інформації запитувачам, а й оприлюднення

публічної інформації безпосередньо органами влади. Серед ключових національних інструментів прозорості на сьогодні варто виділити наступні: єдиний державний реєстр декларацій; єдиний державний реєстр осіб, що вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення; єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; єдиний держаний веб-портал відкритих даних; Prozorro; Є-Data та його модулі; єдиний державний реєстр судових рішень; єдиний реєстр звітності політичних партій – Politrada.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» передбачається правова здатність ЗМІ висвітлювати в суспільстві всі аспекти діяльності владних інституцій держави (державні органи влади та органи місцевого самоврядування). Дана стаття зобов'язує органи влади надавати ЗМІ всю інформацію про власну діяльність та забезпечувати вільний доступ на отримання публічної інформації, окрім тих випадків, які передбачені Законом України «Про державну таємницю».

ЗМІ – це відповідні організації, які збирають, аналізують та демонструються певну інформацію для суспільства через спеціальні технічні засоби (друкована преса, радіо, телебачення, інтернет-ЗМІ, мультимедіа, тощо). Їх головними функціями є: інформування, функція освіти й соціалізації, контролювання та мобілізація, інноваційність та оперативність, формування думки громадськості. Реалізація ЗМІ цих функцій забезпечує прозорість функціонування держаних інститутів та інформаційної безпеки суспільства загалом. Можна говорити про те, що ЗМІ в сфері діяльності держави з точки зору доступності та прозорості інформації та доступу до неї виступають своєрідними контролюючими інститутами, які сьогодні неофіційно називають «четвертою гілкою влади» в Україні, хоча вони і не є частиною політичної влади країни. Це говорить про важливість ролі ЗМІ, зокрема електронних, в формуванні громадської думки, про їх безпосередній вплив на потребу у

відкритості та доступності отримання окремим індивідом конкретної інформації зі сторони владної структури.

Сучасний стан українського інформаційного суспільства свідчить про актуалізацію ролі ЗМІ в процесі функціонування держави як соціального інституту. ЗМІ сприяють формуванню в громадян основ правової поведінки та вміння захищати свої права. Взаємодія між суспільством та ЗМІ є необхідною складовою для здійснення національного діалогу, залучення громадян до участі в окремих аспектах державотворення, а також – гарантом на доступ кожного до отримання публічної інформації, що в свою чергу сприяє розвитку інформаційного простору демократичного суспільства країни. ЗМІ в сучасних умовах інформаційної глобалізації посідають важливе місце в системі суспільних інститутів. Вони виступають каналами отримання та передачі інформації громадськості: здійснюють вплив на формування політичної думки та свідомості в суспільстві, за потреби здійснюють тиск на органи влади, впроваджують журналістські розслідування.

Підсумовуючи викладене вище, можна говорити про те, що доступ до публічної інформації забезпечує правовий та врегульований законами України механізм контролю та забезпечення прозорості держави: ЗМІ виступають механізмом комунікативної діяльності влади та народу.

На сучасному етапі розвитку нашої держави, враховуючи вплив російсько-української війни та внутрішні владні процеси країни, право на доступ до публічної інформації частково обмежується, а діяльність ЗМІ піддається тиску, олігархізації та журналістським переслідуванням.

Тому важливим завданнями перед сучасним суспільством, державою та ЗМІ виступає процес вдосконалення механізмів формування незалежного суспільного телерадіомовлення, підвищення політичної культури та активності громадян, безперешкодна можливість на доступ до публічної інформації та підвищення професіоналізму в сфері масмедіа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Визначення прозорості: які інструменти вимірювання існують в Україні. Інститут аналітики та адвокатії URL: https://iaa.org.ua/articles/defining-transparency-what-measurement-tools-exist-in-ukraine/ (дата звернення 24.03.2025)

2.Габор Н. Постмодернізм – Постжурналізм – Постреальність URL: http://www.mediaeco.franko.lviv.ua/ (дата звернення 25.03.2025р.)

3.Дємідова А.А., Ярова А.Б. Засоби масової інформації як «четверта неформальна гілка публічної влади». Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки». Полтава: РВВ ПДАА, 2017. С. 33–34.

4.Доступ до публічної інформації для державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування: навчально-методичний посібник для тренерів / Кабанов О.М., Олексіюк Т.О. Київ: ВАІТЕ, 2023. 144 с.

5.Матеріали конференції «Баланс доступу до інформації та національної безпеки – уроки України під час збройних конфліктів». URL: https://youtu.be/THbxzphzza4. (дата звернення 24.03.2025 р.)

6.Про доступ до публічної інформації: Закон України № 2939-VI редакція від 8.10.2023. Відомості Верховної ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2939-17#Text (дата звернення 24.03.2025).

7.Про інформацію: Закон України №48 редакція від 15.11.2024. Відомості Верховної ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (дата звернення 25.03.2025).

8.Яковенко Ю.Л. Модель відносин влади і масмедіа в Україні. Регіональні студії / Політичні інститути та процеси. 2024. Вип. 37, С.75–80. URL: https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/37/15.pdf (дата звернення 27.03.2025).

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СВОБОДУ СЛОВА І ЖУРНАЛІСТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Богдан ТРАЧ,
здобувач фахової передвищої освіти спеціальності «Журналістика», Миколаївський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Юлія ПОДМОГИЛЬНА,*
викладач дисциплін загальногуманітарного циклу Васильківського фахового коледжу Університету «Україна»

Правове регулювання засобів масової інформації є важливою складовою демократичного суспільства, оскільки забезпечує баланс між свободою слова та відповідальністю журналістів. Дослідження у цій сфері здійснювали В. Головченко, який аналізував питання медіаправа та законодавчого

регулювання ЗМІ, С. Кудінов розглядав проблеми інформаційної безпеки, О. Бандурка досліджував правові аспекти журналістської діяльності.

Законодавче регулювання ЗМІ в Україні базується на нормах Конституції України, Закону України «Про інформацію», Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», а також міжнародно-правових актах, таких як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Важливим аспектом є баланс між свободою слова та необхідністю захисту суспільних інтересів, що проявляється у законодавчих обмеженнях щодо поширення недостовірної інформації, мови ворожнечі та контенту, що загрожує національній безпеці.

Аналізуючи вплив правових норм на журналістську діяльність, слід зазначити, що сучасні законодавчі ініціативи спрямовані на врегулювання діяльності онлайн-медіа та платформ соціальних мереж. У цьому контексті роботи дослідників Дж. МакКуейл та Д. Хеллін містять глибокий аналіз змін у медіа-праві, зокрема впливу цифрових технологій на традиційні моделі правового регулювання.

Сучасні дослідження акцентують увагу на викликах, пов’язаних із запровадженням законодавчих норм щодо боротьби з дезінформацією. Зокрема, у працях Т. Гавриша та І. Ковальчука розглядаються механізми перевірки достовірності інформації в онлайн-просторі, а також роль державних органів та незалежних регуляторів у цьому процесі. Науковці досліджують методи фактчекінгу, алгоритмічний аналіз контенту, а також вплив державних органів на процес контролю інформації.

Окрему увагу приділено проблемі балансування між необхідністю забезпечення інформаційної безпеки та дотриманням демократичних принципів. В умовах цифрової епохи поширення дезінформації набуває загрозливого масштабу, що обумовлює необхідність запровадження ефективних регуляторних механізмів. Водночас надмірне державне втручання у діяльність медіа може суперечити принципам свободи слова, що закріплені

у міжнародних правових актах, зокрема в Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права.

У контексті правового регулювання боротьби з дезінформацією дослідники наголошують на важливості комплексного підходу, який включає нормативно-правові акти, розробку алгоритмічних рішень для ідентифікації маніпулятивного контенту та створення незалежних органів контролю. При цьому науковці акцентують увагу на необхідності залучення громадянського суспільства до процесу моніторингу інформаційного простору, що сприятиме формуванню культури медіаграмотності та критичного мислення.

Суттєвою проблемою є ризики цензури та можливість використання законодавчих ініціатив як засобу обмеження незалежної журналістики. У світовій практиці існують випадки, коли боротьба з дезінформацією ставала приводом для запровадження жорсткого контролю над засобами масової інформації та соціальними платформами. Це підкреслює необхідність створення прозорих та чітких критеріїв регулювання інформаційного простору, що базуються на міжнародних стандартах та враховують інтереси всіх зацікавлених сторін.

Таким чином, науковий дискурс щодо правових аспектів боротьби з дезінформацією зосереджується на пошуку ефективних механізмів регулювання, які, з одного боку, дозволяють протидіяти маніпуляціям в інформаційному просторі, а з іншого – не порушують основоположних прав і свобод громадян. Подальші дослідження у цій сфері можуть сприяти розробці більш досконалих моделей інформаційного контролю, що забезпечують баланс між інформаційною безпекою та демократичними цінностями.

Реалізація практичних проєктів у сфері правового регулювання засобів масової інформації має значний вплив на забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки. Так, Європейський центр свободи преси та медіа (ECPMF) реалізує ініціативи, спрямовані на моніторинг порушень прав журналістів та захист свободи слова. Програма Ради Європи «Свобода медіа в Україні» сприяє реформуванню медійного законодавства та впровадженню

європейських стандартів. Медійна програма Internews реалізується в Україні для підтримки незалежних ЗМІ, боротьби з дезінформацією та підвищення рівня медіаграмотності. Крім того, Національна стратегія розвитку інформаційного простору України визначає основні напрями державного регулювання медіа-сфери, включаючи захист від інформаційних загроз та регулювання цифрового контенту.

Загалом, аналіз правового регулювання засобів масової інформації свідчить про необхідність вдосконалення чинного законодавства з урахуванням новітніх викликів інформаційного суспільства. Важливим аспектом є забезпечення ефективного механізму захисту прав журналістів, споживачів інформації та запобігання маніпуляціям у медіапросторі. Законодавство має враховувати баланс між свободою вираження поглядів та безпековими аспектами державної інформаційної політики. Подальші наукові дослідження у цій сфері повинні зосереджуватися на адаптації міжнародного досвіду до українських реалій, розробці дієвих механізмів відповідальності за порушення у сфері інформаційної діяльності та впровадженні інноваційних моделей регулювання цифрового контенту. Таким чином, подальший розвиток медійного законодавства має бути спрямований на формування відкритого, безпечного та відповідального інформаційного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.

2.Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII (із змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. С. 650.

3.Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року № 2782-XII (із змінами). Відомості Верховної Ради України. 1993. № 1. С. 1.

4.Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року № 3759-XII (із змінами). Відомості Верховної Ради України. 1994. № 10. С. 43.

5.Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI (із змінами). Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. С. 314.

6.Закон України «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» від 23 вересня 1997 року № 538/97-ВР (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 48. Ст. 296.

7.Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 року № 1296-IV (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 14. Ст. 192.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сергій ПАВЛИК,
здобувач фахової передвищої освіти спеціальності «Право», Васильківський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Олександр КИРПИЧ*,
викладач правових дисциплін Васильківського фахового коледжу Університету «Україна»

Одними із ключових проблем в історії людства стали проблеми виникнення, сутності і природи права та держави, а також, безумовно, їх функціонування та тенденції їх розвитку. Саме для того, щоб розуміти та успішно розрізняти процеси, які відбуваються у тій чи іншій державі та відповідно правовій системі і відносять до базових (фундаментальних) наук.

Україна, відповідно до Конституції, має забезпечувати гідний соціально-економічний та культурний розвиток громадян і запобігати соціальній напрузі та гуманітарній кризі [1].

Державна політика у сфері правової системи на сьогодні є мало досліджуваною темою в нашому законодавстві. Для нас важливим аспектом здійснення державного правового регулювання захисту громадян є політичний аспект даного регулювання.

Розбудова правової, демократичної, соціальної держави, становлення інституцій громадського суспільства, формування національної правової системи, зорієнтованої на всебічне забезпечення та захист прав особистості, потребує осягнення і використання духовних надбань людства, невід'ємною складовою яких є багатовіковий досвід осмислення сутності права та держави, політики та законності.

У концентрованому вигляді основні державно-правові ідеї відображає всесвітня і вітчизняна історія політико-правової думки, вчень про право і державу.

Адже найкращі політико-правові доктрини усіх часів і народів спираються на загальнолюдські гуманістичні цінності – справедливість і рівність, демократію і свободу, істотно поглиблюють наші уявлення про природу права і держави, принципи взаємин особистості, суспільства і влади, актуалізовані нинішнім етапом розвитку незалежної української держави, пошуком оптимальних політико-правових форм суспільної життєдіяльності.

Символічним вираженням уявлень про державну владу, що визнає право, тобто про справедливу державну владу, став образ богині правосуддя із зав'язкою на очах, із мечем і терезами правосуддя. Він уособлює єднання сили і права: охоронюваний богинею правопорядок рівною мірою є обов'язковим для усіх. Образ правосудця виражає зміст і ідею не лише справедливого суду як спеціального органу, а й ідею справедливої, правової, державної влади.

Процеси формування та вдосконалення правової системи потребують докорінного перегляду й аналізу основних напрямів її розвитку з урахуванням усіх політичних перетворень останніх часів як у державі, так і у світі.

Розбудова України як демократичної та правової держави неможлива без подальшого реформування національної правової системи. Правова система України, слугує забезпеченням реалізації державних структурних перетворень, удосконалення правоохоронних та судових органів, а також інших регулятивних механізмів в цілому, що допоможе нашій державі вийти на сучасний етап розвитку.

В епоху переходу від феодалізму до капіталізму вирішального значення у працях дослідників набувають проблеми поділу функцій влади, правової організації владних відносин, співвідношення політичних сил, що виключають монополізацію влади в руках одного органу, особи або спільноти. Затверджуються ідеї свободи особи, панування права в приватних і публічних відносинах. Дж. Локк в Англії (XVII ст.) виступив з обґрунтуванням доктрини «законності опору всіляким незаконним виявам влади». Ш. Монтеск'є у Франції (XVIII ст.) заявляв, що для запобігання зловживанню владою є необхідним такий порядок, де власті могли б взаємно себе стримувати.

Філософську основу сучасної теорії правової держави заклав німецький філософ Іммануїл Кант, у вченні якого центральне місце посідає людина як член суспільства і як особистість. Хоча словосполучення «правова держава» в його працях не вживалося (натомість «правовий державний устрій»), Кант наполягав на узгодженні дій держави з правом, її правових законів.

Ще однією проблемою становлення правової системи на території України є зниження авторитету судової та правоохоронної систем, що спричиняє недовіру громадян до органів державної влади, та недостатній моральний і професійний рівень посадових осіб в державних установах та осіб, які здійснюють застосування правових норм, що сприяє ускладненню втілення в життя суб'єктами суспільства власних прав, а також спричиняє невиконання ними своїх обов'язків та умисне і усвідомлене недотримання заборон [3, с. 21].

В Україні не функціонують або не здійснюють свою діяльність в повному обсязі дієві правові механізми, за допомогою яких забезпечується захист прав та інтересів суб'єктів суспільства [3, с. 21].

Головними напрямами підвищення ефективності нормативної основи національної правової системи України є завершення ряду реформ, зокрема конституційної реформи, реформи виборчого законодавства, судово-правової реформи, результатом яких має стати забезпечення та гарантування прав та свобод людини і громадянина [3, с.14].

Одним із важливих напрямів розвитку і функціонування національної правової системи є, безумовно, вдосконалення інституту відповідальності держави перед особою, тобто у правовій державі, повинні бути створені й діяти такі механізми, за допомогою яких здійснюється ефективний вплив на якісну сторону діяльності державного апарату, особливо у сфері забезпечення та гарантування прав і свобод людини та громадянина [3, с. 13–14].

На сучасному етапі, під час війни в Україні, вченим необхідно розглянути можливість ефективної інтеграції української правової системи в систему європейського права та союзу, водночас виявити проблеми та реальний механізм їх усунення для правового регулювання для побудови

демократичних інститутів у системі права й держави України. Це повинно стати основним напрямом розвитку правової системи на сучасному рівні в Україні. Саме здійснити перспективні можливості забезпечення правових гарантій, існування реального правового розв'язання проблем державного управління, які виникають у сучасних суспільних відносинах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Конституція України: закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2025 р. Верховна Рада України. Київ: Парламентське видавництво, 2025. 92 с.

2.Дячишин Я. В. Розуміння терміну справедливість. Сучасний стан та перспективи подальшого розвитку правової системи України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Х.: Асоціація аспірантів-юристів, 2012. С. 13–14.

3.Павлишин О. В. Реформування правової системи України як філософсько-правова проблема (семіотичний підхід). Юридична наука. 2011. № 2. С. 19–24.

ПРИНЦИПИ ТА ВИКЛИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В XXI СТОЛІТТІ

Павло ДОБРИДНИК,
здобувач фахової передвищої освіти спеціальності «Право», Васильківський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Юлія ПОДМОГИЛЬНА,*
викладач дисциплін загальногуманітарного циклу Васильківського фахового коледжу Університету «Україна»

Соціально-правова держава як форма організації політичної влади ґрунтується на поєднанні двох базових засад – правової та соціальної, які взаємодоповнюють одна одну та створюють цілісну модель демократичного управління [1].

Правова складова включає в себе такі ключові елементи, як верховенство права, що означає домінування права в системі соціальних координат і обов'язковість його дотримання для всіх без винятку – як громадян, так і органів державної влади. Важливою є юридична рівність, яка

забезпечує рівні правові можливості та захист незалежно від соціального походження, статі, національності чи інших ознак. Принцип поділу влади виступає гарантією недопущення монополізації повноважень, сприяє ефективному контролю між гілками влади та забезпечує прозорість функціонування державного механізму. Не менш значущим є гарантування та реальний захист прав і свобод людини, що передбачає створення ефективних юридичних, адміністративних та інституційних механізмів для охорони прав особистості в усіх сферах життя.

Соціальна складова соціально-правової держави орієнтована на реалізацію принципів соціальної справедливості, яка проявляється у справедливому розподілі матеріальних благ, ресурсів і соціальних гарантій. Вона передбачає захист найбільш уразливих верств населення – малозабезпечених, осіб з інвалідністю, пенсіонерів, дітей тощо. Держава зобов’язана забезпечити рівний доступ до базових соціальних благ, зокрема до якісної освіти, охорони здоров’я, соціального забезпечення, житла, гідних умов праці. Одним із головних завдань є формування справедливої соціальної політики, що дозволяє уникнути надмірної соціальної нерівності, сприяє згуртованості суспільства та підвищенню рівня добробуту громадян.

Таким чином, соціально-правова держава – це не лише формальна модель влади, а й ціннісна парадигма, що поєднує правові ідеали та соціальну відповідальність, забезпечуючи розвиток особистості, захист прав і свобод, соціальну безпеку та стабільність у суспільстві.

Одним з основоположних принципів соціально-правової державності є верховенство права, яке означає пріоритет права над усіма формами державної діяльності та обов’язковість його дотримання як для органів публічної влади, так і для громадян. Верховенство права передбачає, що всі суб’єкти, незалежно від їхнього статусу чи положення, підпорядковуються закону, і що жодна особа або орган не має права діяти всупереч нормам права. Це також передбачає, що правові акти, в тому числі рішення судів, мають верховенство над іншими нормативними актами, а будь-які дії державних органів повинні

бути правомірними, справедливими і здійснюватися у межах компетенції. Верховенство права забезпечує стабільність правової системи, створює умови для довіри до органів влади та ефективного захисту прав громадян.

Іншим фундаментальним принципом виступає поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову з метою забезпечення стримувань і противаг, що запобігає узурпації влади та сприяє демократичному розвитку держави. Принцип поділу влади дозволяє уникнути концентрації всіх повноважень в одних руках і забезпечує кожній гілці влади незалежність і баланс. Законодавча влада має право приймати закони, що регулюють поведінку громадян та органів влади. Виконавча влада відповідає за реалізацію та виконання цих законів. Судова влада здійснює нагляд за законністю, зокрема перевіряючи законність актів законодавчих і виконавчих органів влади та гарантує дотримання прав і свобод громадян.

Принцип поділу влади є критичним для забезпечення демократичного контролю, підзвітності влади та захисту прав людини, оскільки він гарантує, що жоден орган влади не матиме безмежної влади, а кожна гілка влади буде взаємно перевіряти та збалансовувати інші. Це також сприяє формуванню ефективної системи стримувань і противаг, що забезпечує належне функціонування демократії, а також дозволяє захистити інтереси громадян у випадку зловживання владою.

Принцип народовладдя передбачає визнання народу як єдиного джерела влади в державі. Це проявляється через механізми прямої (референдуми, вибори) та представницької демократії. Здійснення народовладдя тісно пов’язане з принципом законності, що означає неухильне виконання законів, їх правову визначеність, справедливість і стабільність [6, с. 125].

У контексті соціального спрямування державності важливою є ідея соціальної відповідальності держави, що реалізується шляхом формування дієвої системи соціального захисту, забезпечення гідного рівня життя, рівного доступу до соціальних благ та підтримки найбільш уразливих категорій населення [4, с. 154].

Важливим аспектом соціально-правової державності є також гуманістична спрямованість публічної влади, що проявляється у повазі до людської гідності, пріоритеті прав людини над інтересами держави, а також у створенні умов для розвитку особистості.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати щодо сучасних викликів, що постають перед соціально-правовими державами в умовах глобалізації, економічної нестабільності, збройних конфліктів та цифрової трансформації суспільства. Ці виклики зумовлюють потребу в адаптації традиційних принципів до нових реалій та оновленні підходів до реалізації державної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: офіц. текст. Київ: Парлам. вид-во, 1996. 80 с.

2. Вишневецький В. П. Соціальна держава як елемент правового порядку. Львів: Видавництво Львівського університету, 2008. 280 с.

3. Державність та правова система України: сучасні проблеми та виклики / ред. А. Я. Середа, М. П. Єрмолович. Харків: Право, 2010. 375 с.

4. Лавринович І. М. Теорія держави і права. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 640 с.

5. Коротка енциклопедія державного управління / ред. В. І. Мірошниченко. Київ: Українська енциклопедія, 2009. 524 с.

6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Київ: Атіка, 2001. 464 с.

ФОРМА ДЕРЖАВИ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ТА МОДЕЛЕЙ ПРАВЛІННЯ

Михайло МЕДЕЛЯН,
здобувач фахової передвищої освіти спеціальності «Право», Васильківський фаховий коледж Університету «Україна»

Науковий керівник: *Олександр КИРПИЧ,*
викладач правових дисциплін Васильківського фахового коледжу Університету «Україна»

Форма держави є комплексною категорією, що характеризує організацію державної влади, способи її здійснення та взаємодію з населенням. Традиційно форма держави включає три ключові елементи:

форму правління, форму державного устрою та політичний режим. Кожен із цих елементів відіграє важливу роль у формуванні політико-правової структури держави, визначаючи як вертикаль влади, так і горизонтальні зв'язки між її органами. Взаємозв'язок цих компонентів забезпечує ефективне функціонування державної системи, а також відображає історичні, культурні та соціальні особливості конкретної країни. Аналіз форми держави дозволяє глибше зрозуміти механізми управління суспільством, рівень централізації влади, а також політичні умови, в яких існує населення.

Мета роботи – поглиблення розуміння складності та різноманіття форм державного устрою у світовому контексті.

Форма правління є складовим елементом форми держави та визначає організацію вищих органів влади, порядок їх формування, взаємовідносини між ними, а також характер взаємодії з населенням. Вона відображає політико-правову структуру управління в державі, встановлює, хто і як здійснює верховну владу, якими є джерела легітимації цієї влади та рівень відповідальності правлячих суб'єктів перед суспільством. У класичному розумінні виокремлюють два основних типи форми правління: монархію та республіку.

Монархія являє собою таку форму правління, за якої верховна влада зосереджена в руках однієї особи – монарха, і, як правило, передається у спадок. Влада монарха вважається довічною та юридично не обмеженою (у разі абсолютної монархії), або ж обмеженою конституцією та діючим законодавством (у разі конституційної монархії). У абсолютній монархії монарх здійснює повноцінне управління всіма гілками влади, тоді як у конституційній монархії його повноваження обмежуються символічними функціями або представницькою роллю, а реальне управління належить уряду, сформованому на основі парламентської більшості.

Республіка, на відміну від монархії, ґрунтується на принципах виборності, змінності влади та підзвітності органів влади перед народом. Основною ознакою республіканської форми правління є формування всіх

органів державної влади шляхом виборів або делегування повноважень представницькими органами. Республіки класифікують на парламентські, президентські та змішані. У парламентській республіці ключову роль у системі влади відіграє парламент, який формує уряд, а глава держави має переважно церемоніальні функції. У президентській республіці президент обирається прямим голосуванням і є як главою держави, так і главою виконавчої влади, що надає йому значні повноваження. У змішаній республіці повноваження розподілені між президентом і парламентом, а відповідальність за формування уряду поділяється між цими інститутами.

Таким чином, форма правління виступає важливим критерієм класифікації держав, що визначає принципи організації державної влади, її легітимність, а також характер політичної системи загалом. Її аналіз дозволяє оцінити рівень демократії, стабільність інституцій та можливості громадянського суспільства впливати на управління державними процесами.

Форма державного устрою розкриває структуру територіальної організації держави, співвідношення між центральними та місцевими органами влади. До основних форм належать унітарна держава, федерація та конфедерація. Унітарні держави мають єдину систему управління, федерації складаються з суб’єктів із частковою автономією, а конфедерації об’єднують суверенні держави з обмеженим делегуванням повноважень.

Політичний режим відображає методи здійснення влади та ступінь дотримання демократичних прав і свобод. Розрізняють демократичні, авторитарні та тоталітарні режими, кожен з яких має власні ознаки, принципи функціонування та вплив на політичну систему суспільства.

Окрім типових форм, існують нетипові моделі державного устрою, що вирізняються унікальними особливостями. До таких належать теократії, у яких релігія є основою владної системи (наприклад, Іран); гібридні режими, що поєднують елементи демократії та авторитаризму (наприклад, Туреччина); а також мікродержави з особливим статусом (наприклад, Монако, Ватикан).

У сучасному світі простежується виразна тенденція до модифікації класичних форм держави, що зумовлена низкою внутрішніх і зовнішніх чинників. Зокрема, глобалізація, інформаційна революція, технологічні інновації, зростання соціальної мобільності та активізація міждержавної взаємодії чинять суттєвий вплив на трансформацію політичних інституцій. Одним із ключових векторів таких змін є децентралізація влади, яка передбачає передачу частини повноважень від центральних органів до місцевих, що сприяє підвищенню ефективності управління, залученню громадян до процесів прийняття рішень і розвитку локальної демократії.

У зв'язку з цим зростає значення громадянського суспільства як активного учасника політичного процесу, що забезпечує контроль над владою, реалізацію прав і свобод людини, а також формування суспільного діалогу між населенням і державними інституціями. Одночасно із цим зростає роль електронного врядування, яке сприяє прозорості, відкритості та доступності державних послуг, оптимізує управлінські процеси й підвищує рівень довіри громадян до держави.

Відбувається також ускладнення самих форм держави: класичні категорії монархій, республік, унітаризму чи федералізму дедалі частіше поєднуються з новими елементами, створюючи гібридні політичні моделі, що адаптуються до умов постіндустріального суспільства. У деяких державах спостерігається тенденція до «м'якого авторитаризму» при збереженні формальної демократичної оболонки, в інших – посилення участі громадськості в управлінні через механізми прямої демократії.

Підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що вивчення форм держави має важливе теоретичне й практичне значення для розуміння сучасної політичної організації суспільства. Воно дозволяє проаналізувати, яким чином адаптуються традиційні форми державності до нових глобальних викликів і які інституційні механізми забезпечують їхню стабільність, ефективність та здатність відповідати на потреби громадян в умовах XXI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Черкашина І. О. Теорія держави та права. Київ: Видавництво «Юрінком Інтер», 2005. 528 с.

2. Лазарєв В. І. Держава і право: типи та етапи розвитку. Київ: Видавничий дім «Інтерпрес», 2010. 340 с.

3.Олексій С. Історія політичних і правових учень. Київ: Видавництво «Правова думка», 2008. 415 с.

4.Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Офіційне видання. Київ, 2020. 80 с.

5.Боден Ж. Шість книг про державу. пер. з лат. К.: Основи, 2006. 352 с.

6.Маркс К., Енгельс Ф. Маніфест Комуністичної партії. пер. з нім. Київ: Видавництво «Політвидав», 2009. 112 с.

7.Політична думка. Журнал з питань політики та правознавства. Київ: Інститут політичних наук, 2023. № 5. 45-67 с.

8. Право України. Журнал з актуальних питань права. К.: «Юридична преса», 2024. № 2. 23-35 с.

СЕКЦІЯ 5

ПОВЕРНЕННЯ ДО ЖИТТЯ: ЕФЕКТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

АЛГОРИТМ ВЗАЄМОДІЇ З ВІЙСЬКОВИМИ ІЗ ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ

Оксана ЛЮТКО,
кандидат філософських наук, професор кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Психологічне відновлення військовослужбовців після участі у бойових діях становить комплексний процес, який вимагає системного підходу та інтеграції різноманітних методик і практик. Травматичний досвід, набутий під час виконання службових обов'язків у зоні бойових дій, здатний глибоко впливати на психічне здоров'я комбатантів, порушуючи нормальне функціонування особистості та призводячи до розвитку посттравматичного стресового розладу, депресії, тривожних станів та інших психологічних проблем. Психологічна реабілітація військовослужбовців має починатися ще під час проходження служби та продовжуватися після демобілізації, охоплюючи як індивідуальну роботу з фахівцями, так і групові форми підтримки.

Стратегії психологічного відновлення військовослужбовців базуються на сучасних наукових дослідженнях травми та методах її подолання. Когнітивно-поведінкова терапія довела свою ефективність у роботі з посттравматичним стресовим розладом, дозволяючи переосмислити

травматичний досвід та інтегрувати його у загальну картину життя особистості. Метод десенсибілізації та переробки рухами очей (EMDR) також демонструє високу ефективність, допомагаючи мозку переробити травматичні спогади природним чином. Мінімізація симптомів гіперзбудження нервової системи досягається через практики усвідомленості, дихальні вправи та прогресивну м’язову релаксацію. Групова терапія створює середовище взаєморозуміння та підтримки, де військовослужбовці можуть ділитися своїм досвідом з людьми, які пройшли через подібні випробування. Наративна терапія допомагає створити нову історію життя, де травматичний досвід стає частиною особистісного зростання, а не центральною подією, яка визначає усе подальше життя [2, с. 78].

Врахування культурного контексту та індивідуальних особливостей військовослужбовців грає вирішальну роль у процесі психологічного відновлення. Програми реабілітації мають враховувати специфіку військової культури, особливості національного менталітету та індивідуальні цінності кожного військовослужбовця.

Жінки-військовослужбовці можуть стикатися з додатковими викликами, пов'язаними з гендерними стереотипами та специфічними травматичними переживаннями. Військовослужбовці старшого віку можуть мати коморбідні фізичні проблеми зі здоров’ям, які ускладнюють процес психологічного відновлення. Молоді військові, які тільки розпочинали своє доросле життя перед службою, потребують додаткової підтримки у формуванні професійної ідентичності та плануванні майбутнього. Адаптація програм реабілітації до потреб різних категорій військовослужбовців підвищує їхню ефективність та сприяє досягненню стійких результатів [1, с. 558].

Реінтеграція у цивільне життя складає один з найвідповідальніших етапів психологічного відновлення військовослужбовців. Повернення до сім'ї часто супроводжується труднощами у відновленні емоційного зв’язку з близькими, необхідністю перебудови сімейних ролей та адаптацією до мирного способу життя. Професійна реалізація колишніх

військовослужбовців становить важливий аспект успішної реінтеграції, оскільки надає відчуття стабільності, фінансової незалежності та соціальної значущості. Навчання необхідним для цивільного ринку праці навичкам, допомога у пошуку роботи та підтримка у період адаптації до нового робочого середовища мають бути невід’ємними компонентами комплексних програм реабілітації. Відновлення та розширення соціальних зв'язків поза військовим середовищем сприяє формуванню нової ідентичності та відчуття належності до громади [3, с. 41].

Залучення сімей до процесу психологічного відновлення військовослужбовців значно підвищує ефективність реабілітаційних заходів. Близькі люди можуть надавати емоційну підтримку, допомагати у дотриманні режиму лікування та своєчасно помічати погіршення стану здоров'я. Водночас, члени сімей військовослужбовців також потребують психологічної підтримки, оскільки зміни у поведінці та емоційному стані близької людини можуть викликати стрес та розгубленість. Освітні програми для сімей, які пояснюють особливості посттравматичного стресового розладу, допомагають сформувати реалістичні очікування щодо процесу відновлення та розвинути навички ефективної комунікації. Сімейна терапія створює простір для відновлення емоційних зв’язків та вирішення конфліктів, які могли виникнути за час розлуки. Підтримка дітей військовослужбовців вимагає особливого підходу, враховуючи їхній вік та рівень розуміння ситуації. Міждисциплінарний підхід до психологічного відновлення військовослужбовців передбачає співпрацю фахівців різних галузей: психологів, психіатрів, соціальних працівників, фахівців з фізичної реабілітації, юристів та духовних наставників. Комплексна оцінка стану здоров’я має включати як психологічні, так і фізичні аспекти, враховуючи високу коморбідність психічних розладів та соматичних захворювань серед ветеранів. Координація зусиль різних фахівців забезпечує холістичний підхід до лікування та запобігає фрагментації допомоги. Використання сучасних технологій, таких як телемедицина та мобільні додатки для моніторингу

психологічного стану, розширює доступність спеціалізованої допомоги для військовослужбовців, які проживають у віддалених районах або мають обмежену мобільність через фізичні травми [2, с. 54].

Посттравматичне зростання представляє позитивний аспект відновлення після травматичного досвіду, який часто залишається поза увагою фахівців, зосереджених на усуненні негативних симптомів. Дослідження показують, що значна частина військовослужбовців, незважаючи на перенесені травматичні події, здатна знаходити новий сенс життя, розвивати стійкість до стресів та глибше розуміння своїх цінностей та пріоритетів. Програми психологічного відновлення мають сприяти розвитку посттравматичного зростання через створення умов для рефлексії, пошуку сенсу та інтеграції травматичного досвіду у нову картину світу. Менторська підтримка з боку ветеранів, які успішно подолали наслідки психологічної травми, надає живі приклади можливості відновлення та повноцінного життя після війни. Превентивні заходи становлять невід’ємну частину системи психологічного відновлення військовослужбовців. Психологічна підготовка перед відправленням у зону бойових дій, розвиток навичок стрес-менеджменту та формування реалістичних очікувань щодо можливих психологічних реакцій на травматичні події знижують ризик розвитку посттравматичного стресового розладу.

Скринінг психологічного стану військовослужбовців після повернення із зони бойових дій дозволяє виявити ознаки розладів на ранній стадії та своєчасно надати необхідну допомогу. Дестигматизація проблем психічного здоров'я у військовому середовищі заохочує військовослужбовців звертатися за допомогою при перших проявах психологічних труднощів, не очікуючи, поки ситуація досягне критичного стану [3, с. 48].

Інституційна підтримка процесу психологічного відновлення військовослужбовців вимагає системних змін на державному рівні. Розвиток інфраструктури спеціалізованих реабілітаційних центрів, підготовка кваліфікованих фахівців з досвідом роботи з військовою травмою,

впровадження науково обґрунтованих протоколів лікування та розробка механізмів моніторингу ефективності реабілітаційних програм мають стати пріоритетами державної політики у сфері охорони психічного здоров'я військовослужбовців. Співпраця державних установ, неурядових організацій та міжнародних партнерів дозволяє об'єднати ресурси та забезпечити комплексний підхід до вирішення проблеми психологічного відновлення військовослужбовців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Хмельницький, 2018. 559 с.*

2. *Крук І. М., Григус І. М. Сучасний погляд на психологічну реабілітацію військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом. Реабілітаційні та фізкультурно-рекреаційні аспекти розвитку людини. 2023. № 15. С. 50–56.*

3. *Якимець В. М. Гарантована психологічна допомога та реабілітація військовослужбовців – складова національної безпеки. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2023. № 3. С. 41–50.*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕЧНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Віктор ЛОПОША,
здобувач освітнього ступеня бакалавр спеціальності 014 Середня освіта. Біологія та здоров'я людини, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Наталія ХАРЧЕНКО,*
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Вступ. Військовослужбовці, які повертаються з бойових дій часто стикаються з глибокими психологічними травмами та психологічними випробуваннями, що впливають на їхнє емоційне, фізичне, та соціальне благополуччя. Повернення до здорового мирного життя потребує

комплексного підходу, який враховує індивідуальні особливості кожного військового та ефективні методики психологічної реабілітації. Посттравматичний стресовий розлад, емоційне вигорання, проблеми з соціальною адаптацією – це лише частина викликів, що можуть ускладнювати повернення до мирного життя.

Психологічне відновлення військових потребує комплексного підходу, який включає індивідуальну терапію, роботу з сім'ями, групову підтримку та залучення громади. Дослідження ефективних та безпечних стратегій реабілітації дозволяє визначити найкращі методи допомоги, що сприяють адаптації військових до нових умов. Важливу роль у психологічному відновленні відіграють не лише фахівці, а й суспільство загалом. Створення програм психологічної підтримки, впровадження інноваційних методів реабілітації та розвиток соціальної інтеграції є ключовими методами ефективного повернення військовослужбовців до повноцінного життя.

Психологічне відновлення військовослужбовців після бойових дій є надзвичайно важливою метою соціальної інтеграції та реабілітації. Війна спричиняє серйозні психічні та емоційні потрясіння, які можуть призвести до посттравматичного стресового розладу, тривожності, депресії та труднощів у соціальній адаптації. В умовах зростання кількості військових та їхніх потреб актуальним стає розвиток ефективних стратегій допомоги, які враховують як наукові підходи, так і практичний досвід реабілітації. Психологічна підтримка, застосування сучасних терапевтичних методів, залучення сім'ї та громади до процесу відновлення є позитивними чинниками успішної адаптації військових до мирного життя.

Дослідження даної теми є важливим як для психологів, так і для державних та громадських організацій, що займаються реабілітацією. Аналіз існуючих методів дозволяють здійснювати розробку нових підходів щодо підтримки та зниження психологічного навантаження.

Метою нашої роботи – є аналіз та визначення безпечних ефективних стратегій психологічного відновлення військовослужбовців після бойових дій.

Основна частина. Після повернення з війни військовослужбовці часто стикаються з низкою найпоширеніших психологічних проблем, зокрема, посттравматичний стресовий розлад, депресія, емоційне вигорання, агресивність, а на тлі цього – зловживання психоактивними речовинами.

Серед дієвих комплексних методів психологічної реабілітації варто відзначити когнітивно-поведінкову терапію (дієва у регулюванні емоцій та травматичного досвіду); групову підтримку (сприяє соціальній адаптації військових до умов цивільного життя); арт-терапія (допомагає стабілізувати емоційний стан); робота з сім'єю (допомагає відновити міжособистісні зв'язки у родині і налагоджує підтримку з боку близьких людей); використання сучасних технологій, як-то, VR-терапія, мобільні додатки тощо (дозволяє працювати з травматичними спогадами у безпечному середовищі, а мобільні додатки сприяють саморегуляції емоційного стану) [2, 4, 7].

Окрім психологічної реабілітації, важливим етапом відновлення є соціальна адаптація. Вона включає професійне навчання і працевлаштування; державну підтримку та соціальні програми; волонтерську діяльність, роботу з громадами та соціальну згуртованість [6].

Варто зазначити щодо інноваційних підходів у психологічній реабілітації. Такими є онлайн-консультації та цифрові платформи, VR-терапія, мобільні додатки для самодопомоги.

Говорячи про потребу у безпечних методах роботи та впливу, зазначимо, що є ряд небезпек, з якими стикаються військовослужбовці: психологічні (панічні атаки, суїцидальні ризики, порушення когнітивних функцій, відсутність мотивації до життя тощо); соціальні (труднощі у спілкуванні, відчуженість, стигматизація, соціальна ізоляція); фізичні (хронічні захворювання, травми, ризик самопошкодження тощо).

Згідно з дослідженями Волтер К. (2018), виявлено, що психічна коморбідність (наявність одночасно двох або більше психічних розладів) є предиктором поширенню серед осіб з ПТСР. Це включає тривожний розлад, депресію, панічний розлад, алкогольну або наркотичну залежність. У свою

чергу це ускладнює процес діагностики та лікування, оскільки симптоми різних розладів можуть взаємодіяти [1, с. 319-320].

Досвід війни, наприклад, у ветеранів США показує позитивний вплив зайнятості через урядові контракти [3, с. 5].

Щоб реабілітаційні заходи ставали дієвими і безпечними, вони мають носити ступінчастий характер від екстреної допомоги до інтеграції у нормальне життя. Цього досягається стратегією дрібних кроків [4, с. 9].

Психологічна допомога може варіюватися від оперативної разової чи короткочасної (3-7 сеансів) терапія до довгострокових комплексних програм [5, с. 15]. Дієвим також є психологічне консультування та онлайн-консультування, адже цей вид допомоги психолог не потребує умов, обладнання та комфорту [7, с. 8].

Висновки. Психологічне відновлення військовослужбовців після бойових дій є надзвичайно важливим аспектом соціальної адаптації та реінтеграції. Ефективні стратегії психологічної реабілітації містять медичну, психологічну та соціальну допомогу. Впровадження інноваційних методик є ключовими чинниками створення ефективної системи реабілітації. Забезпечення якісної психологічної допомоги військовослужбовцям після війни є не лише питанням індивідуального добробуту, а й важливою складовою національної безпеки та соціальної стабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Американська психіатрична асоціація. Посттравматичний стресовий розлад: методи терапії. Journal of Psychiatric Research, 2021. URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/465/12502/26130-1?inline=1 (дата звернення 10.04.2025).*

2. *Психосоціальна підтримка ветеранів: рекомендації. ВООЗ: Женева, 2020. URL: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/361137/WHO-EURO-2022-36393-36393-63696-ukr.pdf?sequence=1 (дата звернення 29.03.2025).*

3. *Костишин Е. І. Досвід США щодо реінтеграції ветеранів війни до цивільного життя. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. Львів : ЛДУБЖД, 2024. 8 с. URL: https://surl.li/dzzyym (дата звернення 13.04.2025).*

4. *Титаренко Т. М. Реабілітаційні технології відновлення психологічного здоров'я особистості в умовах тривалої травматизації. 2019. С. 26. Розд. 4. URL: https://surl.li/nbeqvo (дата звернення 19.04.2025).*

5. *Бойовий та оперативний стрес у військово-професійній діяльності офіцерів-лідерів : збірник матеріалів науково-практичного семінару (Київ, 27.04.2023). Київ : НУОУ*

імені Івана Черняховського, 2023. 149 с. URL: https://nuou.org.ua/assets/documents/fsppppvphs-23-1.pdf (дата звернення 07.04.2025).

6. Деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» : постанова КМУ від 29 листоп. 2022 р. № 1338. Офіційний вісник України. 2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%25D0%25BF#Text (дата звернення 08.04.2025).

7. Особливості реабілітації військовослужбовців. Психологія травматичного досвіду: наукові праці українських психологів. К.: Інститут психології ім. Г. С. Костюка, 2022. URL: https://surl.li/kxubrg (дата звернення 27.03.2025).

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ВІДНОВЛЕННЯ ЖИТТЄВОГО СЕНСУ У ВІЙСЬКОВИХ В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ КРИЗИ

Марія-Роксолана МІЛЕЦЬКА,
здобувачка освітнього ступеня магістр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Оксана ЛЮТКО,*
кандидат філософських наук, професор кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Повномасштабна війна в Україні, яка супроводжується значними людськими втратами, руйнуванням інфраструктури, втратою домівок, рідних і звичного способу життя, створює сильний психотравмуючий ефект. Це, у свою чергу, стає поштовхом до виникнення екзистенційної кризи – стану, коли людина починає замислюватися над сенсом свого існування, справедливістю світу та власною смертністю. Війна порушує фундаментальні основи стабільності та безпеки, змушуючи багатьох переглядати життєві цінності, ставлення до майбутнього і самих себе.

У цьому контексті проблема надання своєчасної та ефективної психологічної допомоги набуває особливої актуальності. Необхідність

глибокого вивчення специфіки психоемоційного реагування на війну, окреслення механізму подолання екзистенційної кризи та розробка дієвих психокорекційних інтервенцій є ключовими умовами збереження психічного здоров'я населення.

Аналіз наукової літератури свідчить про значний інтерес до проблеми екзистенційної кризи у контексті військових подій. Роботи таких авторів, як М. Дворник, Л. Дикіна, В. Зливков присвячені теоретичним аспектам екзистенційної кризи. Л. Орбан-Лембрик і Г.О. Хомич приділили увагу питанням психологічної допомоги у кризових ситуаціях. І. Галян, О. Кокун, У. Нікітчук, І. Пішко розробили методологічні засади психодіагностики екзистенційної кризи. Проблематика психологічної реабілітації в умовах збройного конфлікту висвітлена у роботах М. Маркової, В. Панка, О. Яцини. Водночас, незважаючи на широту наукових досліджень, механізм відновлення життєвого сенсу у військових в умовах екзистенційної кризи не отримав достатнього наукового висвітлення і залишається актуальним завданням для подальших досліджень.

Екзистенціальна криза під час війни виступає як глибока реакція на втрату внутрішньої стабільності, спричинену руйнуванням звичних соціальних норм і постійною загрозою життю. У період воєнних потрясінь люди часто відчувають безпорадність і сумніви щодо власної ідентичності та сенсу існування. Під впливом таких змін людина починає переосмислювати свої цінності та місце у світі, а внутрішня боротьба із страхом і невизначеністю стає суттєвою частиною цього процесу.

Війна активізує фактори, що сприяють розвитку екзистенціальної кризи: втрата побратимів, руйнування звичної реальності, а також переживання відчуття смертельної загрози. Психологічно це виявляється у переживаннях стресу, тривоги та болю, що часто змушує людину відчувати себе «відірваною» від соціальних зв'язків і усталених ціннісних орієнтирів.

Серед основних особливостей психологічного стану військових можна виділити:

– посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), як один із найпоширеніших станів, який виникає після пережитих травматичних подій. Симптоми можуть включати «флешбеки», тривожність, безсоння та емоційну відчуженість;

– хронічний стрес, який передбачає постійну готовність до небезпеки і може призводити до виснаження нервової системи;

– депресію, яка спричиняє проблеми із сном, розлад харчової поведінки, апатію тощо;

– проблеми з адаптацією до цивільного життя (труднощі у спілкуванні з близькими, пошуком роботи та реінтеграцією в суспільство).

П. Цапффе окреслив чотири шляхи подолання екзистенційної кризи: фіксація (зосередженість на певних усталених ідеалах, таких як Бог, церква, держава, люди, моральність, доля, закони життя, майбутнє); ізоляція (цілковите звільнення свідомості від тривожних думок і почуттів); відволікання (зосередженість на інших, не пов’язаних із сенсом життя, проблемах); сублімація (переорієнтація із негативних думок на позитивні, аналіз власного життя з естетичних позицій) [3].

Нам імпонує думка щодо сублімації але на наш погляд вирішальним чинником для стабілізації психологічного стану військовослужбовців, які переживають наслідки воєнної травматизації є відновлення життєвого сенсу. Сенс життя виступає як внутрішній орієнтир, що допомагає знайти сили для подолання труднощів, переосмислити досвід та рухатися вперед навіть у найскладніших обставинах. Його наявність дозволяє не лише зберігати психічну рівновагу, але й формувати нову мету, що додає мотивації для подальшого життя та відновлення емоційного балансу.

Життєвий сенс – це поняття, яке відображає мету, цінності та значення, які людина надає своєму існуванню. Це може бути як особисте розуміння свого місця у світі, так і прагнення досягти певних цілей або реалізувати свої мрії. Сенс життя часто змінюється залежно від життєвих обставин, віку та досвіду.

Філософи, психологи та теологи пропонують різні підходи до розуміння життєвого сенсу. Наприклад, філософи пов’язують сенс із пошуком істини, мудрості або гармонії. Психологи вважають, що люди мають знаходити сенс у досягненні щастя, самореалізації або у взаєминах із іншими. У багатьох релігіях сенс життя пов’язаний із виконанням божої волі або духовним розвитком.

Сучасний філософ Т. Бейл стверджує, що зміст життя полягає в самому факті існування [2]. Не досягнення, не боротьба чи зусилля формують сенс, а сама сутність життя – бути живим. У цьому контексті війна, з її хаосом і втратами, надає цьому визначенню особливої актуальності. Коли кожен день сповнений випробувань і невизначеності, усвідомлення цінності життя стає «якорем, який допомагає триматися на плаву». Сенс – це саме життя, тут і зараз, попри всі труднощі та випробування.

Філософія Т. Бейла, яка наголошує на цінності самого факту існування, особливо резонує з досвідом військових, які стикаються з екзистенційною кризою під час бойових дій. Війна створює умови, коли життя стає крихким і непередбачуваним, а кожен день може бути останнім. У таких обставинах усвідомлення цінності життя тут і зараз стає не лише філософською концепцією, а й практичним механізмом виживання.

Бойові дії часто призводять до екзистенційної кризи, яка виникає через втрату стабільності, страх перед майбутнім і необхідність переосмислення сенсу життя. Військові, які переживають бойовий стрес, можуть відчувати тривогу, депресію, фрустрацію та навіть посттравматичний стресовий розлад. Ці стани змушують їх шукати нові сенси, які допомагають впоратися з травматичним досвідом [1].

Усвідомлення цінності життя, як це описує Т. Бейл, може стати важливим ресурсом для військових. Це дозволить їм зосередитися на моменті, знайти внутрішню силу і підтримувати психічну рівновагу навіть у найскладніших умовах. Психологічна допомога, яка спрямована на розвиток цього усвідомлення, може бути ефективним інструментом для подолання

екзистенційної кризи. На нашу думку таким інструментом є відновлення життєвого сенсу і підтримка психічного здоров'я військових (*див. Табл. 1*).

Таблиця 1

Психологічна допомога військовим для подолання екзистенційної кризи

Мета психологічної допомоги	*Методи, підходи*
Відновлення життєвого сенсу	– екзистенційна психологія, основний принцип якої полягає в тому, що людина має можливість знаходити сенс навіть у найважчих обставинах. Наприклад, В. Франкл підкреслював значення переосмислення життєвих цінностей через переживання кризи; – теорії життєвого циклу. Деякі дослідники, зокрема Е. Еріксон, звертають увагу на те, що відновлення життєвого сенсу залежить від етапу життя людини. У дорослих сенс часто пов'язаний із сімейними, професійними та соціальними ролями; – когнітивно-поведінкова терапія, яка акцентує увагу на тому, як змінити думки й поведінку для формування нового життєвого сенсу. Наприклад, реконструкція мислення військових дозволяє зосередитись на позитивних аспектах власного життя та досвіду.
Підтримка психічного здоров'я та адаптація до складних умов	– перша психологічна допомога: включає швидке реагування на гострі стресові реакції, використовуючи протоколи, наприклад ICOVER, які допомагають стабілізувати емоційний стан); – когнітивно-поведінкова терапія (КТП): допомагає змінити негативні думки та поведінкові патерни, які можуть виникати через травматичний досвід. КПТ сприяє розвитку навичок управління стресом і емоціями; – групова терапія: спілкування з іншими військовими, які мають схожий досвід, може допомогти знизити почуття ізоляції та надати емоційну підтримку; – арт-терапія: творчість (малювання, музика) дозволяє виразити емоції, які важко передати словами, і сприяє емоційному розвантаженню; – медитація та техніки релаксації: практики (дихальні вправи, майндфулнес) допомагають знизити рівень тривоги та покращити концентрацію уваги; – довготривала підтримка. Після повернення з бойових дій важливо забезпечити постійну психологічну допомогу, яка може включати індивідуальні консультації, сімейну терапію та підтримку в адаптації до мирного життя

(*побудовано авторами*)

Отже, ключовим аспектом подолання екзистенційної кризи серед військових є усвідомлення цінності життя. Це розуміння дозволяє зосередитися на теперішньому моменті, знайти внутрішню опору та зміцнити психічну рівновагу. Відновлення життєвого сенсу в умовах війни стає не

тільки методом психологічної допомоги, але й життєво необхідним процесом для підтримки психічного здоров'я військових.

Акцентуємо: такі підходи потребують комплексної підтримки – поєднання професійної психологічної допомоги, групової взаємодії та розвитку індивідуальних стратегій адаптації до життєвих викликів. Такі дії сприяють зміцненню духу та стійкості військових перед труднощами війни, допомагаючи їм знаходити сенс навіть у найскладніших ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Прудка Л., Пасько О. (2024). Психологічні аспекти адаптації військових, які брали участь у бойових діях. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/2/16.pdf (дата звернення: 30.04.2025).*

2. *Секрет осмисленого життя (2018). URL: https://qz.com/1310792/the-secret-to-a-meaningful-life-is-simpler-than-you-think (дата звернення: 05.05.2025).*

3. *Zapffe P. «The Last Messiah». (2008). URL: https://philosophynow.org/issues/45/The_ Last_Messiah (data zvernennia: 30.04.2025).*

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД (ПТСР) У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ (2014–2024)

Тетяна КУЧЕРЯВА,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Ольга ГАЛИЦЬКА*,
старший викладач кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це психічний розлад, який може розвинутися у людини після переживання або свідчення події, що загрожувала життю, спричинила серйозне поранення чи викликала інтенсивний страх, жах або безпорадність. Проблематика посттравматичного стресового розладу (ПТСР) набуває все більшої актуальності у сучасному світі, особливо на фоні військових дій, що відбуваються на території України.

Симптоми ПТСР можуть з’являтися несподівано або навіть під дією тригерів, таких як певні звуки, запахи або місця, що асоціюються з травматичними подіями.

З початку бойових дій на сході України у 2014 році та особливо після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році, проблема ПТСР набула масштабів національного виклику. За даними Міністерства охорони здоров’я України, з 2014 по 2021 рік понад 15% демобілізованих військових мали ознаки ПТСР [1]. Уже у 2023 році, за оцінками Національного центру реабілітації ветеранів, кількість випадків ПТСР серед військових перевищила 25%, а серед учасників активних бойових дій – понад 35% [2].

Перехід з військової служби до цивільного життя є значущим періодом, що вимагає комплексної підтримки від держави, суспільства та організацій. Ефективно організований перехід може слугувати основою для успішного та продуктивного цивільного життя військовослужбовця, реалізуючи в ньому бажання змінювати країну, цінувати життя та стосунки, переглядати життєві пріоритети, формувати нові соціальні зв’язки, відчувати власну силу та відкривати нові можливості для особистісного росту.

Дослідження психологічних аспектів прояву ПТСР у військовослужбовців має критичне значення для їх довгострокового здоров’я та благополуччя. Майже половина осіб з симптомами ПТСР на початковому етапі дослідження продемонструвала стійкість симптомів при першому спостереженні, і більшість з них зберігали ці симптоми і при другому спостереженні. Адже, ПТСР характеризується тривалими симптомами повторного переживання травми (флешбеки, нав’язливі спогади, кошмари), уникненням ситуацій або думок, пов’язаних із травмою, негативними змінами в настрої та мисленні, а також підвищеною збудливістю та тривожністю.

Українські науковці (І. Губська, С. Глузман, Т. Яценко та ін.) зазначають, що бойовий досвід, втрата побратимів, постійна загроза життю, а також моральні дилеми бойових ситуацій є ключовими чинниками виникнення ПТСР [4; 5; 6]. Особливу тривогу викликає недостатній рівень

звернення за професійною допомогою: згідно з дослідженнями Українського інституту майбутнього, лише 18% військових із симптомами ПТСР проходили спеціалізовану терапію [3].

Психологи акцентують на необхідності національної системи раннього виявлення симптомів, активного залучення сім'ї, громади та побратимів до підтримки військових. Досвід громадських ініціатив та реабілітаційних центрів засвідчує ефективність мультидисциплінарного підходу, де психотерапія поєднується з арт-терапією, тілесно-орієнтованими практиками, спортивною активністю та духовною рефлексією [7].

Отже, посттравматичний стресовий розлад є серйозним викликом для системи охорони психічного здоров'я в Україні, з огляду на масштабність бойових дій та велику кількість залучених військових. З огляду на це, українська статистика 2014–2024 рр. демонструє стабільне зростання кількості військовослужбовців із симптомами ПТСР, що вимагає негайних системних дій. Тому ефективне подолання наслідків ПТСР можливе лише за умов міжвідомчої співпраці, широкого залучення фахівців та впровадження комплексної реабілітаційної підтримки на всіх етапах служби та після демобілізації.

Відтак, подальше наукове вивчення ПТСР серед українських військовослужбовців має бути спрямоване на:

- розробку національних клінічних протоколів для діагностики та лікування ПТСР;
- вивчення гендерних і вікових відмінностей у переживанні травматичного досвіду;
- дослідження ефективності сучасних психотерапевтичних методик у реабілітаційній практиці;
- розроблення та впровадження системи психоедукаційної просвіти для військовослужбовців, членів їхніх сімей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт про психічне здоров'я ветеранів та військовослужбовців. Міністерство охорони здоров'я України. Київ, 2021.

2.Психічне здоров'я військових в умовах війни: аналітична довідка. Центр стратегічних комунікацій. Київ, 2023.

3. Психологічний стан захисників України: дослідження. Український інститут майбутнього. Київ, 2023.

4.Губська І.І. Посттравматичний стресовий розлад як соціально-психологічна проблема сучасного українського війська. Науковий вісник ХНПУ ім. Г. Сковороди. 2022. №4. С. 95–101.

5.Яценко Т.С. Глибини травми: психологія ПТСР у військових. Львів: ПАІС, 2020. 180 с.

6.Глузман С.Б. Психіатрія і війна. Київ: Дух і Літера, 2019. 144 с.

7.Ветеранський простір: досвід громадських ініціатив. Збірник матеріалів. Київ, 2023.

8.Національна стратегія психічного здоров'я в Україні: проєкт. Міністерство охорони здоров'я, 2024.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПСИХОТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ПЕРЕЖИВАННЯМИ ОСОБИСТОСТІ (НА ПРИКЛАДІ EMDR-ТЕРАПІЇ)

Вікторія ВРОНСЬКА,
старший викладач кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Нині значна частина населення скаржаться на підвищену тривожність, негативну емоційність. З такими проблемами слід звертатися до фахівців відповідних сфер діяльності – психологів і психотерапевтів. Спеціалісти, почасти, використовують різні методи у своїй роботі, проте психотерапевтичний метод EMDR потребує презентації.

Метод EMDR започаткувала в 1987 році американська психологиня Др. Френсін Шапіро, працюючи старшою науковою співробітницею НДІ Психічних досліджень в Пало-Альто. Починаючи з 2013р. ВООЗ рекомендувала означений метод як факультативну терапію з метою лікування посттравматичних стресових розладів (далі – ПТСР) у дітей, підлітків і дорослих. Також представники ВООЗ рекомендують цей метод для першого разу роботи з травмою та ПТСР. А у 2020 р. терапія EMDR визнана окремим

психотерапевтичним підходом і він затверджений протоколами США та Європи. Особливого зацікавлення, а відтак і вирішення потребує проблема переживань.

Проблема переживання висвітлена у роботах В.Дільтея, Е.Шпрангера, Е.Гуссерля, проте їх не влаштовували трактування терміну «переживання». З огляду на їхні дослідження нині чітко визначено провідний напрямок пошуку психічного (фактично доопрацьовується) така методологічна база, яка дозволяла б психології науково вивчати психічне як цілісність (психічного, духовного, соціального), тобто – науково вивчати психологію людини» [1, с.33–34].

Як зазначає М. Папуча, …досить неочікувано, проте стверджується, що тільки з упровадженням поняття «безсвідоме» стає взагалі можливою психологія як самостійна наука, яка може об'єднувати і координувати факти досвіду у певну систему, яка підпорядковується особливим закономірностям. Далі, в гострій полеміці із представниками описової психології, психології свідомості, феноменології (В.Дільтей, Е.Шпрангер, Е.Гуссерль), – з одного боку, і з рефлексологами (З.Фрейдом), – з іншого, переконливо продемонстровано, як цілісна психологічна система, а в системі особистість розривається на частини і чому наука про неї (наукова психологія) залишається у цих питаннях розбалансованою. Він наполегливо говорить про єдність людини і пише: «Психічний процес шляхом абстракції штучно виокремлюється чи вирівається із того цілісного психофізіологічного процесу, всередині якого він тільки й набуває свого значення і свого сенсу... «Напроти, визнання цього психофізіологічного процесу приводить нас до розуміння необхідності зовсім нової методологічної парадигми: ми повинні вивчати не окремі, вирвані із єдності психічні і психофізіологічні процеси, які при цьому стають зовсім незрозумілими для нас; ми маємо брати цілий процес, який характеризується з боку суб'єктивного і об'єктивного одночасно» [1, с. 34].

Великого значення слід надавати емоціям, зокрема і виховним аспектам в цілому.

EMDR є короткостроковим напрямком психотерапії, який у наш час доцільно використовувати задля досягнення високої ефективності для вирішення психологічних проблем пов'язаних з травматичними переживаннями особистості. Він визнаний таким, що дає позитивні результати і важається найбільш ефективним для лікування психічних травм (Ізраїльська Національна Рада психічного здоров'я). Водночас, рекомендований авторитетними асоціаціями та організаціями, серед яких: Американська Психіатрична Асоціація, Міністерство Оборони Сполучених Штатів Америки, а також Британським Департаментом Ветеранів, Національним Інститутом здоров'я і клінічної майстерності. На сьогоднішній день існує більше 100 різних протоколів, що працюють з різними запитами і станами.

Тепер і в Україні наявні рекомендації про використання методу EMDR Уніфікованим клінічним протоколом 1, 2, 3 рівня меддопомоги «Реакція на важкий стрес та розлади адаптації. Посттравматичний стресовий розлад».

Доцільність використання методу EMDR обгрунтований науковцями та провідними практиками. Останні дослідження засвідчують, успішність використання методу EMDR-терапії поза межами класичних посттравматичних розладів.

Терапія EMDR допомагає дітям і дорослим будь-якого віку.
Психотерапевти використовують означену методику у разі виникнення:

– тривожних розладів, приступів паніки та фобічних проявів;
– певних медичних діагнозів, які діагностовані в результаті тривалих захворювань;
– зміни особистих поглядів;
– випадків дисоціативних розладів особистості;
– розладів особистості;
– біполярних розладів особистості;

– проявів депресії;
– переживання горя внаслідок втрат;
– розладів харчової поведінки (РХП): анорексії, булімії та ін.;
– зловживанням психоактивними речовинами;
– алкогольної, наркотичної залежності;
– больових синдромів;
– високого рівня тривожності при виступах на велику аудиторію;
– ПТСР та інші напади в результаті травмуючої події;
– занедбаності в дитинстві (з боку батьків; педагогів);
– сексуального насильства;
– стресових ситуацій;
– порушення сну;
– проблем, що виникли внаслідок насильства та жорстокого ставлення.

Наявні відгуки про позитивний досвід застосування методу EMDR у клінічній практиці та роботі з пацієнтами, які пережили домашнє насильство, тероризм, стихійні лиха мають прості або комплексні форми ПТСР. Здебільшого вони є наслідком психологічного травмування в минулому (наприклад, сексуальне насильство, насильство в дитячі роки, педагогічна занедбаність травмуючий досвід після дорожньо-транспортних пригод та ін.). Також відомо про ефективність EMDR в лікуванні інших психологічних проблем, для прикладу: продуктивної тривоги, наслідків негативного досвіду, коли принижували власну гідність, або інші травматичні переживання і як наслідок цього – фобічні чи інші пов’язані з такими травмами тривожні розлади.

Однак, є випадки, коли використання методу EMDR є не доцільним, а саме:

- якщо людина перебуває в нестабільному стані, в такому разі людина не зможе опрацювати травму;

- якщо клієнт перебуває в гострому стані, то можливість використання цього методу буде доцільною у тій ситуації, якщо необхідно надавати невідкладну психотерапевтичну допомогу людині через стресову ситуації (якщо це наслідок бомбардування і особистість відчуває гостру потребу щоб нормалізували її психологічний стан). Тому насамперед треба вивести людину з гострого психологічного стану, відтак буде доцільним використання методу EMDR.

Позитивні наслідки методу EMDR зумовлені тим, що працюючи в цьому методі фахівці (психологи, психотерапевти) намагаються нівелювати негативні спогади і емоції, (негативний досвід, який клієнт пережив раніше). Завдяки впливу на клієнта за допомогою презентованого методу, ми можемо домогтися того, що мозок людини успішно оброблятиме травматичний досвід, систематизуючи і обробляючи інформацію. Уявіть, що доросла людина періодично згадує, як на нього чи неї кричав батько, – і це в свідомості людини дуже яскраво відображається. За шкалою суб'єктивного стресового навантаження – це 8 із 10. Тобто, коли в дорослому віці людина згадує ситуацію з батьком, емоційний відгук і стресове навантаження є досить високими. Так не повинно бути. Необхідно допомогти впоратись із цими емоційними переживаннями. Навіть якщо щодня не згадувати про болісну ситуацію, частина енергії людини витрачається на утримання цього спогаду або щось може стати тригером, що провокує цей спогад. Наприклад, подібна на батька дитина може ненавмисно спровокувати неприємні відчуття. Людина не завжди може розуміти, чому погано почувається.

Отже, після опрацювання травматичного спогаду із допомогою методу EMDR людина зможе відсторонено спостерігати за ситуацією, а не переживати її знову і знову. Пережита стресова ситуація стає просто спогадом, картинка не така яскрава, а рівень стресу зменшується до нуля. Так, цей спогад уже не впливає на людину й вона не витрачає на нього сили й ресурс.

З огляну на наше дослідження: до EMDR-терапії: теперішній емоційний заряд – високий, травма відбувається не в минулому, а теперішньому.

Після EMDR-терапії: теперішній емоційний заряд – низький, травма відбувалася в минулому, а не в теперішньому.

Що спільного між бігом, грою на барабанах і EMDR?

Висока ефективність методу EMDR щодо терапії посттравматичного стресового розладу встановлена великою кількістю проведених наукових досліджень. На даний момент усіма протоколами допомоги особам з ПТСР фахових асоціацій розвинених західних країн метод EMDR поруч з методом ТФ-КПТ рекомендований як втручання першого вибору при лікуванні ПТСР (причому дослідження показують однакову ефективність цих двох методів).

Під впливом ритму, гри на барабанах можна відключити негативні спогади і переживання (хоча розум піддає сумніву).

Усе це – білатеральна стимуляція. Вона дає відчуття схожі, які отримуємо під час ходіння, руху, гри на барабанах, постукуваннях, іншими методами двосторонньої стимуляції. Адже, під час ходіння ми почергово стимулюємо ліву та праву півкулі. І що б ми ритмічно не робили лівою та правою частинами тіла, це синхронізує роботу обох півкуль головного мозку і допомагає нам заспокоїтися та врівноважитися. Постукування в ритм, вправи, пов’язані з рухами очей під час проведення сеансу EMDR-терапії вплітаються в цілісний образ. Під впливом такого пізнавального процесу як уява – вдасться пропрацювати негативні стани. Адже фізіологічною основою уяви є утворення нових сполучень з тих тимчасових зв’язків, які ще були попередньо сформовані. Клієнт пригадує свій попередній досвід. При цьому проста актуалізація існуючих тимчасових зв’язків ще не призведе до створення нового. Для цього має бути таке поєднання, яке утворюється з тимчасових зв’язків, що раніше не вступали в зв’язок один з одним. Водночас, важливе значення має друга сигнальна система, слово завдяки якому з’являються образи уяви, слово яке контролює шлях їх становлення і є засобом їх утримання, закріплення, зміни (ми це використовуємо у сугестії). Процес уяви поєднує роботу і Першої і Другої сигнальної системи. А.Ейнштейн вважав, що уява є важливішою за знання, адже знання обмежені. А всі наочні образи

нерозривно пов’язані з уявою. Це використовується і в психотерапевтичному методі кататимно-імагінативної терапії. «Важлива роль в роботі за методом кататимно-імагінативної-терапії відводиться роботі з малюнком, який виконується після сеансу уявлення образів» [2, с.50-51].

Як правило, формується «образ-Я»; «внутрішня картина світу»; вдосконалюються імагінативні функції завдяки ним клієнти зображують картини кожен раз (підписуємо: A, B, C, D) це стає можливим, завдяки регулятивній функції уяви.

Психологи виділяють декілька видів уяви: пасивну і активну. Пасивна, відповідно, поділяється на довільну (мрійливість, мрії, фантазії) і мимовільну (гіпнотичний стан, сновидові фантазії), саме фантазії є головним вираженням емоційної реакції. Активна уява включає в себе артистичне, творче, критичне. Альфред Біне зазначав, що варто поєднувати три образи: перший образ – зорове відчуття – за асоціацією подібності викликає зорове уявлення (другий образ), а це викликає комплекс тактильних і м’язових уявлень. Таким чином за цією теорією умовивід і сприйняття зближуються, тому що в кожному сприйнятті наявні елементи судження відносно об’єкта, обидва процеси являють собою злиття трьох образів. Дуже близькою до уяви є емпатія (вчування) – здатність розуміти іншу людину, перейматися її думками і почуттями, співчувати, співпереживати. Активна уява завжди спрямована на вирішення творчого або особистісного завдання. Уява дає можливість клієнту отримати новий досвід.

Інколи клієнти сумніваються в доцільності здійснення психотерапії за допомогою цього методу і з недовірою ставляться як до фахівця, так і до доцільності здійснення сесій, мовляв, що психотерапевт зможе мені допомогти? Навіщо витрачати час на ці сеанси? Та в цьому ж немає нічого складного, навіщо EMDR-терапія, я і самостійно зможу розмахувати руками, вистукувати по колінах чи по черзі дотикатися до власних долонь. Ці сумніви безпідставні, адже така стимуляція запускатиме необхідні механізми пропрацьовування травми. Ці рухи (коли постукуємо) вплітаються в цілісний

образ. В результаті цього відбувається перенесення ресурсу клієнта з одного контексту в інший.

Таким чином, EMDR ефективний метод, який допоміг людям вирівняти психологічні проблеми. Завдяки цьому методу можна допомогти клієнтам впоратися з труднощами: знизити негативні емоції, змінити негативні переконання. Отже, в результаті використання даного методу у клієнта розвивається сила волі, вони позбавляються негативних спогадів, відтак у них формується самопізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Психологія людини: зб. ст. / за ред. М. В. Папучі. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 1. 127 с.

2.Вронська І. О. Віктимна поведінка у підлітковому віці та способи її психокорекції методом кататимно-імагінативної терапії: магістерська робота 053. Луцьк, 2020.100 с.

ЛІКУВАННЯ СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ В УКРАЇНІ

Оксана ТУРКЕВИЧ,
здобувачка освітнього ступеня магістр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Оксана АЛЬОШИНА,*
кандидат історичних наук, професор кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

Виклики та проблеми, що спіткають громадян України від початку повномасштабного вторгнення особливо сильно впливають на поширеність стресових розладів серед населення. Найбільш уразливою для даної групи захворювань є військовослужбовці. Відповідно до вимог суспільства психологічна наука все більше деталізує особливості роботи з психологічним

станом військовослужбовців, що зазнали ПТСР, і, таким чином, дає можливість найбільш ефективного лікування.

Робота військовослужбовця вимагає від людини стикатися з цілою низкою психотравмуючих чинників, серед яких загроза життю та здоров'ю; травми та поранення; втрата; нещасні випадки.

Внаслідок стресової реакції на одну з таких подій, з часом людина може перейти до стану хронічного переживання даного стресу, що відповідно до DSM-5 становить діагноз ПТСР.

Людина з ПТСР відрізняється когнітивними, поведінковими та афективними реакціями, нездатністю діяти як учасник бойових дій. За особливостями перебігу розрізняють такі форми ПТСР [2]:

– стійка; відновна; затяжна; хронічна.

Люди з ПТСР мають такі симптоми [1]:

– повторне переживання; уникання; збудливість та реактивність; негативні зміни у мисленні та настрої.

Діагностика ПТСР відбувається за такими критеріями [1]:

1. Наявність факту пережитого травмуючого досвіду: безпосередньо, як свідка, або такий досвід мають близькі та родичі людини;
2. Симптоми протікають довше ніж на протязі одного місяця;
3. Симптоми негативно впливають на повсякденне життя;
4. Симптоми проявляються та зумовлюються незалежно від інших фізіологічних станів, хвороб, прийому ліків та інших речовин;
5. Наявність небажаних тривожних спогадів, кошмарів, що відповідають досвіду травматичної події, в результаті яких виникає емоційний стрес або негативні фізичні реакції;
6. Людина уникає будь-яких згадок та подразників, що пов'язані з травмуючою подією;
7. Погіршення негативних думок, почуттів, що з'явилося після переживання травми;

8. Погіршення збудливості та реактивності, що з’явилося після переживання травми.

Часто ПТСР супроводжується рядом інших захворювань, таких як черепно-мозкова травма, обсесивно-компульсивний розлад, тривожні та депресивні розлади.

Сьогодні для лікування ПТСР світова спільнота, у тому числі українці, використовують здобутки та результати досліджень США. Так, можемо виокремити ті форми роботи з ПТС, які на сьогодні є найбільш дослідженими та дієвими. Найбільш популярними та дієвими методами лікування ПТСР є метод пролонгованої експозиції; терапія когнітивного впливу; КПТ; наративна експозиційна терапія; десинсибілізація та репроцесуалізація травми рухом очей; письмова експозиційна терапія [2].

Експозиційні форми терапії при ПТСР спрямовані на послаблення нейронних зв’язків між тригерами та спогадами про травмуючи подію.

Когнітивно-поведінкова терапія при ПТСР спрямована на припрацювання негативних думок та спричиненими ними патернами поведінки, що власне зумовлюють посилення симптомів розладу, пригнічують якість життя тощо. Серед альтернативних методів лікування ПТСР виділяють фармако- мануальну та фітнестерапію [2].

Альтернативні методі лікування ПТСР застосовуються у випадках, коли традиційні методи терапії не спрацьовують, або не підходять пацієнту. Водночас, треба зазначити, що будь-який терапевтичний процес необхідно здійснювати виключно з урахуванням потреб та бажань пацієнта, його вподобань та засновуючись на найбільш оптимальному способу досягнень результатів, що підходять для індивідуальної ситуації кожного клієнта.

Отже, ПТСР – стан виснажливого та потенційно хронічного переживання травмуючої події, що діагностується за умови прояву таких симптомів, як: повторне переживання, уникання, збудливість та реактивність, негативні зміни у мисленні та настрої на протязі місяця та довше. Робота щодо лікування ПТСР спрямована головним чином на роботу з оптимізацією

психофізіологічних реакцій на подразник, пов'язаний з травмівною подією. Сьогодні при роботі з ПТСР застосовується та вдосконалюється велика кількість різних методів, що дозволяє стверджувати про позитивні перспективи для даного виду діяльності в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Гречух С. ПТСР – все що потрібно знати : онлайн-ресурс (URL: https://gmka.org/uk/articles/ptsr-vse-shho-neobhidno-znaty-prychyny-symptomy-ta-likuvannya/) (дата звернення: 15.04.2025)*

2. *Коваленко І.С., Березан О.І., Помогайбо В.М. Посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців: теорія, дослідження та лікування. Психологія і особистість, №2, 2023. с. 263–278. (URL: https://doi.org/10.33989/2226-4078.2023.2.288310) (дата звернення: 15.04.2025)*

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Гліб ГВОЗДЬ,
здобувач освітнього ступеня бакалавр спеціальності 053 Психологія, Рівненський інститут Університету «Україна»

Науковий керівник: *Оксана АЛЬОШИНА,*
кандидат історичних наук, професор кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна»

У психології «адаптацію» асоціюють з процесом встановлення певної взаємодії між особистістю та соціальним середовищем [1, с. 51].

Згідно з інтерпретацією В. Сорочинської, «соціально-психологічна адаптація» являє собою процес успішного розв'язання складних ситуацій. У цьому процесі особистість залучає засвоєні в ході соціалізації навички, що сприяють безконфліктній взаємодії з соціальним оточенням та задоволенню її ключових потреб.

У психологічній науці поняття «соціально-психологічна адаптація» позначає складний процес взаємодії між індивідом та його соціальним

оточенням, що поєднує психічні та соціальні аспекти. Суть цього феномену полягає у здатності людини орієнтуватися в суспільстві, розуміти проблеми, що виникають у процесі спілкування, та знаходити ефективні способи їх розв'язання [1, с. 16].

Аналізуючи специфіку соціально-психологічної адаптації, важливо підкреслити, що цей термін охоплює як пристосування індивіда до навколишнього середовища, так і налагодження соціальних зв'язків з найближчим оточенням. Дослідження Л. Василенко та М. Савчин показують, що вивчення адаптації тісно пов'язане з розумінням процесу соціалізації. Соціальна адаптація та соціалізація є відображенням взаємодії між особистістю та суспільством [4, с. 185].

Соціально-психологічна адаптація – це безперервний та активний процес пристосування особистості до соціального оточення, який триває від народження до смерті. На цей процес впливає велика кількість різноманітних чинників, що можуть сприяти або перешкоджати адаптації. Різні науковці визначають ці чинники як комплекс умов, обставин і результатів, що впливають на динаміку адаптаційного процесу

На сьогоднішній день питання соціально-психологічної адаптації військовослужбовців є надзвичайно актуальним. Соціально-психологічна адаптація являє собою активний процес освоєння індивідом або групою людей нового для них соціального середовища. Для військового призов на службу стає значним стресовим фактором, оскільки відбувається зміна звичного соціального оточення, а також віддалення від рідних та близьких. Виявлення соціально-психологічних чинників, що впливають на адаптацію, є важливим аспектом психологічної підтримки військових, оскільки вони спочатку пристосовуються до умов бойових дій, а згодом проходять процес адаптації до мирного життя. Після повернення військовослужбовця до цивільного життя відбувається соціально-психологічна реадаптація – процес повторного звикання до соціальних умов

Аналіз професійної діяльності військовослужбовців показує, що вона

нерозривно пов’язана з впливом різноманітних факторів, що спричиняють екстремальні ситуації. Серед найбільш поширених чинників, які можуть ускладнювати виконання службових обов’язків, виділяються постійні психічні перевантаження, ризики для життя та здоров’я, різноманітні небезпеки, часті непередбачувані надзвичайні події, високий рівень відповідальності та тривале психоемоційне напруження. Водночас, С. Лисюк підкреслює, що робота військовослужбовців в екстремальних умовах вимагає від їхнього організму та психіки високої здатності до відновлення, а саме значних адаптаційних резервів. З огляду на це, ключовим показником професійного здоров’я військових та необхідною умовою для забезпечення високої ефективності їхньої служби є «здатність організму адекватно змінювати свої функціональні параметри та зберігати стабільність у різноманітних умовах діяльності» [3, с. 10].

Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців під час служби проявляється в їхній здатності мобілізувати внутрішні ресурси та особистісні якості, спираючись на внутрішню підтримку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Кушнір О. С. Психологічні чинники успішної адаптації військовослужбовців до цивільного життя. Кваліфікаційна робота здобувачів вищої освіти кафедри авіаційної психології. Київ. 2021. С. 16.*
2. *Кіщук Л. А. Теоретичні основи дослідження проблеми професійної адаптації молодших офіцерів до військово-професійної діяльності. Вісник Національного університету оборони України, 2021. С. 51.*
3. *Лисюк С. Г. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців до екстремальних ситуацій професійної діяльності : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.09 – «Психологія діяльності в особливих умовах». Хмельницький, 2011. 20 с.*
4. *Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. Київ: Академ. видав., 2005. 360 с.*

З М І С Т

СЕКЦІЯ І

РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: ФІЛОСОФСЬКІ, ПСИХОЛОГІЧНІ ТА МЕДИЧНІ АСПЕКТИ

Людмила СМОЛЬСЬКА
ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В НОВОМУ РОЗГЛЯДІ КУЛЬТУРНИХ КОДІВ ЖИТТЄВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАКТИКИ 3

Лілія САВЧИН
НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ 10

Оксана АЛЬОШИНА
ПРОЯВИ АГРЕСІЇ У ПІДЛІТКІВ 13

Тетяна ЧЕРНІГОВЕЦЬ
ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 17

Інна ДЕНИЩУК
ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ. ЯК ПІДТРИМАТИ СЕБЕ ТА ІНШИХ У СКЛАДНИЙ ПЕРІОД 22

Аліна ХАРЧЕНКО, Людмила ЮРЧУК
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТІВ МОТИВАЦІЇ ТА ЛІДЕРСТВА У ПІДЛІТКІВ 26

Наталія ЮЗЬКОВА, Оксана ЛЮТКО
ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ 29

Олександр ЛЕЗНЕР, Оксана ЛЮТКО
ОСОБИСТІСНА ЗРІЛІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА 37

Віталій ТРОЯН, Оксана АЛЬОШИНА
ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ 41

Світлана БУХАЛЬСЬКА, Людмила ЮРЧУК
РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ЗДОБУВАЧІВ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ 44

Олеся ЧУДІНОВИЧ, Віта СТЕРНІК
АРОМАТ ЗДОРОВ'Я 49

Євген МЕЛЬНИК, Юлія ПОДМОГИЛЬНА
ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА 54

Андрій ГОМОН, Оксана АЛЬОШИНА
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ІНТЕРНЕТ ЗАЛЕЖНОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ПІДЛІТКІВ 57

Юлія ГУЛЮК, Оксана АЛЬОШИНА
ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ЧИННИК ДЕФОРМАЦІЇ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ 61

Марія ХАМУЛА, Оксана ЛЮТКО
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД СОЦІАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ 64

Людмила ЮРЧУК
СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «РУХОВА АКТИВНІСТЬ» ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ 67

Вероніка ЛЕВІК, Оксана АЛЬОШИНА
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ 70

Вікторія ВРОНСЬКА
РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З ВАДАМИ МОВЛЕННЯ: КОМАНДНИЙ ПІДХІД 73

Дарина СЕРХОВЕЦЬ, Оксана АЛЬОШИНА
ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ ДО ШКОЛИ 81

Ірина ГОЛОДЮК, Наталія РУДЕНКО
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ЗПР: АНАЛІЗ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 85

Вікторія СУСІД, Оксана АЛЬОШИНА
СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ 88

Богдан ПОЛЮХОВИЧ, Оксана АЛЬОШИНА
ПРИЧИНИ ФОРМУВАННЯ ТА ПРОЯВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ 92

Антонія ПЕЙЧІ, Лілія САВЧИН
ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ПІДЛІТКІВ ТА ЙОГО КОРЕКЦІЯ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ 95

Гліб ГВОЗДЬ, Оксана АЛЬОШИНА
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ 98

СЕКЦІЯ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ, ОБЛІКУ ТА ФІНАНСІВ В УКРАЇНІ

Марина ПРОХОРОВА, Валерія КУЧКО
СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ 101

Віра РУБАН, Людмила КОРОБОВИЧ
БІЗНЕС-МОДЕЛІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ 106

Інна ВАСЮК
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКИХ СТРАТЕГІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 111

Оксана НЕЧИПОРУК
ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ 116

Ольга НАГОРНА
ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ПІСЛЯ ЇЇ ЗАВЕРШЕННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ КАПІТАЛУ 120

Джаліла АБУ СЛАЄХ, Марія ПШЕНИЧНА
АНАЛІЗ ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА 129

Діана СКУМІН, Марія ПШЕНИЧНА
БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 132

Анастасія ШИРА, Ольга СТАХІВ
ЗДОРОВЕ ХАРЧУВАННЯ ЯК СУЧАСНИЙ ТРЕНД ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ НА РИНКУ 137

Андрій ХРОБУСТ, Інесса ТИМОШЕНКО
ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК КЛЮЧОВИЙ НАВИК ДЛЯ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖЕРА 140

Ярослав ЗАВОДНИЙ, Ольга СТАХІВ
ЖІНОЧЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ВІЙНИ 145

Ірина ГРИЦЕНКО
ІНВЕСТИЦІЇ В МАЙБУТНЄ: ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ 150

Богдан БОНДАРЕНКО, Олександр ІВАНИСИК
ЗНАЧЕННЯ СОРТУВАННЯ В СУЧАСНІЙ ОБРОБЦІ ДАНИХ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ 153

Руслан ШПАК, Юлія ПОДМОГИЛЬНА
ЛІДЕРСТВО В УМОВАХ КРИЗИ: ЯК ЕФЕКТИВНО ВЕСТИ КОМАНДУ В ПЕРІОДИ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ 157

Юлія АНДРІЙЧУК, Тетяна МОЩИЦЬКА
МЕТОДИ МІНІМІЗАЦІЇ ВПЛИВУ ЛЮДСЬКОГО ЧИННИКА НА РОБОТУ БУХГАЛТЕРА 161

Дмитро ЮЗВАК, Віра РУБАН
МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА 165

Назарій МУРАВЕЦЬ, Марія ДАЦЮК-ТОМЧУК
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ 168

Оксана ЯКОВСЬКА, Наталія ЖИГАР
ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ НА ВАЛЮТНОМУ РИНКУ 172

Олена ДЖОШІ
ПОПИТ НА ВИЩУ ОСВІТУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЗРОСТАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ 176

Вікторія ХОМИЧ
ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НЕОБХІДНІ ДЛЯ ВІДОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ 180

Людмила СЕВРУК
РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОБЛІКУ: ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ПРОЗОРІСТЬ 183

Софія ШАПОВАЛОВА, Марія ПШЕНИЧНА
РОЛЬ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ: ШЛЯХИ ЇХ ЗМЕНШЕННЯ 187

Євгенія СРІБНА, Ніна СТУПНИЦЬКА
СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ «БРУДНИХ» КОШТІВ В УКРАЇНІ 191

Володимир КОКОЛЮК, Марія ДАЦЮК-ТОМЧУК
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ 193

Аліна ДУБОВСЬКА, Віра РУБАН
СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ОСНОВА РОЗРОБКИ ПРОГРАМИ МАРКЕТИНГУ ПІДПРИЄМСТВА 198

Віктор МАТВІЙЧУК, Ольга СТАХІВ
СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ 201

Марія ШАПОВАЛ
ТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ 204

Роман ЛІТВІНЧУК, Марія ДАЦЮК-ТОМЧУК
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФОНДОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ 209

СЕКЦІЯ 3

БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Наталія ХАРЧЕНКО
HUMAN SECURITY: АКЦЕНТИ СУЧАСНОГО СВІТУ НЕБЕЗПЕК 215

Олена ХАРЧЕНКО, Наталія ХАРЧЕНКО
ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОГО СВІТУ 218

Юлія РИЖОВА, Наталія ХАРЧЕНКО
СПОСОБИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ 222

Артур НАВРАТЮК, Наталія ХАРЧЕНКО
ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЖИТТЯ ПІВНІЧНИХ РЕГІОНІВ РІВНЕЩИНИ 225

Сергій МОСІЮК, Наталія ХАРЧЕНКО
ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ПІДЛІТКІВ 228

Максим РОВЕНЕЦЬ, Наталія ХАРЧЕНКО
РАДІАЦІЙНЕ ЗАБРУДНЕННЯ ТА ЙОГО ДОВГОСТРОКОВИЙ ВПЛИВ НА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ 232

Микола ХАРКОВЕЦЬ, Наталія ХАРЧЕНКО
ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА ТА ЗМІНИ В ЕКОЛОГІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ 236

Юрій ВОЗНЮК, Наталія ХАРЧЕНКО
ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ 241

Олексій МАМОНЕЦЬ, Наталія ХАРЧЕНКО
ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ОСВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ 243

Олена СОЛОНЕНКО, Роман ОНИЩУК, Наталія ХАРЧЕНКО
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У НАУЦІ ТА ОСВІТІ: ПИТАННЯ ЕТИКИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 246

Олександр АНТОНЮК, Наталія ХАРЧЕНКО
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ЕТИКЕТ 249

Тарас КОТЯЙ, Наталія ХАРЧЕНКО
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ДІТЕЙ ВІЙНИ 253

Андрій ПЛЕТЬОНКА, Наталія ХАРЧЕНКО
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СИСТЕМІ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ: ВИКЛИК ЧИ ПІДТРИМКА 254

Микола БЕРЕЖНЮК, Наталія ХАРЧЕНКО
ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА 257

Сергій ЗАЛУЖНИЙ, Наталія ХАРЧЕНКО
ІНФОРМАЦІЙНА ГІГІЄНА ЯК СКЛАДОВА ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ 259

Євгеній ТАЛАЛА, Наталія ХАРЧЕНКО
РОЛЬ ВІДКРИТИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ (OER) У КОНТЕКСТІ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ 263

Віктор ПІДДУБНИЙ, Наталія ХАРЧЕНКО
ЗАПОБІГАННЯ ВИКОРИСТАННЮ НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В СУСПІЛЬСТВІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИКЛИК 266

Олексій ПЕТРУШКЕВИЧ, Наталія ХАРЧЕНКО
ВИЯВЛЕННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ АКАДЕМІЧНОМУ ПЛАГІАТУ ЗА ДОПОМОГОЮ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ 270

Вадим КОЛОМІЄЦЬ, Наталія ХАРЧЕНКО
ВПЛИВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ 273

Олександр БРОВЧУК, Наталія ХАРЧЕНКО
КРИПТОГРАФІЧНІ МЕТОДИ ЗАХИСТУ АКАДЕМІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕНЬ 275

Вікторія КОРНІЙЧУК
ПОРІВНЯННЯ АВАРІЙ: ФУКУСІМА, НАГАСАКІ, ЧАЕС 278

Маргарита ПАНАСЮК, Ірина МОСІЙЧУК, Віта СТЕРНІК, Галина ДІДА
ЛЮДИНА ТА РАДІАЦІЯ 282

СЕКЦІЯ 4

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ: ПРАВА ЛЮДИНИ, СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ЕКОНОМІЧНА РІВНІСТЬ

Юлія КАМАРДІНА
РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ МІГРАНТІВ У ЄС: СУЧАСНИЙ АСПЕКТ 285

Мирослава ДАНИЛЕНКО
ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РФ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ 290

Сергій УХАЛОВ, Інесса ТИМОШЕНКО
ДЕРЖАВА ТА СУСПІЛЬСТВО: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ 294

Ірина ЧЕРНЕЦЬКА, Ольга ПИСЬМАК
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В ОПЛАТІ ПРАЦІ: АНАЛІЗ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ 297

Ольга ПИСЬМАК
ПРАВОВІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ 301

Анатолій ПОПОВ
ОБХІД ЗАКОНУ І ШИКАНА 304

Сергій КЛЮЙКО
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ВИКЛИКИ ДЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ 308

Ірина БІЛЯК, Наталія ОСТАП'ЮК
РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У ЗАХИСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН 312

Анастасія ДАНЮК, Сергій КЛЮЙКО
ПРАВА ЛЮДИНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ 315

Дмитро КАНАВЕЦЬ, Інесса ТИМОШЕНКО
ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ПРИВАТНОСТІ У ЖУРНАЛІСТИЦІ: ДОСЛІДЖЕННЯ БАЛАНСУ МІЖ ПРАВОМ НА ПУБЛІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ ТА ЗАХИСТОМ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ, ОСОБЛИВО В КОНТЕКСТІ РОЗСЛІДУВАНЬ 321

Євген ШЕРСТЮК, Юлія ПОДМОГИЛЬНА
ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ 326

Сергій ХАБАНЕЦЬ, Олександр КИРПИЧ
ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН 330

Ян ШИНКАРЕНКО, Інесса ТИМОШЕНКО
ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПІДВИЩЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ДЕРЖАВИ 333

Богдан ТРАЧ, Юлія ПОДМОГИЛЬНА
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СВОБОДУ СЛОВА І ЖУРНАЛІСТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ 337

Сергій ПАВЛИК, Олександр КИРПИЧ
ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 341

Павло ДОБРИДНИК, Юлія ПОДМОГИЛЬНА
ПРИНЦИПИ ТА ВИКЛИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В ХХІ СТОЛІТТІ 344

Михайло МЕДЕЛЯН, Олександр КИРПИЧ
ФОРМА ДЕРЖАВИ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ТА МОДЕЛЕЙ ПРАВЛІННЯ 347

СЕКЦІЯ 5

ПОВЕРНЕННЯ ДО ЖИТТЯ: ЕФЕКТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Оксана ЛЮТКО
АЛГОРИТМ ВЗАЄМОДІЇ З ВІЙСЬКОВИМИ ІЗ ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ 352

Віктор ЛОПОША, Наталія ХАРЧЕНКО
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕЧНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 356

Марія-Роксолана МІЛЕЦЬКА, Оксана ЛЮТКО
ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ВІДНОВЛЕННЯ ЖИТТЄВОГО СЕНСУ У ВІЙСЬКОВИХ В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ КРИЗИ 360

Тетяна КУЧЕРЯВА, Ольга ГАЛИЦЬКА
ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД (ПТСР) У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ (2014–2024) 365

Вікторія ВРОНСЬКА
ЕФЕКТИВНІСТЬ ПСИХОТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ПЕРЕЖИВАННЯМИ ОСОБИСТОСТІ (НА ПРИКЛАДІ EMDR-ТЕРАПІЇ) 368

Оксана ТУРКЕВИЧ, Оксана АЛЬОШИНА
ЛІКУВАННЯ СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ В УКРАЇНІ 375

Гліб ГВОЗДЬ, Оксана АЛЬОШИНА
ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 378

РЕЦЕНЗІЯ

на Збірник матеріалів XII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток»

Рецензований збірник є результатом роботи XII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток», яка відбулася 24 квітня 2025 року на базі Рівненського інституту Університету «Україна». Його видання повною мірою реалізувало мету конференції – висвітлити економічні та соціокультурні проблеми життєдіяльності людини та українського суспільства в сучасних умовах. А саме філософські, психологічні та медичні аспекти реабілітації особистості в умовах сьогодення; сучасний стан та перспективи відновлення економіки, обліку та фінансів в Україні; безпека життєдіяльності людини в сучасних умовах; правові засади соціокультурного розвитку та ефективні стратегії психологічного відновлення військовослужбовців.

Багаторічна історія проведення означеної конференції свідчить про наявність сталої наукової традиції, започаткованої Рівненським інститутом Університету «Україна», що стала на сьогодні його візитівкою. Вона підтверджується зацікавленістю проблематикою даної конференції складом учасників: це відомі науковці в галузі економіки, психології, педагогіки, соціальної роботи, права та гуманітарних наук з багатьох закладів вищої освіти України та регіону, здобувачі вищої освіти різних ступенів (Національного університету водного господарства та природокористування, Рівненського державного гуманітарного університету, Дубенської філії та Луцького інституту університету «Україна», Маріупольського дердавного університету (Київ) та ін.), фахівці-практики та представники громадських організацій соціального спрямування («Носителі миру»).

Представлені авторами матеріали конференції мають теоретичну та практичну цінність, дозволяють комплексно осмислити порушені питання. Крім того, вони є затребуваними у сфері освітньої діяльності в закладах вищої

освіти, подальших наукових дослідженнях піднятих проблем економічного та соціокультурного розвитку українського суспільства в сучасних умовах, а також у системі державного управління та в практиці закладів соціального, соціально-педагогічного і соціокультурного спрямування.

Збірник матеріалів опрацьований відповідно до вимог щодо публікацій академічного рівня. Може бути рекомендований до друку.

Рецензент:

Тетяна ЧЕРНІГОВЕЦЬ, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри документальних комунікацій та менеджменту Рівненського державного гуманітарного університету

РЕЦЕНЗІЯ

на Збірник матеріалів XII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Людина і суспільство: економічний і соціокультурний розвиток» Рівненського інституту Університету «Україна» 24 квітня 2025 року

Збірник матеріалів конференції містить тези і статті, які є оригінальними і актуальними у сфері наукових досліджень. Збірник опрацьовано розмаїтою джерельною базою з чітко виконаними бібліографічними описами ДСТУ – 8302:2015. Наукові матеріали представлені у п’яти секціях («Реабілітація особистості в умовах сьогодення: філософські, психологічні та медичні аспекти»; «Сучасний стан та перспективи відновлення економіки, обліку та фінансів в Україні»; «Безпека людини в сучасних умовах»; «Правові аспекти соціокультурного розвитку: права людини, соціальна справедливість та економічна рівність»; «Повернення до життя: ефективні стратегії психологічного відновлення військовослужбовців»). З огляду на представлені секції, значна кількість робіт стосуються питань психології, соціальної роботи, медицини, економіки, права, безпеки життєдіяльності та інших сфер діяльності людини. Особливий інтерес становлять тези п’ятої секції, де висвітлено дослідження ефективних стратегій психологічного відновлення військовослужбовців. Означена концептуальна складова вважається важливою в часі геополітичних проблем – військових дій на території України.

Логічність, наукова послідовність і змістова наповнюваність збірника матеріалів свідчать про значний фаховий рівень учасників конференції та підготовки авторів матеріалів – здобувачів вищої освіти за освітнім рівнем «магістр» та «бакалавр». Вірогідно, що матеріали конференції спрямовані на формування у здобувачів базових знань з методології побудови практичних моделей для вирішення фахових завдань з поглибленого вивчення та аналізу проблем психології, соціальної роботи, медицини, безпеки життєдіяльності, що може бути змістовою і формотворчою основою навчальних дисциплін у

ЗВО. Високий рівень підготовки є достатньо обґрунтованим, продемонстровані висновки та пропозиції мають теоретичну та практичну значущість.

Усі матеріали викладені у чіткому алгоритмі – науковій манері, із дотриманням вимог академічної доброчесності, правил граматики, пунктуації та стилістики. Робота відрізняється щедрим теоретичним матеріалом, високою інформативністю, професійною обізнаністю.

Безперечним позитивом збірника матеріалів є значна увага наукових керівників до вмінь і навичок академічної демонстрації досліджуваних тем здобувачами освіти – магістрами, бакалаврами, здобувачами фахової передвищої освіти.

Ґрунтуючись на вищевикладеному, маємо зазначити, що збірник матеріалів конференції відповідає вимогам, які висуваються до цього виду робіт та рекомендований до друку.

Рецензент:

Олег СТАВИЦЬКИЙ, доктор психологічних наук, професор кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Ззбірник тез доповідей XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 24 квітня 2025 року)

«ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО: ЕКОНОМІЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК»

Упорядники:

Лілія САВЧИН

Віра РУБАН

Наталія ХАРЧЕНКО

Інна ВАСЮК

Ольга ГАЛИЦЬКА

За загальною редакцією Оксани ЛЮТКО